

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

21 2893

II

LENŠEK

BALADA
O STAREM
MLINU

MIMI MALENŠEK

BALADA
O STAREM MLINU

POVEST

1969
REDNA KNJIGA
PREŠERNOVE DRUŽBE
ZA LETO 1970

212893

212893

O 3672/1969

a

Avtobus je sredi vasi zavil h kraju in se ustavil. Ljudje so izstopili. Starec je šel zadnji iz avtobusa; okorno je lezel po stopnicah, dolg in koščen, in povrh je imel v naročju veliko kartonasto škatlo, prevezano z vrstico — tiščal jo je k sebi, kakor bi se bal, da jo bo izgubil, veliko, oglato stvar, ki jo je nerodno prenašati po svetu. Ljudje, ki so izstopili, so se naglo razšli; starec tudi ni nobenega poznal, v vasi je bilo zdaj veliko priseljencev, delavcev v mali tovarni lesonitnih plošč za vasjo, in precej novih ljudi je bilo tudi pri gozdnem gospodarstvu in v kmetijski zadrugi. Starcu je bilo kar prav, da ni videl med njimi znanega obraza, prav tudi, da ni nihče vstopil v avtobus. Obstal je zraven avtobusa; sprevodnik je odprl prtljažnik, vzel ven starčev oguljeni kovček in ga postavil na asfalt. Bil je prijazen fant, z roko je zamahnil mimo roba svoje podjetno postrani potisnjene čepice, pokimal starcu, mu rekel celo — Srečno, očka — in bil naslednji hip že spet na stopnicah avtobusa. Tudi v njegovem glasu je bilo nekaj podjetno veselega, ko je zaklical šoferju svoj na vsaki postaji ponovljeni — Gremo!

Avtobus je potegnil. Obrazi za zarošenimi šipami so bili zaspani, ravnodušni; bili so kot odsev mrazeče mokre pokrajine in motnega neba na pragu zime. Zganili so se, zaplavali mimo starca, se odmikali, izginili. Rdečkasto ilovnato blato, ki so ga težka gumijasta kolesa razrinila vsaksebi, je spet začelo mezeti nazaj v izgrebene kotanje med asfaltom. Avtobus je hropeč zavijal čez mostič nad rečico in dalje po vasi.

Starec je ostal sam na mokrem asfaltu avtobusnega postajališča pred vaško gostilno. Nekam neodločno je stal tam, s povešenimi rameni, malce nepriljuden star kmet, mršav, a z nezdravo napihnjenim, bolešno rumenkastim obrazom,

ki se je zdel, kot da se ga je dotaknilo nekaj tujega, nezdravega, slabšega kot bolezen. V starinski črni obleki in s črnim klobukom na glavi je bil preveč prazničen za delavnik; stal je tam, kot bi se vračal s pogreba, in kartonasta škatla, ki jo je pestoval, in oguljeni kovček ob njegovih nogah sta se zdela kot bedna zapuščina po kakšnem revnem sorodniku v mestu.

Gledal je za avtobusom, ki se je odmikal po razdrapani cesti, po asfaltu, ki je bil pred leti nov in se je smolnato črno bleščal. Gledal je, dokler ni avtobus izginil na ostrem, preozkem ovinku med zadnjimi hišami, in ko je izginil, se je starec kar oddahnil. Bilo mu je, kot da je tudi pločevinasta galeja, ki se je odzibala po dolini, ena od nešteti stvari, ki ga mučijo, že dolgo mučijo in trapijo — saj drugače bi temu nesmiselnemu, do kraja nerazumljivemu, noremu, kar se je dogajalo z njim, starim kmetom, pač ne mogel reči. Da, tudi pločevinasta galeja s prijaznim sprevodnikom, tudi ta mu je bila zoprna. Vse več stvari mu je bilo zoprnih, odkar sta mu svet in življenje postala tako nerazumljivo sovražna. Bil je to mučen, moreč občutek.

Pogled se mu je od konca vasi počasi vračal nazaj, drsel je po pročeljnih hiš ob poti, nanizanih v vrsto. Zidovi sivi in rjavi, obupno sivi in rjavi — zaprašeni, poškopljani z jesenskim blatom, vlažni. Vlaga je v bolnih lisah udarjala iz zidov. Za okni so jesensko medlele rože. Okna zaprta, vrata zaprta, prašna in oškropljena z blatom, kot da se poredko odpro, da bi kdo stopil čez prag. — Hribi nad vasjo so tonili v meglah. Voda pod mostom je klokotala, narasla in rjava. — Starca je spreletel mrazeč hlad, občutek neugodja, zoprnosti. Kakšen pust dan! No, a kaj, kaj pa si pravzaprav pričakoval?

Pomislil je: Zdaj sem torej tu. Misli so bile okorne, počasne kot škripajoče kolesje nenamazane stare ure: Zdaj sem torej tu. Tu... Potem se je zavedel, da že dolgo, predolgo stoji na postajališču s svojo smešno kartonasto škatlo v naročju in s kovčkom ob nogah. Treba bo iti, si je rekel. Treba je še v pisarno kmetijske zadruga in potem na Rob, dnevi pa so zdaj kratki. — In je spet zaskrbljeno pogledal proti vrhovom, ki so se kadili v meglah.

Pogledal je kovček, uplahnjen kot pretegnjena, sestradana stara žival z upadlimi lakotnicami, in potem je pogledal po vasi; pisarna kmetijske zadruga je bila na Livadi, že precej daleč zunaj vasi. Ozrl se je proti gostilni: morda bi bilo pametno, če bi pustil kovček in škatlo tu, da bi ne vlačil zoprne prtljage skozi vas do zadruga in potem spet nazaj. Nekaj trenutkov je gledal proti gostilni, opazoval jo z nezaupljivostjo, ki je bila v njem kot prebujeni nagon, kateri ga je svaril pred vsem, kar ni bilo svet, v katerem je od nekdanj koreninil in mu je edino zaupal. Gostilna ni bila tisti svet — sploh je bilo malo in čedalje manj stvari, ki so še spadale v tisti njegov nekdanji svet. — Gledal je gostilno, kot da je šele zdaj do kraja spoznal spremembo, ki se je zgodila z njo: to ni bilo nekdanje pročelje z grozdom nad vrati, ne več nekdanje strme kamnite stopnice, ki so vodile do vrat, tudi vrata so bila druga in pred hišo davno ni bilo več tramov, h katerim so nekdanj vozniki privezovali konje. Hiša je bila za nadstropje višja, okna večja in nad vrati se je košatil napis GOSTIŠČE pri REZKI. — A to kajpada ni bila več vaška gostilna »pri Rezki«, kjer se je nekoč večkrat ustavljal, posebno še tiste čase, ko je še vozaril les s parom lepih, težkih konj s stebrastimi nogami in čopastimi kopiti, konj, ki se nista utrudila, če je po ves dan vlačil z njima hlode iz grap. — Eh, in zdaj tudi ni imel v rokah biča, da bi ga prislonil v kot za vrati in potem stopil po sobi s teškimi, škripajočimi koraki samozavestnega kmečkega gospodarja, občinskega odbornika, cerkvenega ključarja, in kar vse je že bil! In zdaj bi tudi ne našel pri mizi nobenega več nekdanjih gospodarjev, ki so tam moževali, morebiti celo nobenega več nekdanjih nasprotnikov, kajzarjev in drvarjev, s katerimi se je kdaj pa kdaj prerekal, in tudi Rezke, ki se je zgovorna in okrogla točila po gostilni in natakala pijačo in skapljala denar v miznico stare rjave mize, ni več. Samo ime je še ostalo. In zdaj se drugi in drugačni ljudje zbirajo pri gosposki točilnici, ki je nekdanj ni bilo, in pogovarjajo se o drugačnih stvareh, in tudi prerekajo se zavoljo drugačnih stvari. Zdaj ni več pomembno, kaj je rekel župan Špan ali kaj župnik; Španu so zasadili gosposko cipreso na grob in župnik je pokopan nekje na

tujem in mu bržda niso zasadili na grob ciprese. — A morda bi vendarle shranil nerodno škatlo in kovček pri dekletih, ki se zdaj vrtijo po kuhinji... Toda misel je odgnal kot nadležno skušnjavo: kaj bi hodil noter s tole svojo beračijo! In če si se že namenil domov, na Rob, visoko v hribih, boš nesel kovček in škatlo še teh nekaj sto korakov do kmetijske zadruge!

Pritegnil je vrvice na škatli in nato še na ohlapnem kovčku z zevajočima ključavnicama, potem pa odšel po vasi. Hodil je dokaj hitro, v strahu, da ga ljudje, ki jih je srečaval, ne bi ustavljali, ga nagovarjali in pa spraševali. Vas je bila zaspana in se je zdela prazna, a je vendar srečaval še vse preveč ljudi, otrok, ki se niso zmenili za starca, in žensk, ki so ga poznale in ga zvedavo ogledovale.

— Dober dan!

— Bog daj!

— Dober dan, Orešnik!

— Bog daj...

Odzdravljajal je momljaje, toliko, da je odprl usta. Klobuk si je potisnil na oči in je samo izpod krajev od strani ošinil z nejevoljnim pogledom ženske, ki so ga pozdravljale. Ko je šel dalje, je razločno čutil, da se obračajo za njim. Hudič jih vzemi, je jezno pomislil. To bo zdaj regljanja po vežah! Da so videle Orešnika, po vasi je šel, z avtobusom se je pripeljal, na drugi konec vasi je bil namenjen, v zadruge, kajpada, in v eni roki je nesel oguljen kovček, pod pazduho pa tiščal kartonasto škatlo, na svetu tako kot da so ga pravkar izpustili iz ječe... Hudič jih vzemi, da!

V vaški prodajalni je zacingljajal zvonček nad vrati. Nehote je pogledal na desno stran. Iz prodajalne je prišla neka ženska, za njo pa Rozala, poslovodkinja. Rozala, skorajda sorodnica, rajne Marjane, žene, nečakinja. A zdaj tako ni več Rozalka ne Rozala, temveč Rozi. In kajpada jo je prineslo na prag, ker je zagledala skozi steklo v vratih njega, Orešnika. — Starec je pospešil korake. Eh, zdaj stoji na pragu v beli halji, kot da je prišla iz lekarne, in gleda za njim — obe z žensko, ki je prišla iz prodajalne, gledata za njim, se spogledujeta in govorita: *Ali ni to Orešnik? Kajpada je Orešnik. Meni je celo stric, saj veš, rajna teta Marjana je bila*

*Orešnica. Kaj pa ga je vendar prineslo nazaj... Mislila sem že, da ga ne bo več nazaj, mislila sem, da ga ne bo, mislila, da ga ne bo... Morda je prišel samo, da pogleda. Ne, kovček ima in škatlo, vrnil se je... Mislila sem, da ga ne bo več nazaj, mislila, da ga ne bo več nazaj, da ga ne bo več nazaj ne več nazaj... — Orešnik jo je brisal po poti kakor v svojih najboljših letih. Človek bi se razletel od jeze! Prekleta Rozala, da ga je morala videti! Prav ona — da bodo že nocoj tudi na Potokih vedeli, kako se je vrnil, kako je šel po vasi s škatlo in kovčkom v rokah! — In sovražno je pomislil, da njena fotografija še visi v Orešnikovi hiši, njena birmanska fotografija, ko ji je rajnica Marjana vezala birmo; bila je drobno in skoraj preveč plaho dekletce, pa si jo zdaj kdo poglej: pravicata štacunarka, zalite roke ji šarijo med blagom, ropotajo z železno blagajno, zaliti obraz se ji smehlja in nad dvojnimi podbradkom cedi besede prav kramarsko priliznjeno: *Ne, zdaj nam ni sile, z Lojzom sva si postavila novo hišo, a saj to pač veste?* — in rajnica botra sem in rajnica botra tja, — *in pri vas je zdaj res hudo, moj bog, stric, kdo bi bil kdaj mislil, da bo tako prišlo!* — Prekleta ženska, v ustih začutiš okus po saharinu, če se je le spomniš!*

Bilo mu je, da bi pljunil od jeze in studa. A kaj, hudiča? — saj ne moreš izpljuniti vsega, kar se je v dolgih letih nabralo v tebi! Samo požiraš lahko, požirati moraš, da ti kar grlo stiska in te davi!

Pod nogami mu je shrljivo škripal pesek, ko je šel hitro po vasi. Ženski pa še zmeraj stojita pred prodajalno, gledata za njim, začudeno in narejeno sočutno zmajujeta z glavo in se topita v zlaganem usmiljenju: *A da je pri Orešniku tako prišlo... Očitno se je vrnil. A kdo bi si bil to mislil, kdo bi bil mislil, kdo mislil...* — Ni treba, da bi ju slišal in videl, da to veš.

Kar usopil se je. Kovček in škatla sta mu postala skoraj pretežka. Kako so mu kite postale mlahave, nobene moči ni več v njem! In je vendar komaj dobrega pol leta, odkar je začel posedati in polegati. A pol leta brezdelja te utruji bolj, kot te je pol stoletja garanja na trdi hribovski zemlji. Še pol leta naj bi se bilo to vleklo, pa bi ga bilo vrglo...

Postavil bi kovček na tla in predejal škatlo na drugo stran, a ženski sta zatrdno še zmeraj pred štacuno. In tudi drugi te vidijo; za okni, za rožami so obrazi z radovednimi in začudenimi očmi: *Orešnik se je vrnil!* No, vrnil se je, hudiča! — mar je treba, da ga gledajo, kot da je vstal od mrtvih! In če bi ga zdajle videli količkaj mlahavo opletati čez vas, bi brž rekli: *Konec je z njim! Z Orešnikom je konec!*

Trmasto vzravnan je šel dalje. Hotel je kljubovati — in pravzaprav bi ne naštel v eni sapi, komu in čemu vse je hotel kljubovati.

Tinetu, seveda, sinu, njemu prvemu in najbolj. — Obraz mu je otrdel, óglat je postal, kakor da se je vrnilo vanj nekaj nekdanje moči, ko se je samo spomnil na sina. In skoraj iz navade je pomislil: Tak sin! Prekleta! Samo on je kriv, da... Ni naštel v mislih, česa vsega je sin pravzaprav kriv, ker bi tudi tega ne naštel v eni sapi. O tem je premišljeval vse prevečkrat in vsaka teh stvari je bila, kakor bi se dotaknil odprte rane. — Bili so časi, ko mu je kdo ve kaj vse neprestano klicalo sinovo krivdo v spomin: zane-marjeno dvorišče, ki so ga razorali nalivi, voda, ki je zmeraj ob hudem deževju pridrla s hriba in zalivala dvorišče z rdečo ilovico, da je bilo treba kopati odtoke (nekega dne je Orešnik odvrigel rovnicu, ki jo je že vzel v kolarni, odvrigel ponjavo, čeprav se je že namenil, da gre ven, v dež, kopat odtoke — odvrigel je vse skupaj in si rekel, da ne bo več kopal, on, starec, pa čeprav voda zatrpa z ilovico vse dvorišče, ne bo več kopal, ker za koga naj bi vendar kopal, in zakaj, če sinu ni mar kmetije — ali ni mar potem vseeno, če domačija propade nekaj prej ali pozneje?), obtoževal je sina zavoljo strehe, ki je začela puščati, zaradi voz, ki so propadali v kolarni; zaradi zemlje, ki se je naglo spreminjala v celino, ga je obtoževal najbolj. Vse skupaj je bilo ena sama velika in nepopravljiva krivica, ki jo je zagrešil sin.

Hkrati s sinom se je vselej neogibno moral spomniti snahe. Ona je vsega kriva! Ona, prekleta spaka — kakor je v mislih zmeraj pravil sinovi ženi. — In kakor vsakokrat, jo je tudi zdaj kar videl pred seboj, drobno, majhno, mršavo, z večno nezadovoljnim obrazom v okviru črnih, nafrfuljenih las, s pohlepniimi očmi. Videl je njena pobarvana usta, in spet se

je studljivo vzdignilo v njem: spaka! Kako je stopicljala po dvorišču v svojih gosposkih čeveljih — kako! — kot da je vse preimenitna za kmečko hišo in kmečko dvorišče! Kakor da se bo umazala, če bo le nekoliko trje stopila po kmečki zemlji! In pa tisto nesramno vedenje... Kako se je obešala Tinetu na komolec pred očmi starega, in tisto nesramno pogledovanje! Kdo je še videl kaj takšnega na kmetih? — prekleto, saj nismo v kinu! Prekleta ženska, taka kot krmežljava, pretegnjena, potepena mačka! In tudi res kot mačka: če bi jo zadegal čez streho, bi se na drugi strani brez škode spet pobrala — in bi tudi samo zapihala in pokazala kremplje, kot mačka, spaka nafruljena! Živa sramota! Ni že bilo vzdevka, ki bi ji ga ne bil obesil. Sina mu je izpridila, malo-pridnica! In še... ne, bolje, da ne misli na vnuka! Cele škatle njegovih fotografij imajo, je rekla Jurčevka, svakinja, cele škatle fotografij, vsak otrokov korak je na fotografiji, da, temu otroku je dobro in predobro, gosposko življenje ima, razvajata ga. Razvajan otrok, ta Saško... Saško, he, kakšno prismuknjeno ime! To si je kajpada tudi ona izmislila, izprijena spaka! — In on, Tine, njegov sin... Eh, prekleto, tak sin! Cunja!

Toda Malka ni nič manj kriva. Ona, da, hči, in njen stopač Albin, ki ga stari živega ne more videti! Prismolil se je v hišo in potem... — Starec je stisnil škatlo, da je karton zahreščal; jeza je bila v njem, kot črn curek je brizgala kvišku — bilo mu je, kot da se mora nad nečim znesti, ker se ne more znesti nad njo, svojo hčerjo, in nad zetom. — A ta jeza se je unesla v njem; naglo, kot je brizgnila kvišku, se je posedla spet na neko dno; bila je kot bolna usedlina, zastrupljala ga je. In bolelo je, bolelo... Saj Malka ni srečna. Tisto življenje tam ni zanjo. — Toda... a ne. Oh, kakšno dekle je bila, z dvema težkima kitama... zdaj te mora srce boleti, če jo pogledaš. In zdaj ima svojega šoferja, ki ga nikoli ni doma in jo vara po svetu z natakamicami... In sramota je, in hudo, če pomisliš, da Malka, Orešnikova Malka z Roba zdaj v mestu snaži tuja stopnišča. In Malka je navsezadnje bolj nesrečna kot pa kriva, toda njega bi, Albina... In Orešnik je spet trdo stisnil kartonasto škatlo. Kot da se želi znesti nad kartonom.

In tudi sorodstvo je krivo, pustilo ga je na cedilu... Prekleta, bolje, da ne misliš na to!

In potem zamolkla jeza na vas. Vas je bila kot poseb-ljenje zla, ki je prišlo nadenj, nad Orešnika. To zlo je prihajalo v vas iz mesta... Sicer pa je bil tako in tako ves svet kakor z uma. Kakor da nenadoma nobena tistih stvari, ki so veljale za zanesljive, kar so ljudje pomnili, ne velja več. Zmešan čas. Čas, ki je izpodkopal stare, trdne temelje. In njemu, Orešniku, je nesreča prihajala iz vasi — iz ru-menega poslopja nasproti šole, ki ga je pravkar pustil za seboj. Nekdaj je bila v tem poslopju občina — takrat je tudi on nekaj let prihajal sem kot občinski odbornik, njegova beseda je nekaj veljala, čeprav nikoli toliko, kot si je bil tiste čase umišljal — in potem je bil v tem nemarno ru-menem poslopju Gemeindeamt, nato nekaj časa belogardi-stična postojanka, potlej krajevni odbor, in zdaj... zdaj je kdo ve kaj vse tu notri, če bi sodil po celi vrsti tabel z napisi na steni ob vratih. Sem se je prihajal prerekat v prvih letih po vojni; bilo je, kot da on in tisti, ki so tu notri posedali za pisalnimi mizami, govorijo vsak v svojem jeziku. — Saj še ni dolgo tega, kar si govoril tako, da je vsak količ-kaj pameten človek razumel, za kaj gre, — je rekel nekoč Pe-traču, ki je zdaj predsednik zadruga, takrat pa je bil tajnik krajevnega odbora, — zdaj bi pa noben bog več ne vedel, kaj hočeš. — Tisto hočemo zdaj, kar smo takrat govorili, — je rekel Petrač, živčen, nestrpen, od partizanskih časov sem kot spremenjen, tako ves drugačen, da je Orešnik zmajal z glavo in mu rekel: — Če bi te od otroka ne poznal, bi rekel, da nisi ti, Petrač, ne Tonejev iz vasi. Uničili nas boste, kmete — ti bi to moral vedeti! — Petraču je na obrazu in v glasu drhtela komaj zadrževana živčnost: — Kdo vas bo uničil? — kaj bi toliko onegavil? — se boste že morali naučiti drugače misliti, in se tudi boste, ko boste videli, da vam nič drugega ne ostane, ko vas bo hudič jemal, če boste trmasto ostali pri starem... zdaj so drugačni časi, Orešnik! — In tisto o drugačnih časih si slišal povsod. V gasilskem domu tamle. Včasih je prišel na kak sestanek. Zmeraj je sedel pri mizi na odru kdo iz mesta in govoril, da ga je bilo preprostemu kmetu težko razumeti, samo toliko si vedel, da so zdaj novi

časi, drugačni časi, da morajo zaradi novih, drugačnih časov biti tudi ljudje novi, drugačni... a kako, kako, za ves svet, pa boš zlezal iz svoje kože? Kmet si in nikoli ne boš, ne moreš biti nič drugega kot kmet! — A takrat si je včasih mislil, da je svet še zmeraj zmešan od vojske in se še ne more umiriti. Minilo bo tudi to, si je prigovarjal. Minilo, saj... a ko mine, je za marsikoga že prepozno. — Tu notri, da, so se vrstili sestanki in bilo je besedi, besedi, v dvorani, v pisarni za odrom, v garderobi pod odrom. Tine in Malka sta bila spet in spet tu. Tu v vasi, da, se je začela tudi nesreča s Tinetom. In konec pesmi o drugačnih časih in drugačnem, novem življenju, je zate, starega kmeta, tak, da greš po cesti z izposojenim papirnatim kovčkom in s kartonasto škatlo, medtem ko je grunt pri hudiču! Človek bi se požrl!

Za seboj je pustil zadnje vaške hiše. Olajšano je zadihal, ko je zagledal na desni pod vasjo poslopja kmetijske zadruge. Res: sivi beton je bil pod oblačnim, temačnim nebom še bolj siv, betonska klada na kladi — takšno je bilo glavno poslopje, s širokim pritličjem in z ožjim prvim nadstropjem — nato okrog razporejenih še nekaj betonskih kock in ob vhodu na dvorišče dva betonska silosa, okrogla, kot dve velikanski cisterni — vse to mu je bilo zmeraj že tuje, ta dan pa še prav posebno, a tu ga vsaj pogledi vaščanov niso več pasli. S skrčenimi obrvmi je pogledal proti veliki tehtnici na dvorišču — hvala bogu, nobenih kmetov z vozmi ali z živino ni tam, nikogar, ki bi ga poznal, Orešnika s hribov. — Obšla ga je nejevolja tudi na kmete; eh, zdaj prihajajo sem s svojimi vozovi, postopajo po združnem dvorišču z rokami v žepu, spet so oblastni, počasi prikladajo besedo k besedi, ko tarnajo čez hude čase in zabavljajo, toda dolinskim kmetom so se hlevi in kašče spet napolnili, in ko greš po vasi, nekje vidiš pred podom kosilnico in drugod majhen traktor, železo je zeleno, zeleno kot trava in rumeno kot sončnica poleti, vse še novo, ni še izgubilo leska, ni se še odluščilo, in ob nedeljskih popoldnevih zapregajo svoje pločevinaste konje in drdrajo z njimi po dolini, kot so nekoč ropotali na zapravljalnicah — eeh! — časi so se res spremenili! Na Robu, kajpada, bi s pločevinastim konjem ne vedel nič pravega početi, a tudi v Orešnikovi lopi bi bilo prostora

dovolj za takle majhen traktor in za kosilnico, če bi... Orešnik je pljunil. Če bi se sin ne bil spečal s tisto onega... spako, in zavoljo nje obrnil gruntu hrbet... A, prekleto, tista leta je bilo resnično hudo, dvakrat hudo za hribovskega kmeta... No, kaj boš: to ni bilo prvokrat, da je bilo hudo za kmeta, a nekdanj so bili kajpada drugačni časi... Če bi bil sam petnajst, kaj petnajst, deset let mlajši, pa bi tudi Orešnikova domačija ne šla pozlu. A kaj, ko se ti je obesil na rame sedmi križ... — Ne, dobro je, da ni na združnem dvorišču nikogar vaških kmetov, oblastnih dolincev, da ga ne bodo gledali, njega, Orešnika, kako se vrača kot berač...

Eh, vendarle je težka pot, tole zdaj. Prej si ni mislil, da bo ta pot tolikšno ponižanje. Petrač, predsednik, ga bo najprej začudeno pogledal, potem pa bo bržčas rekel *Ali ti nisem pravil, Orešnik, da ti bo še žal...* Žal! Za kaj vse je človeku žal! Za kaj vse!

Zdaj je hodil počasi, celo ustavil se je in duškal. Misel na srečanje s Petračem je bila neprijetna — rad bi bil srečanje še nekoliko odrinil. In utegnil bi vendarle kateri ošabnih dolincev, ki so se spet razkošatili, biti v pisarni...

Same neprijetne misli. Skušal jih je odriniti. Pogled mu je zajel polkrog doline z gozdom zadaj. Ledina. Nekoč so bili tu široki travniki in zadaj gmajna, vse srenjski svet. Kaj je ostalo od Ledine? Samo tale beton tu. Nekoč so bile tu veselice, pred vojno, morda tudi še po vojni, a takrat on že ni več rad zahajal v dolino, še celo pa ne na veselice. Prejšnje čase je pa vendar kdaj pa kdaj prišel sem, posebno tista leta po prvi svetovni vojni. Takrat so bile za poletno veselico pod hrasti v logu postavljene lesene stojnice in sredi travnikov je bil oder za plesalce. Med mizami so tekala dekleta v belih predpasnikih, z vrčki penečega se piva in s steklenicami vina v rokah. Koliko vina, litri vina, štefani vina! — eh, tisto so bila vesela leta! In vsa dekleta so imela naglje na prsih, in fantje so imeli naglje v gumbnicah svojih suknjičev. Ali zdaj še vidiš koga z nagljem v gumbnici? — še smejali bi se takšni kmečki navadi! In najbrž se tudi več ne zgodi, da bi kak sobotni večer zapeli na vasi... In bržda nihče več ne mane prosa, in skoraj gotovo nikjer več ne majijo turščice... Kaj vse je minilo! Kam je svet prišel! — In

tista leta po prvi vojni, takrat je on, Orešnik, še fantoval, oče in mati sta še živela, in tudi sestra, mati Rozale, ki je v štacuni, je bila še doma. Meta pa je bila že omožena, in Cila tudi, in brat Jaka jo je zadnje leto pred vojno pobral v Ameriko, kot da je slutil, da bo najbolj zdravo, če izgine tako daleč, da ga nobena naborna komisija ne bo dosegla... Eh, brat Jaka, nikoli ga ni preveč skrbelo, kako je z Orešnikovo domačijo. Komaj vsakih nekaj let se je oglasil s kratkim pismom. Nekoč je poslal fotografije, ko se mu je omožila najmlajša hči, dekle s čudnim imenom Stella, da Stella; na fotografijah je bilo vse neznansko gosposko, tudi brat je bil gosposki, kot kak župnik, človek bi ne verjel, da je trideset let delal kot rezkač v neki železarni v Montrealu. — In nazadnje je pisal — a tudi tega bo bržda že vsaj pet let — da bi morda prišel pogledat domače kraje, in — ali še stoji čebelnjak pod hruško na koncu sadovnjaka, »pošlji mi fotografijo!« Sveta nebesa, kje sta že stara hruška in tisti stari čebelnjak! In kakšno fotografijo neki, kako si brat to zamišlja? — Bil je žalosten in jezen, ko mu je odgovoril, naj le pride domov, o, naj pride na Rob in ga pogleda, kakšen je zdaj, ko je že vse pri hudiču! — Na tisto pismo pa brat ni odgovoril.

Ampak Ledina je bila tista leta res nekaj, takoj potem, ko se je on, Orešnik, vrnil iz vojske, shranil v predal nizke komode v zgornji hiši svojo vojaško uniformo z dvema podčastniškima zvezdicama in z našito medaljo *Signum memoriam*, odlikovanje, ki ga je bil prejel skupaj z vso zdesetkano kompanijo po neki bitki v Galiciji, prejel bržda zato, ker je ostal živ, čeprav sam ni vedel, kako da ga v tistem divjem streljanju ni zadelo, o kakšni zmagi ali celo o hrabrosti pa je vedel še manj — torej, spravil je uniformo z medaljo v predal, vojaško puško, s katero je v poznejših letih včasih pihnil kakšnega srnjaka v bregovih za hišo, pa zataknil za tram na podstrešju, in pozabil vojno hitreje, kot bi si bil prej mislil. Ni se utegnil spominjati; Orešnikov grunt takrat ni bil, da bi se bil hvalil z njim, in poznala so se mu štiri vojna leta, poznale rekvizicije, poznale dote sestrama, ki sta se omožili — za vsako je ostalo nekaj zaplat v frato posekanega gozda. In tudi sam se je ženil, po srcu in pameti

— sestra, priskutne Rozale mati, in on sta se oženila hkrati; bila je dvojna svatba, kakršne ljudje v hribih še niso pomnili; v hiši še visi fotografija, obe nevesti sta bili v narodnih nošah, svatba, da, nabralo se je svatov kot na kakšnem cerkvenem shodu. Tudi njo, rajnico Marjano je videl tu na Livadi, ko je bila še dekle; kostanjeve kite je imela navite okrog glave in težke, da jih je komaj nosila. — In Malka, hči, je tudi imela kite do pasu... Eh, nikar se ne grizi! Ali te ni že dovolj grizlo in bolelo? — In tisto na Livadi, ko si plesal z Marjano polko na lesenem odru... koliko let bo tega? — eh, kmalu petinštirideset! Da more človeku takšna stvar ostati tako živo v spominu! A kje so že tista leta in kje tista Livada!

Eh, kaj bi se vlačil po poti kot megla! Pojdi, pojdi že tamle v pisarno!

Predsednika Petrača ni bilo, Orešniku pa je bilo kar prav, da ga ni. Pravzaprav je prišel samo po ključ svojih vrat, je rekel nekemu dekletu in nekemu fantu, ki sta bila v pisarni — po ključ, ki ga je bil pustil tu spomladi, ko je odhajal v dom onemoglih. Fant in dekle sta bila nova na kmetijskem posestvu in Orešnika nista poznala, a kajpada tudi o ključu nista vedela ničesar. Dekle je celo odprlo predal pisalne mize in brskalo med papirji, toda ključa ni bilo, ga tudi ni vredno iskati, je reklo, zakaj bržčas ga ima predsednik v svoji pisalni mizi, ki je pa zaklenjena. In predsednik je šel v mesto, pred nočjo se ne bo vrnil, morda bi jutri zjutraj... Toda ob osmih zjutraj, je rekel fant, ker pozneje predsednika spet ne bo tu — in je pristavil nekaj o mladih bikcih, predsednik bo moral nekam zastran mladih bikcev.

Kmet je prikimaval: plemenski bikci, seveda — bržčas se ne bo zglasil v dolini jutri, temveč kak dan pozneje. Saj zavoljo tega ne bo nič narobe, nič izgubljenega. Ko bo imel še kak drug opravke v dolini, bo prišel tudi v pisarno kmetijske zadruge. — Čedalje bolj prav mu je bilo, da se mu ni treba srečati s Petračem.

Hotel je že vzeti svoj kovček in škatlo in spet oditi, toda fant in dekle ga nista pustila; očitno se jima je v praznji črni obleki starinskega kroja in s svojo čudno prtljago zdel nenavaden, morda tudi dovolj zanimiv sredi pustega novem-

brskega dne, da sta ga začela zapletati v pomenek. — Fant je rekel, da je kmetijski tehnik in da je prišel v vas spomladi, zato ne ve, kako da je kmet dal shranit ključ svoje hiše predsedniku. Ali je kmet morda dal svojo zemljo za drugi? Kdo in od kod pa pravzaprav je?

Kmet, ki se je že sklonil po svojo prtljago, se je spet vzravnal in je tako stal pred mladim dekletom za pisalno mizo, ki je počasi jedlo jabolko in se vmes igralo z majhnim ročnim ogledalom, in pred kmetijskim tehnikom v pisanem športnem puloverju; stal je pred njima s klobukom v rokah in odgovarjal kot v farovski veži, samo da manj spoštljivo. Rekel je, da je Orešnik, France Jamnik z Roba, pri hiši se pravi pri Orešniku, tista kmetija nad Pologi . . .

Fant je prikimal. Vedel je za Orešnikovo zemljo. Bil je nekajkrat tam gori to poletje, je rekel. Večidel strmina, nič prida zemlja, pravzaprav ni kaj početi z njo, je rekel.

Kmet je rahlo, skoraj obžalovaje zmajal z glavo. Poučljivo je rekel fantu v športnem puloverju, da zemlja nikakor ni tako slaba in da bi bilo že kaj početi z njo — vsaj on, Orešnik je vedel, kaj početi s to zemljo: redil je po deset glav živine, par konj in še nekaj ovčjih repov . . .

No, da, je odvrnil fant, tako že, individualno. A zadruga tako ne more gospodariti. Treba je imeti pred očmi ves kompleks in tudi načrt posevka.

Starec je stisnil ustnice: tako zdaj govorijo, da — kompleks in načrt, selekcija, individualno kmetovanje, kooperacija . . . Tako je govoril že Tine, tako so zmeraj govorili na sestankih v domu — besede, da bi si človek jezik zlomil. Kakšnega vruga uganjajo zdaj z zemljo, z njegovim, Orešnikovim gruntom! Orešnikov grunt je vendar nekaj drugega: to so njive, dve na Pologih, tri strme v Rebrih, velika valovita Nad mlinom; in to so pašniki, v Trnju pa Kostanjev breg. Nikakršen kompleks zemljišča. A kaj? — fant tega ne more vedeti. Saj sploh ni kmet, temveč le kmetijski tehnik. Očitno še ni dolgo, kar je prišel iz šole. Ko bo nekaj let na Ledini, bo — kdo bi vedel? — celo kot kmetijski tehnik poznal zemljo bolje, kot jo pozna zdaj.

Fant je nekaj trenutkov čakal, a ko starec ni rekel nič, je fant omenil, da so spomladi poskusili na Orešnikovem

svetu z ribezom, a je skoraj ves nasad propadel. — In je gledal Orešnika, kot da je on kriv, da na njegovi zemlji ribezljevi grmiči ne poženejo korenin, temveč se posušijo.

Zdaj se je kmet malce nasmehnil, pol jezno, pol pomilovalno. Kajpada, je rekel, drugega tudi ni bilo pričakovati; z ribezom so začeli, ko je bil on še doma, in začeli so na Rebri — on, Orešnik, jim je že takrat povedal, da ne bo šlo, zemlja je presuha in vsaka suša se ji takoj pozna. Lahko si misli, da so se grmiči posušili . . .

Fant je v zavesti svoje pomembnosti rekel, da njega, tehnika, takrat še ni bilo tu, ko so si izmislili ribezljev nasad. No, da, so se pač zaleteli. Zemlje niti analizirali niso.

Starec si je mislil, da za tisto težko ilovnato zemljo v bregovih vsak lahko takoj ve, da razpoka, če le nekaj dni ni dežja. Sušna zemlja, povrh pa je bilo še vroče, sušno poletje. On ga je preživel po klopcah v parku stare graščine, pod starinskimi drevesi, ob katerih se je čudil, kako stara in mogočna utegnejo postati drevesa, če jih rod za rodom pusti rasti, dokler jih ne podere starost, kakor človeka, in celo tam, v tistem lenobnem dolgočasju, ki ga je mučilo kot bolezen, je mislil na svoje polje in, da, celo na nasad ribezljevih grmičev, in natanko je vedel, da se bodo v pripeki posušili . . . A čemu bi o tem pravil temule fantu, kmetijskemu tehniku, ki je prepričan, da je tisti nasad poslednja zaletelost kmetijskega posestva na Ledini, nekaj, kar se je moglo zgoditi samo zato, ker je on, tehnik, prišel prepozno, da bi bil analiziral zemljo in preprečil neumnost in škodo. — In povrh bi bil starec tudi najraje šel; bil je truden, od jutra je bil na poti, prestopal je z avtobusa na avtobus, trikrat na lokalni avtobus, tako daleč je hiralnica, kot je v mislih pravil domu za onemogle — in stoli v pisarni so bili lepo razvrščeni ob steni pod oknom onkraj pisalne mize, tak lep red je bil onkraj mize, da se je fantu in dekletu očitno zdelo škoda, da bi ga porušila, pa mu samo zato nista velela sesti. Eh, naj bi ga že pustila iti!

Toda kmetijski tehnik se je, očitno samo iz službene vneme, že zagrizel v pogovor in nič ni kazalo, da bi ga kmalu končal. Povprašal je Orešnika, če morda namerava spet začeti kmetovati. Zadruga bi bila bržčas takoj priprav-

ljena razdreti pogodbo in vrniti mu zemljo, od katere ima tako zgolj škodo.

Kmet je zamahnil z roko: kaj bo trhel starec kmetoval v hribih! In tudi živine nima več. Vsega je bilo konec tedaj, ko je pobralo Marjano. Poprej je še skušal vleči, potem je obupal. Zdaj pa še pol leta v oni stari graščini, v domu za onemogle — kar čutil je, vsak dan sproti, kako ga moči zapuščajo; morda bi mu tam doli ne bilo treba več dolgo čakati in bi ga bilo pobralo. Kakšne noči tam v graščini, ko se je sunkoma prebujal iz spanja, z občutkom, da mu môra leži na prsih in da ga bo zdaj zdaj zadušilo! — hlatal je za sapo, strah ga je stiskal za grlo... A kaj naj bi mlad človek vedel o tem? In čemu mu pripovedovati? Čemu sploh komu pripovedovati o tem? — Zato je samo rekel, da ne namerava več kmetovati. Pogodba naj kar ostane.

Tehnik ga je pogledal, kot da ga je spregledal do dna, spregledal njegove skorajda nepoštene namene. — Pogodba naj ostane, kajpada, je rekel malce pikro. Orešnik je bil bržčas vesel, da je svojo zemljo mogel vsiliti zadrugi. Marsikdo jo je že zaman ponujal. To sicer ni njegova, tehnikova stvar, toda če bi bil on odločal o tem —. Ni povedal do konca.

Kmet se ni razjezil. Mladi človek je govoril resnico, naj so se zdele njegove besede še tako neusmiljene. Orešniku so kot v preblisku šli skozi spomin trije, štirje nedeljski popoldnevi prejšnje jeseni. — Tisto poletje in jesen se je skoraj z maščevalnim veseljem v sebi navsezadnje odločil, da bo zemljo ponudil zadrugi. Če ne sinu ne hčeri ne nobenemu sorodnikov ni do tega, da bi jo imel, naj je pač nimajo! Če se jim Orešnikov grunt zdi dediščina, ki je ni vredno vzeti, pa tudi prav — dal ga bo drugim, čisto tujim ljudem, svojo zemljo, zavrženo dediščino. In jo je res začel ponujati in jo ponujal kot mešetar jalovo kravo na sejmu! Pekoč sram je začutil, ko se je spominjal tega. —

Prav tiste tedne je Petrač hodil na lov v hosto nad Robom. Ob nedeljah, na noč, preden se je vrnil domov, se je ustavljal pri Orešniku. Sedela sta v pustih hiši, v kateri je ostalo vse, kar je bilo kdaj notri, staro, že mešičasto pohištvo, stara lončena peč, police pod stropom, na katere so nekoč postavljali latvice z mlekom, ostale so vse fotogra-

fije po stenah, ki so pripovedovale o ljudeh, ki so v tem in preteklem rodu živeli v Orešnikovi hiši in o najbolj pomembnih dogodkih v njihovem življenju — da, vse je ostalo, celo stenska ura je tiktakala, a se je hiša vendarle zdela kot oropana vsega, zapuščena ropotarnica, v kateri počasi propada preteklost rodu. — Še miza se je zdela prazna, čeprav je vendarle ležal na njej krajec kruha in je zraven stala steklenica žganja. — Takole živim, vidiš, kot puščavnik, — je Orešnik govoril Petraču in mu nalival žganja v kozarček; sam skoraj ni pil. Tiste čase je kdaj pa kdaj pomislil, da bi začel piti, zapil se, zapil se in propadel, če gre že tako in tako vse po zlu, a je čutil, da to ni tisto, kar bi moral storiti v svojem obupu zavoljo propadajočega grunta. Bilo bi premalo. Komu bi bilo že mar tega, če bi se Orešnik z Roba zapil! Toda če bi dal svojo zemljo, dal jo zadrugi, ne morda za pet ali deset let, temveč za zmeraj, potem bi morda ... Da, prav kaznovati ju je hotel, Tineta in Malko, zato je nalival Petraču žganja in mu govoril in ponujal svoj grunt. — Ponavljal mu je staro kmečko modrost, da grunt terja, da ga delaš ti, drugače zdela grunt tebe. — In mene je zdelal, da, me je. Ne morem ga obdelovati, a je vredna zemlja. V bregovih, nič ne rečem, a pašniki so dobri in gozd — da, koliko pa je gozd vreden! — In je silil v Petrača, naj bi zadruga vzela Orešnikovo zemljo. — Petrač pa je zmajeval z glavo. Rekel je, da so bili časi — ni še veliko let tega — ko so kmetje silili iz zadruge, zdaj pa spet hodijo svojo zemljo ponujat zadrugi. — Govorila sta odkrito; predolgo in predobro sta se poznala, da bi mogla drug pred drugim kaj skriti. Tudi ni bilo potrebno. — In vendar je nazadnje Orešnik prijel Petrača prav za dušo. — Spomni se, — mu je klical v spomin, — spomni, Petrač, ko si bil tu gorj terenec — ali si kdaj zaman potrkal na moja vrata? Ti niso bila odprta ob vsakem času, ponoči in podnevi? — Petrač ni bil več zanesenjaški sekretar krajevnega odbora iz prvih poveljnih let, ne več mlad človek, ki je bil prepričan, da je našel poslednjo, povrh presenetljivo preprosto rešitev, kako pregnati iz doline in z vsega sveta zlo, ki je trlo ljudi od nekdanj, in je tudi vedel, kako jih preprosto pripraviti do tega, da bodo navsezadnje vendar že živeli človeka vredno življenje, kot je tiste čase govoril.

Dobri dve desetletji sta Petrača precej utrudili; zredil se je in postaral, in kdaj pa kdaj se je z malce otožnosti spominjal časov, ko se mu je življenje zdelo tako preprosto in pot do sreče za vse ljudi tako kratka. — Ko mu je Orešnik klical v spomin partizanska leta, je Petrač postajal zamišljen, domotožni spomini so mu meglili pogled. — Bila so nam odprta tvoja vrata, kar je res, je res, — je pritrdil Orešniku. — Orešnik pa ga je resnično do dna spregledal in v eni sami želji, ki se je iz razbolelosti polagoma sprevrčala v njem že v obsedenost, v želji, da bi se maščeval tistim, ki jim ni do grunta, do dediščine, da bi se maščeval tudi še... eh, sam ni vedel, komu in čemu vse, svetu, ki je, kakršen je, in časom, ki so tudi takšni, da so sovražni staremu hribovskemu kmetu — da, v tej edini želji je skoraj zvodniško trkal Petraču na dušo: — Spomni se, Petrač — kadar ste sedeli tu v hiši, za tole mizo, pri kateri sediva zdaj midva, sva jaz ali pa Tine zmeraj pazila na dnu sadovnjaka, če morda ne prihajajo iz doline Nemci in pozneje beli. Spomni se... — Petrač se je spominjal: bilo je tako, da. — In Orešnik ga je prijemal še drugače: — Spomni se, kako ste nam takrat govorili! »Samo vojne naj bo že konec«, ste pravili, »pa bo za vse boljše, za vse dobro, tudi za kmeta. Nihče več se ne bo bogatil z dolinskimi lesom, nobenih pijavk ne bo nikjer več...« Samo spomni se, Petrač! — Petrač je kratko prikimal in na dušek vrgel vase kozarček žganja. — A tebi, — je rekel Orešnik, — tebi ni sile! Pa si mene poglej, mene in moj grunt! — Petrač je gledal v svojo lovsko puško, prislunjeno h klopi, gledal zajca na klopi — in molčal. V zraku je viselo marsikaj, česar nista izrekla, kakor da hočeta prizanesti drug drugemu.

Tri nedelje sta se tako menila. Četrto nedelje se Petrač ni prikazal; Orešnik si je mislil, da ga ne bo več blizu in da je potemtakem njegov, Orešnikov, načrt propadel. — Toda peto nedeljo je Petrač spet prišel. Dolgo je po malem pil in skoraj molče gledal Orešnika, pusto hišo, pa skozi okno dvorišče, poslopja, sadovnjak v bregu, gozd in hribe, ki so se kadili v jesenskih meglah. Na njegovem zgoraj postaranem, brkatem obrazu je bilo zapisano marsikaj. Odpravil se je bolj zgodaj kot druge nedelje. Ko si je že vrgel lovsko puško čez ramo, je vprašal z glasom, ki je bil truden in zamolkel, kot da mu

prihaja nekje prav z dna grla: — Orešnik, jaz bom storil, kar bom mogel, toda — ali ti ne bo pozneje žal? — Orešnik je brez sprenevedanja priznal: — Vem, da mi bo. Ze zdaj mi je. Bilo mi je žal, preden sem te prvič vprašal. A kaj, kaj pa naj storim? Če nobeden noče na grunt, kako naj jih prisilim, a? Skoraj na kolenih sem jim ga ponujal! Kaj takega še svet ne pomni, da bi se ljudje branili zemlje! A če je nočejo, je pač nočejo — toda, hudič me vzemi, če ne bo njim nekoč tudi še žal, tako kot meni in morda še bolj! A takrat bo prepozno! — Petrač ga je gledal, si mislil kdo ve kaj, prikimal, vzdihnil: — Kaže, da je res tako kot praviš, Orešnik. In kar sem rekel, sem rekel: storil bom, kar mi bo mogoče.

To je bilo pozno jeseni, nekaj več kot pred letom dni. Spomladi je Orešnik odšel v dom onemoglih. In potem prej, kot bi bil v sanjah pričakoval, spoznal da je ni nikomur nagodel. Nikomur, razen sebi.

Da, sebi.

In zdaj je rekel fantu v športnem puloverju, da ni bil vesel, ko je dal svojo zemljo zadruzi, čeprav je tudi res, da jo je ponujal, da — ali, kaj veš, morda je bil takrat navsezadnje celo res nekako vesel, ko je bilo pač tako, da si drugače ni vedel pomagati. On zemlje ne more več obdelovati. Vrnil se je samo zato, ker bi bil rad spet v svoji hiši, ki je zdaj prazna, zapuščena gori na Robu.

Fant je med kmetovim govorjenjem na pol prikimal, na pol obžalovaje skomigal z rameni, si mršil trde, srščeč lase in nato rekel, da se mu kmetov namen ne zdi pameten, ne, ne preveč pameten. — V pogovor se je vmešalo dekle, ki je tudi reklo, da tole ni preveč pametno: v domu, kajne, je človek vendar preskrbljen. Ali ni morda tako? ... Kajpada, je pritrdil starec, preskrbljen, da. Za vse je poskrbljeno, prav za vse. Lahko poslušas tudi radio, gledas televizijski spored. Nekoč so celo prišli neki pevci v dom, same domače so peli, res lepo peli. Toda, kako bi rekel? — vse to vendar ni nič pravega. Vse dobro, vse prav, za vse poskrbljeno, in vendar nič pravega — drugega bi ne vedel reči. To ni za starega kmeta. Morda je dobro za druge, za upokojence, večidel mestne ljudi, toda za kmeta to ni. In tudi je nekolikanj čudno, ko nenadoma nimaš več početi drugega,

kot da čakaš na smrt. Na smrt, seveda. Mladi ljudje tega kajpada ne morejo razumeti.

M—da, seveda, je rekel fant v športnem puloverju, bo že nekaj na tem. A on, Jamnik, je bržčas imel tudi precej opraviti, da so ga sprejeli v dom onemoglih, kajti dandanes...

Orešnik je že naveličano prikimal. Imeli so opraviti, da, občina in Petrač. A kaj bi zdaj govorili o tem.

Tehnik je zmajal z glavo in skorajda ni mogel skriti pomilovalnega nasmeha. Dekle je tudi obžalovaje in preseščeno gledalo čudaškega starca. Navsezadnje je tehnik rekel, da seveda vsak stori, kot se mu zdi najbolje, dom za onemogle ni jetnišnica, tam nikogar ne zadržujejo, če hoče ven. Če hoče kdo nazaj v svojo hišo, je to njegova stvar, in seveda tudi njegova skrb, kako bo prebil zimo visoko v hribih in sam.

Kajpada je njegova stvar in tudi njegova skrb, kako bo živel sam v prazni hiši, je do kraja naveličano rekel Orešnik. In on da ni prišel sem, ker bi bil hotel koga nadlegovati, in tega tudi zanaprej ne namerava. Prišel je samo po ključ, a če ključa ni, ga pač ni — bo že nekako prišel v hišo. Domača vrata niso nikoli tako trdno zaprta, da bi jih gospodar ne mogel odpreti. Zdaj mora pa iti. Rob je daleč, dan kratek in še meglen, rad bi bil pred mrakom doma. — In da bi končal pogovor, ki je bil zanj samo neprijeten in brez haska, je brž pobral svojo žalostno prtljago. Že med vrati, je zamrmral nekaj nerazločnega v pozdrav, in tako se mu je mudilo, da še vrat ni utegnil zapreti za seboj. S trdimi, hitrimi koraki, ki so odmevali po veži, je odhajal.

Na to je ves čas, ko je šel po poti in med velikima silosoma, ki sta stražila vhod v zadrugo, čutil, da fant in dekle gledata za njim. Če bi se ozrl, bi videl njuna obraza za oknom. A naj, je pomislil. To ni bilo tako mučno kot pogledi vaščanov, ki jih je srečaval na poti v zadrugo. Fant in dekle sta bila tujca, ničesar nista vedela o njem. Kvečjemu se jima je moralo zdeti, da se mu je nekoliko presukalo v glavi, zakaj pameten človek vendar ne bo na zimo zapustil zakurjene sobe in pogrnjene mize ter se vrnil nekam v svoje hribe, v samoto, v prazno kmečko hišo. — A pred njima se vsaj ni čutil ponižanega. Toda vaščani, vaščani! ...

Ko je bil že na cesti, se ni mogel odločiti, da bi se vrnil nazaj skozi vas in nato po občinski poti po dolini ter od Podboršta navkreber v svoje hribe. Ubral jo je naravnost čez mokre jesenske travnike. Voda mu je ponekod žlokala pod nogami, ponekod bi jo skoraj bredel. Poganjal se je čez travnike in iskal trdnejših tal, ves premočen in že upchan. A samo ne pred radovedne oči vaščanov! Ne bodo si pasli na njem privoščljivosti! Samo čimprej nazaj na Rob, ljudem izpred oči!

Mračilo se je že, ko se je Orešnik bližal Robu.

Poti iz doline ni bilo več kot za poldrugo uro hoda, v svojih najboljših letih jo je prehodil tudi v dobri uri in še pošteno upehal se ni, zdaj pa se je vlekel navkreber že dobre tri ure in še ni bilo konca. Pot se je vzpenjala, zdelo se mu je, da ni bila še nikoli tako strma ne tako kotanjasta, preprežena s koreninami in polzka. Sopihal je in hodil kot v morastih sanjah. Jeseni so bržda vlačili hlode v dolino, drča je po sredi izkopala globok žleb. Poganjal se je čez žleb, na levo, na desno, a noge mu je kar vlekle nazaj. Ilovica — grabila ga je za noge, zdaj mu je spodrsavalo, zdaj jih je komaj potegnil iz lepkega blata. Ustavljal se je, hropel kot kovaški meh in kdaj pa kdaj med zobmi zaklel. Prekleta pot... Tako težka mu ni bila še nikoli. Še takrat ne, ko je peljal iz doline krsto za rajnico Marjano.

Pot je bila kot postaje spominov. Proti vrhu je tekla stopničasto: strmina, kratek polog, spet strmina. Na tejle strmini se mu je nekoč odpela veriga, hlodi so se strgali z voza in bi ga bili skoraj podsuli. Konj se je splašil, divje zarezgetal in zdirjal po kolovozu navzdol, krlički so odskakovali, potem se je vprega nekam zapela, ob neki borovec ob poti, tam šele je dobil prestrašeno žival. In eno kolo se je potrlo, vprega je šla pozlu. Hlodi... sprhneli so v globači. Morda ostanki še zdaj prhnijo globoko tam spodaj. — A, ne! Kdaj je že vendar to bilo! Tam okrog leta tridesetega, takrat, ko si tako in tako skoraj zastoj vozil les Hermanu v dolino. Življenje je bilo za hribovskega kmeta zmeraj trdo. A kaj...

Na kratkem pologu pod starimi kostanji drug tak spomin: tam bi ga bili drugič skoraj podsuli hlodi. Sam se je rešil,

konju pa je zlomilo nogo. Žival je legla na poti, v ojnica. Udrihal je po njej z bičem, divji, prestrašen. Žival se je skušala vzdigniti, sprednje noge so kopale v ilovico, rezgetala je, divje, prestrašeno, bolno rikala, a vselej spet omahnila na bok. Podložil je voz in spet tolkel po konju. A dobra žival ni mogla vstati, oči je imela krvavo podplute, megla ji je legla nanje, kot bi jih prekrila mrena. Spoznal je, da ima zlomljeno nogo. Takrat mu je šlo vse narobe, svak je terjal sestrično doto, s sosedom tožba zaradi mlina v grapi, komisije, sodnija, les ni imel cene. Orešnik je preklel konja, pot, svaka, soseda, sebe in ves svet, potem je šel domov po svojo staro avstrijsko puško in je ranjeno žival ubil. Strel v votlino nad očesom; roke so se mu tresle in znoj ga je oblival — to ni tako kot če pihneš srnjaka v hosti! S pastirjem, pegastim Lovrencem, tistim, ki je zdaj nekje v južnih krajih major, sta potila krvavi pot, preden sta spravila mrtvo žival na drug voz in jo odpeljala domov. Vranec je norel od groze, ko je vlekel navkreber mrtvega rjavca, skoraj bi bilo šlo vse v drobno; bilo je, kot da žival čuti bližino smrti, grozo, ki je ne zna obvladati, kot jo obvlada človek. — Hlude je spravil naprej v dolino šele naslednji dan. In tisto leto je moral prebiti z enim samim konjem; da, to je bil čas, ko mu je šlo vse navzkriž.

Šel je dalje. — Nikar se ne spominjaj samo hudega! — In se je spomnil, da je na tej poti dolga leta vozaril brez nesreče, da bi ne preštel hlodov, ki jih je spravil v dolino. Koliko kubikov lesa iz hribovskih gmajn!

In ni samo vozaril! — po temle kolovozu, ki se vleče in vleče nad globačami, da mu ni konca ne kraja, je hodil v dolino tudi po bolj veselih opravkih, na semnje, po denar za vožnje, pa tudi na svatbe in krstine. — In česa vsega tudi človek ne razmisli takole, ko se peha navkreber! Na tej poti je zmeraj kaj premišljal, o gruntu, o otrocih, o svojem življenju; za marsikaj se je odločil v tehle bregovih, ko se je spuščal v dolino ali jo ubiral nazaj na svoj Rob.

Spomladi je po temle kolovozu odhajal v dolino. Takrat je bil bukov gozd ves zelen, mlado, spomladansko zelenje, presunljivo svetlo in sveže — zdaj pa se megle vlačijo nizko, prav nad vrhovi dreves, gozd hladno vonja po jesenski vlagi,

po gnijočem listju in trohnobi, in gnilo listje in ilovica se prijemata podplatov.

In takrat je odhajal kljubovalno, kot da kaznuje tiste, ki so zavrgli Orešnikovo zemljo, in še v sanjah bi si ne bil mislil, kako kmalu in kako se bo vračal. Takole, s kartonasto škatlo in z oguljenim kartonastim kovčkom, ki mu ga je posodil... da, nihče drug kot mesar Jelenc, ki je nekdanje čase tako široko razkoračen stal pred svojo mesnico v mestu... Da, da, kakšni časi, kdo bi si bil kdaj mislil, da bo Jelenc tako končal svojo pot, v tisti stari graščini... In čisto je propadel. Bebasto ponavlja, da so mu vse požrli, in zdaj tam v graščini bebasto samo hiti žreti, čimveč spraviti vase, takorekoč rešiti pred drugimi, da bi mu še tega ne požrli... In Jelenc je na slabšem kot on, Orešnik. Jelenc se nima kam vrniti. Sin mu jo je pobral z belimi, takrat, ob koncu vojne. Čez dva meseca se bo vrnil, je rekel, ko je odhajal v še zmeraj lepi, še zmeraj zlikani uniformi, z dvema nabitima kovčkoma, z naphano denarnico bankovcev, ki so se kmalu imeli spremeniti v potiskan papir, in z ducatom zlatnikov; čez dva meseca se bo vrnil z Angleži, z Amerikanci, hudič si ga vedi, s kom — in zdaj je nekje v Buenos Airesu, staremu še piše ne več... In Jelenčeva hči je omožena v mestu, za očeta se ne meni... da, čudna so pota... Orešnik samo ni vzdržal, da bi bil svoja otroka kaznoval do kraja, zato se vrača. Vrača...

Nazadnje pa Orešnik že od same utrujenosti ni več veliko premišljal in se spominjal; vse je utonilo v nadušljivem hropenju in samo pehal se je še navkreber. Kovček in škatla sta ga vlekla k tlom. Hudič, ko bi bilo notri vsaj kaj takega, da bi bilo vredno truda! Med vojno, ko si hodil v dolino z velikimi pletenkami žganja v nahrbtniku, nazaj pa z usnjem in drugim blagom, ki si ga v mestu dobil v zameno za žganje... takrat si vsaj vedel, čemu se grizeš v kolena po strmini navkreber! Zdaj pa — nekaj ponošenih cunj in izhojenih čevljev v škatli in kovčku... hudič vzemi vse to! Daleč si prišel, Orešnik!

Eh, kaj moreš? Treba jo je prehoditi, prekleto pot! Treba je priti nazaj na Rob!

Spet se je pognal po blatnem strmem kolovozu.

Komaj z mrakom je bil doma. Upehan, kakor pijan, je opotekavo šel po dvorišču. Skoraj sesedel se je na leseno tnalno pred drvarnico. Lovil je sapo, nenadoma tako truden, da se mu je zdelo, da bi ne bil več prišel do doma, če bi hiša stala le malo dlje v hribu, samo četrť ure hoda še od tod. Kakor skozi meglo je gledal dvorišče v somraku, hišo s slepimi, črnimi očmi majhnih oken, starinska vrata pod okroglim kamnitim obokom, kamnite stopnice pred vrati, razvežen plot v vrtiču za hišo, in potem še pod, hlev in pot, ki se je na drugem koncu dvorišča izgubljala navkreber čez travnik in proti hosti. Bil je preveč upehan, da bi bil sploh čutil žalost spričo tolikšne zapuščenosti.

Precej dolgo se je oddihaval. Skoraj povsem se je znočilo. Kakšen pust večer! In kakšna tišina! Še veter ni zapel v praznih drevesnih krošnjah v sadovnjaku.

— Kot v mrtvašnici, — je zamrmral. Še psa ni več, da bi prišel gospodarju naproti.

Na tleh sta se črnila kovček in škatla. Kako se je upehal zaradi ničvredne brkljarije! In povrh mora nekako spraviti kovček spet v dolino, vrniti ga Jelencu. Starec bi se penil od jeze, če bi ga ne dobil, oguljenega kartonastega kovčka, ki ga nikoli več ne bo potreboval. Toda strežnica je rekla, naj bi Jelenc posodil kovček... Eh, kam si prišel, kam si vendar prišel, Orešnik!

Okorno se je vzdignil s tuala. Sam sebi se je zdel kot polomljen. — Kot bi me kdo s kolom, — je polglasno rekel predse. Pobral je kovček in škatlo in šel čez dvorišče. Vse prazno, zapuščeno. Od hleva ni vel topli vonj po živini, od visli ne vonj po mrvi, od vežnih vrat ne duh po dimu — nobenega tistih vonjev, ki pričajo, da je v hiši življenje. — Še skozi polmrak je razložil široke zelene in črne lise zamoka na zidu blizu vrat. Vlaga je čez in čez prekrila svetega Florjana na zidu, ki ga je bil dal še po vojni prenoviti. Streha torej tudi pušča. — Od vlage plesnivi zid je bil kot očitek.

Pred vrati trava, pritisnjena k tlom, ožgana od slan. Pod kamnitimi stopnicami, pred kletjo ščavje in koprive. Prag moker, izlizan od vlage. Vse vlažno, česar se je dotaknil. Ti sveti bog, da more hiša v enem samem poletju in jeseni tako propasti! In občutek jeze, ki je ni imel nad kom stresti:

saj so hoteli, da, hoteli, naj propade! Zdaj imajo, kar so hoteli!

V zaboju z apnom v stelnjaku je poiskal železno kljuko. Bila je zarjavela, rja se mu je prijela rok. Ni se zmenil za to. Odprl je vrata, ki so zajččala, se nerada vdala, potem pa trdo, kot da so se snela s tečajev, udarila ob zid. Starec je v temi tipal v vežo.

In potem je bil v hiši. Bilo je še dobro, da je pod stropom vsaj medlo svetila prašna žarnica, opredena s pajčevino. V zapuščeni hiši je bil zatohel hlad; zgostil se je med stenami, in Orešniku, ki je stopil skozi vrata, se je zdelo, kot da brede skozi nekaj gostega, mrzlega, tujega. Neprijazen sprejem — hiša ni več prepoznala svojega gospodarja.

Tudi na to ni mislil. Preveč je bil truden, preveč tudi otopel od vsega, kar je bilo za njim. Postavil je kovček in kartonasto škatlo na klop k peči ter stopil k mizi. Sedel je na prostor pod oknom, kjer je desetletja posedal kot gospodar, in stegnil roke po mizi, na kateri se je nabral prah vsega dolgega poletja in puste jeseni.

Tako je sedel tam, košččen, star kmet v praznji črni obleki in niti klobuka ni odložil, ter gledal po zapuščeni hiši. Mislil pa ni drugega, kot da je dobro, dobro, da je spet doma, da se je vrnil sem, na Rob, na edini kraj na svetu, kamor spada. Dobro, čeprav ga hiša ne pozna več in je vdrl v mraku, kot tat. Jutri se bo že pokazalo, kako bo zanaprej. Poglavitno je vendar, da se je odločil in pustil staro graščino globoko doli na ravnini, zakaj tam bi bilo kmalu po njem. Kmalu bi ga odnesli. Pomladi bi morda že ne učakal več. — Zdaj, ko se je pripehal po strmini navkreber, je šele čutil, kako slab je in zdelan. Da, če bi bil le še malo odlašal, bi bilo prepozno. Tu na Robu pa bo . . . bo že nekako.

2

Orešnik bi ne vedel povedati, kdaj sta mu pravzaprav čas in svet postala sovražna. Toliko je pa vendar zanesljivo vedel, da je bilo takrat, ko se je tega zavedel, pravzaprav že prepozno, da bi mogel še kaj rešiti. Vse, kar je počel v

teh dolgih letih, pa je bilo kot prizadevanje voznika, ki skuša zadržati voz, ko mu začne drseti po strmini navzdol, rešiti ga, rešiti tudi še potem, ko že ve, da je vse brez haska.

Začelo pa se je kajpada veliko prej. Morebiti, kaj veš, že tisti teden sredi aprila enainštiridesetega, ko je Orešnik romal po tujih vaseh, zmeraj po sledi planinskega polka, ki je bil nastanjen v mestecu v dolini, ter iskal svojega konja vranca. — Konja je dva tedna prej izročil vojski, izročil ga na široki trati med nizkimi, topoumno strogimi vojskinimi poslopji zunaj mesteca mobilizacijski komisiji, trem častnikom s prav tako topoumno strogimi obrazi kot je bilo vse okolje, in pa nekemu veterinarju, fantu s smislom za humor, ki se je pol dobrodušno, pol jedko norčeval iz kmetov, ki so tarnali in naštevati bolezni in hibe svojih konj, bolj zaradi svoje mirne vesti kot pa v veri, da bi bilo konje mogoče rešiti pred mobilizacijo. Veterinar je pogledal Orešnika, pogledal konja, se zarežal s ploščatimi zobmi pod kratkimi brki, vprašal, če ima vranec tudi kakšno hibo, v veselem začudenju skomignil z rameni, ko je Orešnik rekel, da je konj lep in zdrav in da ga je škoda za vojsko, ki ga bo uničila, rekel: — Eh, še nas bo hudič vzal, kaj boš torej tarnal: en konj več ali manj na svetu, kadar gre vse pri vragu, — potem pa površno pogledal konju nozdrvi in gobec, zaradi smrkavosti, in že zaklical svoj — Sposoben! — ter plosknil konja po boku in se obrnil k drugemu. Nek vojak je vzdignil drog pri zapornici, dva druga sta zatopotala z nogami: — Trrrr-rrr . . . — in vranec je stekel na drugi konec dvorišča, za ograjo, kjer je bil prostor za mobilizirane konje. Prestrašene živali so za ograjo hrzale, rezgetale in se prerivale, vmes pa so tekali in vpili vojaki, mladi fantje, v njihovih glasovih je bilo pobalinsko veselje — nekoliko vojaškega nereda, brez katerega si tudi vojaškega reda ni mogoče zamisliti, a pravzaprav ni še kazalo, da bi res kaj hudič jemal. Orešnik se je še enkrat ozrl po svojem vrancu, samo nataknen, ker so mu žival vzeli prav zdaj, spomladi, ko bi jo rabil za spomladansko oranje, in ker jo bodo zdaj brez potrebe gonili sem in tja, potem pa se je obrnil in šel. — Konj je bila še polna trata, najlepših konj iz doline in iz hribovskih vasi, mobilizacijska komisija do večera ne bo končala z delom. Taka nespamet!

Potem pa je hudič le nekaj vzel, in še precej hitreje, kot bi bil Orešnik in še kdo drug pričakoval, morda tudi hitreje, kot se je nadejal veterinar pri mobilizacijski komisiji. In nato je Orešnik iskal svojega vranca: nekje je žival le morala biti, samo da nihče ni vedel zanjo. No, da — nihče ni vedel za njegovega konja, vsi pa so vedeli, kje je bila vojska s konji. Toda takle planinski polk je razvejana stvar — Orešnik je najprej obhodil kraje blizu prejšnje državne meje, od tam pa so mu kazali spet dalje, čez hribe: vojska je bila tu, vojska je bila tam, povsod planinci, da, in tudi konje so imeli, gorski oddelki so vozili z njimi topove in strelivo in proviant, in šli so proti zahodu, in šli so proti vzhodu... oh, ne, ne proti vzhodu, kje neki! — proti jugu so šli, bežali. — Orešnik je šel za njimi proti jugu. Tam so mu nekje rekli, da ni šla nobena vojska skozi te kraje. Planinci? — no, da, planinci so bili, a bržda so se že razformirali, preden so prišli do teh krajev. Drugi so trdili, da se niso: imeli so še konje in vozove, v lepem redu so šli skozi vas, nihče bi si ne bil mogel misliti, da se pravzaprav umikajo. — Konje in vozove? — so imeli tudi vranca, lepo žival, mlado, čisto črno, samo na čelu in levem kolenu ima belo liso? — Ne, tega pa niso videli, vojska je šla skozi vas ponoči, samo ropot voz so slišali in topot kopit in korake, in po tem so vedeli, da gre vojska skozi vas. To je bilo toliko kot nič. —

Neki kmet je suval svoj prepereli klobuk s tilnika na čelo in spet nazaj na tilnik, ga navsezadnje potisnil tik nad obrvi, izpod obrvi prekanjeno mežikal v Orešnika, potem pa pokazal proti svojemu hlevu in rekel, da ima v hlevu tri konje, ne vojaške, očitno mobilizirane, zakaj to niso vojaški konji, vojaškega konja takoj ločiš od kmečkega — on, kmet jih je spravil v hlev, se jih usmilil, kajti žival je stradala na golih travnikih pod vasjo. Naj hribovec pogleda, morda je njegova žival med njimi.

Vranca ni bilo med trojico lepih konj. Kmet se je namuznil: — Sem takoj vedel, zakaj konj spozna gospodarja, tebe pa ni nobeden teh poznal. — In nato je začel kar v hlevu barantati z Orešnikom: če je ob konja, naj kupi katerega teh tukaj, prav v ceno bi mu ga dal.

Orešnik se je obrnil in toliko, da ni pljunil. Tujega konja ne bo kupoval, je rekel, ne za drage denarje in ne v ceno. Bržda še marsikateri kmet hodi po vaseh, kot on, Orešnik, in išče svojo žival.

Kmet je stopil za njim in spet suval klobuk sem in tja. Izvijal se je: po prvi svetovni vojni, je rekel, so tudi polovili konje, ki so se potikali pod vasjo, prav na tistem travniku so jih kot zdaj. — No, vojaške, je rekel Orešnik, vojaške, tisto je bilo nekaj drugega. Vojaške, ko je bilo vojske in cesarstva konec. — Eh, vojaške, je zaničljivo rekel kmet, kdo pa ve, čigavi so bili? — Vojaški, je zatrdil Orešnik, zakaj takrat jih je vojska resda jemala, a tudi plačevala. Ne tako kot zdaj. Takrat je bilo še nekaj več poštenja na svetu. — In je šel. Ni se več menil za kmeta, ki je nekaj govoril za njim. Bil je ogorčen: poštenje, kot se zdi, je res že pri hudiču! Nič dobrega se ni več nadejati . . .

Sled za vrancem je kazala na Dolenjsko, od tam pa še dalje, prav proti Beli krajini. A tako daleč Orešnik ni prišel. Naletel je že na italijansko vojsko, ki je zasedala vasi. Obredel je še dve, tri vasi — zaman. Pretikal se je skozi vznemirljive govorice: gori, kjer je doma, so zdaj že Nemci, vse požigajo, ropajo . . . Nemci se ne bojijo Boga, slabši so kot Lahoni . . . Planinskega polka, ki je šel pred dnevi skozi vas, formiran ali razformiran, ni bilo nikomur več mar.

— Konja iščete? — se je skoraj veselo začudil nek kmečki fant s pametnim obrazom. — Ne vem, kako si to pravzaprav mislite!

— Kako? — je jezno rekel Orešnik. — Ali mar iščem šivanko v seneni kopici? Konj je konj, vranec z dvema belima lisama, dveh čisto takih ni na svetu! Izmed tisoč konj bi ga spoznal! Sam sem ga vzredil, iz roke mi je jedel! In v zemljo se ni mogel vdreti! Nekaj poštenja mora pa tudi še biti na svetu!

— Kaj bi se konj ne mogel vdreti v zemljo, če se je pa vsa država v zemljo vdrla, — je rekel fant. — Kar iščite jo, oče: včeraj je še bila in danes je ni več! Nobenega žandarja, nobenega častnika nikjer več! Župnik pravi, da je dobro, da so prišli Lahi, ker bo pod njimi laže kot pod Nemci, ki se ne bojijo Boga . . . In poštenje je zadnje na svetu! Ali nam

niso lagali, v časnikih, v vojski, povsod? Vi pa o poštenju! Pojdite, pojdite domov, oče, dokler vam je pot še odprta! Če je res, da bomo mi tu spodaj in vi tam gori vsak pod drugim gospodarjem, se vam lahko še kaj zamota. Na konja pa pozabite! Če je že vse pri hudiču . . .

Orešnik se je ob tem spomnil na veterinarja. Preteti kujon, ki je odpiral konjem gobce, se vendar ni motil.

Domov se je vrnil brez vranca. Prej je v Ljubljani v kmečkem tedniku še plačal oglas, da išče svojega konja. In da dá nagrado . . . Toda poštenje je bilo že pri vragu. Samo nekaj vere vanj je še trdovratno živelo v ljudeh.

Da, morda se je že takrat začelo in je bil konj samo prva izguba. Vranec z dvema belima lisama, katerega je zaman iskal po tujih vaseh v tistih oblačnih aprilskih dneh, ko je samo kdaj pa kdaj izza oblakov posijalo soparno sonce ter napovedalo spet novo ploho.

Potem se pravzaprav ni več pretrgalo. Ko se je začela okupacija, je Orešnik tolažil Marjano: Še srečni smo, da smo tu gori na Robu, na samoti. Zdaj bi ne maral biti v dolini. Tu gori smo na varnem. — Jeseni enainštiridesetega se mu ni več zdelo, da je na samoti bolj varno kot v vasi. Takrat je Orešnik govoril sebi in ženi v tolažbo, da tudi vojna ne bo večno trpela in da se bodo z nekaj sreče in pameti morda vendarle pretaknili skozi hude čase.

Takrat so iz doline pa gor do Roba prihajale nemške žandarmerijske izvidnice. Neki narednik, čigar ime je Orešnik davno pozabil, in pa žandar Hendrick Häusler, »dolgi Henrik«, kot so mu pravili v vasi, sta obhod vselej zaključila pri Orešniku, poleti in ob soncu na klopici pri čebelnjaku, sicer pa v Orešnikovi hiši. Orešnik, ki ni pozabil, da se z nekaj pameti utegneš pretakniti skozi hude čase, jima je stregel z moštom in žganjem. Pila sta, narednik je večidel molčal in kdaj pa kdaj posmehljivo ošinil s pogledom Häuslerja, »dolgi Henrik« pa je v svoji pogrukujoči, goltniški tirolski govorici imenitno razlagal Orešniku, kakšna sreča da je za te kraje, da so prišli sem Nemci. Tu ni bilo nikoli reda, je govoril, poslej pa bo red. Red v teh krajih in sploh na svetu!

Včasih je vsemogočno, kot da mu je pritisniti samo še pečat na že podpisano listino, pripovedoval Orešniku, da je

njegova kmetija lepa kmetija in da bi morda mogla biti po rajhovski postavi celo dedna kmetija, samo nekaj več zemlje bi ji bilo treba pridružiti. In zakaj ne, zakaj vendar ne? — moglo bi se zgoditi.

— Cigave zemlje? — je vprašal Orešnik.

»Dolgi Henrik« je s široko kretnjo zamahnil okrog sebe. — Zemlje dovolj! Dalo bi se, da, dalo... Le pameten je treba biti.

Za Orešnika »biti pameten« ni pomenilo to, kar za »dolgega Henrika«. Orešniku ni bilo do tega, da bi njegova kmetija postala rajhovska dedna kmetija. Orešnikova domačija je bila »dedna«, kolikor daleč nazaj je segalo izročilo. In tudi po rajhovskem redu ga ni skominalo. Vendar je Henriku pridno nalival pijače in se delal zelo preprostega, neukega — kmetiča, ki ne razume dobro, kaj gospod govori in hoče. Henrik pa je pil, hrzal v smehu in se tolkel po mršavih bokih, zeleni hudič iz stare bajke, ki s preprostim kmetičem baranta za njegovo dušo. A Orešnikova duša tako poceni ni bila naprodaj. Najsi so se Orešniki skozi dva rodova pravdali s sosedom Cilarjem za grapo in mlin v grapi, in čeprav svaje nikoli ni bila zares konec, so se vendar pulili za svojo pravico, svojega kmečkega poštenja pa bi ne bili prodali. — Zato je Orešnik le poslušal, neumno prikimaval, neumno odkimaval in pametno govoril, da je red že dobra stvar, a se zdaj zdi, da je na svetu manj reda, kot ga je bilo kadar koli, toda gospod žandar utegne le imeti prav, kako naj preprost človek to ve, in najprej naj bo seveda konec vojne, potem bo tudi spet red na svetu, in kar pijeta naj gospoda, preprosta pijača je, domača, a kaplje vode ji ni primešane... — »Dolgi Henrik« pa si je včasih privoščil šalo s kmetom. Svoje obetavne govore je končaval s tem, da je Orešniku zelo določno govoril, da bi se marsikaj dalo storiti, ali kaj, ko pa tu v hribih preveč diši po boljševikih. Diši, da! Orešnik naj le nič ne taji in se ne izmika, zakaj on, Hendrick, zavoha boljševika že od daleč! In Orešnik naj se ne igra z ognjem, zakaj on, Hendrick, je sicer dobra duša, vendar...

Igra z ognjem ni bila prazna beseda.

Nekega večera se je pri Orešniku zglasila peterica neznanih partizanov. Nekolikanj so mu pometli kaščo in odgnali

telico iz hleva. Zato, so rekli, ker pri svoji mizi krmi in napaja nemške žandarje.

Medtem ko so šarili po hiši, kašči, hlevu in dvorišču, je Orešnik stal zunaj, pred zidom svoje hiše, in roke je držal kvišku. Nad hišnimi vrati je svetila luč, neznanci pa so oblastno hodili čez dvorišče v hlev in se hrupno vračali nazaj v hišo in kaščo. Za podom je v presledkih lajal pes, ki so ga z brkami pregnali z dvorišča.

Orešnika je oblival mrzel pot, roke so mu drevene, ni si jih upal povesiti, a celo v grozi je čutil, da se dogaja nekaj nenavadnega. Gledal je neznance, skušal si zapomniti njihove obraze pod triglavkami, surove in posmehljive obraze ljudi, ki jih je življenje davno izpridilo, zdaj pa jih zato, da so se dali izpriditi, plačevalo s tem, da jim je izročilo brezbrambne ljudi, da jih smejo strahovati. — Neznanci so uganjali z Orešnikom čudne šale, še bolj surovo kot »dolgi Henrik«. Eden od njih mu je s stopnic pomolil pred nos cev svoje dolge, črne avtomatske pištole.

— Povahaj tole, — je rekel. — Morda te bom počil, preden bomo šli. Drugega ne zaslužiš. Izdajalec!

Kakor tudi je bilo Orešnika strah, je bila jeza v njem le močnejša in trdo je rekel:

— Koga sem izdal in komu? To mi najprej povej!

— Nemcem, — je rekel oni. — Komu drugemu pa? In koga? To boš že sam vedel! Morda te bom počil, da ne boš šel in še nas izdal!

— Sami se izdajate, — je rekel Orešnik. — Luč z dvorišča je videti prav v dolino! Lepo mi plačujete, da . . .

— Molči, hribovec! — je surovo velel oni. In potem nenadoma prežeče: — Plačujemo, lepo plačujemo . . . za kaj?

Toda Orešnik ni rekel nič več. Vse to je bilo preveč nenavadno. Tako nenavadno, da mu je polagoma skorajda strah prešel.

Oni je ponovil, naj kmet pove, za kaj ga slabo plačujejo! Morda, ker je v svoji hiši razen nemških žandarjev krmil tudi partizane?

— Za kaj te slabo plačujemo, a? — Črna cev pištole je bila tako blizu Orešnikovega obraza, da je čutil hlad jekla in razločen vonj po strojnem olju.

In potem so vendar že odšli. Hrupno, neskrbno, kot so prišli. Pred odhodom so rekli Orešniku, naj kar gre v dolino in jih naznani Nemcem, samo trave potem ne bo več dolgo tlačil.

Kakor nalašč prav tiste dni ni bilo nobenega terencev blizu. Ne Petrača ne Lovrenca, ki je pred leti, preden se je šel učiti kovaštva, služil pri Orešniku za pastirja, pa tudi ne Pavla, s katerim so si bili Orešnikovi celo v rodu. Nikogar. Orešnik se je vlačil okrog ogla kot jesenska megla po vrheh — raztrgal bi se človek! Če greš in naznaniš, ne boš več dolgo trave tlačil. Če molčiš in Nemci izvohajo, da si zamolčal, je tudi ne boš. Od Cilarja se dobro vidi na Orešnikovo dvorišče. Morda je že Cilar... zaradi stare svaje z mlinom. Čas je tak, da ni nikomur več zaupati.

Tretji dan se je Orešnik odločil. Pištola je bila preveč nova in vonjala je po strojnem olju, kakor da jo je pravkar nekdo osnažil po vseh vojaških predpisih. Tudi čepice so bile nove, in dva sta imela sive bluže nekdanje jugoslovanske vojske, nove kot vojaške bluže, cele skladovnice, ki jih je videl v skladišču planinskega polka v mestecu spodaj. Kdo neki jih je pobral, takrat, ko so ljudje vdrli v skladišča? — do vojaških uniform menda nikomur ni bilo, morda so jih zasegli Nemci. — In čeprav morda niso bili raztrganci, je premišljeval, jih vendar ni bilo dosti prida, in zdaj so tudi davno že kdo ve kje drugod.

Šel je v dolino z vsemi strahovi v sebi. Če so bili pravi... Če niso bili pravi... Poiskal bo »dolgega Henrika«, samo njemu bo povedal. A kaj, če bi potem »dolgi Henrik« izblebetal, da je Orešnik prišel naznaniti partizane? Izblebetal, ko bo spet pijan »pri Rezki«...

Dvakrat, trikrat se je na poti v dolino ustavil in se skoraj že odločil, da se bo vrnil nazaj na Rob. A vendar je šel dalje. Vse preveč je bilo na tehtnici.

Tisti, ki so mu izpraznili shrambo in odgnali telico, so bili kajpada raztrganci. Orešnik je to videl »dolgemu Henriku« na obrazu, še preden mu je prav povedal, zakaj je prišel.

Tri dni je odlašal, je rekel »dolgi Henrik«, ko je Orešnik končal, tri dni! Tri ure bi bilo preveč! Zdaj je vendar vsaka

sled že zabrisana, za vse prepozno! Ali mar kmet ne ve, kaj je bil dolžan storiti? Ali ne visi tudi v njegovi veži znotraj na vratih nemški razglas, ki ga mora imeti vsaka hiša?

Visi, je rekel Orešnik, kajpada visi. Gospod Häusler ga je vendar lahko že sam videl. A vse skupaj je bilo zelo nenavadno. Prav nenavadni neznanci so bili. — In Orešnik je govoril, kako je stal pred zidom z rokami nad glavo in o črni avtomatski pištoli, ki je še vonjala po svežem strojnem olju.

»Dolgi Henrik«, hudobno priljuden, dovolj bister, da ga je gestapo lahko poslala na žandarmerijsko postajo v vasi v dolini, dovolj tudi stremuški in brezobziren, da se je hotel za vsako ceno z vaške žandarmerijske izpostave prebiti v katero pisarn gestapa v mestu, je sedel za mizo, lagodno kadil cigareto in igral pred kmetom zdaj ogorčenega varuha nemškega reda v teh krajih, zdaj spet zelenega hudiča, ki nima v igri kaj izgubiti, medtem ko kmet, ki ga je on, hudič zapletel v nevarno igro, lahko kvečjemu vse izgubi. »Dolgi Henrik« si niti ni posebno prizadeval, da bi Orešniku izbil iz glave prepovedan dvom o pištoli, namazani s svežim strojnim oljem. Naj je bil kdor koli, je rekel, za to vendar ne gre. Gre za tiste tri dni — za to, da je Orešnik potreboval za pot v dolino tri dni namesto dve ali tri ure. Saj bržda sam dobro ve, kaj se mora zdaj po vsej pravici zgoditi . . .

Orešnik je stal pred pisalno mizo, preprosto, staro pisalno mizo, pokrito z madeži črnila, tu in tam celo nekoliko izrezljano, kot so šolske klopi, zakaj žandarji so se bržda včasih dolgočasili in so se igrali s škrtajočim preprostim peresnikom in z nožičem za papir — stvar, v katero se je bil zapletel, pa nikakor ni bila tako preprosta kot stara pisalna miza. In tudi »dolgi Henrik« nenadoma ni bil več preprost, skoraj prostodušen žandar, ki je rad pil žganje, govoril s tirolskim naglasom in pravil kmetom o nemškem redu in nemški vse-mogočnosti, ki lahko nekomu nekaj da in drugemu vse vzame za vse večne čase, pravil, kot da jim za zdaj še potrpežljivo vtepa v glavo nekaj preprostega, kar jim bo v prid, a če ne bodo hoteli razumeti, ga bo nekoč potrpežljivost minila in potem naj sami gledajo! — »Dolgi Henrik« je prav

zložno slonel na okornem stolu in bobnal s prsti po umazani, prazni mizi. Ni se mu več zdelo vredno, da bi bil vsaj hlinil ogorčenje. V kota ob ustih se mu je obesil privoščljiv smeh, skomignil je z rameni in rekel:

— Zal mi je. Nisem vedel, da vam ni zaupati. Imel sem vas za zanesljivega.

In bolj ko se je »dolgi Henrik« zložno pretegoval za mizo in leno govoril, bolj je šel Orešniku srh po hrbtu. Ko je šel z Roba v dolino, si vendar ni bil mislil, v kaj se bo zapletel. — In če bi se bil vrnil? mu je šlo skozi misli. Ali če bi bil takoj takrat šel v dolino, takoj zjutraj? Človek je kot med mlinskima kamnom! Zdrobi te, stori, kar hočeš!

— Ne vem, kaj mislite, gospod, — je rekel.

— No, da sem vas imel za zanesljivega, — je potrpečljivo, poučljivo rekel »dolgi Henrik«. — Za našega.

Prekleta zanesljivost! — vsi terjajo zanesljivost! In kako boš potem ...

Veliko ni utegnil premišljati. Na hrbtu je čutil znoj, trda roka, ki je stiskala rob klobuka, je bila prepotena.

— Ne vem, kaj mislite, gospod, — je ponovil.

»Dolgi Henrik« ni izgubil veliko besedi. Igra s kmetom je bila čisto preprosta in prav nič tvegana. Igral je z odprtimi kartami.

Rekel je, da bi moral o stvari poročati višjemu poveljstvu v mestu. In pogledal telefon, kot da namerava ta hip zavrteti številke in poklicati svoje višje poveljstvo. To bo tudi storil, je rekel, ko je videl Orešnikov pogled, ki se je kot prilepil na črni telefon na mizi. To je njegova dolžnost. — To je bila obsodba. Ne boš dolgo tlačil trave, je spet pomislil Orešnik. Požgali ti bodo, še Marjano in otroka bodo odgnali ... Hotel je nekaj reči, a »dolgi Henrik« je zamahnil z roko in nato mirno povedal, kakšno odkupnino terja. Orešnik naj mu spravi v roke vaše terence.

Kmet je prebledel. Ne ve, kdo so, je rekel. Ne ve, kje so. Nikoli ni ...

»Dolgi Henrik« je spet samo zamahnil z roko.

Naprej je bil pogovor kratek. Orešnik je rekel, da nikoli več ne bo odlašal, da bi prišel in povedal, če bo še kdaj videl ...

Nazaj na Rob se je vračal, kot da je ubežal pogubi.

Se tisti dan je visoko v bukovih gozdovih v neki oglarski koči poiskal Petrača. Rekel mu je, da Nemci pazijo na njegovo, Orešnikovo hišo. Naj se ji za božjo voljo nihče ne približa! Poslali so mu raztrgance. Ga zdaj zasliševali na žandarmeriji. »Dolgi Henrik« ga je zasliševal. Trda mu je predla, Orešniku, komaj je prišel od tam. A zdaj naj ga za božjo voljo ne pogublajo! Nemci mu bodo požgali in ga odgnali na tuje, če mu bo sploh še živa glava ostala na ramenih. In naj se ogibajo Roba! Naj se ogibajo, za božjo voljo!

Petrač je bil takrat še mlad fant z navadami in besedami sekača. Rekel je, da bi bilo »dolgega Henrika« treba podžagati, Orešnik pa naj ne skrbi, na Rob ne bo nikogar, dokler ne bo zrak čist . . .

Orešnik se je potolažen vrnil domov.

Upal je, da se je izvlekel. Da je ukanil »dolgega Henrika«.

»Dolgega Henrika« ni bilo na spregled. Sploh so žandarmerijske patrulje zdaj ubirale drugo smer, zložnejšo, po dolini.

Minila sta dva tedna, morda nekaj več. Takrat, ko je Orešnik stal pred »dolгим Henrikom« na žandarmerijski postaji v vasi, so bile rebri še gole, zdaj so po prisojahn prve češnje že odpirale bele cvetove. Orešnik je skoraj pozabil na svojo obljubo. V tem času ni mogel misliti na nič drugega, kot na svojo zemljo. Jutro je vsak dan vrglo prvo svetlobo in prvo sonce po vrhovih in na Rob, svet tu zgoraj je plaval v luči, ko je bil nad dolino še modrikast jutranji somrak. Orešnik je v zgodnjem jutru zapregal belo kobiljo in s Tinetom sta hodila orat. Oranje z eno samo živaljo — včasih je pripregel voliča, a kobilja in vol se nista nikoli ujela v korak. Orešnik je klel skozi zobe in z obžalovanjem mislil na vranca: kje neki je, žival uboga? Dobra, mlada žival, ki jo je sam zredil, sam jo napajal z mlekom iz golide, ko je žrebe jenjalo sesati kobilje mleko. Hribovski svet človeku ne dá, dà bi se topil v čustvih, a zdaj se je včasih do bolečine živo spominjal vranca, spominjal se žrebičkovih svilenih mehkih nozdrvi, ko so mu ščegetljivo pobirale zrnje z dlani, žametno gladke dlake, spominjal se, kako je živali

vs a koža živo, nemirno zadrhtela, kadar jo je pogladil, spominjal se vitkih nog z močnimi kopiti in čopi, ki so kar poplesavale po dvorišču, mehko in prožno, preden je dal žival prvič podkovati. Kdo neki si je prisvojil dobro, lepo žival? Da, tako se zdaj godi na svetu, ko ni nikjer več poštenja!

Zemlja mu morda ni še nikoli tako dihala kot tisto pomlad. V Orešnika se nikdar ni vsejala zél zle misli, da je prikovan na svojo hribovsko zemljo. Svet, ki ga je videl med vojsko, mu je ostal tuj. Gledal ga je tako in tako kot vojak — med vojsko in svetom civilistov so zmeraj pregrade. Natanko je to čutil, ko je hodil po ulicah Innsbrucka in Merana in galiških in madžarskih mest. Ljudje, ki jih je srečaval, niso bili samo tujci, marveč so tudi živeli svoje življenje, v katerem on ni imel ničesar iskati. In vajakov sploh videli niso. Preveč jih je bilo in preveč so si bili podobni in vojna se je vlekla že predolgo, da bi se bili civilisti še zmenili za može v uniformah. Kvečjemu kakšna postarna vlačuga v kaki predmestni krčmi, a še ta se je ozirala vsaj po narednikih. — In potem je bilo nore vojne konec in Orešnik se je vrnil na svoj Rob, kamor je edino spadal. Ne, ni se čutil prikovanega na hribovsko zemljo in nikoli si ni želel drugam. Vzel je grunt, svojo zemljo, in bil kmet in gospodar, edino, kar je mogel in moral biti. Zemlja je bila njegova, kot je bilo njegovo vse drugo na Robu, hiša in poslopja in čebele v panjih in živina v hlevu in žena v hiši in sin, ki je gnal pod vrh, in hči, dekletce še, ki je razposajeno kot mlada živalca tekala okrog hiše in so ji kite poskakovale po hrbtu. In vse na svetu bi bil prej verjel, kot da bi se moglo zgoditi, da bi prišel kdo, ki bi mu lahko vzel njegov Rob.

Zdaj pa je bil čas, ko se je zdelo, da moraš vsak dan spet odkupovati tisto, kar je bilo zmeraj tvoje in nikogar drugega na svetu.

Po dobrih dveh tednih je »dolgi Henrik« spet prišel. Ni bil sam in nič ni omenil tistega pogovora v pisarni, samo s svojimi mrzlimi sivimi očmi je opominjal Orešnika in izterjaval svoj dolg. Takrat ni govoril ne o nemškem redu ne o dednih kmetijah in še o tem ne, da mu to gori diši po boljše vikih.

Orešnik se je sam pri sebi muzal kot kmet, ki misli, da je ukanil hudiča. »Dolgi Henrik« lahko da postaviti tudi zasede, lahko tudi sam preži, če hoče! Načakal se bo! Njemu, Orešniku vendar ne bo prišel do živega!

Ko so se češnje osule in so po bregovih rdečkasto zacvele jablane, je Orešnik začutil, da se je spet nekaj spremenilo. Neke noči ga je zbudil pes, ki je zagnal lajež. Orešnik je prisluhnil; to ni bil lajež nad gozdno živaljo, ki se je morda približala hiši, in ob tem času se divjačina umika više v hribe nikar da bi silila k seliščem. Lajež ni potihnil. Orešnik je vstal in bos odtapal k oknu. Dvorišče je bilo v mesečini, rahlo z modrino prepredena svetloba, poslopja na drugi strani dvorišča na pol v senci, skrilnate strehe kot da enakomerno, počasi polzi po njih srebro. Pes ni bil priklenjen; od nekdam mu je vsak večer odpel verigo. Razločno ga je videl: žival je razkoračeno stala na koncu dvorišča, nad robom, in lajala navzdol v grapo. Bilo je, kot da je pes začutil na sebi gospodarjev pogled: še nekajkrat je zalajal proti grapi, potem se je obrnil in legel v travo na koncu vrtiča pred hišo. — Orešnik se je spet zakopal pod odejo.

Ležal je z rokami pod glavo in gledal v mesečino, ki je skozi kamrno okno polzela po prostoru, in vse je bilo okrog njega, dobro znano, vse tisto, kar je obdajalo njegovo življenje: nizka komoda z vrhnjim predalom, v katerem je hranil denar, priskoparjene dinarje, ki so se pretopili v marke, cel snopič lepih, velikih bankovcev, poravnanih, kot polikanih, sveti Jurij je jahal na njih na konju, in nato so mu v dolini na občini dali zanje nekaj zelenih papirnatih zaplat, tisočake pa so vrgli v neki zaboj na tleh — sveta nebesa, nikoli prej še ni videl toliko denarja, nikoli bi ne bil verjel, da ga dolina toliko premore, in potem to nenadoma ni bil več denar, temveč papir, in rekli so, da so ga pozneje nekam odpeljali in sežgali. V predalu so bili vsi papirji, ki jih mora kmet shraniti, notarska pisma za tri rodove nazaj, zavarovalne police in davčna potrdila, in prav v kotu z vrvice prevezan sveženj sodnijskih spisov od dolgega pravdanja s sosedom Cilarjem. Bila je tam omara za obleko in skrinja, bila miza in stoli in postelje, vse iz dobrega češnjevega lesa, bile pisane podobe svetnikov po stenah, ki so bdele nad

vsem tem, in on, Orešnik, je ležal na postelji, na kateri je nekdam v prešerni volji spočenjal otroke, sina in hčer, ki sta spala v čumnati na drugem koncu hiše, in one tri, ki jih je pobralo, in na drugi postelji je spala Marjana, ruta ji je zlezla z glave in kita nekdam gostih las je bila zdaj tenka in preležana kot vrh, ki si jo pozabil zunaj na dežju — vse je bilo kakor zmeraj in kot bi tudi moralo ostati, a nad vse se je zgrinjala nevarnost.

Ležal je in tiho dihal, da bi ne zbudil Marjane, in potem je pes spet zalajal. Glas je prišel od vrtiča, kratek, vznemirjen, in potem se je žival spet primaknila k robu nad globeljo in lajala navzdol v grapo. Ni strpel; spet je vstal in tapal k oknu. Pes je lajal, utihnil, spet lajal, in zdaj ni več čutil gospodarjevega vznemirjenega pogleda ali pa se ni več zmenil zanj, Orešnik ni vzdržal. S kljuka na vratih je snel suknjič in si ga vrgel okrog ramen. Previdno je odprl, a vrata so vendarle presunljivo zaječala. Že v veži, je ujel za seboj Marjanin glas:

— Kaj te nosi? Zakaj pa vstajaš?

Ni odgovoril. Stopil je ven in bos tapal pod nastreškom do vrtiča. Prekopana zemlja v vrtiču je vonjala, pri ograji so cvetele narcise, v mesečini so se bleščale steklene krogle pri vrtnicah, Marjana jih je nasadila komaj prejšnji dan. Miren, tih svet v mesečini. Nad vrhovi so utripale redke zvezde. Jutro je bilo še daleč.

Pes je pritekkel h gospodarju. Potem ga je žival spremljala na rob nad grapo. Obstala je zraven njega in spet lajež, svareč glas, naravnost proti grapi. Orešnik je stal na robu in gledal v globel. Pod bosimi nogami je čutil hladno zemljo, v nos ga je skelela mrzla sapa. Grapa spodaj je tonila v gostem mraku. Potočka ni bilo videti, a noč je bila tako tiha, da je na rob slišal rahel šum vode, ki je preskakovala po brzicah. Globoko doli mlin, samo del strehe v mesečini.

Orešnik je čakal in poslušal. Tam spodaj je bilo nekaj. Okrog mlina. Noben šum se ni zganil, ničesar, razen mrmranja vode, toda tam doli je bilo nekaj. Nekdo je moral biti tam spodaj.

Terenci niso, je presodil Orešnik. Pes jih je predobro poznal, nikoli ni zalajal nad njimi. — In se je spomnil,

kako je včasih slišal umerjene korake, ki so se približali od sadovnjaka navzgor, se ustavili pri podu in nato je zmeraj Petrač ali Lovrenc nagovoril psa s tihim, tleskajočim glasom, in nato je pes spremljal Petrača ali Lovrenca k hiši in tiho, prijazno cvilil na pragu — vse to je Orešnik slišal že v svoji kamri, slišal terence prej, preden je kateri potrkal na vežno okence pri vratih. V nemirnem času je bilo, kot da neprestano nekaj v njem prisluškuje, naj je bdel ali spal; zmeraj je vedel, če se je kdo bližal hiši, slišal je tapajoče korake, še preden so na dvorišču postali glasnejši in manj previdni.

Zdaj še zmeraj ni bilo z dna slišati ničesar razen šuma vode, toda nekaj je bilo spodaj, v mlinu, ki sta ga imela skupaj Orešnik in Cilar. Tam doli je bil nekdo, ali jih je bilo morda tudi več; pes je to čutil in tudi Orešnik je čutil.

Prekleti mlin, je pomislil. Sovraštvo se je zganilo v njem, kot bi se premaknila že zarjavela vzmet, ki je dolgo počivala. Mislil je že, da so časi, ko si je govoril *prekleti mlin* že tako daleč za njim, da se ne bodo povrnili. Bil je fanté, ko so tod okrog hodile komisije, gospodje s sodnije v mestu pa gospodje od zemljiške knjige in odvetniki; pod napušč pred podom, zraven geplja so postavili mizo, sedeli so za mizo in po stolih in klopeh, kmetje z vrhovskih kmetij pa so se vrstili pred njimi in vsi so govorili o mlinu, z muko vlačili na dan svoje spomine, pravili, kako je bilo z mlinom pred enim, dvema rodoma, zakaj dlje jim spomin ni segal — in na mizi so rasli zapisniki, se daljšali, sodne mape s spisi so postajale vse bolj zajetne, pravde zaradi mlina ni bilo mogoče dognati do kraja. — Že takrat je preklel mlin. *Hudič naj ga vzame*, je rekel očetu, mlin bo požrl grunt, toliko denarja gre za neumno pravdo. — *Kaj za pravdo, za pravico*, je odvrnil oče. In hudič naj vzame Cilarja, ne pa mlin, ki je zmeraj bil in bo ostal Orešnikov. — In je ponavljal zgodbo, kako se je eden njegovih stricev priženil k Cilarju in kako mu je njegov, Orešnikov rajni oče dovolil, da sme mleti žito in v stopah tretji čreslovino v Orešnikovem mlinu, toda mlin je bil Orešnikov in dokler je stric živel, nikoli nihče ni rekel besede o tem, da naj bi bil mlin tudi Cilarjev. Potem pa je Cilar, očetov brat-

ranec, začel, da je pol mlina prinesel njegov rajni oče k hiši za doto. — Starci, ki so pričali, so zmajevali z glavami: morda ga je, morda ga ni, kdo bi vedel? Dva brata na dveh sosednjih kmetijah — zakaj bi ne imel vsak pol mlina? — A mlina vendar nihče ne odtrga od hiše, so rekli drugi, in če je Cilarjevega pol mlina, je pol tudi njegove zemlje v grapi . . .

Takrat je preklinjal mlin. Potem je prišla svetovna vojna in ljudje so imeli drugačne skrbi, kot da bi se pravdali. Orešnik in Cilar sta družno mlela vsak svoje žito; bil je to čas, ko je bilo dobro imeti mlin, v katerem si skrivaj mlel svoje žito, zakaj aprovizijske komisije so dvigale pokrove pri skrinjah in župan je z lesenim metrom v roki meril, koliko globoko je zrnja v žitnicah.

Po vojni spet prepir. In spet pravda: stvar z mlinom je bilo treba dognati do kraja. Starce, ki so nekdaj pričali, so davno znosili v dolini k cerkvi. Tisti, ki so še kaj vedeli, so mogli povedati samo, da zaradi mlina nikoli ni bilo miru med sosedoma. Sodnija je izrekla salomonsko rešitev: tistikrat za zimo pod košatim orehom na Cilarjevem dvorišču: naj bo tako ali drugače, Cilar je pravico do mlina priposestvoval, zakaj že njegov oče je mlel v njem več kot trideset let, ne da bi mu bil kdo branil. Glede zemlje niso odločili ničesar.

Orešnika je prav v krvi pekla krivica. Toda on ni bil zaletav, kot njegov oče. Umikal se je grapi, kadar je slišal nabijanje stop z dna, znamenje, da Cilar drobi česlo. In potrpežljivo je čakal, da mu bo sosed nekoč plačal tistega pol mlina, ki ga je s krivim pričanjem in po nerazumljivih potih, ki jih hodi postava daleč od pravice, dobil. Neke noči pa je presadil mejnik v bregu, v bukovem gozdu nad mlinom. In naslednjo noč drugega, više gori, pod vrhom. In nato je spet potrpežljivo čakal. Čakal, da se bodo bukve obletele in bo listje pokrilo mejnika in zgnilo na sivem kamnu, čakal, da bo kamen prerasel mah. Zdelo se mu je, da je eno samo leto za to premalo in je čakal še drugo in tretje leto. Potem je nekoč podrl bukev, eno samo, veliko in košato. Tistikrat bi se bila s Cilarjem skoraj pobila v grapi. Stala sta si nasproti, Orešnik s cepinom v roki in Cilar z železnim drogom,

ki ga je pobral v mlinu, gledala sta se kot risa, oba široko razkoračena, kakor da se hočeta zagvozdit v svojo zemljo, in prežala sta drug drugemu na sleherni gib. Stala sta tam vsak za svojo pravico in zavedajoč se vsak svoje krivice, in morda zaradi te krivice sta se navsezadnje ritenski začela odmikati vsak na svojo stran, dokler nista bila tako daleč narazen, da nobeden ni mogel drugega doseči.

— Se je pravica na svetu, — je rekel Cilar. — Se, — je rekel tudi Orešnik. — A zdaj ni več starih brkačev in nobenega več srenjskih beračev, ki si jih napajal z žganjem, da so krivo pričali zate! — Izmenjala sta še nekaj pravdarskih besedi, učnih besedi o motenju posesti, potem je Cilar odšel s svojim železnim drogom, Orešnik pa je zasadil cepin v deblo podrte bukve in ga pustil tam. Naj ostane, naj ljudje od sodnije vidijo, da mu Cilar ni pustil odvleči debla iz lastne hoste.

Ljudje od sodnije so videli podrto deblo in videli cepin, ki ga je že načela rja, preden so oni prišli iz mesta v grapo. In videli so deblo in cepin tudi ljudje od zemljiške knjige. Hodili so po grapi in po bregovih in okrog mlina z velikimi mapami v rokah in v mapah je bila zemlja, Orešnikov grunt in Cilarjev grunt, njive in travniki in gozdovi, spremenjeni v nevarne črte in številke, o katerih preprost kmet ne razume dosti, ne, ne dosti drugega, kot da so nevarne. Cilarju so se tresli črni brki in glas mu je bil gost in zadušen, kot da mu v prsih vre jeza, ki jo s silo kroti, da ne plane na dan; Orešnik je goljuf, je rekel, njegov oče je krivo prisegel zadelj mlina, Orešnik sam je krivo pričal, in ker sta z vso lažjo in krivico vred pogorela pri mlinu, je segel v njegovo, Cilarjevo zemljo. Tale bukov breg, nikoli ga nihče ni sekal, petdeset let in več morda ne, gospodje sami lahko vidijo, kako stara so že drevesa, zdaj pa je capin šel in posekal najlepšo bukev daleč na njegovem, Cilarjevem . . .

Ljudje od zemljiške knjige niso bili ljudje od sodnije; skomignili so z rameni in rekli, da zemljiška knjiga ne laže, zemljiška knjiga nikoli ne laže in takoj bodo dognali, čigava je posekana bukev. Neki naočnikar je iskal mejnik spodaj nad mlinom. Ni ga bilo težko najti. Bil je tam, morda komaj seženj proč od prostora, kjer je prej stal nekaj desetletij, toda

za seženj ali dva se utegne v takihle grapah zmotiti celo zemljiška knjiga. Naočnikar je bil zadovoljen. Zgoraj, nekoliko v desno, mora biti še drug mejnik, je rekel. — Nikoli ga nisem videl, — je rekel Cilar, — a če je kdaj bil tam, mora biti tudi še zdaj. Razen, če ga je kdo spraval proč ali ga prestavil. — In je hudobno žmereče gledal Orešnika. — Orešnik je gledal nekam proč mimo njega. Kajpada mora biti tam, je rekel tudi on, razen če ga je kdo spraval proč ali ga prestavil. Sicer pa njemu, Orešniku, ni ne do pravedanja ne do tuje zemlje: gosposka naj dožene pravico, naj, če je potrebno, na novo razmeji posest. — Govoril je mirno in gospodom od zemljiške knjige je bilo to očitno vseh.

Lezli so po grapi in v strmino. Na vrhu so se ustavili in spet primerjali bukov breg nad grapo z bukovim bregom v zemljiški knjigi. Tu bi morala biti meja, so govorili, in tudi Cilar je govoril, da bi tu morala biti meja, Orešnik pa ni rekel, kje bi morala biti meja, in vsi skupaj so hodili sem in tja in iskali, kje bi morala biti meja. Hodili so sem in tja, sto in več korakov daleč, in potem so ga našli, mejnik. Bil je tam, med koreninami dokaj visoke bukve, globoko zagvozdjen v zemljo, star, prastar, poraščen z mahom; ko so s čevlji nekolikanj odrinili plast listja proč, se je zdelo, da je še kamen sam od starosti prhel in razpada.

Orešnik je stal ob strani in posrečilo se mu je, da ni pokazal zmagoslavja. Cilar si je v presledkih grizel brke in pljuval zmerjavke. Neki mlad geometer je rekel, da je meja precej bolj na desno, kot se zdi v zemljiški knjigi. Naočnikar ga je zavrnil, da zemljiška knjiga ne laže, a tudi pri spodnjem mejniku je bilo očitno, da je vendarle postavljen nekoliko niže, kot je zarisano v knjigi, toda na takemle svetu je to vendarle mogoče. Nenadoma se niso več menili za mejnik in ne za pravdajoča se kmeta, temveč so hodili po robu, gledali po bregu navzdol in govorili, da se, kot se zdi, zemlja tod useda, dno je razmočeno, potoček morda kdaj nekoliko spreminja strugo, da, vidite, da ne teče več natanko tam, kot je zarisano, in tamle spodaj je cel podsip, vidite tisto rdečo ilovnato zaplato, zemlja se je nekoč odtrgala ali pa se počasi ugrezala. — In Cilar je hodil za njimi in

hrupno govoril, da te meje ne more priznati, in Orešnik je rekel, da on mejo priznava takšno kot jo kažejo mejniki, in gospodje od zemljiške knjige so rekli, da bo zaradi podsipa in ker je potoček spremenil strugo treba mejo v zemljiški knjigi nekoliko popraviti: mejnika sta ostala, kjer sta bila, samo breg tamle se je nekoliko nagnil. O mejnikih ni nihče dvomil, da že dolgo stojita tam, še Cilar sam ne. — A prestavil si jih, ti sam si jih, ali pa jih je še tvoj stari, ki je bil svoj živi dan ves s hudičem, — je rekel.

Tisti čas je rekel Cilar v dolini, da bi se preselil tudi v najbolj divje laze, če bi mogel hišo naložiti na voz in jo odpeljati kam z Roba, samo da bi mu ne bilo treba gledati Orešnika. — Orešnik ni rekel nič. Ob meji, kot je bila zdaj potrjena, je naredil široko poseko. Tisto zimo, ko je vozil v dolino bukove hlode in cepanice, je včasih videl skozi okno Cilarja, ki je stal v hiši pri oknu in gledal, kako roma mimo njegove hiše v dolino njegov les; Cilar je gledal s tako okamenelim obrazom kot da ga bo zdaj zdaj božje. — Orešnik pa je stopal za vozom mimo Cilarja manj z zmagoslavjem kot z zadoščanjem v sebi, da je vendar izravnana neka stara krivica: za pol mlina toliko in toliko sežnjev bukovega gozda. Izbil je klin s klinom. Če se pravica včasih moti in naseda laži, jo moraš pač tudi zase iskati po nekoliko nenavadnih poteh. Nobenega sovraštva ni čutil do Cilarja. Tehtnica pravice, ki jo je stari Cilar nekoč potegnil navzdol, on, Orešnik, pa jo spet odsunil nazaj navzgor, je bila spet v ravnovesju. Več ni bilo treba.

Tega bo zdaj ... devet ali deset let. Na poseki v bukovju je že čvrsto pognalo mladovje. In s Cilarjem se v teh letih nista več prepirala. Kot po tistem dogovoru sta se celo ogibala, da v mlinu nista nikoli naletela drug na drugega. Ni bilo tolikšne zadrege, da bi se bila morala srečavati. Kadar se je vrtelo kolo in je mlin ropotal ali so tolkle stope, je Orešnik počakal, da Cilar zmelje svoje žito za živino ali zdrobi čreslo. Kadar je mlel Orešnik, se Cilar ni približal mlinu. In mlin je počasi propadal. Življenje se je spreminjalo, lubje so drobili v mestu, žito mleli valjčni mlini v mestu, počasi se bodo stari zidovi razveznili. Mlina kmalu nikomur več ne bo treba.

A zdaj je bil še v dolini, star, stisnjen v dno grape, siv, kamnit, propadajoč, in nenadoma je spet zavela od njega nevarnost. Orešnik je kot uročen gledal v vogal strehe v mesečini. Pes se je umiril, legel Orešniku k nogam, a še zmeraj je gledal v grapo, naravnost proti mlinu, in kdaj pa kdaj je tiho zarenčal.

Orešnik je še zmeraj stal na robu nad grapo in ni več čutil, da je zemlja pod nogami mrzla, mlada trava rosna in hladna. Pogled mu je šel naokrog — svet je bil neizrekljivo tih in kot neresničen v mesečini. Splet modrikaste svetlobe in gostih, črnih senc. Hribi so metali sence na odsojna pobočja; sence dreves in poslopij so bile dolge, dolina je spala, domačije, raztresene po obronkih, so spale. Na Cilarjevem dvorišču se ni nič ganilo, peščena pot se je belila med hišo in poslopji, senca starega oreha je presekala hišno streho na dvoje. Samo tam spodaj v starem kamnitem mlinu, tam je bilo nekaj. Nemška zaseda? Ali »dolgi Henrik« spet nastavlja njemu, Orešniku, zanko?

Potem je začutil, da je zemlja vendarle mrzla. Stresel se je. Še enkrat je pogledal proti trikotniku strehe starega mlina globoko spodaj v grapi, potem se je obrnil nazaj. Pes ga je spremil do vrat, nato je stekel čez dvorišče in izginil v senci za podom.

Marjana je bila budna. Obrnila se je k njemu, ko je pritapal nazaj v kamro in tiho legel v posteljo.

— Zakaj rogoviliš zunaj?

— Lovček me je zbudil. — je zamrmral.

— V luno je tulil, — je rekla ona.

— Lajal je. Mislil sem, da je kakšna žival.

— Žival?

— Kaj pa drugega, — je rekel nejevoljno.

Trenutek je pomolčala. — Mislila bi, da so bili oni.

— Kdo? — je vprašal narejeno strogo. — Saj veš, da nad njimi pes nikoli ne laja.

— Res je, — je priznala ona. — A kaj veš, kdo se utegne zdaj ponoči plaziti okrog hiše. Bolje bi bilo, če bi ne hodil ven.

— Žival je morala biti, — je rekel on. — In ti zdaj že spi.

Obrnila se je na drugo stran in potegnila odejo do ušes. Gledal jo je, ko je tako ležala tam, skozi polmrak je spet videl preležano kito njenih redkih las, se spomnil njenih las iz mladih let, a kaj boš s tem! — ležala je tam, zgodaj postarana ženska, gospodinja na hribovski kmetiji, ni še spala, a na srečo je vsaj molčala, da, zdaj si ni želel nič drugega, kot da bi se vsaj ne obrnila spet k njemu in začela govoriti in spraševati. Bila mu je žena in bili so časi, ko je v njeni beli koži, v toplem, mehkem telesu telo poželenje, ki ga je vleklo k njej. Zdaj je stenj strasti v njenem telesu že dogorel, njena bližina ni bila več bližina ženskega telesa, temveč samo še bližina bitja, ki mu je mogel naprtiti marsikakšno breme in ga je to bitje voljno nosilo, a kadar je šlo za velike stvari, za odločitve, od katerih je bila odvisna Orešnikova kmetija, je bil vendarle zmeraj sam. Marjana še ni ničesar vedela o nevarni igri z »dolгим Henrikom«. Ni vedela, kako je zeleni hudič njega, Orešnika, ujel in kakšno odkupnino je terjal za Orešnikov grunt, za to, da ženska še lahko mirno spi na svoji češnjevi postelji, pod rdečo prešito odejo. Če bi ji povedal, bi samo vreščala kot preplašena kokoš, ki zagleda skobca na dvorišču. Ne, kaj bi z žensko? — potrebna ti je, a breme grunta in odgovornosti za grunt pred seboj in svetom in Bogom zmeraj nosiš sam. Naj vendar že zaspi pod svojo rdečo odejo! — Bilo mu je, kot da bo vse še veliko težje, če bo čez staknjeni posteljni končnici spet prišel z njene na njegovo posteljo njen pridušeni glas, ki bo vpraševal in hotel vedeti nekaj, o čemer si še on sam, Orešnik, ni na jasnem.

A Marjana je molčala in se ni ganila, naj je že spala ali ne. Bil ji je skoraj hvaležen za to dobroto, medtem ko je spet z rokami pod glavo strmel v strop ter mislil na mlin in kakšno zlo neki se zbira in pripravlja tam doli.

V naslednjih nočeh se je ponavljalo kakor v hudih sanjah: Orešnika je prebujal pes iz sna, zunaj je čez svet neslišno polzela mesečina in griči in drevesa in poslopja so metali sence, ki so se toliko bolj daljšale, kolikor bolj se je mesec odmikal proti zahodu, in nekaj je bilo spodaj v grapi, okrog mlina, v mlinu, toda pasji lajež je vselej spet potihnil in žival se je umaknila z roba. Marjana je ležala na svoji

postelji pod rdečo prešito odejo, njeni redki lasje, spleteni v oskubeno kito, so zmeraj nebogljenost viseli čez podzglavnik, ni spala, a je na srečo molčala in se delala, kot da spi, Orešnik pa ni več vstajal, ni hodil k oknu in ne na dvorišče, zakaj nevarnosti, ki je prežala iz grape, bi tako in tako ne bil videl. Ležal je na postelji, čakal na nekaj, kar se zatrdno še ne bo zgodilo, vendar pa ne moreš vedeti, kdaj in kako bi se utegnilo zgoditi, in v glavi mu je ropotal mlin, drdrajoči ropot lesenega lijaka in kamnov, pa šum stresajočega se sita, skozi katero je kot po žlebu pritekala grobo zmleta turščica in ječmen in oves za živino. In suhi, srhki udarci stop, ki so drobili čreslo... eh, zdaj nihče več ne drobi drevesnih skorij in tudi nihče ne melje, zakaj Cilar in Orešnik ne zaupata drug drugemu: oni ima Orešnika za Judeža, ki bi ga naznanil, da je naskrivaj mlel, in Orešnik bi dal roko v ogenj, da Cilar prisluškuje, če bo zaropotal mlin. Prekleti mlin, ki nihče nima haska od njega, prav zdaj ne, ko bi bil potreben... In so pričali in prisegali zanj, v mestu na sodnji, med prižganima svečama je bil Kristus na črnem lesu, križ in sodnikov obraz sta bila v strogem blišču, in štari Orešnik je rekel staremu Cilarju v sodnijski veži: — Da se ni zemlja odprla in te požrla, ko si krivo prisegel! — toda zemlja se pod krivoprisežniki ne odpira, sploh nič se ne zgodi, samo Pravica tava in išče poti kot slepa kobila, in se zaletava in ne najde poti, če je ne primeš za povodec in ne vlečeš po poti. Prekleti mlin, ki so v spor zanj nekoč zapletli gosposko in potem preklariji ni bilo konca ne kraja — in zdaj se spet nekaj kuha tam doli in se bo skuhalo... Niti za hip ni pomislil, da bi zlo moglo veljati Cilarju. Samo nadenj se je zgrinjalo, nad Orešnika.

Potem je svetil zadnji krajec samo še proti jutru. Pes tudi ni več lajal, a to še ni pomenilo, da je nevarnost minila. Žival se je samo navadila. Tisto, kar se je imelo zgoditi, je bilo celo bliže kot prej.

Nato je nekega dne spet prišel »dolgi Henrik«, sam. Dva moža iz izvidnice sta ostala na Cilarjevem dvorišču; sedela sta na kamnitem okroglem obodu pod orehom in steklenico sta imela med seboj. Orešnik ju je razločno videl s položne njive za hišo. Videl je tudi »dolgega Hen-

rika«, ki je obšel Orešnikova poslopja in se mu je zdelo vredno, potruditi se do Orešnika na njivo. Orešnik je bil spodaj na ozarah, Marjana in otroka so bili zgoraj na njivi, sadili so pozni krompir. »Dolgi Henrik« si je prižgal cigareto, počasi potegnil dim, dva in izpod ščitka svoje žandarske čepice gledal Orešnika, ga opominjal, grozil. Orešnik je spet igral vlogo ne posebno bistrega kmeta, toda »dolgi Henrik« je natanko vedel, da je neumnost zmeraj tista krinka, za katero skuša kmet skriti svojo preprosto zvijačnost. In ni mu bilo do tega, da bi igro s kmetom vlekel na dolgo.

Brez ovinkarjenja ga je vprašal, če resnično v vseh preteklih tednih ni videl nobenega »boljševika«. In tudi slišal ne za nobenega. — I, kajpada ne, je rekel potem, ko se je Orešnik zarotil na žive in mrtve, da ni nobenega videl in tudi ničesar takega slišal, kajti on ne zahaja v dolino, marveč je tu v svojih hribih, kmet spomladi tako in tako ne utegne... Kajpada ne, toda od tod se vendarle daleč vidi. Kaj pa, če se Orešnik morda obrne nekoliko v stran, kadar bi moral kaj videti? In se naredi gluhega, ko bi moral kaj slišati? ... In »dolgi Henrik« je stopil še za pol koraka bliže h kmetu in cigareta mu je poskakovala gor in dol, prilepljena na spodnjo ustnico, ko je opomnil Orešnika, da je med njima star dolg in da on, Hendrick, ni mož, ki bi bil pripravljen črtati neplačane dolgove. In če se morda kmet boji, da bi se »boljševiki« maščevali nad njim, potem ni vreden zaupanja, ki ga je imel on, Hendrick, vanj, kajti potem ne zaupa moči rajha, ne verjame, da ga rajh more obvarovati. Kmet naj se ne tepe s svojo pametjo, marveč naj pomisli...

In tako je prišlo, da je teden dni pozneje, ko se je »dolgi Henrik« spet oglasil na Robu, Orešnik poslednjič poskušal ukaniti zelenega hudiča. Mlin, si je rekel, če bi ne bilo mlina, bi Orešnikova domačija varno ždela tu gori na rebri. Tam doli preži nevarnost. Če mu Häusler sam nastavlja zanko, bo videl, da Orešnika ni lahko ujeti. In če ni Häusler... je vendar bolje, da pokaže na nevarni mlin sam, preden ga bo Häusler odkril. Nekoč bo tako vedel zanj, če še ne ve, in pravzaprav je čudno, če res ne ve... In če morda Cilar, ki tudi naliva žandarje s pijačo, kuje Orešniku pogubo, bo moral spredeti, da mu ni kos.

Mlin, je rekel Orešnik, mlin v grapi bi mogel biti komu za skrivališče. Tamle spodaj, na dnu grape. (Tisti trenutek, ko je povedal o mlinu, je tudi že vedel, da Häusler resnično ni vedel, da na dnu grape ob potočku ždi eden tistih preprostih mlinov, kot jih imajo kmetje visoko v hribih. A vendar ni še pomislil, da bi mu bilo žal, ker je morda žrtvoval stari mlin. Prekleti mlin, si je celo takrat rekel v mislih.) Tu zgoraj se ni še nihče prikazal, razen tistih čudnih svatov takrat, ki so mu odgnali telico, a če morda kdaj kdo ne pride ponoči po grapi in se ne ustavi v mlinu, bi ne mogel reči — z Roba ne vidiš na dno grape. Kvečjemu košček strehe, vse drugo zakriva drevje. On, Orešnik, je nekajkrat ponoči slišal svojega psa, Lovčka, ki je lajal navzdol v grapo... Drugega ne ve, gospod mu to že lahko verjame. Ni nespametno, da bi pogubljal sebe! Navsezadnje ima grunt in ženo in dva otroka...

»Dolgi Henrik« ni rekel drugega kot: — Bomo videli. S temi preprostimi besedami je zapečatil usodo starega mlina in še marsičesa.

Dva dni pozneje je Orešnika vrglo iz spanja pokanje. Planil je pokonci; še preden je pritapal do vrat, je vedel, da se je zgodilo nekaj več, kot je nameraval. Ni žrtvoval samo starega mlina.

Spet je planil ven bos, v modrih barhentastih spodnjih hlačah in z odpeto srajco na prsih. Za njim Marjana; z grčastimi prsti je grabila po njem, vlekla ga je nazaj, skoraj srajco je strgala z njega. — Ne hodi ven, ali ne slišiš, da streljajo! — Ozrl se je nanjo, v polmraku je bil njen obraz čisto blizu, zenice so ji bile velike in črne, na obrazu, v očeh ji je videl, da vse ve! Da ve, da je bilo nekaj spodaj v mlinu, da ve več, kot je vedel sam, da ve tudi, koliko ima pri tem streljanju on sam, Orešnik, on in pa »dolgi Henrik«. — Še ti, — ji je siknil v obraz, — še ti me pokopavaj! Kot da že nisem zadosti pokopan! — In surovo jo je odsunil po veži. Med hišnimi vrati je zagledal Tineta in Malko. — Vse polno vojaštva je v bregu tu spodaj, — je pridušeno rekel sin. Malka je v drobnih rokah stiskala konca svojih kit, kot da se mora za nekaj oprijeti, a ne najde ničesar. Orešnik se je zgrabil za glavo in odsunil zapah.

Zunaj je bilo jutro s prvo rdečo zarjo. Spodaj v grapi so odmevali strelji. Odmev je pljuskal čez robove grape in se razlival po Robu. Pes ni lajal, temveč se je cvileč po trebuhu splazil čez prag v vežo in se zatekel pod stopnice, ki so vodile na vrh.

Orešnik je še zmeraj stal na stopnicah pred hišo, ko so okrog ogla, iz grape navzgor prišli trije, štirje nemški vojaki. Takega so ga potem tudi odgnali s seboj, v barhentastih spodnjih hlačah, z razpeto srajco in bosega. Tak je stal na Cilarjevem dvorišču, vojaki pa so hodili sem in tja, neprestano so se menjavali in hkrati so se zdeli vsi enaki v zelenih uniformah vojaške policije, z našitki, ki so se zdeli kot častniški, in samo dva ali trije so ves čas ostali pri kmetu v barhentastih spodnjih hlačah in ga stražili. In nekateri, ki so hodili mimo, so se mu smejali, nekateri so ga gledali radovedno in drugi sovražno — da, vzbujal je posmeh in sovraštvo. Dva ali trije so ga udarili s puškinim kopitom, govorili so mu, da je komunistični bandit in eden je vprašal drugega, če ga bodo takoj zdaj ustrelili.

Policisti so se naveličali stoje stražiti kmeta in so sedli na kup desk pred drvarnico. Tam so kadili cigarete, pljuvali po tleh in se norčevali iz Orešnika, ki je stal pod orehom in mlel v sebi eno samo misel, da je mlin zdaj postal njegova dokončna poguba in da ga je tudi »dolgi Henrik« pustil na cedilu, če ga ni celo sam izročil pogubi. V tej misli skorajda ni bilo groze pred smrtjo, temveč samo zavest popolnega poraza. Prekleti mlin... Prekleta vojska... Prekleti Nemci... *Vse je bilo zaman...*

Vrata Cilarjeve hiše so bila odprta na stežaj in Nemci so hodili ven in noter. Potem je bolj začutil kot videl, da v hiši stražijo in zaslišujejo Cilarja. Nek policist je sedel pri oknu, za mizo, s hrbtom obrnjen proti dvorišču. Mimo drugega okna so se neprestano premikale sence policistov, ki so hodili mimo. Nekoč je Orešnik v presledku, ko so se glasovi policistov na dvorišču nekoliko unesli, zaslišal iz hiše ženski glas, ki je kriknil kot v dolgi, trgajoči muki, in nato glasno ihtenje, zaporedni valovi ihtечеlega glasu, kakor da je obup voda, ki v presledkih vre na dan, se potaji, spet privre skozi skorjo in se na široko razlije. — In spet brez groze pred svo-

jim koncem, z nekakšnega dna svoje zavrženosti *Zdaj je torej konec... z nami vsemi konec... konec*. In spet: *Prekleti mlin!*

Potem so prignali iz hiše Cilarja. Orešnik je celo v svojem klavrnem, zavrženem strahu videl, da je Cilarju levo oko izginilo pod oteklino. Za njim je neki policist potisnil čez prag Cveto, Cilarjevo najstarejšo. Policist ji je trdo oklenil roke na hrbtu, držal jo je kot z železnim primežem, dekle pa zdaj ni več jokalo, kot bi vrela v sunkih žalost iz nje, kakor voda, ki jo zemeljska skorja ne more več zadrževati, temveč je skušalo pokazati celo nekaj ponosa.

Cilar se je za hip ustavil na pragu, očitno je šele zdaj zagledal Orešnika, zakaj zastrmel je vanj z desnim, nezabuhlim očesom, si šel z dlanjo čez oči in čelo, spet pogledal Orešnika in potem stopil dalje. Šel je naravnost proti Orešniku pod orehom, kakor da je razumel, da oba spadata tja, pod oreh, kjer se bo bržda nekaj zgodilo z njima obema. Bilo je, kot da je staro sovraštvo tista njuna skupna usoda, ki ju je zmeraj neusmiljeno družila in ju tudi zdaj noče izpustiti.

Postavil se je zraven Orešnika, pol sežnja proč od njega in ga od strani spet pogledal. V nezabuhlem očesu je bilo skorajda nekaj spravljivega. Orešnik pa je povetil pogled, se zagledal v svoje boste noge in se šele ta hip povsem zavedel, da resnično stoji tam, kot da čaka samo še na kroglo, in potem, da je vendar nekaj bilo z mlinom in da je za tem Cilar in bržda še Cveta, ki je stala dva sežnja pred njim, s hrbtom obrnjena proti njemu, policist pa ji je še zmeraj s svojo železno roko oklepal roke na hrbtu. Sunil je z glavo kvišku in kot da se je prebudil, sovražno rekel:

— Si me le pokopal... Si me, ti...

Cilar pa je gledal samo v odprta vežna vrata svoje hiše in v troje otroških glav, ki so se ob podboju nizale druga nad drugo. Mimo njih so se vsipale zelene postave policistov iz veže na dvorišče.

Minuto zatem so Cilarja in Orešnika odgnali v dolino.

Niso jih prignali v vas. Pod gozdom, v gmajni so stali trije vojaški tovornjaki. Potisnili so Orešnika in Cilarja pod zeleno platneno streho in deseterica policistov je posedla po

lesenih klopeh. Potem so potisnili na tovornjak še Cveto. Gumijasta kolesa so zaorala v pesek in v vlažno spomladansko zemljo ob poti, in tovornjak je odpeljal skozi vas in proti mestu.

Poti od doma, čez Cilarjevo dvorišče, po gozdu in nato na tovornjaku v mesto, kjer je spet stal pred policisti v modrih kmečkih barhentastih spodnjih hlačah in z razpeto srajco, bos in kot da pravzaprav stoji povsem gol pred njimi, se je pozneje zmeraj spominjal kot nekakšne odkupnine, ki jo je plačal — ne zase, tudi ne, da bi se bil s tem odkupil za izdajstvo, temveč za svoj grunt. Tako je mislil dva tedna pozneje, ko se je vračal iz zapora v mestu v obleki, ki mu jo je prinesla žena. Tako je mislil še zmeraj, ko sta z ženo hodila po kolovozu navkreber proti Robu in mu je ona spotoma v kratkih, odsekanih stavkih in ne da bi mu pogledala v obraz, pripovedovala, da se je v mlinu skrival Pavel, njegove, Orešnikove stričnice sin, terenec Pavel, da si je tam celil prestreljeno ramo, kroglo pa da je ujel spodaj v dolini tisto noč, ko so partizani napadli bunker pri mostu. Ko so Nemci prihajali po grapi navzgor, je skušal zbežati, a je bilo že prepozno, streljali so za njim in obležal je med bukvami, prerešetan čez hrbet, s strojnico so užgali za njim... Cilar je morda vedel, vsekakor pa je vedela Cveta, ki mu je nosila hrane v mlin...

— In mi nismo nič vedeli — je rekla Marjana, ko je pravila o tem, da je bil Pavel ranjen pri mostu, in nato je še večkrat, vsakič, kadar je povedala, kaj in kako se je zgodilo, ponavljala: *In mi nismo nič vedeli*. Rekla je, da je bil Pavel v mlinu že takrat, ko je Lovček vsako noč lajal dol v grapo, ter spet ponovila *In mi nismo nič vedeli*. Oči pa mu vso pot ni dala.

— Ali so kaj požigali? — je vprašal on.

— Mlin so požgali, — je rekla ona. Grizla je v pot navkreber, sklonjena predse, in ruto si je tako globoko potegnila naprej, da ji sploh ni videl obraza.

— Hudič naj ga vzame... mlin, — je rekel. — Sama nesreča je bila zmeraj zaradi tega mlina.

— Saj ga je, — je rekla ona. — Zdaj ga je.

— Kaj pravijo ljudje? — je vprašal čez nekaj časa.

Ona se je s pogledom še bolj vsesala v ilovnato pot.

— Kaj naj pravijo? — je tiho vprašala izpod rute.

— No ... kako, da so Nemci izvovali.

Spet dolg molk. Ženska se je spotikala na koreninah.

— Kaj pravijo? Hudiča, nekaj vendar pravijo!

— »Dolgi Henrik« je izvohal — je rekla počasi. — Kdo drug naj bi bil?

— To govorijo?

— Da. Kaj pa naj bi drugega ...

— Nič, — je rekel trdo. — »Dolgi Henrik«, kajpada, kdo drug pa. Dostikrat se je potikal tod po hribih. — Zdelo se je, kakor da je oživel. — Ali so kaj pobrali?

— Pri nas?

— Kje pa?

— Niso. Spraševali so nas. Toda mi nismo nič vedeli.

Nato sta vse do doma molčala. Ze na dvorišču mu je rekla, spet ne da bi ga bila pogledala in kot da je tudi sama vzela nase del njegove krivde in jo nosi z njim vred:

— Ljudje so zvedeli, kako so te gnali bosega, skoraj golega ...

Zasopel je skozi nos. — Oh, — je rekel. — Še smo tu. Kaj potem, če je mlin vzal hudič! Ampak, da sta Cilar ... in Cveta ...

— In mi nismo nič vedeli, — je spet rekla ona, kakor da ponavlja besede, s katerimi odganja uroke. — Prav nič nismo vedeli.

— Nič, — je rekel on. — Hudič me vzemi, če sem vedel, da ...

Ona je samo vzdihnila in stopila čez prag.

To je bilo spomladi triinštiridesetega.

»Dolgega Henrika« ni bilo več na Rob. Morda se je za-grizel kam drugam. Morebiti so mu tudi zamerili, da je spravil na noge cel oddelek policije zaradi enega samega ranjenega partizana v starem mlinu v grapi. Na poletje so rekli, da je odšel na vzhodno fronto.

Orešnik se je oddahnil. En strah manj: da bi žandar v pijanosti kaj izblebetal.

Igre z zelenim hudičem je bilo torej konec. Orešnik je še zmeraj skušal verjeti, da ga je navsezadnje vendarle ukanil.

Polagoma se je začel zavedati, da ga je to drago veljalo. Morda je plačal več, kot je sploh mogel presoditi.

Na vsem lepem mu je kdaj pa kdaj zastrašil pred očmi Pavel, njegove sestrične sin. Videl ga je v hiši, sedel je tam na klopi pod oknom, svetloba, ki je prihajala skozi okno, se mu je igrala v svetlih laseh. Glava, kot ožarjena od luči. Pavlova glava v svetlobi... sveti Bog, tako tega ni nikoli prej videl! Odprl je vrata v hišo, pogled mu je kot prikovan obstal tam, kamor je zmeraj sedel Pavel. Skozi zeleno listje trte na oknu rumena svetloba, Pavel... Saj me strahovi trapijo, si je rekel. Prihajal je vendar največkrat zvečer, sedel pri mizi in jedel s Petračem in z Lovrencem, in včasih je bil še kdo drug z njima. Stric, je pravil Orešniku, stric, čeprav ga je komaj poznal — In potem je Pavel padel pod bukvami v bregu. Hrbet so mu prerešetal s strojnico. Tako, prerešetal. Hrbet, da.

Kristus, kaj sem mogel, se je Orešnik izgovarjal pred prikaznijo. Zeleni hudič me je imel v kleščah! Takrat me je ujel, ko mi je poslal raztrgance. Ni jih samo meni. A drugi so bili pametnejši in niso premišljali tri dni in se bali. In če v teh čudnih časih ne veš, kaj je z nenavadnimi ljudmi, ki imajo pištole sveže namazane s strojnim oljem in čepice in vojaške bluže, kot da so jih dobili naravnost iz skladišča, potem vsaj molči! Tudi če bi bil molčal, bi se bil rešil. — A kako naj človek ve? Ali ni Henrik v pijanosti »pri Rezki« več kot enkrat govoril, da bi bilo treba požgati vse hribovske hiše, vse senike, sploh vse, kar ima streho, hribovce pa preseliti iz teh krajev, in partizanstva v dolini bi bilo konec? Kako naj človek ve?

Tisto poletje je bil kot bolan. Od strahu, je pravila Marjana, od strahu, ker so ga gonili okrog bosega in v srajci, ker je stal pred Cilarjevim orehom, kot da čaka na kroglo, ker so ga potem še dva tedna imeli zaprtega v mestu in ga spraševali in ker so ga na Cilarjevem dvorišču tolkli s puškinimi kopiti in v mestu z usnjenimi pasovi. Od strahu, so pravili tudi ljudje, nič čudnega, tistikrat, ko je bilo toliko policistov, štirje, pet polnih tovornjakov policistov na trati pod gozdom, in so ubili Pavla in požgali mlin v grapi in vzeli Cilarja in Cveto. Od strahu.

Orešnik pa se je res kot megla vlačil okrog in premišljaval o ceni, ki jo je plačal, da je ostal na svojem gruntu. Svetlolasa Pavlova glava je zmeraj nihala pod oknom, nad mizo, v spreminjasti igri zelene svetlobe. »Dolgi Henrik« je segal po kozarcu na mizi, v roki ga je držal, ko je hodil po hiši, kot da ji je gospodar, se ustavil pri tem oknu, pri drugem, pri tretjem, pri vseh oknih v prostorni hiši, ves čas s kozarcem v roki, iz katerega je zdaj pa zdaj potegnil požirek pijače, in gledal je ven, ocenjeval Orešnikovo zemljo in govoril o nemškem redu in dednih kmetijah in da tod diši po boljševiskih. Tistikrat v dolini pa je lagodno slonel na stolu, bobnal s prsti po mizi in pogledoval telefon, kot da je visok gospod pri vojni policiji... toda, kdo vse v tem prekletem, norem času ne odloča o ljudeh in zemlji, sploh o vsem! Zdaj ni več tako kot pred vojno, ko si bil odbornik in si v občinski pisarni moško priložil svojo besedo, kadar je šlo za popravilo vaških poti ali ko je šlo za to, kdo naj dobi in kdo ne turščico, ki jo je občina dobila vagon po znižani ceni. Ne gre več za sladkor za krmljenje čebel in ne za razkuženo semensko žito, še celo za davke in kmečke dolgove ne več — v tem prekletem času lahko vsakdo, prav vsakdo odloča o usodi in celo življenju drugih, vsakdo, ne le kak nemški žandar doli v vasi! — In tako, si je rekel, je Nmec v vasi odločal o tem, ali bo on, Orešnik ostal na Orešnikovem. Orešnik pa je potem pokopal Pavla in kdo ve, če ne tudi Čilarja in Cveto... Tako te podsuje plaz.

Ponoči ni mogel spati ne dihati. Vstajal je in hodil iz hiše. Lovček ni več lajal, v hribih je bilo zdaj mirno. Orešnik je kdaj pa kdaj stal na robu in gledal proti grapi. Mlina zdaj sploh ni bilo več videti. V mesečini se ni srebrila streha, še tisti prejšnji trikotnik ne več. Temna gmota je ždela na dnu med drevjem. Orešnik je še ni videl od blizu, srce mu ni dalo, da bi jo bil šel kdaj pogledat. Da je moralo tako priti, ko vendar ni hotel drugega, kot otresti se nevarnosti, rešiti se zelenega hudiča v dolini! Prekleti mlin... kakšno težo mu je zavalil na dušo!

V začetku ga je Marjana nekoč vprašala, zakaj vstaja. — Duši me, — je rekel. Več ni povedal in ona tudi ni nič več vprašala.

Dušilo ga je. Resnično dušilo. Ponoči je s široko odprtimi usti lovil sapo. Ne glasno, še naglas si ni upal zajeti sape, da bi pregnal tesnobo v prsih, zakaj na drugi postelji je bila Marjana, večno tam, večno jo je moral gledati, noč za nočjo je bila tam, skrčena pod prešito odejo, kot da jo v poletni vročini zebe, njena tenka, preležana kita se je zmeraj črna vlekla po belem podvzglavniku. Obračal se je proč od žene, zakaj če jo je gledal, jo je skoraj sovražil, da, sovražil — zaradi njenega tolikokrat ponovljenega, skoraj šepetaje izrečenega *In mi nismo nič vedeli... nič vedeli... nič vedeli*. Ob večerih je molila kleče na stolu pri mizi, molila z enakomernim glasom, ki ni bil nikoli tako žužnjav kot zadnje čase, in s tem medlim glasom, ki je nekaj tajil, je klicala Boga, naj obvaruje Orešnikovo hišo vsega hudega. A tisto hudo se je že zgodilo in ona je to vedela, vedela. Hudič jo vzemi! — gotovo ga sama pri sebi obtožuje, da je vedel, da se nekdo skriva v mlinu, morda ne ravno, da je Pavel, toda vedel je... obtožuje ga in vendar medtem, ko mu skoraj ne da oči, žužnjavo ponavlja, da niso nič vedeli in naj jih Bog obvaruje hudega še zanaprej, kot jih je obvaroval doslej.

Včasih mu je bilo, da bi laže prenesel, če bi tu gori na Robu štrlelo v zrak ožgano zidovje Orešnikove hiše, samo da bi on ne bil nič imel pri tem.

Na jesen mu je nekoliko odleglo: Cilar se je vrnil. Cveta, so rekli, je nekje na Bavarskem, ne v zaporu ne na svobodi, v neki tovarni dela. In rekli so, da je Cilar povedal trem ali štirim v dolini, ki so ga spraševali: — Ne, Orešnik ni nič vedel. Tudi jaz nisem nič vedel. Če je kdo kaj vedel, je vedelo kvečjemu dekle, Cveta. A meni ni povedala. — In če je Cilar tako govoril, so ljudje vendar morali verjeti, da Orešnik ni ničesar vedel in potemtakem za nesrečo še malo ni kriv. V dolini vendar ni bilo nikogar, ki bi ne bil vedel za pravdo zaradi mlina in zaradi zemlje in za sovraštvo med hišama.

Do konca vojne je Orešnik pomiril svojo vest. To je bil čas, ko se je odkupoval tudi pred seboj, ne samo pred ljudmi. Tisti čas, o katerem je pozneje govoril in ga klical v spomin Petraču, predsedniku kmetijske zadruga v dolini. — Ali še pomniš, Petrač, da vam moja vrata niso bila nikoli zaprta? Še veš, kako sva stražila jaz ali Tine, medtem ko ste

bili vi v hiši? Ali ni Malka za vas prenašala sporočil, dekletce še, skoraj še otrok? — In Petrač je odgovarjal: — Kajpada, Orešnik, spominjam se, kako bi se ne, vem še, na zimo je bilo, pred novim letom štiriinštiridesetega, jeseni, po italijanski kapitulaciji smo bili na Primorskem, potem smo se vrnili... in tisto zimo si ti dal lesa in si nam pomagal narediti terenski bunker na Golem, in zadnje leto je bila tam tehnika... vem, vem, Orešnik.

Pomiril si je vest; plavolasa Pavlova glava ni več nihala v hiši pod oknom, obraz s posebnim, tihim nasmeškom, ki je bil zmeraj samo v koticčkih ust in v očeh. Sestrična je imela za moža pijanega žagarja, otrok pa še in še; za Pavlom je izgubila še dva sinova, zadnjega, ko mu še sedemnajst let ni bilo. Pavel je padel v bregu nad mlinom, mogel bi bil tudi kje drugod, že takrat pri mostu se je komaj rešil, nosili so ga navzgor po grapi, morda bi bil padel pozneje v brigadi, na Dolenskem, na Primorskem. Če bi bil on, Orešnik, vedel, če bi bil količkaj slutil... saj ni pogan! Samo v mlinu je videl nevarnost; dokler je bil mlin v grapi, Orešnikova hiša ni bila varna. In morda še toliko daleč ni mislil, ne, pravzaprav ne, da naj bi mlin požgali. A Henrik naj bi vedel za mlin: če bi se kdaj kaj skuhalo, naj bi vedel, da Orešnik ni imel nič pri tem.

Da, vest si je pomiril. Zadnje leto vojne so nekoč pridrli beli, kravo so mu vzeli iz hleva. Urbančkov iz vasi, ki jih je vodil, je rekel, da bo Orešnik še drugače plesal: ali je pozabil, kako so ga nekoč že Nemci gnali v dolino v gatah in v srajci in da je že stal pod Cilarjevim orehom? In česar niso storili Nemci, bodo storili oni, domobranci: razkopali bodo gnezdo v Orešnikovi hiši. Orešnik ni odgovarjal ne preveč ponižno ne preveč drzno, vojna se je bližala koncu, Urbančkov je bržda vedel bolje kot kdor koli v šoli, ki so jo spremenili v postojanko, da je zanje vse izgubljeno, divjal je po vaseh in se z obupno voljo, kot poslednje rešitve, oklepал upanja na Angleže, bil je nevaren in Orešniku je pamet velevala, naj ga ne izziva. Zato je rekel samo: — Kaj pravi tvoj stari, ko ti kmetom odganjaš živino iz hlevov? — pred vojno sva bila skupaj v občinskem odboru. — Bila sta skupaj tudi kot cerkvena ključarja, je zarežal vanj Urbanč-

kov, — zdaj pa ministriraš pri rdeči maši! — Orešnik je samo zamomljal: — Pa imejte kravo, ena krava več ali manj, ko je ves svet pri hudiču, — tako kot so njemu samemu govorili takrat, ko so mu vzeli vranca.

Tiste čase sta se še s Cilarjem srečavala manj sovražno. Bilo je, kot da se je razdalja sovraštva, ki ju je zmeraj ločilo, skrčila tisto jutro, ko sta skupaj stala pod Cilarjevim orehom, takrat, ko je bilo za nekaj časa za oba vse na prevesi, ko bi se bilo moglo zgoditi, da bi bila ležala drug zraven drugega pod starim orehom, pod katerim je nekoč stala miza in so za njo sedeli gospodje s sodnije, pred njimi pa so se vrstili kmetje kot priče — da, moglo bi se bilo zgoditi, da bi bila ležala tam na pesku in od dveh hribovskih domačij bi bili ostali samo ožgani zidovi. — Če bi bilo to leto dni, ne, samo pol leta prej, na zimo, pozimi še, pa bi se bilo zgodilo, zakaj takrat so se Nemci čutili še močne. Pomlad triinštiridesetega pa je bila že čas, ko je lokalni časnik za zasedeno ozemlje pisal o žalnih fanfarah v Berlinu, čas, ko so vlaki noč in dan prevažali oklepnike in topove in tovornjake in vojaštvo s severa na jug in z juga na sever, veliki in nevarni dogodki so bili v zraku, in tako so pač prepustili civilni upravi, da sama opravi s kmeti na samotnih hribovskih kmetijah. Cilar in Orešnik sta po dolgih letih sovražnega molka skorajda spet spregovorila, ne povsem, zakaj povedati drug drugemu nista imela ničesar, toda kadar je šel Orešnik čez Cilarjevo dvorišče v dolino ali nazaj in sta se srečala, sta zamrmrala nekaj nerazločnega, kar naj bi bilo pozdrav, in roka je kakor sama po sebi segla h kraju oguljenega klobuka. Zgodilo se je celo, da sta ženski spregovorili druga z drugo, ko sta se po naključju srečali kje na poti, in Orešnica je vprašala po Cveti, potem pa sta druga drugi zatrdili, da je dobro, da se je še tako končalo kot se je, in obe sta ponavljali *In mi nismo nič vedeli*.

Tisto pomlad, ko je bilo konec vojne, je Orešnik nekoč šel na Dolge senožeti visoko v hribu, sredi gozdov, šel kar tako, ne da bi imel tam kaj opraviti, toda gnalo ga je, moral je gor, tudi na svojo najbolj oddaljeno zemljo, in bilo je tudi, kot da gre zato, ker je bil razgled z Dolgih senožeti še veliko širši kot z Roba.

Bilo je, kot da ni bilo nikoli vojne. Obšel je od starosti sivi senik; prvič po dolgih letih vojne je gospodarno gledal streho iz klanih deščic, ki jo bo treba prekriti, in potem je stal pred senikom in gledal po senožetih in v dolino. Trava je vonjala v soncu, grozdičasti cveti kukavic so bili žametni — koliko let jih že ni videl tako vijoličasto žametnih! Dolina je bila daleč, Rob pa je bil blizu, hiša od tod bela, široko zleknjena na položni planotici, strehe, toliko streh, za celo majhno naselje. Kako lepa domačija! — gledal jo je, kot da jo je nekoč skoraj že izgubil, kot da so mu jo iztrgali, zdaj pa jo ima zares.

Na desni je bila grapa, globoko spodaj, temnozeleno, drevje jo je zagrinjalo od vseh strani. Požganega mlina tudi od tod ni bilo videti. A mlin in vse tisto takrat — Orešniku je bilo, kot da se je prebudil iz hude vročice, iz blodenj. Štiri leta, in ves čas je plačeval drago odkupnino za svoj svet.

Zdaj, po štirih letih, je čutil, kot da se spet vrača k njemu njegov nekdanji svet. Čas, ko je tu v gozdovih pela sekira in je on, Orešnik, pozimi, namesto da bi bil polegal na zapečku, vozaril les v dolino, najprej do gmajne pod bregovi, do tistega pustega sveta, kjer so še med vojno prhneli ostanki hlodov iz predvojnih let, do tja, kjer so stali veliki zeleni vojaški tovornjaki z zelenimi platnenimi strehami, takrat, ko so njega in Cilarja in Cveto odpeljali v mesto, takrat, ko je sedel na desni ob njem policist s puško med kolena, na levi prav tak policist in je še policist nasproti pazil nanj, Orešnika, da bi se ne spogledal s Cveto, ki je sedela na drugi klopi, tudi med dvema policistoma in s tretjim pred seboj, ali da bi mu Cilar s podplutim levim očesom, zakaj z desnim je bil obrnjen proti odprtini na koncu tovornjaka, ne dal kakšnega znamenja. — Od tam naprej je vozil hlode na žago pod mestom. Kup hlodov v gmajni je rasel, se nižal, spet rasel in se nižal, toda bili so tam, zmeraj tam, in dokler so bili tam, je življenje teklo dalje. — Zdaj se je vračal čas, ko je Orešnik stopal zraven voza ali sani, preudarno, kmet in gospodar, od katerega bi lahko pričakoval karkoli, samo nikoli nobene nepremišljenosti; da, zdaj ni mogoče drugače, kot da bo življenje, ki ga je vojna vrgla s privajenega tira, kmalu spet šlo svojo staro pot.

Plačal sem, je pomislil Orešnik, ko je stal pred senikom v visoki travi, v vonju, ki je vel iz zemlje, iz trave, od gozdov, med glasovi zemlje, ki je pela s svojimi murni in z brenčanjem čebel in ščebetanjem ptic, plačal sem, a zdaj je odplačano do zadnjega beliča. In drugi so plačali draže, in tudi mene bi bilo lahko še več veljalo. Zdaj je tega konec in navsezadnje boš vendar spet živel kot človek. Spet kot človek — in drugega treba ni.

3

Tri leta pozneje si je Orešnik rekel, da teh časov zdaj in tega sveta ne razume več.

Bil je mož pri petdesetih, visok, koščen, krepak, komaj prvo ivje mu je pobelilo temne lase. To so leta, ko kmet spelje svoj voz v klanec; od tam dalje postaja pot zložnejša. Tine je bil odrasel fant, v Mostarju je služil vojsko. Dekle, Malka, je šlo pod vrh; obraz je bil še okrogel, po hrbtu sta ji tekli dve težki kostanjevi kiti, a pri delu ji Marjana skoraj že ni bila več kos; še dve leti, tri leta, in dekle se bo naredilo, vsa takšna bo, kot je bila nekoč Marjana. Tinetu ne bodo dote majale grunta, on, Orešnik bo že sam poskrbel, da edine hčere ne bo dal prazne od hiše. Ko se fant vrne domov, naj bi kajpada počakal še nekaj let, potlej naj se oženi. Ne boš vendar dajal sinu grunta in se umikal v kot, dokler te hrib ne upeha nič bolj, kot te je v najboljših letih, in za Marjano bi bilo tudi prezkodaj, da bi se umaknila mladi in ji prepustila prostor pri ognjišču. A prav to so leta, ko voz teče mirno in brez napora: kmetijo podstaviš, ko ti otroci odrastejo, takrat ali nikoli. O tem je marsikdaj razmišljal, skoraj sanjaril.

Tri leta po vojni si je Orešnik rekel, da je to kot zgodba, ki bi jo lahko prebiral ob zimskih večerih. Skoraj ganljiva zgodba o kmetu, ki se je ubijal s svojim gruntom in potem, ko se mu zazdi, da se je sam že dovolj napehal z gruntom, izroči mlademu ključ in potlej mu zunaj pod hruško vnuki sedajo v naročje in tako mirno pričaka, da mu prižgo tudi luč. Zgodba, ki se ji lahko samo še žalostno nasmehneš.

Na Robu si včasih pozabil na to, toda spodaj v dolini se je svet spreminjal. Kadar je zdaj Orešnik prišel v dolino, ko je šel po vasi, se mu je zdelo, da hodi po tujem kraju. Saj ne, da bi se bilo toliko spremenilo na zunaj. Še zmeraj je bila tam šola in celo črne črke napisa, ki so ga med okupacijo prevlekli z beležem, so spet izstopile in bile prav razločne; in bila je občina, vrata s kamnitimi podboji in z vkle-sano letnico 1899, tik preden se je začelo stoletje, o katerem je župnik že pred vojno govoril s prižnice, da je stoletje, ki je prihrumelo z obljubo, da je vendar že prišel čas, ko se bo svet iztrgal iz zaostalosti, dvajseto stoletje, tole, naše, dvajseto stoletje, v katerem bo padala mana z neba in bo povedlo ljudi v deželo, v kateri se cedita med in mleko — prineslo pa je grobove v Galiciji in v Karpatih in ob Soči in Piavi, in prineslo je huda leta gospodarske stiske in spet vojske po vsem svetu, s seboj pa je odneslo vero in poštenje; če bi se bil župnik po vojni vrnil v vas, bi bil lahko naštel še več takega, kar je dvajseto stoletje prineslo in odneslo — da, a občinsko poslopje je bilo še zmeraj tam, še zmeraj tudi vkle-sana letnica, samo namesto nekdanjega napisa Občinska pi-sarna in poznejšega Gemeindeamt in še pozneje prazne stene tam, kjer bi bil moral biti napis, tisto zadnje leto vojne, ko je prihajal na prag Urbančkov in nagovarjal ljudi, ki so hodili mimo, ali jih zmerjal in jim grozil, kakršni so že po njegovi sodbi bili, »naši« ali morda »rdeči« ali »sredinci«, — namesto prejšnjih napisov in prazne stene je bila zdaj tam lesena tabla in na njej z nerodnimi črnimi črkami napisano KRAJEVNI ODBOR. Peterokraka zvezda nad napisom je imela zmaličene roglje. — In tudi dom je bil še zmeraj tam, prosvetni dom, zdaj dom kulturno-prosvetnega društva, in farovž in mežnarija in žandarmerijska postaja in vaške hiše, nanizane v dve vrsti ob poti, komaj nekoliko bolj staro se je zdelo vse skupaj, zidovi zbledeli, okrušeni, občinsko poslopje tu in tam oškrbljeno od krogel, ravne vrste škrbin, ker je neke noči usekala po zidu strojnica — da, vse je bilo tu, a vse je bilo spremenjeno. Nov čas, nova oblast, novi ljudje, si je rekel Orešnik, tudi po prvi svetovni vojni je bilo tako. Nenadoma nikjer več dvoglavega avstrijskega orla, nikjer več žolte cesarske barve, ne žolte in ne črne, zato pa

povsod trobojnice. Nov čas, nova oblast, novi ljudje — zdaj ni več trobojnic in tudi strašččega kljukastega križa ni več, zdaj je spet trobojnica in na njej zvezda. A za temi znamenji oblasti se je svet spremenil in Orešnik je čutil, da mu ta sprememba ni prijazna.

V gmajni pod strmo potjo s hribov je bilo zdaj več lesa kot kadar koli prej. Skladovnice hlodov. V gozdovih nad dolino sta se dve motorni žagi zajedali v les. Tam so zdaj spuščali hlode po drči in na gmajni so jih nalagali na tovarnjake in odvažali v mesto na železniško postajo. Nobenih hrzajočih konj več, ki bi s težkimi, čopastimi kopiti bili po peščenih tleh, nobene vozniške kletve več, preproste in robate, ki je del vozniške govorice. Orešnik je rekel na sestanku v domu:

— Ne gre za moje, jaz tu spodaj nimam gozdov. In če sekate nekaterim (mislil je Urbančka), je to navsezadnje vaša stvar. A da ste že vse hribe spodaj ogulili . . .

Petrač je vstal s stola in z eno roko je lovil stol, ki je skoraj sunkovito odletel nekam nazaj, z drugo roko je iskal, kam bi potlačil prižgano cigareto, toda pepelnika ni bilo na goli mizi, ki je stala na odru, kot da so jo vrgli tja, in potem je stol trdo postavil nazaj k mizi in cigareto pohodil na odru ter začel govoriti. To je bil čas, ko je bil tudi Petrač spremenjen, ne več drzni terenec iz vojnih let in vsekakor še daleč od brkatega, dobrodušnega predsednika kmetijske zadruge, ki je prihajal z lovsko puško na rami v gozdove nad Robom, kakor da hodi po nekdanjih stopinjah in obuja spomine na leta, ko se mu je zdelo, da ni nič lažjega na svetu, kot spremeniti svet sam in ljudi na njem. Takrat je imel upadla lica in votle oči, lasje so mu v štrenastih pramenih padali na senca, na čelo, in v njegovem glasu je bila fanatična vera, da je svet mogoče do temeljev spremeniti, fanatična volja, da ga bo spremenil čez noč. — Orešnik je še zmeraj stal, gologlav, klobuk je držal v roki, Petrač pa ni govoril njemu, temveč vsem, vsem kmetom, ki so se zbrali v domu, in Orešnik je počasi sedel. Petrač je govoril dolgo, govoril je o izgradnji in spet in spet ponavljal besedo »novo«, in ko je končal mu je nekaj mladih ljudi spredaj ploskalo. Orešnik se je nagnil k sosedu:

— Če sem prav razumel, je moja volja, da naj pade najlepši les v dolini.

Kmetje v vsej vrsti so se zganili, skomigali z rameni, se jezno nasmihali predse in molčali.

Jezik se jim je razvezal šele »pri Rezki«. Tam so ob visokih dvadecilitrskih kozarcih vina govorili velike in pomembne besede, ki so bile kot razvrednoten denar, nekaj iz preteklosti, kar ni bilo več v veljavi. In potem je nekdo rekel, da kmetu, kot se zdi, bije zadnja ura. Orešnik je trdo potrkal s črnimi členki po mizi in rekel:

— Če me Nemci niso spravili z moje zemlje, me noben hudič ne bo!

Kmetje pri mizi so rekli, da jih kajpada z zemlje noben hudič ne bo spravil. Govorili so z globokimi, hrumečimi glasovi, da o tem ni vredno govoriti. Ostal boš, kjer si. Samo klicali te bodo na odbor in ti solili pamet, klicali te na sestanke in ti spet solili pamet, in zdaj ti doma že otroci solijo pamet... ostal boš, kajpada, in pretresali bodo na sestankih, koliko pravzaprav spraviš pridelka s svojih njiv in koliko ga lahko oddaš; s svojim vozom in hribovskim košem boš spet in spet stal tu v dolini pri tehtnici, in če ne boš prišel sam, te bodo poiskali, a nazadnje boš vendar s košem ropotal v dolino k tehtnici, in doma se ti bodo v slepem okencu v hiši nabirala potrdila o izpolnjeni obvezni oddaji. A kajpada boš ostal na svoji zemlji, kje pa je kdo na svetu, ki bi te potreboval, starega kmeta! Ostal boš in ril po svojih bregovih, in samo vsak dan boš kazal bolj golo zadnjico. Le nič strahu, Orešnik, nikogar ni, ki bi te hotel pregnati s tvojih hribov!

Orešnik si je tisti večer dal še dvakrat napolniti visoki dvadeciliterski kozarec in potem se je malce omotičen in slabe volje vračal v svoje hribe.

Nikjer nobenega upanja za kmeta, si je rekel, ko je šel mimo skladovnic hlodov v gmajni. Nikogar, ki bi rekel: Daj, Orešnik, zaprezi svoja konja, in se začel s teboj pogajati za vožnje. — Lesni trgovec v mestu, za hip je zanihal pred njim njegov obraz, pol kmečko prostodušen, pol mešetarsko prekanjen; pogajal se je s kmeti za les in za vožnje, kot bi barantal za kravo na sejmu, zbijal ceno ali primikal, kakor

je pač kazalo; on je po malem goljufal druge in drugi so po malem goljufali njega, njegov manipulant, njegovi žagarji, in vsi so to vedeli, natanko so videli drug drugemu v dušo. Vse je šlo preprosto. Po denar je segal v svojo bahato napeto, oguljeno usnjeno denarnico ali včasih v mizni predal, v preprosto leseno škatlo z žlebički, in roka se mu je nekoliko obotavljala, ko je jemal ven bankovce, včasih pa jih je tudi trdo in bahaško vrgel po mizi: To je moja zadnja beseda, če hočeš toliko, je prav, več ne morem, ne kradem denarja! — in skorajda ni bilo kmeta, ki bi ga pogled na bankovce ne bil premagal in bi ne bil segel po njih. Da, vse je bilo preprosto in domače. Pred vojno ga je Orešnik včasih preklel, vsi kmetje, ki so mu prodajali les in vozarili, so ga preklinjali, vsi govorili, da je pijavka, ki se redi od kmečkih žuljev. Zdaj se ga je skoraj domotožno spominjal.

Zdaj, si je rekel, se nikjer nihče več ne pogaja s teboj. Denar ne prihaja več iz napetih denarnic ali iz miznic in predalov, marveč iz ropotajočih in zvončkljajočih železnih blagajn. Denar morda sploh ni več tisto, kar je bil nekdanj. Petinštiridesetega si drugič v štirih letih romal v dolino in položil na mizo v pisarni na občini sveženj denarja, potiskanega nemškega papirja, zelenih bankovcev; tudi ta sveženj so vzeli in ga vrgli v zaboj na tleh, in potem si držal v rokah nekaj čisto novih bankovcev, ki so še vonjali po barvi. Preklicano malo, a to si razumel: za tiste zelene krpe nisi mogel iztržiti kdo ve koliko. Zdaj pa je tako, da novi bankovci skoraj ne najdejo več poti v tvoje hribe. Mlekarska zadruga, a? — Kaj ti pomaga mlekarska zadruga spodaj v vasi, tebi visoko gori na tvojem Robu, poldrugo uro nad dolino! — Kmetijska zadruga? — Samo z roko je zamahnil. Kaj boš s svojo hribovsko kmetijo v kmetijski zadrugi, ki je tudi v dolini? A lepo so se izvlekli, da, lepo, dolinci. Zatečeš se v kmetijsko zadrugo kot pod streho lope in tam prevetriš... Toča obvezne oddaje naj klesti po tistih, ki so predač od strehe ali pa niso dovolj pametni, da bi se spravili na varno. — Da, dolinci so zmeraj na dobrem. Tam skoz ne vejejo vsi vetrovi.

Oh, ne, nihče te ne bo preganjal s tvoje hribovske zemlje. Kaj pa naj vendar s teboj v dolini, hribovski kmet, kaj naj

s teboj tu doli, kjer so bankovce zamenjali listki s številkami o obvezni oddaji in davkih, kjer so železne blagajne zamenjale listnice, konje pa vlačilci in tovornjaki, v dolini, kjer zdaj govorijo besede, ki jih v svoji preprosti kmečki pameti ne razumeš! Pustili te bodo v tvojih hribih, gruntarja, nazadnjaškega kmeta, in samo tako bo kot je rekel Vorenček: krivoritil boš po svojih bregovih vsak dan z bolj golo zadnjico.

Žalost se je zalezla vanj. Pot na Rob je bila dolga, prvičkrat mu je bila predolga. Pijača se mu je spotoma izkadila, žalost je ostala. Čuden svet, čuden čas.

To je bil čas, ko je še kdaj pa kdaj hodil v dolino in se celo nekolikanj prerekal z novimi ljudmi v krajevnem odboru in po pisarnah. Potem si je nekega dne rekel, da je vsaka beseda bob ob steno. Ostani na svoji hribovski zemlji, drži se je, drugega ti tako ne ostane. Vsaj redila te je zmeraj in zemlja menda ne bo jenjala roditi, pa naj počno v dolini, kar jih je že volja.

V dolini ga je dušilo. Tja dol je zdaj pošiljal Marjano in Malko. Tudi doma v hiši ga je včasih dušilo. Nekaj se je plazilo v hišo, dolgo tega ni maral priznati, potem je nekega dne vendar moral prvikrat v mislih izreči ime tega: revščina. Najraje bi se bil razdraženo zasmel. Življenje pri Orešniku je bilo zmeraj trdo, hrbet si krivil po hribovskih njivah, sonce mu je prežgalo že nič koliko srajc na hrbtu, na ramenih, nikoli bi ne preštel večerov, ko se je lomil od utrujenosti s polja, s travnikov, iz hoste, s koso čez ramo, včasih za vozom, ki se je pijano pozibaval po zvoženih poteh — vse to je bilo, a to je bilo del življenja na Robu, toda revščina jim ni trkala na vrata. Zdaj bi ... Rdeča prešita odeja je bila tenka, obrabljena, Marjana je pozimi vrgla na postelji konjske odeje, v kamri je nenadoma vonjalo po konjih, po konjskem znoju. Vrgel bi odejo s sebe: prekleto, ali smo tako daleč prišli, da bo Orešnik spal pod konjsko odejo, kot kak vozniški hlapec? Srdito je ogledoval svojo nedeljsko obleko, izbokla kolena na hlačnicah — takšni so morda nekdanj stali v nedeljo pred cerkvijo nekdanji Orešniki, takrat, ko so še prihajali k nedeljski maši z naramnimi koši in se nato s koši na hrbtu gnetli v vaški štacuni.

Marjana je govorila o zadružni prodajalni v dolini, pred očmi so ji lebdeli položeni emajlirani lonci, blišč vsega tistega, kar mami ženske oči; zadružna prodajalna je bila nakopičeno razkošje; govorila je s tihim glasom, ki je bil kot očitek. Včasih je bežal pred tem glasom, da bi ne pobesnel.

Zunaj pa je kdaj pa kdaj le pozabil, da življenje zdaj kaže drugačen obraz, kot ga je bil navajen gledati petdeset let. Da je kot hudournik, ki trga hribovsko zemljo in jo odnaša v dolino, ali morda kot vprega s splašenimi konji, ki drvi, on pa je ne more dohajati. Toda zemlja je bila še tu, njegova zemlja, in kadar je hodil po njej, je kdaj pa kdaj čutil, da je zemlja poslednje in najbolj resnično od vsega, kar je kdaj v življenju imel. Morda tudi od vsega, kar bi v življenju sploh mogel imeti.

Vse drugo je postajalo čedalje bolj nezanesljivo.

Tine se je vrnil od vojakov. Nekega dne je bil spet tu, stal je doma v hiši, visok, postaven, obleka, ki jo je nosil, preden je šel k vojakom in mu jo je teden dni pred vrnitvijo Malka poslala po pošti, mu je pokala na širokem hrbtu. Obraz mu je bil ožgan od hercegovskega sonca, a se je smejal, smejale so se moško rezane ustnice, ves malce shujšani, kakor dozoreli, moški obraz. Orešnik ga je gledal: naredil se je, fant! Srce mu je živeje bilo, široka dobra volja je zaplala v njem. Prav takšen je, kot je bil on, France Orešnik sam, ko se je vrnil iz vojske, samo mlajši je, manj utrujen, z ničimer takim v svojem spominu, kar bi moral pozabiti, preden bo stopil na pot, ki mu jo je iti, pot dediča in gospodarja na Orešnikovem. Nobenih spominov in nobene puške in nobene medalje, samo nekaj pisem, ki sta mu jih v dveh letih pisali mati in sestra, kajti Orešnikova roka je bila prežuljava, preveč okorna za pisanje. — Orešnik mu je s širokimi koraki stopil naproti. Celo desnico mu je pomolil, lopatasto dlan, ki je čvrsto legla v fantovo ožjo in zdaj malce vojaško pomehkuženo roko.

— Si vendar že tu, hvala bogu, — je rekel.

— Hvala bogu, — je rekel tudi Tine. — Dolga je bila.

— Dve leti.

— Dve leti, saj.

— Za nas doma je bilo to morda še več, kot zate.

— Eeh...

— Komaj sem čakal, da boš spet doma.

Tine je prikimal. Nekam neodločno je stal sredi hiše, kot da ne ve prav, kaj bi. Navsezadnje je postavil kovček pred kamrna vrata. Sedel je k mizi in se razgledoval po prostoru, kakor da se mu mora šele na novo privaditi.

Orešnik je sledil njegovemu pogledu. Vse, kot je bilo. Nekaj starih podob v kotu nad mizo, križ, fotografije, police in na njih latvice s kislim mlekom. Peč in na temenu lončena skleda, v skledi kuhane hruške in krhlji. Na vratih in na podbojih kamrnih vrat nekaj ponošene obleke. Gospodarjev kastorec na klinu v prečnem tramu.

Orešnika je nenadoma obšla slaba volja zavoljo ponošene obleke na žeblih, zavoljo presušenega, od starosti oguljenega lesa dolgih klopi ob peči in stenah, zavoljo hribovske preproščine in revščine. A hudiča, saj nikoli ni bilo drugače! Fotografijam na steni se je v minulih letih pridružilo nekaj novih, to je bilo vse. Les je mešičast, kajpada, a dosti manj mešičast tudi takrat ni bil, ko je on, France, postal gospodar. In nekdanje čase se mu ni zdelo, da bi bilo to znamenje revščine. Nič bolj ga ni motilo, kot premožnega človeka ponošena obleka, ki je pa ne odloži, ker mu je v njej udobno. Zdaj ga je nenadoma dražilo.

V širokem loku je zamahnil z roko po hiši.

— Vidiš, — je rekel, — vse, kot je bilo.

Sin je samo kratko prikimal. Orešnik pa je rekel iz nejevolje, ki se je zdaj že dolgo zbirala v njem:

— Nikamor se ne premaknemo! Po prvi vojni se je služilo z lesom, z vozarjenjem. Orešnikovo je bilo na slabem, ko sem jaz prevzel. Hlev in podi... podrtija! Vse sem postavil novo. Veliko sem premaknil na gruntu. Zdaj... gre vsak dan na slabše.

Fant je pol prikimal, pol skomignil z rameni. Rekel ni nič, samo očeta je gledal.

— Zdaj si bil po svetu, — je rekel stari. — Tam doli tudi ni bolje, a?

Po svetu? Vojašnica ni svet. In skozi okno v vlaku, ko se vračaš domov, vidiš pokrajine, kolikor jih gledaš, ne pa sveta. Svet, to je nekaj drugega.

— Tam so revni kraji, — je rekel. — Kamen. V mestu je bolje. A v mesto smo redkokdaj šli. Vojašnice so daleč zunaj mesta.

— A, v mestu. — Orešnik je zamašnil z roko. Mesto za hribovskega kmeta ne pomeni nikakršnega upanja zanj, za njegovo življenje. V mesto si nekdanj hodil kaj prodajat in spet kaj drugega kupovat, in včasih si imel opraviti na davkariji in kdaj pa kdaj na sodniji, potem pa, največkrat le enkrat v življenju, ko si izročal sinu posestvo, še pri notarju. To je bila za marsikaterega starega hribovskega kmeta zadnja pot v mesto, če ga niso morda mladi še kdaj spravili na težko pot v dolino, da je šel in potrkal na vrata sodnije, ker so mu kratili izgovorjeni kot in prežitek in priboljšek. Sicer pa je iz mest zmeraj prihajalo za kmeta samo slabo. Tam že od nekdanj posedajo ljudje za pisalnimi mizami in si nekaj izmišljajo, in kmetu zmeraj pravijo samo: Daj, nikoli pa: Na, vzemi.

— Kaj je nam mar, kako živijo v mestih, je rekel. — Tu, tu gori nas vrag jemlje!

— Drugi časi, — je rekel sin.

— Prekleta slabi časi za kmeta, — je zamrmral Orešnik. Glas mu je bil gost, globok in nejevoljen. Potem mu je glas zrasel. — Ne marajo nas, kmetov, — je rekel. — Pravijo: ljudska oblast, oblast delavcev in kmetov. A samo pojdi zdaj v dolino in boš slišal! Samo Petrača kdaj poslušaj, da ne govorim o drugih! Kulak, gruntar, cokla pri vozu! Ali se bodo spametovali sami, ali pa jih bomo naučili! — A kje so bili resnično gruntarji? Ali ne v dolini? Vso zemljo na ravnem — kaj so oni vedeli, kaj je trpljenje? Ob nedeljah so se vozili po dolini z zapravljevci, v mesto z zapravljevci, iz nas tu na vrheh so se norčevali: hribovec, že po tem ga poznaš, kako štokrlja! Navajen je, da se s koleno trka v brado! — Zdaj pa nas je oblast vrgla v en koš z dolinci. Zdaj smo tudi mi gruntarji in cokla pri vozu! A dolinski gruntarji so zdaj v zadrugi. Če nas hočejo imeti v zadrugi, pravijo, naj nas imajo. Zakaj bi se pehal za davke, zakaj vozil k tehtnici pred občino žito in krompir in gonil tja živino, če ti treba ni? — In posedajo v zadružni pisarni in možujejo in delijo delo in blago in denar! Nazadnje, vidiš, bomo mi, hribovski kmetje, ostali

poslednja cokla pri vozu... — Kratko, jezno se je zasmejal. Tine ni rekel nič, samo smeh mu je zginil z zarjavelega obraza. Stari ga je gledal. Ko se vračaš od vojakov, kajpada ne misliš na takšne stvari. Domačo hišo si želiš videti, vrtič na koncu hiše, rumene georgine, ki se obešajo čez ograjo. V sadovnjaku bi rad legel v travo. Zahoče se ti, da bi stal na robu sadovnjaka in gledal po dolini, dolina pa vsa v soncu, hribi v soncu, veter šumi v krošnjah dreves in v travi brenčijo čebele. — On, Orešnik, si je mislil, ko se je vračal iz svetovne vojne, kako bo po dolgih letih vendar poleti spet stal na travniku in kako bo nabrusil koso in zarezal v rosno travo, navsezgodaj zjutraj, in zavriskal bo, potem pa bodo z vseh vrhovskih travnikov odmevali vriski, vsi kosci mu bodo odgovarjali. — Zdaj se ni mogel več spomniti, a če je res po vojni še kdaj vriskal na domačih travnikih, potem kvečjemu prvo leto, zakaj pozneje mu ni bilo več do takega fantovskega veselja; pozneje mu je že grunt pritiskal z vso težo na ramena, sestrina dota, in nekega dne so odnesli iz hiše rajno mater, kmalu zatem še očeta, in Marjana, ki je prišla iz doline, se je težko privadila življenja v hribih, in ji tudi res ni bilo mehko postlano, rodila je po vrsti štiri otroke, od vseh štirih pa ji je ostal samo najstarejši, Tine — da, takrat jo je mladost naglo zapuščala in ni minilo veliko let, ko je iz lepega dolinskega dekleta, brhkega kot iz strdenja, postala koščena hribovska kmetica, ki si je znala oprtati koš, kot da se je rodila v hribih. — No, kaj bi zdaj s tem... Za fanta je čas, da se vpreže, zato naj ve, da bo vozil strmo navkreber, še bolj kot je njegov oče, čeprav si je Orešnik v prejšnjih letih velikokrat rekel, da bo Tinetu laže, kot je bilo njemu.

Sedel je na klopi pod stensko omarico, v kateri je hranil koledar, v koledarju pa terjatve in opomine, potrdila s tehtnice in potrdila krajevnega odbora, koliko je v dolini oddal blaga lani, letos, in počasi je vstal ter zamahnil z roko, kot da odganja skrb, ki ji tako in tako ni kos.

— Kaj moreš? — je rekel. — Dobro je, da si doma. Dve leti smo se sami ubijali. In v dolini jih bo morda še srečala pamet. — Za hip je umolknil in pogledal sina. Sin se ni več razgledoval po hiši, Oči so se mu očitno že spet privadile,

vendar pa z njegovega obraza tudi ni mogel razbrati, kaj si misli ob vsem tem, kar mu je on, oče, povedal. Kazno je bilo, da si očetovih besedi ne žene k srcu. Šele prišel je, bo že sam videl in spoznal, je pomislil Orešnik. — Jih bo že še srečala pamet, — je ponovil, — škoda jih bo izmodrila, če nič drugega. Do takrat bomo prebili. Preden bo pri Orešniku prišlo na nič, bo tudi še kje drugod. — Stopil je k vratom. — Lačen si in žejen, — je rekel. — Sam si vzemi, vse je še tam, kot zmeraj. Ženski sta v krompirju. Nekaj brazd sem izoral. Prebito nas lovi delo. Kaj takega še ne pomnim. Delaš in nikjer nič pravega. No, jaz grem... Otavo sečem. Tudi še ne pomnim, da bi bil tako pozno obiral bregove, a kaj moreš! Kaj moreš! — In je šel.

Pred podom je vzel koso, si jo vrgel čez ramo in se napotil v bregove pol streljaja za hišo. Medtem ko je obiral otavo, je mirneje, z manj pritajene jeze v sebi gledal svojo hišo in poslopja spodaj na Robu. Domačija je bila široko zleknjena na kratki planoti v bregovih. Roka mu je mirno, enakomerno poganjala koso. Človek včasih misli kaj prav norega, si je rekel. Kako bi se moglo zgoditi, da bi domačija propadla? Tako stara domačija! Kdo ve, kaj vse so ti debeli kamniti zidovi že preživeli! Takega časa ni bilo, ga ne bo, ga tudi biti ne more, da bi šli kmečka zemlja in kmetje pozlu! To bi vendar moral vedeti! Samo vojna, vojna je svet postavila na glavo, da še zdaj lovi ravnotežje in se pijano opoteka. A tudi to bo prešlo.

In zdaj je vendar Tine spet doma in vse bo boljše.

V vasi na pošti, za poštnim okencem, pri mizi z razcefrano zeleno prevleko, je posedalo dekle z bujnimi, dolgimi, čisto črnimi lasmi in drobnim, zlovoljnim, naveličanim obrazom, posutim z drobnimi pegami. Nekoč po vojni je prišla na pošto, potem pa je ostala tam in gledala je skozi okence z očmi, v katerih je gorelo divje nezadovoljstvo, tudi njen glas je bil večno nezadovoljen, nekaj skrhanega je bilo v njem celo, kadar je hotel biti priljuden. Črnolasa poštarica je prišla kdo ve od kod — pozneje so pravili, da je bila med vojno sprevodnica na vlakcu, nekateri tudi, da je bila ljubica nekega policista ali celo gestapovca, trdili so, da so jo videli v črnem

avtomobilu, ko se je z gestapovcem vozila po mestu, sedela je zadaj v avtomobilu in zraven nje na sedežu dresiran volčjak — a naj je bilo to kakor koli, po vojni je sedla za poštno okence in četrto in peto leto po vojni je bila še zmeraj tam in je odpirala in zapirala okence po svoji volji ter se z vzvišenim prezirom jezila nad kmeti, ki nikoli niso znali pravilno izpolniti tiskovin za zavoje, ki so jih pošiljali svojim sinovom k vojakom. Metala je prednje nove tiskovine, s prepirljivim glasom ukazovala, naj napišejo vnovič in z jeznimi kretnjami pobirala z lesene police pri okencu drobiž za tiskovine. Včasih se je koga usmilila in mu tudi sama napisala novo poštno spremnico za zavoj, a potem je z vsem svojim vedenjem kazala, da izkazuje ljudem nezasluženo dobroto, za katero ji ni pričakovati ne plačila ne hvaležnosti. — Kdaj pa kdaj so jo slišali, ko se je z rezkim glasom prepirala s pismonošo.

Ljudje v vasi, pa naj so govorili o njej kar koli, tako o gestapovcu s črnim avtomobilom in volčjakom, ali pa, da so jo med vojno večkrat videli na železniški postaji v železničarski uniformi, vendarle niso o njej vedeli nič pravega. Vedeli so, da ji je ime Dana, za priimek pa že niso več vedeli in se jim tudi ni zdelo pomembno. — Stanovala je v stari, rumeni hiši, v kateri je bila pred davnimi leti šola, zdaj pa je bila v hiši pisarna kmetijske zadruga, medtem ko je bilo na dvorišču v drvarnici in pod zasilno lopo skladišče kmetijske zadruga. Od tam so se začele širiti govorice o Dani in njenem čudnem, pohujšljivem življenju in vedenju. Pravili so, da jo je včasih videti, ko se skoraj gola preteguje pri oknu, telovadi, ali kakor že kdo hoče nemarnemu pretegovanju reči. In poleti so jo videvali ob vročih popoldnevih na lesenem hodniku za hišo v sami kopalni obleki, v platnenem ležalniku in z romanom v rokah. Kmečki fantje na dvorišču bi bili skoraj pustili oči na tistem nemarnem rumenem lesenem hodniku, ko so oprezovali za poštarico v kopalni obleki in z dolgimi črnimi lasmi, ki so ji padali prav na gola ramena. Ob nedeljah se je navadno odpeljala z jutranjim avtobusom v mesto, vračala pa se je pozno ponoči ali pa v ponedeljek s prvim jutranjim avtobusom; ne da bi jim bilo treba spraševati, so vedeli, da se hodi v mesto zabavat. In spet ne da bi spraševali, so vedeli, kakšne vrste zabave morajo to biti

in bili so si edini v tem, da je dekle izprijeno. — Toda izprijenost že ni bila več nekaj, kar bi vzbujalo v ljudeh jezo in ogorčenje. Ljudje so v vojnih letih doživeli vse preveč, preživeli čase, ko se je zdelo, da vsak dan sproti s smrtjo vadjajo za golo življenje — kaj naj bi že potem pomenila tujka, ki je prišla kdo ve od kod in nekega dne bo odšla, ljudje pa bodo hitro pozabili nanjo, kakor pozabijo še na veliko bolj pomembne stvari!

Stari Orešnik ni nikoli zvedel, kdaj in kako se je Tine seznanil z Dano. Prvo leto potem, ko je prišel od vojakov, gotovo še ne. Morda jo je poznal, a bi temu vendarle ne bilo mogoče reči poznanstvo. Bržčas se je vse zapletlo takrat, ko je Tine pregovoril Orešnika, da je stopil v kmetijsko zadruho.

Pravzaprav si je dolgo pomišljal, bilo mu je skoraj, kot da se sam odpoveduje svoji zemlji, Orešnikovemu gruntu, toda oni v dolini, v krajevnem odboru, so ga dodobra upehali. Samo tehtničarski listki in potrdila o žitu in krompirju in živini, kar vse je odromalo z Roba v dolino, so se množili. In žena, in zdaj tudi že dekle, sta mu bili zmeraj na ušesih — v dolini je bila zadružna prodajalna, govorili sta o tem kot o obljubljeni deželi. Kam misliš, da nas bo to privedlo, če bomo tu gori sami zase? — Kmalu bomo tekali okrog kot poljska strašila, zaplata že pokriva zaplato! In sta po svoji ženski pameti cijazili besede sem in tja, zoprne, priskutne ženske besede o preperelih rjuhah in preperelih zavesah... Tako ne morejo več dalje! — Tudi Tine je govoril, da tako ne morejo več dalje.

— V dolini človeka že kar čudno gledajo, — je rekel. — Kmalu se bom že nerad prikazal na vaši.

— Vas nam ničesar ne dà, samo jemlje nam, — je osorno rekel Orešnik.

— Lahko bi nam tudi dajala.

— Če bi šli v zadruho, a? — je prežeče vprašal stari.

Fant se je za spoznanje razburil. Kri mu je obarvala obraz, a ko je odgovarjal, skorajda ni povzdignil glasu.

— Časi gruntarske veljave so minili, — je rekel. — Kmet ni več kralj na svoji zemlji, če je sploh kdaj bil. Na Orešnikovem tako ni bil nikoli.

Stari je široko zinil. — Govoriš, kot bi bukvice bral, — je rekel. — To vam tvezijo doli v vasi! Na vaših sestankih in v domu, a?

Fant je odgovarjal mirno in neomajno:

— Nekoč so vam tvezili drugače. O kmetu, ki je steber, na katerem vse sloni, in tako.

— Ali ni? — Orešnik se je pognal od mize, še višji in bolj koščen, kot je bil že tako in tako. Stal je sredi hiše, jezno gledal sina in zraven mislil Strup, strup, vse so zastrupili, doli v vasi so ga zastrupili, vsaka beseda strup. — Sin pa je s prepričanjem, ki ni bilo nič manj neomajno kot njegovo, Orešnikovo, rekel:

— Ne več.

Stari je lovil sapo. Potem je zbral v sebi nekaj jedkega posmeha in rekel:

— Ali je Petrač povedal, kako bo naučil ljudi živeti brez kruha? In če ni kmeta, ni kruha.

Sin se je skoraj pomilovalno nasmehnil v kotičkih ustnic. Roka se mu je malce živčno igrala s časnikom na mizi. Vzdignil se je od mize.

— Brez zemlje ni kruha, — je rekel. — A po svetu ga znajo pridelati več, kot ste ga kdaj pridelali kmetje.

— A, po svetu, — je zategnil Orešnik. — Pri nas ni »po svetu«. Mi smo tu na vrhah. In če ti je vseč ali ne, navsezadnje si vendar tudi sam kmet. Nikoli ne boš nič drugega. Razen če bi hotel delati v tovarni. A mislim, da bi si prekleto hitro premislil, kaj je boljše zate, kmetovati na Robu ali pa biti delavec v tovarni, jesti kruh, ki ga sam prideláš, ali pa tistega, ki ga zate pridelajo po svetu!

— Saj, kmet, kaj pa drugega, — je rekel Tine. — A tudi kmet mora s časom dalje.

— Izpustiti svojo zemljo iz rok! Če je to tisto . . .

— A če jo vsi izpuščajo . . .

— Tu zgoraj je ni še nobeden!

— Nobeden hribovcev, da.

— Pa ne, da se sramuješ, da si zrasel na Robu?

— Daj no, — je rekel sin. — A res je, da me bo kmalu sram, če bomo . . . Ne moremo vendar živeti tu čisto zase, kot volkovi v hosti.

— Volkovi so v dolini, — je rekel Orešnik. — Bili so zmeraj tam, med vojno, tudi zdaj so . . .

— A kmetje v dolini tudi niso sami bedaki. Če so šli oni s svojimi grunti v zadrugo, so pač vedeli, da ne morejo plavati proti toku, — je rekel sin.

To se je ponavljalo.

Tudi Orešnik ni bil bedak, nikoli ne. Bil je nekdam samo nekolikanj bahaški hribovski kmet, pravzaprav niti ne samotarski ali odljuden, pač pa nekoliko samosvoj. Na Robu niso hiše gledale druga drugi v okna. Tu se ti ni bilo treba z vozom pretikati po sežnju prostora med zidovi, če si hotel na domače dvorišče. Na Robu te je samo Bog videl in slišal, kaj počneš. Do najbližjega soseda Cilarja je bilo dovolj daleč, da si lahko leta in leta živel v razprtiji z njim, ne da bi bil to posebno boleče občutil. In nevarna leta, ko si je Orešnik želel, da bi hiša ne bila tako na samem, da bi se spodaj v vasi stisnila med druge hiše kot ptica v jato, kadar kroži nad njo skobec, so minila. Takrat je drago plačal samoto in občutek svobode, toda tisti čas se je odmikal. Zdaj so minili tudi tedni, ne da bi se bil zares spomnil nevarne igre, ki jo je igral z zelenim hudičem. Pozabil je na Pavla, pozabil, kako sta s Cilarjem stala pod orehom, kako se je sam pri sebi pripravljaj na konec, brez kesa, samo ogorčen in divje jezen, da ga je zeleni hudič ukanil, ga zlorabil, potem pa pustil na cedilu in ga izročil pogubi. — Kaj sem vedel, si je rekel, kadar mu je z roba sadovnjaka pogled ušel proti grapi in v bukov breg na drugi strani grape. Dolgi Henrik mi je zavezal oči in me vodil kot coprnice v risu. Šel sem mu v past. — Tisto se je odmikalo, da, in spomin na tiste dogodke je bil čedalje bolj, kot če bi se mu na cesti splašili konji in koga povozili: včasih se pač ne izogneš nesreči. Morda bi bil sploh pozabil na to, če bi mu dali mirno živeti v njegovih hribih, tako kot je bil navajen.

Toda bedak res ni bil, in tudi kmetje v vasi niso bili bedaki, bahaški gruntarji, ki so se pred vojno šopirili z novimi mlatilnicami in dva ali trije s kosilnico in spet dva ali trije s koleslji, kmetje, ki so se skozi vojno pretikali s pametjo, kot Orešnik, samo da večidel z nekaj več sreče — ne, prav gotovo niso bili bedaki. Križnar in Volbenk in Globoč-

nik in Krajnik — pa bedaki! Nekoč so imeli besedo na občini pa pri mlekarški zadrugi, v kmečki posojilnici — in zdaj naj bi ne vedeli, kaj je edino pametno storiti! Vedrili so in čakali. In z jeznim posmehom so govorili, da Petrač in še tistih nekaj vaških aktivistov, ki so se vrteli po pisarni krajevnega odbora in govorili o smernicah, o novih smernicah in vedno spet o napakah, iz katerih se je treba učiti, mislijo, da je mogoče kmetovati z gesli na transparentih, a ti ljudje kajpada niso še nikoli držali ročic pri plugu! In prav malo jim je bilo mar, kako pravzaprav zadruga gospodarji.

Orešnik si je priznal, da bi mu bila hlev in žitnica ostala bolj polna, v koledarju pa bi imel manj pobotnic, če bi se bil pravi čas spravil pod streho k onim v dolini. Tako pa mu je iz časov njegovega kratkega združništva ostalo le nekaj opeke in nekaj vreč cementa, zakaj nekdo se je bil domislil, da bi Orešnikove travnike spremenili v pašnike za mlado živino in da je torej treba za živino pripraviti tamar. In v kuhinji je bilo nekaj emajliranih loncev in kozic in na oknih so bile rožaste zavese; sploh je bilo v hiši precej rožaste kotenine iz združne prodajalne.

Na zadnjem sestanku v nedokončanem združnem domu je predsednik Globočnik široko sedel za mizo, še malo ne omajan. Noge v škornjih je stegnil daleč pod mizo in medtem, ko je nekdo z okraja govoril o napakah in združnih dolgovih, je Globočnik kdaj pa kdaj pogledal po kmetih v dvorani in nekajkrat z nekakšnim *bogpomogaj, jaz ne morem nič za to, mi ne moremo nič, nismo si sami izmislili zadruge*, vzdignil roke in jih spet spustil na mizo. — Petrač je sedel ob strani, lasje mu niso več v trdnih, sršastih pramenih padali na čelo in na udrta senca, njegove kretnje niso bile več živčno nestrpne. V očeh in v medlih besedah, ki jih je govoril, je bilo spoznanje, da voza ne potegneš po klancu v enem samem naletu. — Časi so se tudi zanj spremenili. Krajevni odbor ni bil več krajevni odbor, marveč občina, napis je bil na črni tabli iz gladkega, črnega umetnega kamna, črke so se zlato bleščale, očitno je bilo, da se tabla z napisom ne bo kmalu umaknila kakšni drugi. V tem je bilo skoraj nekaj tolažilnega, vzdušje stalnosti, zanesljivosti; v tem vzdušju pa, kot se je zdelo, ni nihče več potreboval mladih mož

Petračevega kova, ki bi v partizanskih škornjih in hlačah ter v kakijastih bluzah vihravo hodili po pisarnah, tekali po sestankih, govorili o kampanjah in s priganjaško naglico skušali zavrteti kolo časa hitreje. Le-ti so se zdaj tudi sami že utrudili; življenju ne izkoplješ struge, da bi teklo po njej, kot bi speljal vaško grapo. O Petraču so pravili, da na občini pravzaprav nima več kaj posebnega početi in da ne vedo, kam bi z njim, on sam pa je tiste čase razočarano govoril, da je nespametno zamudil pravi čas in da bi bil zdaj lahko kje upravnik ali morda celo direktor v novi tovarni lesonitnih plošč na drugem koncu vasi, tako pa zdaj začenja plačevati za svojo dobro aktivistično vero.

Tisto nedeljo popoldne so kmetje podpisovali na črtasto polo papirja svoj izstop iz kmetijske zadruge. Tudi Orešnik; tokrat ni čakal, da bi capljal za drugimi. Če Globočnik in Krajnik in Križnar mislijo, da so prevedrili, pomeni, da se ti ni treba bati, da bi prišel izpod lope pod kap.

Zvečer so pili »pri Rezki« in se pogovarjali o zadruzi. Prebrodili smo tudi to, so rekli. Znanprej se boš otepal sam z zemljo in z davki, krvav pot boš potil, preden boš zane-marjene njive spet obdelal tako, da ti bodo rodile, in nekaj let boš še hodil v hlevu mimo nekaterih praznih jaslí, a kaj bi zdaj tisto! Prebrodili smo in jutri bo že nekako. Nihče več ti ne bo nosil v hišo listkov, koliko si dolžan dati tega, koliko onega.

To je bilo pozimi. Na poletje se je Tine vrnil iz kmetijske šole. Dve leti je bil v šoli, skoraj toliko kot Orešnik v zadruzi. Ko je šel v šolo, je Orešnik odobravajoče kimal z glavo: zdaj so resnično drugačni časi, danes si v zadruzi, kdo ve, kaj bo jutri s teboj in s tvojim gruntom. Morda bo sčasoma še res tako, da ne bo nobenih gruntov več, ne polovičarjev in bajtarjev, zemlja pa bo vendarle dajala kruha. Pa naj gre, naj gre v kmetijsko šolo! Prebili so brez njega, ko je bil daleč doli v Mostarju, pa bodo prebili še zdaj. Saj si je tudi on sam, Orešnik, v mladih letih želel, da bi šel v kmetijsko šolo, a se je moral potem vpreči v voz in vleči. Pa naj... naj, Tine!

Tine se je vrnil — spodaj v vasi pa so takrat začeli postavljati nizka betonska poslopja zraven nedokončanega za-

družnega doma na Ledini. Gruntarji so odšli, kmetijska zadruga »Ledina« pa je ostala. Nekaj časa so jo gledali rado vedno in nezaupljivo. Nekolikanj posmehljivo so govorili, da bo zdaj Petrač predsednik. Potem so se unesli: Orešnikov Tine ima besedo v zadrugi, so rekli. To je pomenilo, da je Petrač vendar pametnejši, kot so si mislili in da ne bo pogorel. Toda Orešnikov Tine . . .

Nenadoma so govorili skorajda več o starem Orešniku kot o Tinetu. Ali Orešnik ne misli, da naj bi sin ostal na gruntu? In so menili, da stari hoče imeti veljavo v vasi, sin naj mu pripomore do tega, Orešnik je že zmeraj silil v dolino, zmeraj se vtikal v zadeve dolincev. Pred vojno je bil občinski odbornik. Govorili so o njegovih konjih in da je od vseh kmetov on zvozil največ lesa v dolino, največ zaslužil z vozarjenjem, vsem drugim je odjedal zaslužek. Krepko se je podprl, vojna mu pa tudi ni mogla do živega. Na roke si je bil z Nemci, z dolgim Henrikom . . . Posedali so na klopici pri njegovem čebelnjaku, on pa je stal pred njimi, steklenico je držal v roki in nalival mošta ali žganja v kozarec . . . Podnevi Nemcem, ponoči partizanom! Samo nekoč bi ga bilo vendarle skoraj neslo, takrat, ko so ga bosega, v sami srajci in spodnjih hlačah gnali v dolino. A tudi takrat se je izvlekel. Da, prebrisan je bil od nekdej! Tinetu pa kajpada tudi bolj ugaja, da zložno hodi po Ledini in po zadružni zemlji, kolikor je je ostalo, in da on in še nekateri posedajo tam v pisarni in se posvetujejo z ljudmi z občine in še z drugimi, ki prihajajo iz mesta, kako bi vendarle spravili dolino podse. In bodo tudi uganili svoje . . . Eh, prekleti Orešnik.

Orešnik ni ničesar vedel o govoricah v vasi, a je doma divjal. Bila je jesen in nato zima in potem spet pomlad; vsako jutro ga je grabila jeza, ko je gledal sina, ki je v praznji obleki hodil po hiši, ne več kmet in tudi ne gospod, samo mlad človek, ki mu je misel, da se mu ne bo več treba pehati po strmih rovtih, stopila v glavo kot močno vino. Tine je stal pred ogledalom in se bril, v njegovih kretnjah je bilo nekaj mehkužnega, nekaj mehkužnega v vsem njegovem vedenju in govoril je očitno preveč pametno. Orešnik je mislil na sobotne večere, ko je bila hiša pospravljena in se je za tegadelj zdela še bolj prazna in stroga, rešena vsega odveč-

nega, mislil, kako je to čas, ko se mora krščanski človek pripraviti za nedeljo, ostrgati s sebe umazanijo vsega tedna, zakaj Marjana je že položila na mentrgo svežo srajco in na kljuki pred kamrnimi vrati visi oprana brisača — takrat, da, stopiš pred ogledalo in roka s staro britvijo postrga z obraza teden dni staro strnišče. V nedeljo zjutraj vendar ne moreš neobrit k fari! — Vse to je dobro in prav, a takole mehkužno onegavljenje ni za kmeta! Kaj pa si fant umišlja? — pa vendar ne, da si je zdaj predober za Orešnikov grunt, ker ga je zadruga za nekaj časa poslala v kmetijsko šolo?

Tisti čas je spet skoraj sovražil ženo. Ponoči se je obračala v kamri k njemu, njen obraz je bil blizu, njen šepet se je plazil po blazini, kot bi počasi in nezadržno pritekala voda, ki naj izpodje njegovo, Orešnikovo voljo, potisne njegovo pravično jezo na neko dno, s katerega se ne bo več vzdignila. Nekaj nezdravega je bilo v tem. — On je molčal in trmasto gledal v strop. Včasih se ga je dotaknila njena koščena roka.

— Ali spiš, France?

— Kar govori, — je odvrnil zamolklo. — Jaz vem svoje.

In spet se je njen glas plazil do njega, šepetajoče izrečene besede, ki naj bi ga razjedle, kakor voda, ki vztrajno kaplja, razje navsezadnje še skalo. Tine je v dolini v zadrugi prvi za Petračem, je govorila, in zakaj bi ne bil? Ali je mar slabši, ali mar zna manj, kot kateri dolincev? Ljudje mu zavidajo, kajpada, raje bi ga videli, kako se peha v hribih, kako koplje ilovico! A zakaj bi mu ne smelo biti bolje, ko je vendar...

— Zenska, — je rekel, — še ob tisto malo pameti si, kar ti je je Bog sploh dal. Peha v hribih, koplje ilovico... A nekoč bo vendar moral začeti riti v našo ilovico! Koliko sinov si pa rodila in koliko vzredila, da zdaj tako noro govoriš! Kakšna posebna sreča pa je tole njegovo pohajkovanje po dolini?... Ni več kmet, ni gospod, ne tič ne miš — kaj bi se lovila z besedami! Nekoč bo vendar moral zastaviti na gruntu! Bolje, če stori to danes kot jutri.

Utihnila je, potem so njene besede spet polzele do njega. Kajpada, je rekla, nekoč bo že moral prevzeti grunt. A vendar ni nikjer zapisano, da bi se moral mučiti tu, tako mučiti, kot sta se onadva, on in ona, Marjana...

— Molči že, — je velel. Glas mu je bil razdražen, vse predolgo je tlačil vase jezo na sina. — Ni kak odvetnik, da bi si tu gori uredil gosposko hišo in bi prihajal ob nedeljah na lov, — je rekel. — Nič ni, ne tič ne miš, in kmalu mi bo njegovega slepomišenja dovolj! Spomladi ga bom vpregel!

— In denar? — je rekla ona.

— Kakšen denar? — je zarezal vanjo.

— Njegov, saj zasluži, — je rekla ona.

— Ali si ga že kdaj videla, tisti denar? Če prav vem, ga doslej ni ostalo pri hiši za lek.

— Ali se ne pehamo vse leto in spravimo skupaj komaj za davke?

Orešnik se je oprl na komolec. Nagnil se je nad ženino blazino, prav nad njen obraz. Njegova sapa jo je oplazila kot vroč curek, ko je med zobmi rekel:

— Nisem še položil roke nate, Marjana, a če se boš mešala v to ... med sina in mene, boš čutila, kako je trda! Ne gre za to, ali je fantu bolj všeč, če je lahko postopač doli v vasi, ali pa bi bil raje kmet! Za domačijo gre ... — Odmaknil se je od nje. — Eh, ti, s tvojo dolinsko hinavščino — je zamrmral kot sam zase. — Ne pameti ne poštenja ni v tebi. Bog se usmili grunta in mene!

Utihnila je, on pa je ležal na svoji postelji vznak in jo sovražil bolj kot med vojno. Kako prekleto je vendar življenje, kako te ima za norca, ko te potisne pod isti strop z žensko, ki je v svoji zvijačnosti skoraj nepremagljiva!

Priklene te nanjo, prekleto! Kdaj je že slišal ta nizki glas, ki se izgublja v šepetu in ni v njem za drobec poštenosti? Med vojno, da, takrat, ko je neprestano govorila ljudem in njemu: *In mi nismo nič vedeli ... nič vedeli ... nič vedeli ...* A hudič naj me, si je mislil že takrat, takoj po tistem, ko se je vrnil iz zavora v mestu, *hudič naj me, če ni vedela veliko več kot jaz, če ni vedela vsega, da, vsega, če ni vedela, izvedela tudi, da je nekdo v mlinu*, in morda celo, da je Pavel v mlinu in ranjen ... izvedela, kot pač izve in ve ženska, naj ji že kdo pove ali ne! Njen zarotniški In mi nismo nič vedeli, tako tiho izgovorjen in tolikokrat ponovljen, ga je spravljaj v besnost še zdaj, če se je le spomnil. — *Hudič me vzemi, je premišljaj zdaj, če ni res vedela in je vse zamolčala pred*

menoj in je tako tudi ona kriva . . . Kako je takrat povešala pogled, da, nikoli mi ni dala oči, kadar je hinavčila, da ni nič vedela!

Zdaj ne pravi, da ničesar ne ve. Ve, a je s sinom, na njegovi strani. Kdo ve, kaj pleteničita za njegovim, Orešnikovim hrbtom! In zdaj mu govori, govori, da bi ga uspavala! Eh, ženska, zmeraj spet te skuša pretentati!

Čutil je, da je sam. Kvečjemu Malka . . . a z otročjim dekletom ne moreš govoriti o tem, da te skrbi za grunt, ker te žena in sin izdajata. Sam . . . In da ne ve, kam bo to privedlo. Kmalu bo moral nekaj storiti. Fanta spraviti k pameti, drugače bo prepozno. Da, kmalu bo moral nekaj storiti. Edinega sina in dediča ima, ne more mu več dovoliti slepomišenja po dolini. Tudi če je ves svet ponorel, grunt vendarle terja svoje. Tine pa naj navsezadnje ve, kaj mu je dolžan. Gruntu in njemu, očetu, ki se je ubijal in se še ubija zanj! Da, moral bo nekaj storiti, da ne bo prepozno.

Kmalu potem se je izkazalo, da je vendar že prepozno.

Pozimi je to začutil. V času, ko dolgočasje malce prede svoje mreže po kmečkih hišah. Vstaneš pri temi in nato zmeraj ista pot po škripajočem snegu ali skoz naletavajoči sneg proti podu, proti hlevu. Glasovi zimske puščobnosti vsak zase izgubljeno tavajo v jutranji somrak. Koraki v lesenih coklah po preddverju, vrata na pod zaškripljejo, presušeni les ti cvili pod nogami, v hlevu se vznemiri živina in se oglašča. Konja, premišlja Orešnik, ko gre s košem krme k odprtini v svislih, da bi najprej nametal konjema krme skozi lijak in nato odnesel rezanice kravam, konja, čvrsti mrhi, a vso zimo stojita v hlevu. Nemirna sta, naveličana hleva, divja; ko bo sneg dodobra pomrznil, ju bo moral izpustiti, naj se žival izdivja vsaj na dvorišču in v sadovnjaku. Nekdanje čase, da, takrat si še v jutranji temi zapregel in potem je šlo v goro. Sneg je cvilil pod krivinami sani, spredaj si vozil sam, zadaj hlapec, konja sta bila vsa zainjena, možje vozniki vsi zainjeni, noge v težkih škornjih so topotale po tleh, cepini se zadirali v hlode, in potem je šlo v dolino. Razburljive voznje, nevarne voznje. Zvečer si se vračal domov, spet v temi, truden sam, trudna žival. Toda takrat nisi vedel, kako pusta utegne biti zima v hribih.

Konja... enega bi zdaj brez škode lahko odprodal. Za pripravo pri oranju je dovolj volič. Ze to je preveč, da moraš eno konjsko mrho rediti brez dela.

Orešnik hodi po hlevu, premišlja, gospodarno preudarja. Čudni časi, nerazumljivi. Samo z glavo moreš zmajevati nad njimi. In upati, da boš tudi to nekako prebrodil. Četvero praznih jasli. Šest glav, ko jih je bilo zmeraj po deset. Staja za ovce prazna. Nekdaj se je preganjal po pašniku med gozdovi cel ovčji trop. — Eh, kam si prišel! V dolini pa ljudje posedajo v pisarnah in s pametno besedo se jim ni mogoče približati. Sami pa ti solijo pamet z besedami, ki jih Bog razumi.

Malka ob jutrih molze. Curki mleka pojoče polnijo žeh-tar. Dekle molče sedi na stolcu, še dremotno, težki kiti ji pod ohlapno zavezano ruto tečeta po hrbtu, hrbet se enakomirno premika v ritmu molže. Lepo dekle, krepko, brhko, samo malo naj se še naredi. V drugačnih časih bi morda že pretehtal okoliške kmetije, kam bi jo želel primožiti.

Včasih se mu zdi, da mu je dekle zdaj v hiši še najbližje. Zahoče se mu, da bi se kaj pomenil z njo. Sina tako ves dan ne vidi, Marjana pa mu ponoči polni ušesa s svojim govorjenjem, ki naj bi mu nasulo peska v oči. Toda dekle je vendar še otročje — kaj ona ve, kakšne skrbi krivijo njega, gospodarja! Ko bo pomolzla, bo odvezala telička in norela z njim po hlevu. Da, otrok je še. Pamet ji je še vsa otročja.

Kajpada tudi njo vleče v dolino. Govori o mladih, včasih ima nekakšne sestanke. Tudi na odru je že igrala. Iz knjižnice prinaša knjige in ob večerih bere na peči, na temenu, medtem ko Marjana plete nogavice in jopiče iz grobe, sive ovčje volne. Marjana godrnja, češ da dekle trati čas z branjem. On, oče, ne reče ničesar. Naj, naj ima dekle veselje! Malkino veselje ni nevarno. Dolina jo mika, a ne tako kot Tineta. Kak sestanek v domu in oder in kakšna knjiga... no, ali ni tudi on sam nekoč v mladih letih hodil po odru v irharicah, lajbiču z žametnimi gumbi in s postrani poveznjenim kastorcem — da, tik pred vojno je bilo, pred prvo, v tistem kratkem razdobju, ko je odložil cesarsko suknjo in preden jo je moral spet obleči. Orešnikovi vendar nikoli niso bili hribovci ravno bogu za hrptom, radi so se pokazali v dolini.

In zakaj bi se ne? — v čem pa so bili slabši kot dolinski kmetje?

Zjutraj nakrmiš, potem pa se zimski dan vleče brez konca in kraja v enakomernem zaporedju majhnih opravkov. Krmiš zjutraj, opoldne, zvečer. Kdaj pa kdaj brni motor; stari in Malka pripravljata rezanico za živino. V hiši stoji skobeljnik, a tistih nekaj polomljenih reči si davno popravil. In tako posedaš v hiši, polegaš na peči, pod okni pa se vrtinči sneg ali pa se belo iskri v soncu, in včasih se jutranji mrak veže z večernim. Radijski sprejemnik na policí pripoveduje vznemirljive novice, ki te pa vendar ne vznemirijo zares. Nekje je vojna? — a, na Koreji. — Glasba ti cveli ušesa. Včasih kakšna okrogla viža — prekletó, ali je res že tako dolgo, kar si bil mlad in si ob takih napevih potrkal s petami? Kdaj pa so leta minila? Najlepša leta ti je požrla prva vojna. Znal si ravnati s konji, pa si se vlačil čez pol sveta s pratežem sedemindvajsetega cesarsko-kraljevskega pešpolka. V Galiciji sneg, veter na ravnini, kdo ve kateri bedak si je izmislil tiste nore vojaške vozove z visokimi kolesi, v snegu so prava peklenska muka, a vojaka pač nikoli ne vprašajo, kaj se mu zdi pametno . . . Sneg, da, vihar, zdelo se je, da bo odneslo vozove in konje, krivil si se ob strani, se oprijemal voza, plašč se je spremenil v leden oklep, komis na vozu se je spremenil v ledene grude, z bajonetom bi ga ne presekal. — Eh, človek, kje vse te že niso pehali po svetu! Tako so ti minila najlepša leta. Kakor da so ti jih ukradli! — In nato dvajset let do druge vojne. Poleti grunt, pozimi vozarjenje. Takrat sta se z Marjano pehala kot vprežena žival, ki vleče voz v klanec. Nobeden od njiju bi ne vedel povedati, kdaj je minil čas, ko ji je še kdaj pa kdaj v kamri segel v goste, trde lase in ji jih igrivo razpletal, kdaj so mu še prsti v dražljivi slasti drseli po voljni koži njenih napetih prsi. Prsti so postajali iz leta v leto bolj trdi in grčasti; neke jeseni mu je cirkularka posnela na vrhu tri na levici; poleti od sonca prežgane, pozimi ozeble roke so se čedalje bolj pokrivalo z obronki ran, dlani so bile vsako leto bolj žuljave, trde kot podplat. In tudi Marjanine prsi so bile povešeni mehovi, ki so se napolnili samo še ob rojstvu otrok, toda otroci so umirali, mleko v njenih prsih brez haska presihalo, koščeno telo ni več ve-

delo za slast, marveč samo še za dolžnost. Strast v žilah se je porajala in presihala kot ohlip jesenskega vetra nad praznimi strnišči. Jalova setev na pragu zime, nobenega več veselja ni bilo v njej, nobenega obeta. Poslednji mrtvorojeni sad kratkega poletja so odnesli v dolino še pred vojno. Potem vojna z vsem, kar je prinesla. — In zdaj se je še ta žena, ki si z njo dolga leta delil veselje in skrbi, zarotila proti tebi...

Takole premišljuješ na peči in tega premišljevanja ne pretrga ropot na podu, ko pajkljaš fižol, in ne reskanje rašplje, ko robkaš turščične storže. Misli so kot zmedena štrana; vlečeš nit, in ko misliš, da si jo razmotal, se zamota znova. Zmeraj začenjaš vse spet znova in nikoli ne prideš do konca. Kako je vendar mogoče, da je nekdanje preprosto življenje postalo tako zamotano?

Ko se znoči, prižge Malka luč in spet se skomaraš s peči in spet ista pot čez dvorišče na pod, s poda v svisli, s svisli v hlev, nazaj v hišo. Večerjajo v troje, največkrat molče. Poglej Marjana sname leseni molek z žeblja pri stenski omarici, poklekne, moli; glas ji hiti, kot bi pod kapom žuborel dež, besede se vsipajo, se ponavljajo, zmeraj iste in enake, vsipajo se, plaz praznih besedi, ki zasipa rodno zemljo. Zebranje iz navade, ne pobožnosti ni v njem ne upanja ne zaupanja, kvečjemu morda skrivna želja, da bi s plazom praznih in zlaganih besedi premotila Boga, ga za nekaj ukanila, ga pretentala, kakor skuša pretentati njega, moža, da bi dovolil sinu, naj živi na pol postopaško življenje, pa naj gre potem tudi grunt pozlu.

Potem Marjana obesi molek nazaj in spet sedi na zapečku in plete, ti, stari, pa lahko poslušaj nov plaz besedi, komaj kaj boljši kot je njen, ki se vsipa iz radijskega sprejemnika na polici in tudi podkopava tebe in grunt, ali pa v tišini zimskega večera tiktakanje stare stenske ure, ki meri čas nezrekljivo počasi, da se en sam zimski večer zdi dolg kot večnost, a vendar ne veš, kdaj ti je minilo pet, deset, trideset let. Lahko dremaš na peči ali se delaš, da dremaš, ko z ženo že nimaš kaj govoriti, in skozi budne sanje ti škripljejo krivine sani na snegu, ko se z nočjo vračaš s sanmi iz doline, skozi zasnežen gozd navkreber, skozi svet, ki se zdi prostran

pod trdimi in svetlimi zimskimi zvezdami. Lahko se spominjaš, kakor se spominjajo prav stari ljudje, kot da je vse tvoje življenje že v preteklosti in ničesar več pravega pred teboj. — In vse to je vendar zato tako, ker se zdi, da ne vidiš razločno naprej, nikamor naprej, da tavaš kot v megli in ne veš več ne kaj bo z gruntom, ne kaj s teboj samim. Zato vse pritiska nate in te teži kot mōra.

Ob osmih Tineta še ni. Večerja ga čaka v skledi med mestejami, da bi ostala tam do jutra nedotaknjena. Preprosta kmečka večerja — nič pravega za usta, ki so se navadila bolj gosposke hrane.

Ob pol devetih Marjana odloži pletenje in se spravlja spat. Orešnik ne more več strpeti.

— Spet ga ni, — pravi.

Nič odgovora. Še Malka ne vzdigne glave od knjige na temenu.

— Prav posebna služba, to, — skuša biti Orešnik zajedljiv. — Zjutraj se začne in z nočjo je še ni konec.

— Bržda je na kakšnem sestanku, — zdaj vendar pravi Malka.

— Rad bi vedel, kakšni so ti sestanki, večer za večerom.

Molk. Zenski čutita njegovo razdraženost, vesta, da vre v njem. Nočeta mu pomagati. Še Malka ne. Da, še Malka ne.

— Zdaj mi bo kmalu tega dovolj, — pravi stari. — Dovolj in preveč.

— Kaj pa naj bi počel doma? — se vendar oglasi Marjana. — Naj bi vso zimo poležaval na peči?

Na to pravzaprav ni kaj reči. Orešnik precej hrupno leze s peči, pogrkuje, ropota s coklami pod klopjo. — Ze prav, — pravi, — a spomladi ga bom vpregel! Spomladi bo tega konec.

Spomladi, je premišljal še potem, ko je šla zima h kraju. Še kak mesec, potem bo tega v dolini konec. Kmetijska šola, pha! Na svojem ni še pokazal, če se je res česa naučil. Spomladi ga bom vzel v svojo šolo in naredil kmeta iz njega. Ne bom še eno poletje vlekel sam. In če ga zdaj ne vprežem, ga bodo v dolini do kraja izpridili.

Marjana je zdaj vse noči spala, obrnjena s hrbtom proti njemu. Tako vztrajno obrnjena s hrbtom proti njemu, da je

prav po tem vedel, da vendarle ne spi. Kaj neki spet kuha, se je vprašal kdaj pa kdaj. A bilo je že dobro, da ni več polzel čez blazino proti njemu plaz besedi, ki naj bi ga pre-motile, da bi pozabil, kaj je dolžan gruntu in kaj mu je dol-žan Tine.

Včasih se je ponoči prebudil, ko je slišal, kako so se tiho odprla vežna vrata in so nato tapajoči koraki šli po stopnicah v izbo zgoraj. V temi je ugibal, koliko bi utegnilo biti čez polnoči. — Zjutraj se je jedko norčeval iz sina, ki je z nepre-spanim obrazom nestrpno pil vročo kavo in je bila v vseh njegovih kretnjah nestrpnost, kot da se mu neznansko mudi v dolino.

— Uničil se boš, — je rekel. — Po polnoči iz doline sem gor, navsezgodaj spet nazaj v dolino. Koliko ti plačajo za večere, ki jih presediš tam doli?

In tudi nič odgovora. Sinu se je samo mudilo, da bi se spravil staremu spred oči.

— Rad bi vedel, kakšni so ti vaši sestanki, večer za ve-čerom, — je spet začel stari.

Sin si je živčno zapenjal usnjeni plašč. In gledal na uro.

Stari je vzrojil. — Kot bi bil med mutci! — je rekel. — Ali sem govoril tebi ali zidu?

— Ne vem, kaj pravzaprav hočeš, — je vendarle odvrnil sin. — Ne vem, kaj hočeš od mene.

— Dobro veš, kaj hočem od tebe, — je rekel stari.

— Tisto ni nič za današnji čas, — je rekel fant.

— Prekleti današnji čas! — je sunil iz sebe stari, fant pa je že zaprl vrata za seboj in takoj nato so njegovi koraki zahrsteli na snegu na dvorišču. Stari je jezno sunil noge v cokle, si poveznil klobuk na glavo in šel v hlev.

Sin je že izginjal v bregu. Črna senca, ki se je naglo spu-ščala proti Cilarju. Stari je srdito sunil v hlevska vrata. Hudič ga vzemi, je pomislil, stavim, da ne ve, koliko glav imam pri jaslih! Kakor gostač živi v hiši. Ničesar več mu ni mar. A spomladi . . .

Na spomlad je Tine kupil motor. Zdaj staremu ni bilo treba več poslušati, kdaj bo ujel tapajoče korake na stopni-cah. Slišal je ropot motorja, ko se je ustavil na dvorišču. Vča-sih že ni bilo več daleč do jutra.

— Rad bi vedel, kam hodiš trgat rjuhe, — je besno rekel neko jutro. — Kje v dolini je tista poštena hiša.

Sin je samo za hip osuplo in prestrašeno zastrmel vanj, bolj osuplo kot prestrašeno. Orešnik ga je gledal in v hipu ga je spreletelo spoznanje, da ta, ki stoji sredi hiše, ni njegov sin, ne več nekdanji Tine. V njegovih očeh, na obrazu je bilo nekaj tujega. Stal je tam, mlad, visok, krepak fant, ki bi moral biti kmet, toda tisto tuje se je kakor vsesalo vanj. Orešnik je zazijal od začudenja, brada se mu je tresla.

— Nič ne rečeš, a? — je rekel čez nekaj dolgih trenutkov. In ga gledal. V njegovih očeh je bil prezir.

Sin je skomignil z rameni.

— Ni kaj reči.

— A? — je zategnil stari. — Ni kaj reči? E, jaz te bom naučil, ti!

Sin pa je spet trdo zaprl vrata za seboj in šel.

Po tistem ni minilo veliko časa, kak teden morda, ko je Orešnik zvedel: sin se mu je spentljal z Danō, s poštarico, s tisto, ki so pravili o njej, da je bila med vojno sprevodnica na vlakcu, in drugi, da se je vozila v črnem avtu z nekim gestapovcem in da je bil na zadnjem sedežu zmeraj rumen volčjak. Orešnik je sedel v nedeljo dopoldne »pri Rezki«, Globočnik mu je sedel nasproti in vzdignil je roke in jih povetil z nekakšnim pol sočutnim, pol posmehljivim *bogpomagaj*, skoraj kot takrat v združnem domu, ko so govorili o polomu v zadrugi, o koncu zadruge. Trenutek prej je govoril, kot da gre za malce nenavadno šalo: — Gosposko snaho boš imel, Orešnik, — a ko je videl, kako je Orešniku zgignila vsa kri z obraza in so mu še členki na prstih postali beli, ko je stisnil kozarec, kot da bo zdrobil debelo steklo, je utihnil, skomignil z rameni in rekel: — Mislil sem, da vendar kaj veš o tem. — Orešnik pa ga skorajda ni slišal. Strmel je v steno, Globočniku se je zdelo, da neskončno dolgo, tako dolgo, da se je začel nemirno presedati, Orešnik pa je še zmeraj strmel v steno, v starinsko sliko dveh veseljaških kvartopircev na steni, in roka mu je še zmeraj oklepala robat visok kozarec, kot da ga skuša zdrobiti. Potem je odtrgal pogled od slike na steni, izpustil kozarec in narejeno mrzlo rekel Globočniku:

— Snaho, praviš? Nič naj te ne skrbi, ne tebe ne koga drugega v vasi: pred Orešnikovo hišo ne bo nikoli gorela rdeča luč!

Globočnik je odobravojoče prikimal. — Kaj vse se je privleklo v vas, je rekel. A več kot toliko očitno ni maral reči.

Orešnik se je vzdignil od mize, našteval na mizo drobiž, vmes pa sunil z brado proti sliki na steni.

— Manj bi se mi smilil grunt, če bi ga pognal na kartah in po grlu, kot če bi ga dobila takšna.

In Globočnik je spet pritrjevalno prikimal in spet vzdignil roko s svojim *bogpomogaj*. — Da, da, kaj vse se je privleklo v našo vas, — je ponovil.

Tisti ponedeljek proti jutru je vstal, ko je slišal zunaj ropotati motor. Ni tapal ven bos, tudi si ni vrgel samo suknjiča okrog ramen. Jeza, ki se je ves dan in vso noč kuhala v njem, je dajala njegovim kretnjam skoraj nenavadno mirnost. Namenil se je spregovoriti s sinom kot govoriš z odraslim fantom, ki je pozabil na svojo čast in na dolžnost ter mu je treba to priklicati v spomin. Nataknil si je hlače, si nategnil škornje na noge, oblekel ponošen jopič in celo klobuk je vzел, kot bi se kam odpravljaj. — Žena se je zganila na postelji.

— Kaj je? Kam greš?

Na pol se je obrnil k njej. Glas mu je bil tih, miren, odločen. — Čemu vprašuješ? — je rekel. — Ali pa morda ne veš? Ti, ki nikoli nisi nič vedela.

— Pusti ga, — je rekla. — Prej bo vsega konec, če ne boš delal viharja.

— A, torej vendar veš, — je rekel. Skrčil je prste, udaril bi jo po ustih, ki so večer za večerom žebrala molitve in so molčala, kot bi bila zapečateni, ko je šlo za ostuden madež na Orešnikovem imenu. A se je premagal.

— Glej, glej, — je rekel, — torej vendar veš! Ti, ki nikoli ničesar ne veš! Veš, da se pred očmi vse vasi vlačijo z nafruljeno candro! S pritepeno malopridnico! Vedela si, a si molčala kot zid! Molčati znaš, da.

Ona ni rekla nič. Lezla je s postelje in tipala po stolu za svojo obleko. V poltemi je bila kot dolga, bela tenja. — On je stopil k postelji in ji zaril prste v ramo. Trdo, svoje grčaste prste. Tega ni še nikoli storil.

— Lezi, — je rekel. — Lezi, ti pravim! Če si molčala doslej, ko si vse vedela, molči še zdaj, ko sem zvedel tudi jaz! Jaz bom govoril z njim! Jaz, me slišiš? Ne vmešavaj se med naju! Lezi, ti pravim!

V njegovem glasu in v njegovih košččenih prstih je bilo toliko težko zatajevanega sovraštva, da je samogibno potegnila noge nazaj pod odejo. — Sveta mati božja, oba sta nora, — jo je slišal šepetati, ko je šel že proti vratom.

V veži je zavrtel stikalo. Zunaj pred vrati je planila rezka rumena svetloba čez dvorišče. Tudi v veži je prižgal luč. Nato še v hiši, kakor da hoče, da bodi vse svetlo in jasno, kot pri belem dnevu. Potem je stopil k vratom v hišo in čakal.

V vežnih vratih je počasi, rezko škrtnil ključ. Tine je obotavljaše se stopil v vežo. Obstal je med na pol priprtimi vrati in res mu ni bilo treba premišljati dalj kot trenutek, da je vedel, zakaj oče stoji med podboji hišnih vrat in čaka. Veliko poguma ni bilo v njem, to je stari spoznal v tistem trenutku, da, manj poguma, kot bi ga potreboval, če je hotel zagovarjati svojo malopridnost. Roka mu je držala rob vrat in ga ni izpustila; kazno je bilo, da bi se najraje umaknil. Potem je pogledal proti stopnicam, ki so držale na vrh, kakor da je le tam rešitev, izpustil vrata in stopil proti stopnicam.

— Sèm pojdi, — ga je ustavil stari.

Dolgi fant v dolgem usnjenem plašču se je negotovo ustavil. — Kaj pa je? — je rekel. — Čemu pa tako pozno svetite?

— Tako zgodaj, reci, tako zgodaj, — je rekel stari. — Sèm pojdi! Govoril bom s teboj.

Fantu se je obesil na ustnice zmeden nasměšek. — Čudno uro si si izbral, — je rekel.

— Noter pojdi! — je velel stari in se umaknil v hišo. Sinovo poniglavo izmikanje ga je jezilo bolj, kot si je bil voljan priznati.

Potem je stari Orešnik sedel za mizo, na svojem prostoru, kjer je zmeraj sedel kot gospodar, fant pa je stal sredi hiše, ne več tujec, kot ga je videl nekoč to zimo, temveč osramočen in v strahu pred očetom. Tak je bil, da, cunjja, zgolj cunjja v vsem, celo v svoji izprijenosti, in Orešnik je govoril z njim, kot govoriš s takšno cunjjo.

— Z bičem bi te moral, — je rekel. — Kamor bi priletelo! Tinetu je trznilo okrog ust. Ne jezno ne uporno, samo nebogljeno, prestrašeno.

— Zakaj? — je rekel.

Stari ga je gledal in ga sovražil, kot je včasih sovražil ženo. Kdaj se je zmaličil, je pomislil, kdaj, da nisem opazil? Ali pa je bil že zmeraj mehkužen, in sem bil samo slep in nisem videl?

— Boš že vedel, zakaj, — je rekel trdo in mrzlo.

Sin še zmeraj ni zbral v sebi poguma, niti ne dovolj strahopetnega poguma, da bi se mu bil uprl, se vsaj zagovarjal, sebe, svoje početje, ki je bilo sramoten madež in greh proti Orešnikovi hiši, proti gruntu. Orešnik bi mu bil odpustil, če bi se bil pregrešil proti njemu, očetu, toda greha nad gruntom mu ni mogel odpustiti. A dalj ko ga je gledal, bolj je bil prepričan, da bo gruntu komajda ustrezno, če bo nekoč dobil takšnega gospodarja. Toda te misli ni še domislil do kraja.

— Ne vem, kaj hočeš od mene, — je rekel sin, kot že prej včasih, kadar ga je prijemal, nejevoljen, ker je bil sin zmeraj v vasi in mu dôma sploh ni bilo mar.

— Prekletu dobro veš, kaj hočem, — je strogo in neprijenljivo rekel stari. — A tole ti povem: dovolj je tega! Dovolj si že tudi star in sam moraš vedeti, kaj si dolžan storiti! Ali boš mož, kot moraš biti, če hočeš biti nekoč gospodar na gruntu, ali pa . . . — Orešnik je razprl roke. — Take sile nam spet ni, da bi moral živeti od miloščine, ki ti jo daje Petrač spodaj v zadrugi! In za candre pod Orešnikovo streho nikoli ne bo prostora! — Stari je vstal od mize, kot da je že vse povedal, a ko je gledal sina, vso njegovo dolgo in mehkužno postavo v usnjenem plašču, ki se je zdelo, da ga nosi, ker hoče naj mu oblačilo daje nekaj moči in veljave, ki ju v resnici nima, ga je prevzel jezen obup. Stisnil je pest, kot da nekaj drobi in melje. — Najraje bi z bičevnikom izgnal hudiča iz tebe, in če ne bo šlo zlepa, bom to tudi storil, kakor gotovo sem tukaj! — je rekel skozi zobe.

Trenutki, ki so si sledili, so bili, kot da se je posul temelj, na katerega je Orešnik zidal petindvajset in več let. In tudi gledal je to, kot da se posipa temelj, ki mu je vendarle za-

upal, čeprav se mu je zadnje čase zdelo, da se ob robovih kruši, da kamen vendarle ni dovolj trden.

Tine se je zadenski umikal k vratom, pobalin, ki so ga zalotili pri prepovedanem dejanju, za katero nima nobenega izgovora in opravičila. Premalo moški, da bi si upal storiti kar koli drugega, kot da se skuša izmuzniti, uiti kazni, ki je ne upa ne sprejeti ne se ji postaviti po robu. Okrog ust mu je trepetalo in roka mu je iskala samo vrata, medtem ko je gledal starega, če ne bo v svojem pravičnem besu resnično obračunal z njim.

Stari je v tistih trenutkih vedel, da je vse res, vse tisto, kar so pravili po dolini o poštarici Dani in je slišal tudi on, ne da bi mu bilo tega mar in čeprav je redko zahajal v dolino; slišal in se tako malo menil za vse to, kot se malo meniš za kvanto, ki jo nekdo strese mimogrede, ali za pljunek, ki ga pošlje na pot. Vse je bilo res, tudi tisto o gestapovcu s črnim avtomobilom in z volčjakom, in res je bilo tisto o nemarnem pretegovanju na lesenem hodniku in o sumljivih poteh v mesto. Zdaj bržda ni več odhajala v mesto in se vračala ob ponedeljkih zjutraj s plesa ali od koder koli, zakaj zdaj je ujela neumnega kalina in ga spravila v svojo gajbico za lesenim hodnikom v stari šoli, kalin pa ni imel poguma, da bi odletel, ker bi potem spet moral živeti preprosto in trdo življenje, ki se ga je odvadil. Njegov sin v podstrešni sobi v stari šoli, z nafrfuljeno spako... Stari v svojem besu ni domislil do kraja nemarne podobe in tudi ne, kaj naj bi storil, samo pest mu je trdo mlela, medtem ko se je sin že primaknil do vrat, jih odpahnil na stežaj in skoraj tekkel po veži. — Ne dam se strahovati, nisem otrok, — je rekel med rožljanje kljuke pri vežnih vratih in se pognal ven, kakor paglavec, ki teče, da bi mu jih oče ne naložil in upa, da se bo očetu jeza poglela in se bo umaknil kazni, če zdaj le za nekaj časa izgine jeznemu staremu spred oči.

Na dvorišču ropot, Tine je zaganjal motor. Stari je še zmeraj stal sredi hiše; ura je bila štiri zjutraj in stari si je pogledal škornje na nogah, pogledal se po zapetem suknjiču in nenadoma se mu je zdelo, da se je namaškaral in sam sebi uganja smešno komedijo, norec stari! Vse je bilo odveč in neumno; odveč, da ga je pričakal kot oče in gospodar, ki

hoče spregovoriti resno besedo z njim, ga ustrahovati in spraviti k pameti — res pustno burko si je zaigral, norec stari! Še v škornje se je našemil, mar bi se bil še v zakmašno obleko!

Stal je tam, smešen sam sebi, osramočen. Neumne igre je bilo konec, ker je ni začel z resnim hasprotnikom. Prečenjeval je svojega sina, čeprav bi bil moral že davno vedeti, da je cunjja. Motor zunaj je močnejše zaropotal in ropot se je oddaljeval po dvorišču. Iz veže, s praga je letel za motorjem čez dvorišče Marjanin klic:

— Tine! Ti-neee!

Ropot motorja pa je že usihal v bregu pod podom.

Stari je stopil v vežo in brez besede odrinil Marjano s praga. Porinil je zapah čez vrata.

— Zmúznè! — je rekel.

Marjana se ga je otepala in silila nazaj k vratom. — Zdaj si ga pognal, zdaj bo šel res k oni... — Z odprtimi usti je iskala besede, ker ni marala izreči tiste, ki jo je imela na jeziku.

Tudi on je ni izrekel. O nafruljeni, izprijeni spaki v dolini sploh ni bilo treba govoriti. Če si je ujela mladega Orešnika, potem gotovo v dolini ni bilo bolj neumnega kalina, zakaj drug se ji nihče ni dal ujeti. V dolini pa je bilo zdaj vendar mladih, neoženjenih moških na pretek. Povsod, v vasi sami pa v novi tovarni lesonita in zdaj tudi še v kmetijski zadrugi na Ledini. Potemtakem si je prebrisano izbrala najbolj lahkovernega in največjega slabiča. Da, to bi ji prisodil, po vsem, kar je slišati o njej.

— Sam boš kriv, vsega boš sam kriv, — je rekla žena.

On je samo zamahnil z roko in mislil, kako so ga imeli za bedaka in kako je navsezadnje tudi sam sebe imel za bedaka.

— Mislil sem, da je vendarle kaj moža, — je rekel. — Pa ni. Zmúznè, nič drugega kot zmúznè. — Obrnil se je proti hiši, a za trenutek še obstal pred ženo. — Za njim teci, — je rekel bridko posmehljivo. — Najbolje, če še sama ostaneš v dolini. Oba ostanita. Dovolj dolgo sta me imela za norca.

— O moj Jezus, kam smo prišli, — je zastokala Marjana in jok ji je stresal ramena. On pa je šel mimo nje v hišo.

Dovolj dolgo je hinavčila pred njim in mu vse prikrivala, dovolj dolgo ga je imela za norca. Zdaj tudi njenim solzam ni več verjel.

Po tistem jutru je samo še stal ob strani, gledal klavrno komedijo, ki se je zapletala in razpletala in samo dal, naj gre vse svojo pot, tisto, ki jo mora iti, če naj bo življenje pravično in v svoji pravičnosti neusmiljeno do kraja. O tem skorajda ni premišljal; bilo je vendar na dlani, da bi bilo vse, kar bi storil, da bi sina spravil k pameti, da bi bila tudi sleherna njegova prijenljivost samo podkupnina, on pa ni hotel nikogar več podkupovati. Sin, če se hoče vrniti, naj se vrne takšen, kakršnega Orešnikova domačija potrebuje. S takim, kakršen je zdaj, si ne more pomagati.

Zdelo se je, da vendarle vsi gledajo nanj, gospodarja, in čakajo, kako bo odločil. On pa je stal ob strani in molčal. Naj se Tine sam odloči. Pameti človeku ne kupiš na sejmu, zdaj pa je vedel, da mu je tudi z bičevnikom ne vtepeš v glavo. Ne pameti ne volje in ne poguma. Nafrfuljena spaka, potepena mačka, ki se je priklatila v vas in se ugnezdila za poštnim okencem — no, ne bi bilo prvič, da se je kdo zapletel v kaj tako klavrnega, a če je imel količkaj pameti, se je tudi izmotal iz tega. In ni prvič, da se je komu zahotelo zložnejšega, lažjega življenja, kot ga imaš na hribovski kmetiji, a se vendar še ni dostikrat zgodilo, da bi bil kdo kmetijo zaradi tega kratkomalo zavrgel. Navsezadnje je le vse kaj drugega, biti gospodar na svojem, kot pa biti hlapec, pa čeprav na še tako gosposkem posestvu. Naj še toliko govorijo, kako se mladim ljudem mudi z dežele v mesto, v tovarne, kamor koli, bi pa vendar težko našel mladega človeka, ki ga čaka grunt, ne morda kakšna kajžarska revščina, da bi obrnil domačiji hrbet. — Ne, Orešnik ni nameraval s prijenljivostjo gruntu odkupiti gospodarja in dediča. S tem tako nič pravega ne dosežeš.

Tako je stal ob strani, molčal, ničesar spraševal in vendar vse vedel, ne da bi sploh mogel določno reči, kako je vse zvedel. Slišal je šušljanje v veži, v kuhinji, v hiši — da, zdaj Marjana vendarle ni mogla vsega zamolčati, in ker ni mogla več v nočeh polniti ušes njemu, možu, je skušala iztresti srce

pred hčerjo. Njega je jezilo, še hčer mu bo zbegala, a takrat je tudi o tem molčal.

Vedel je, da je Marjana dva dni po tistem, ko se je Tinetu tako neznansko mudilo iz hiše in z dvorišča, šla v vas. Da je bila na pošti. Govorila je s poštarico Dano skozi poštno okence v leseni steni. Prisegel bi, da je terjala od poštarice, naj ji vrne sina, konec pa je bil tak, da je poštarica vpila, da so jo slišali prav na cesto: — Vi sploh ne veste, kaj je ljubezen! — potem pa je zaloputnila poštno okence, se sesedla na stol pri mizi zadaj za leseno steno, jokala in tulila in vpila, da se ne dá žaliti, nikomur se ne bo dala žaliti in poniževati, še nekajkrat povedala, da Orešnica sploh ne ve, kaj je ljubezen, nazadnje pa *Peter, Peter!* kdo ve zakaj klicala na pomoč pismonošo, ki je takrat s svojo torbo kolovratil po kdo ve katerih grapah in raznašal pošto. Nato je Orešnica odšla s pošte in potlej je bila v vaški prodajalni, kjer je govorila z Rozalo, nečakinjo. Potlej je odšla proti Ledini, Tine pa je storil, kar je bilo pričakovati: skrnil se ji je. Petrač je rekel: — Hudiča, kam pa je izginil, saj je bil pravkar tu, ni še pet minut tega, kar je bil v pisarni, v zemljo se menda ni vdrl, — in tudi delavci zunaj so rekli, da je bil še pravkar tu in da se v zemljo ni mogel vdreti, toda Tineta ni bilo. Prav dolgo ga pa ni čakala — če se ji je skrnil, se je pač skrnil — zato je odšla z Ledine in po poti domov je jokala.

O tem so zdaj kajpada govorili po vasi, posmehovali so se Orešnikovim. Poštarici se niso niti posmehovali — kaj drugega pa naj bi bili vendar pričakovali od nje, kot natanko to, kar je storila? Samo na Orešnikovih je bila sramota. Pol smešna, pol umazana sramota: neka poštarica je vpila, kaj neki Orešniki vedo o ljubezni... ljubezni, ha! — in tulila in vpila in klicala na pomoč pismonošo, kot da ji je kdo nastavil nož na grlo. In on, Orešnikov sin, zmúznè, se je še pred žensko skrnil, pred materjo, še njej si ni upal pred oči.

Orešnik je molčal, da, a sramota ga je pekla, prav vrelo je v njem. Včasih se je zagledal proti dolini, proti drugemu koncu doline, kjer je bila Ledina, in pomislil: Zmlél bi ga! Ne, kot mramorja bi ga pohodil! Govno smrdljivo! Orešnik je vedel, da je bil Tine nekajkrat doma. Spomladi, in zmeraj takrat, kadar je vedel, da sta stari in Malka na polju. Marjana

je to pomlad tarnala, da je bolna in nadložna. Moči da jo zapuščajo. Dvakrat je bila v mestu pri zdravniku. Na nočni omariči je imela zdravila v kartonastih škatlicah in stekleničkah. No, da, ni bila kajsi mlajša od njega in hribovska zemlja ju je oba upehala, življenje pa tudi zdaj že deset let in več človeku ni dalo do miru; na Robu je bilo vse tiho, mrtvo, a mrtva tišina je bila vse kaj drugega kot mir. Bilo je, kot bi se iz dneva v dan pehal po strmi poti navkreber, ne da bi vedel, kam si namenjen in kam pot sploh drži, če v resnici kam drži — samo neizrekljivo truden si bil od tega. To je čutil na sebi, to veliko utrujenost, in čutila jo je kajpada tudi Marjana, a vendar je tudi vedel, kaj se skriva za njeno boleznijo: bila je tiha želja, da bi s svojo mlahavostjo in izmučenostjo ganila sina, naj vendar pusti poštarico, ki uganja takšne nesramne in smešne kolobocije v vasi, in da bi prepričala njega, moža, naj odjenja in se spet spravi s sinom. — Toda, je rekel Orešnik sebi, ne ženi, domačija potrebuje gospodarja, ki bo znal prijeti za plug in za cepin in ki bo vedel, kaj je po pameti dolžan storiti, ne pa cunje, zmúzneta! — In je pustil ženo, naj brnja po hiši in hlevu ter se tolaži z zdravili za bolezen, ki ji še zdravnik v mestu ni vedel imena in vzroka. Prešlo bo — tako ali drugače.

Vedel je, da Tine stanuje na Ledini, v enem novih, nizkih poslopij, ki so jih postavili tam. To je povedala Marjana. Ne kakor da vidi v tem upanje, da bi se sin vrnil domov, samo on, stari naj ne bo tako trmast, temveč je tarnala: Kaj mu je tega treba! Hiša na Robu prazna, da vsak glas odmeva v njej, Tine pa v tistem dolgem, hlevu podobnem poslopiju! — Orešnik je pritrdil: da, kaj mu je tega treba? Slepomišiti pa ni maral in je rekel, da si potemtakem vendarle ne upa pred očmi vse vasi živeti v stari šoli s svojo nafrfuljeno spako. Da, tega bi vaščani vendar ne prenesli, čeprav so že navajeni vse nečednosti, kot vidra smradu! In če mu je med betonskimi hlevi v dolini bolje — on, Orešnik, res ne misli nikogar prikleniti na hišo, kot psa na verigo. Prostora in kruha je na Robu za vse dovolj, toda v tej hiši se bo živelo, kot se je zmeraj živelo pod Orešnikovo streho, vsaj dokler bo on tu gospodar. — Marjana ni rekla nič več, le med tednom je šla že tretjič k zdravniku v mesto.

Tine je po malem odnašal iz hiše svojo obleko. Nekega dne je Orešnik stopil v podstrešno izbo in je videl, da je omara odprta na stežaj in prazna. Torej je res šel, je pomislil bolj ogorčeno kot z bridkostjo, šel kot zanikrn hlapec, ki naskrivaj odnese od hiše svoje cunje... Še sam ni vedel, koga naj obtoži za to. Nove čase, v katerih je svet kot ob pamet, dolino, ki mu je izpridila sina, ali pa je bil sin res že zmeraj slabič, samo da on tega ni vedel.

In nato je prišlo že poletje, ne da bi bil doma kdo omenil Tineta. Včasih je ujel, ko je Marjana, bolj s pogledi in kretanjami, kot z besedami, kaj povedala Malki. Delal se je, kot da ničesar ne vidi in ne sliši. Včasih je veljalo njemu, a se je naredil, kot da ne razume in mu tudi nič mar. Samo nekoč se je znesel nad Marjano.

— Zmeraj nekaj napletaš, — je rekel. — Zmeraj nekaj za mojim hrbtom. Sam strup te je. In zdaj še dekletu zavdajaš.

Ni čakal, kaj bo rekla, obrnil se je in šel. Bil je nekoliko krivičen, vedel je to, a ni mogel drugače. Kaj pa on? — kaj pa grunt? — ali ju niso izdali? Naj se je delal še tako trdega in mirno, neomajen stal ob strani, da bi šlo vse tisto pot, kot mora iti, je vendar ključalo v njem kot gnojno ulje.

In potlej neka sobota pred kresom; z Malko sta spravljala prvo seno na travniku pod sadovnjakom, na položnem svetu, ki se je vlekel dol do Cilarjevega sveta. Poletni dan, kot se jih pozneje spominjaš, nebo široko in blizu, sonce nad svetom, svetloba je tkala modrikaste meglice nad grami, vrhovski svet spokojen, hribovske domačije blizu in hkrati daleč, v zemlji še mladost, sopla je s svojim vonjivim dihom, veter in čebele in murni v travi so peli nad njo. Po bregovih okrog so se nizale redi pokošene trave, cvetje je umiralo z vonjem, kot bi nad travniki vihtel kadilnico — dan, ko si lahko pozabil na svoje tegobe.

V bregu so zorele češnje ranice; zlezal je v krošnjo in jih natrgal v svoj modri cvilhasti predpasnik. Spodaj v senci jih je stresel v cajno. — Pridi gor! — je klical Malki, ki je spodaj mešala zadnje redi. — Češenj sem nabral!

Dekle ni odgovorilo. Zmešala je zadnje red, potem šele je prišla gor pod češnjo. Molče je sedla zraven njega v travo, molče segla po češnjeh.

On se je razgovoril. O tem travniku. O češnjah. Pokazal ji je zarasle udrtine v bregu nad češnjo, kakor da se je tam nekoč posipala zemlja. Tu je imel med vojno zakopano to in ono, je rekel, majhen lesen bunker si je naredil v hrib. Tu je bilo varno pred vsemi. Ona, Malka, kajpada ni vedela, otroče je še bila, lahko bi bila komu zinila. Se mati ni prav dobro vedela, kje je bunker. Čudni časi, skorajda bi bil moral sam pred seboj vse skrivati. Časi, ko ni nihče več spraševal, čigavo je kaj, temveč je vsakdo hotel samo jemati. — Zapletel se je v eno teh zgodb iz vojnih časov, a ko je bil sredi pripovedovanja, je vendarle opazil, da dekle zamišljeno strmi v tla, počasi cefra z rokami travne bilke in ga očitno sploh ne posluša.

— Kaj pa ti je? — je vzkliknil nejevoljno. — Si tudi bolna, kot . . . kot mama, a?

Dekle je streslo z glavo, se zagledalo proti dolini in videl je, da ima solze v očeh.

— Kaj vendar je? — je rekel nestrpno. — Kaj skrivaš pred menoj?

Ni prišel dlje, da bi bil povedal, da je v svoji hiši, kot da so se vsi zarotili proti njemu, in da se je sploh vse zarotilo proti njemu. Dekle ga je pogledalo s sivimi, njegovimi, očetovimi očmi, in celo zdaj, ko so bile polne solz, je videl, da se je v njih zaiskrila tudi jeza.

— Tine se danes ženi, — je rekla, — ti, ata, pa o bunkerju v bregu!

Srhljivo ga je spreletelo. Kot da se je nenadoma srečal z nesrečo, ki bi jo bil resda mogel pričakovati, a je vendarle upal, da bo šla mimo njega.

Na pol se je vzdignil, skoraj že vstal, a je sedel nazaj v travo. — Ženi? — je rekel. — Tine? Danes? — kakor da je vsaka teh besed nepreklicno potrdilo nesreče, ki je nikoli več ne bo mogoče spraviti s sveta.

Prikimala je, kratko, bolj jezno kot žalostno. V oglati bradi in širokem čelu je bilo nekaj upornega, bolj upornega in jeznega, kot bi pričakoval od tako mladega dekleta. — Lepo reč ste skuhal! — je nato skoraj bruhalo iz nje.

— Ali . . . jaz? — Stari je bil tolikanj osupel, da ni začutil, kako malo spoštljivo dekle govori z njim.

— Vsi! — je rekla trdo. — Vi vsi!

— A, glej, — je rekel, — jaz tudi, glej! No, mama bo že vedela, kdo je kriv!

— Pusti mamó, — je rekla. — Nič drugega ni hotela, kot da bi bil mir v hiši.

— Jaz tudi nisem hotel nič drugega. Da bi bil mir pod našo streho. In da bi živeli, kot je prav. A on . . . — Ni mogel izgovoriti sinovega imena. — Kdaj je zadnjič prijel za koso? Kdaj zadnjič zapregel konja?

— Naveličal se je življenja tu v hribih, — je rekla.

— Jaz se ga ne smem naveličati! — je rekel on. — Nikoli se ga nisem smel! Nikoli nisem pomislil, da bi se ga naveličal!

— Nezanestljivo je, — je reklo dekle. — Vse od danes do jutri. To je večkrat rekel.

Toliko, da ji ni prikimal. Nezanestljivo, res. Včeraj si bil gruntar, zaostal, včasih kar »element«, preprosto in ostro povedano, kot strel naravnost v sredo tarče. Gruntar — kot da si zaznamenovan. Potem si bil zadružnik. Včeraj — in danes si kmet, toda beseda nima prizvoka po poštemem kmetištvu. Morda ga bo jutri spet imela, a kdo bi to vedel? — A sin vendar nima prav. Tisočkrat ne!

— Če se mu zdi življenje, kot si ga je zdaj izbral, bolj zanesljivo . . . — Orešnik je skomignil z rameni. In potem: — S svojo nafruljeno spako naj mi raje ne pride pred oči!

— Kaj hočeš, ata. Zdaj je že tako.

— Kajpada, — je rekel Orešnik. — Najbrž je bilo za vse drugo prepozno.

— Za vse, — je rekla in pod zagorelo poltjo zardela.

Zavedel se je, da se pogovarja z njo o rečeh, ki jih ne kaže govoriti z dekletom, ki je komaj odraslo otroškim letom. A si vendar ni mogel kaj, da bi ne bil ihtavo pristavil:

— Lepo se je spentljaj! Ali v vsej dolini ni druge? Prav na to nastavo se je moral ujeti . . . mladi Orešnik!

— Vsi ste ponoreli, — je jezno reklo dekle. — On tudi! On . . . Sram me je pred ljudmi v dolini! In ti . . . in on! Zdaj se bosta brez konca sovražila!

Na to ni odgovoril. Rekel je le: — S silo ga nisem mogel prikleniti na dom. A zdaj naj leži, kot si je postlal. — In nato meče: — Domov pojdi, Malka. Bom sam sušil.

Nič več ni rekla. Vzela je jerbašček in odšla po stezi navkreber. On je obsedel pod češnjo. Gledal je v dolino, v trak ceste, v zeleni pas vrb ob potoku, ki je spremljal cesto po dolini. Vasi od tod ni bilo videti.

Tamle doli torej zdaj praznujejo to pasjo svatbo... Mladi Orešnik pasjo svatbo... Prsti so mu rili v zeleno rušo. Kakšen preklet dan... s toliko lepega sonca! Za hip mu je bilo, da bi bilo boljše, če bi ga bili takrat pod Cilarjevim orehom ustrelili. Da bi ne bil učakal tegale, takegale dne. Od takrat dalje se je tako in tako zgrinjalo samo gorje nadenj. Skrb in gorje.

Velika trudnost ga je obšla. Sedel je pod češnjo, v vsem telesu je čutil trudnost in v prsih drhtavico. Videl se je takšnega, kot je bil: hribovski kmet, ki se mu je začel šesti križ obešati na ramena, že za spoznanje upognjen, s presušenimi, žilnatimi, kitastimi rokami, s presušenim, ožganim obrazom; redki ter že posiveli lasje so se mu lepili na izmučeno čelo in senca. Kmet, ki je začela moč v njem naglo presihati — še nekaj let, in ne bo temle lazom nič več kos. Sin pa ga je izdal, njega in grunt in...

Oooo... Roka mu je segla na prsi in sunkovito potegnila rob srajce. Dva gumba sta odletela. Dušilo ga je, hlastal je za sapo. Onemogla jeza se mu je zgostila v prsih. Kolikokrat v življenju si že posekal tale laz, stari, a? In kdo ga bo, ko ti bodo kosti tolikanj otrdele, da ne boš več sam mogel v bregove? Kdo? — Raztrgaj si srajco, srca si ne moreš raztrgati, da bi spravil iz njega, kar te boli in teži! Boli in teži...

V lazju je pijano dišala sparjena trava. Orešnik pa je obsedel pod češnjo, hropel, se dušil in se kopal v znoju. Če bi si mogel raztrgati srce, da bi ubil bolečino!

4

Albina je stari Orešnik sam pripeljal v hišo. Sam, čeprav je v poznejših letih včasih govoril in skorajda tudi verjel, da se je Albin prismolil v hišo. A vsaj prvikrat ga je resnično privedel domov sam.

Pravzaprav je bilo zgolj naključje. Prvikrat ga je videl na eni dolinskih žag; Albin je bil tam s tovarnjakom, nakladali so žaganje, medtem ko je Albin stal ob strani, vlekkel cigareto in se z žagarjem pogovarjal o novi biljardni mizi v gostilni »pri Rezki« in da je res že čas, da so dobili biljardno mizo — navsezadnje, kajne, so v vaši ljudje, ki si že morejo privoščiti gosposki biljard, recimo inženir iz tovarne, sploh vrsta ljudi iz tovarne, sploh je v vasi precej takih, ki bi lahko veljali za gosposke, vas se je razvila... Velikokrat je ponavljal besedo »sploh«, govoril pa je v hitrem, poskakujočem narečju zgornjega konca doline. Zdel se je vesel fant in nekolikanj ponosen na to, da je šofer v tovarni.

Drugič ga je Orešnik spet videl na žagi. Pripeljal je bil nekaj hlodov, da mu jih razrežejo, prišel je vprašat, če so razrezani in z žagarjem sta ogledovala sklad desk, medtem ko so na drugem koncu dvorišča delavci spet polnili Albinu keson z žaganjem. Orešnik in žagar sta se pogovarjala o deskah; za dva voziča jih bo, je rekel Orešnik, žagar pa je pomežiknil Orešniku ali morda sebi ter rekel, da jih bo za tri voze, kar brez skrbi! Orešnik je prikimal in je rekel, da bi iztržil zanje čeden kupček denarja, in denar bi mu bil prebito potreben, zakaj backi mu sproti odromajo v dolino, navkreber na Rob pa kapljajo počasi in neradi. A kaj moreš — prodati jih moraš mizarski zadrugi v mestu ali stavbnemu podjetju, in potem ti dobršen del izkupička požro pristojbine. — Žagar je malce žmeril z očmi, premetaval cigareto iz enega kota ust v drugega in gledal Orešnika, kakor da preudarja, koliko je zaupati njegovemu kmečko poštnemu obrazu. Vmes je kdaj pa kdaj pogledal proti tovarnjaku. Albin je stal blizu tovarnjaka z rokami v hlačnih žepih in delavcem spet nekaj pripovedoval, nekaj vsaj toliko novega in vznemirljivega kot je bilo tisto o biljardni mizi »pri Rezki«, kajti možje so ga z odprtimi usti poslušali, se vmes smejali in ni se jim mudilo z delom. — Žagar pa je menda sam pri sebi sklenil, da je Orešniku zaupati vsaj toliko kot kateremu dolinskih kmetov, ki jim tudi ni do plačevanja pristojbin; skomignil je z rameni, rekel, da bi se dalo urediti, če ni nič drugega, kot zadelj pristojbin, ter z žvižgom in z roko priklical Albina, naj pride bliže.

Albin je prišel, vesel in prikupen mlad fant v modrem kombinezonu, in potem sta se z žagarjem pogovarjala na žagi. Švist rezil je preglasil njune besede. Nato sta se vrnila k Orešniku in žagar je rekel, da je zastran desk vse v redu, če jih je Orešnik voljan prodati, in tudi Albin je rekel, da je zastran vožnje vse v redu. Kar na hitro so sklenili kupčijo in očitno je bilo, da za ta dva fanta to nikakor ni bila prva kupčija malce okrog ogle.

Kupčevala sta pošteno, kar je res, je res; dva tedna pozneje, neko nedeljsko popoldne, sta Orešniku v žagarjevem samskem stanovanju zraven žage naštela na umazano mizo denar za deske, natanko toliko, kot so se pogodili. Bila sta prijazna fanta in skupaj so popili nekaj kozarčkov žganja iz umazane steklenice, ki jo je žagar potegnil spod postelje. Potem je žagar moral nekam po nekih svojih opravkih — to je povedal med veselim muzanjem — Orešnik in Albin pa sta »pri Rezki« popila liter vina in nato še liter. Ko sta šla skupaj malce majavo čez vas, je Orešnik rekel, da je vendar dobro, da je na svetu tudi še nekaj podjetnih in pametnih mladih ljudi, resnično dobro, kajti časi so zdaj taki, da bi skoraj verjel, da so vsi mladi ljudje ob pamet. In ko sta prišla do mostiča, kjer se je pot odcepljala v hribe, je Orešnik rekel Albinu, naj gre z njim na Rob, ne bo mu žal, kajti on, Orešnik, ni stiskač in kupčija je bila poštena. In tako sta skupaj odšla po bregovih navkreber proti Robu.

Vino se jima še ni izkadilo in malce spotikala sta se po ridasti poti. Albin je rekel, da je pot do Orešnika očitno dolga, pa tudi nerodna — z avtomobilom zatrdno ne moreš do hiše, s tovornjakom pa še celo ne. — Kajpada ne, je rekel Orešnik, a vendar bi svoje kmetije na Robu ne zamenjal za nobeno v dolini; zdaj resda ni več takšna, kot je bila nekoč, a zamenjal bi vendar z nobenim dolincem ne. Lepa domačija je, fant naj le malo še potrpi, kmalu bosta gori in bo sam videl.

Tako je privedel Albina v hišo, in tisto prvo nedeljsko popoldne, ko ga je gostil za mizo, sam nekolikanj okajen, in ven in ven klical Malko, naj prinese še to in naj prinese ono, kruha in prekajene svinine in žganja in mošta, in ko jo je dobre volje skoraj ošteval, naj ne bo nepriljudna z gostom,

Albinu pa jo opravičeval, češ da živijo tu na samoti, po ves teden skorajda ne vidijo žive duše, razen kakšnega sekača, ki gre v goro — da, takrat si ni mislil, kako se bo vse čudno zapletlo in se še bolj čudno razpletlo.

Tisti čas ni več mislil, da bi si raztrgal srce, če bi mogel s tem ubiti bolečino. Tinetovo onegavljenje v dolini je bilo tolikanj klavrno, da ga je prebolel laže, kot bi si bil prej mogel misliti.

O sinovem klavrnem otepanju v dolini pa je izvedel več kot dovolj. Ljudje so mu pripovedovali o tem z ustrežljivo škodoželjnostjo, medtem ko jih je on poslušal z narejeno ravnodušnostjo, kot da mu ni kdo ve koliko do tega, da bi zvedel, kako živi njegov sin. A naj je bilo tisto, kar so mu pripovedovali, še tako klavrno in skorajda tudi zanj, očeta, ponižujoče, je bilo vendar kot pekoč obliž na rano. In navsezadnje je bratovo nemoško vedenje tudi Malko toliko ujezilo, da je doma še materi razločno povedala, da nimajo drug pred drugim kaj skrivati: zakaj bi si tajili nekaj, kar ve vsa vas in vedo še dlje po dolini?

Snahe ves čas skorajda ni videl, kvečjemu bi jo bil moral enkrat ali dvakrat srečati, ko je že stopicljala po vasi z otroškim vozičkom, a se mu je vsakokrat naglo umaknila s poti, kot da beži pred nevarnostjo. Tisti čas ljudje o njej niso dosti govorili, zdelo se je celo, kot da so pozabili na gestapovca in na njene nedeljske vožnje v mesto. Morda jih je debelušni deček v vozičku nagnil k prizanesljivosti, ali pa so resnično začeli pozabljati; čas, ko je Dana vzbujala pohujšanje v vasi, se je zdel že precej daleč, pohujšanja je bilo zdaj več in večjega, krepost je veljala komaj kaj več, kot celofanast zavitek, ki naj blagu nekoliko zviša vrednost in ceno, ogorčenosti zaradi izprijenosti sveta so pritisnili žig starodeviške zavistnosti. Komu naj bi bilo vendar še mar, da je pred leti neka poštarica, tujka v vasi, pretegovala svoje skoraj gole ude po lesenem hodniku stare šole, pred očmi kmečkih fantov, ki so na dvorišču zlagali zaboje in vreče?

Morda bi bili ljudje resnično pozabili na vse to in bi bil stari Orešnik edini, ki bi bil sam pri sebi ponavljal, da mu je nafrfuljena spaka speljala sina, ne sina, cunjo, a vendarle speljala, če bi se ne bilo nekaj zapletlo okrog pošte. A po-

tem so najprej šušljali po vasi o Dani in denarju, o Dani in bankovcih z bradatim Washingtonom, ki so romali preko luže v vas, pa spet o Dani in denarnih nakaznicah, ki niso nikdar priromale do skrbno izpisanih naslovov — najprej so šušljali in potem so nekega dne prišli neki ljudje, trije ali štirje, spustili železno rebračo čez poštna vrata in se z Dano zaprli noter. Tam so pregledovali knjige, obračali papirje, primerjali vrste števil, preštevali denar in poštno znamke — to so počeli dva dni. Drugi dan, že pozno ponoči, se je Dana sesedla na stol pred zelenim senčnikom, bila s pestmi po mizi in vpila, samo da tokrat ne, da oni ničesar ne vedo o ljubezni, in tudi pismo-noše Petra ni klicala, marveč je vpila *Ne vem, ničesar ne vem, o nobenih dolarjih, o nobenem denarju, ničesar ne vem, če me ubijete, jaz nisem vzela!*

Naslednji dan so odpeljali z avtomobilom v mesto njo in pismo-nošo Petra; Peter se je po dveh dneh vrnil, Dane pa ni bilo iz mesta. Poštni urad je ostal zaprt, rebrača spuščena. Proti koncu tedna Dane še zmeraj ni bilo, rebračo pa so vzdignili, a za okencem je namesto Dane sedelo neko drugo dekle in Peter je spet raznašal pošto po vasi in hribovskih naseljih, kot da se ni nič zgodilo.

Voziček in debelušni deček v njem sta izginila iz vasi. Pravili so, da neke noči, kmalu po tistem, ko se je pismo-noša Peter vrnil, Dane pa ni bilo iz mesta. Takrat so prvi-krat tudi omenili ime nekega kraja, neke vasi daleč ob Savi; bilo je, kot da se ljudem zdi skoraj presenetljivo, da je poštarica, ki je prišla v vas kot tujka in je tujka tudi ostala, nekje doma.

Nekega dne je Malka odprla časnik in ga brž nato jezno vrgla po mizi. — Kot bi udaril plat zvona! — je rekla. — Bolje, da se nekaj časa nobeden od nas ne prikaže v vasi.

— Kaj je? — sta skoraj hkrati vprašala Orešnik in žena.

— Osem mesecev je dobila. Zaradi poverebe.

A veliko o tem niso govorili.

— Ubogi fant, — rekla mati.

— Zdaj leži, kot si je postlal, — je odsekal Orešnik.

Časnik je nekaj časa ležal v stenski omarici, časnik s kratkim poročilom, da je Dana Jamnik, poštna upraviteljica, obsojena na osem mesecev zapora. Potem je nekoč časnik

izginil. Ni bilo treba vprašati, kdo ga je spravil proč. Marjana je tisti čas hodila okrog z obrazom kot tistikrat, ko je ponavljala *In mi nismo nič vedeli... nič vedeli*. Morebiti je tudi zdaj govorila ljudem, s katerimi se je po naključju srečala *In mi nismo nič vedeli*. Ali pa: *Kdo bi si bil mislil!* Toliko let je bila na pošti, ali ni nihče ničesar slutil? Oh, kako je znala imeti ljudi za norca... tudi Tineta...

A tega ji nisi mogel zameriti. Navsezadnje je šlo pri vsem vendar za njenega sina. Morda je šele takrat razumela, kako se je pokopal. In da se je vendarle zmotila v svoji dobri veri, da bo njenemu sinu v dolini bolje postlano, kot bi mu bilo na Robu.

Dana se v vas ni vrnila. In nekega dne je odšel tudi Tine. Od nikogar domačih se ni poslovil. Samo Malka je zvedela v dolini, da je šel daleč proč, na neko kmetijsko posestvo, na nekdanje graščinsko posestvo.

Marjana je jokala. Zdaj jo je vse to že tako potrlo, da je Orešnik davno pozabil, kako jo je včasih skorajda sovražil in obtoževal življenje, ki te priklene k ženi, ob kateri nikoli ne veš, kaj pravzaprav misli, samo kdaj pa kdaj, kadar si najbolj v stiski, čutiš, da se je tudi ona zarotila proti tebi. — Orešnik pa je rekel:

— Dobro, da je šla naša sramota iz vasi.

Tako je bržda mislila tudi Malka, čeprav ni rekla, ker je hotela materi prizanesti. — In govorili pozneje o tem res niso več. Boleči zgodbi je bilo namenjeno, da bo v vsakem od njih ostala kot občutljivo mesto, ki zaskeli, če se po nesreči zadeneš obenj, sicer pa včasih za dolgo pozabiš, da je bila nekoč to rana, ob kateri skoraj nisi več upal, da se bo kdaj zacelila.

Tega je bilo spet dve leti. Dve leti, od kar je Tine odšel iz doline. Orešnik in Malka sta domnevala, da je bila mati enkrat ali dvakrat pri njem. Morda, da bi videla vnuka. A ker sama ni ničesar rekla, sta tudi onadva molčala.

Za Orešnika in za domačijo pa je bil to pravzaprav dober čas. Čas, kot ob vrnitvi lastovk, ki spet napovedujejo pomlad.

Življenje se je po malem umirilo. Tineta je potegnilo za seboj, takrat, ko je vrtoglavo vrelo. Nemir prvih povojnih let ga je zmedel.

Pravzaprav nič čudnega, je včasih skoraj na pol spravljivo sam pri sebi premišljal Orešnik. Bilo je res čudno. Vojna leta so bila kot širok pas, ki je razmejil čas na dvoje. Širok neizrekljivo dolga štiri leta. Štrleč od smrtno nevarne bodeče žice, nabite z električnim tokom. Past z minami pod zeleno travo. Posut z zvitim železjem, posut z znanimi in brezimnimi grobovi. Zarometi nasilja so s pošastno krvavordečo svetlobo tipali po njem. Za njimi je ostajala tema zločina. O tem so pisali že debele knjige, a niso in nikoli ne bodo vsega popisali. — Srečen tisti, je včasih mislil Orešnik, ki se je pretaknil skoz to brez krivde. Jaz . . . tako srečen nisem bil.

Nič čudnega, če se potem življenje ni moglo umiriti. Kot hudournik, da, ali si ni včasih rekel, da je, kot bi hudournik drl v dolino? A počasi gora zapre svoje zapornice in vode začno presihati.

A brez grenkobe ni mislil na tista leta. Vendar so mu veliko vzela. Ne samo njemu. Ne, ne samo njemu.

Toda zdaj se je Orešnik spet vzravnal. Krepak kmet, leta so se mu prevesila čez šesti križ, a hrbet, ki je bil prej že upognjen, mu je bil spet raven, noge niso več klecavo merile strme poti navkreber, poti, za katero ne bi vedel, kam drži in če sploh kam drži. Minula leta so majala hiši ogale, razmajala jih niso. On, stari, jo je podprl s svojim širokim hrbtom in zdaj bo že . . . bo že spet vzdržala.

Zdaj ni več odljudno životaril v svojih hribih in gledal v dolino kot na kraj, iz katerega mu prihaja vsakršno zlo. Ob nedeljah je spet odhajal v dolino, spet stal po maši pred cerkvijo med možmi, gospodarji na dolinskih kmetijah in po okoliških hribovskih kmetijah, postaranimi, zdelanimi kmeti, ki so jim leta vtiskala v obraz sledove, kot bi bilo vsako letnica, vrezana v rjav les, a bili so še zmeraj čvrsti možje, ki se jim je počasi spet vračala samozavest. Stal je med njimi, v črni gruči kmetov, in spet vedečno poslušal, kdo kupuje ali ima naprodaj kravo ali konja, spet je vedel za vse krave in konje po dolini in na hribovskih kmetijah, njegov kmečki svet je bil spet odprt pred njim in v njem nobene skrivnosti, ki bi je ne bil znal razbrati. In včasih je po maši nekoliko posedel s tremi, štirimi možmi »pri Rezki«; biljardna miza ali ne, tujci pri točilnici ali ne — kaj je že to

mar kmetu! Domov se je vračal z občutkom, da ni več odrinjen. Spet je vedel, kaj se godi v dolini, in tisto ni bilo več tolikanj vznemirljivo, kot še nedavno. Petrač zdaj ni več govoril o gruntarski pameti, marveč o tem, kako naj bi zadruga in kmetje delali v sporazumu; temu je pravil »kooperacija«. Unesel se je, leta in zemlja naredijo človeka potrpežljivega, času se nikamor ne mudi, drevesa rastejo počasi, življenje se ne spreminja tako hitro kot bi ljudje v svoji nestrpnosti včasih hoteli. Petrača zdaj ni bilo treba spraševati, koliko obronkov minulih ran in razočaranj mu je posejalo dušo; to si vedel po tem, da se je po malem začel domotožno spominjati partizanskih let. Včasih je govoril o tem, o jajčastih ročnih bombah za svojim pasom, o brzostrelki, o napadu pri mostu, takrat ko je bil ranjen Pavel, o bojih na Primorskem štiriinštiridesetega, o bojih za Trst. Lep fant z bombami za pasom in z brzostrelko — biti je moralo že bolj proti koncu; kadar se je s kmeti malce pogovarjal o prvih letih, so mu na pol prikimavali, oni so ga kajpada poznali kot terenca, takrat je bil tudi zanj most v spodnjem koncu doline le prekleti most, ki nisi mogel več čezenj, od kar so Nemci postavili ob mostu bunker in stražo, in še dolgo ne strateško važna točka, ki jo je bilo iz vojnotehničnih razlogov treba razbiti. A so mu na pol prikimavali: čisto tako ni bilo, a kaj... Kadar si zapleten v nekega hudiča, že tako nikoli ne veš, kaj pravzaprav je, pozneje se ti šele zjasni, s čim si se otepal, ali pa se ti tudi ne zjasni, kaj je v resnici bilo, a morda to niti ni zelo pomembno. Pomembno je, da je tisto nekaj takega, da se k temu pozneje lahko in rad vračaš. — Orešnik iz minulih let, tam od začetka vojne dalje, ni imel veliko spominov, h katerim bi se bil rad vračal. A vse tisto je bilo morda res zgolj odkupnina za grunt, za to, da se je sploh obdržal. Obdržal se pa vendar je, prebolel tudi sina, ki ga je novi čas zmedel, kot zmede mesto kmečkega fanta, ki v vojaški suknji in vojaških čevljih štorcklja po mestnem tlaku, neveden in v svoji preproščini ponosen, če mu v predmestni krčmi poceni cipa sede na kolena, da bi ga obrala za njegov denar.

Na poti od hoste do Cilarja ga je navadno ujel glas opoldanskega zvona iz doline. To je bilo dobro, skoraj kot

v nekdanjih časih. Pot čez Cilarjevo dvorišče mu prijetna ni bila nikoli. Stari oreh se je sušil, a Cilar ga kajpada zato ni posekal, ker je nekoč stal pod njim in okrog njega policisti s pištolami in z nečim morilskim na obrazih in v očeh — takrat, ko se je odločala njegova in Orešnikova usoda in se je tehtnica komaj komaj nagnila v njun prid. — S Cilarjem sta se še zmeraj pozdravljala s tisto nerazločno kretnjo z roko, ki se je mimogrede dotaknila roba klobuka, in z nerazločnim, samo na pol izmrmanim pozdravom, kot že od konca vojne; od strani sta s pogledom ocenjevala drug drugega, koliko so že katerega upognila leta. Cilar je bil zdaj na boljšem kot Orešnik, Cilarico je res pobralo, a otroci so mu odrasli, se večidel tudi razkropili po dolini, a kaj bi tisto, otroški trop se zmeraj razkropi, ko zraste do vrha; tudi Orešniku bi ne bilo mar, če bi bil Tine šel v dolino, samo če bi mu doma za njim odraščali še drugi sinovi, tista dva, ki so ju odnesli k cerkvi... Eh, da, Cilar je bil resnično na boljšem; mladi je bil oženjen, snaho je imel v hiši, pod orehom so spet kobacali otroci, dva, trije, Cveta je delala v dolini v mlekerski zadrugi, a se še zmeraj držala očeta, pred podom je stala nova kosilnica, eh, kar oči so te zaskelele, tako se je jeklo bleščalo v soncu. Kosilnica, saj, Cilarju ni treba obirati skoraj samih strmih bregov, kot jih mora Orešnik. A če bi bil Tine ostal doma in se po pameti oženil, bi bilo tudi pri Orešniku lahko bolje, veliko bolje...

Zoprne misli. Ko je pustil Cilarjevo dvorišče za seboj, so se razpršile. Takrat je bila pred njim Orešnikova domačija, sadovnjak, dolga poslopja nad sadovnjakom, pod, hlev, stelnjak, vozarna, vse pod eno streho. V bregu čebele, migotanje pisanih panjskih končnic, v zraku šum čebel. E, bog se usmili, kako so govorili po vojni o življenju na kmetih, o življenju v hribih! Dva zvona v en mah in kot da se glasova tepeta med seboj. Gruntarski ošabnosti je odzvonilo, je pel eden, V dolino vabim, kmečkim žuljem k pogrebu zvonim, drugi. — Osem ur dela in ob mesecu denar na roko, in v mestu je kino in zmeraj kje ples, in če imaš srečo, se spraviš na bolje in ni več treba, da bi si mazal roke. In mladi ljudje so tekli za tem, kot bi kozi molli soli: na, na... A v mestu je šele življenje zares neusmiljeno — to je tudi Orešnik vedel,

čeprav se je z mestom srečaval samo tako kot se pač srečuje kmet, s pisarnami, v katerih ima največkrat neprijetne opravke, in s prodajalkami, ki ti včasih ustvarjajo občutek razkošja.

Ne, zdaj je bilo z Orešnikom in z gruntom kar dobro. Nekakšno veselje ga je prevzelo vsakič, ko je prišel čez mejo Cilarjevega sveta na svoj svet. S širokimi koraki, s klobukom v roki je šel po poti navkreber, od daleč je videl georgine, ki so se obešale čez plot pri vrtiču, žareče iskre steklenih krogel med vrtnicami, videl okna v soncu, na oknih rože, ki jih nekaj let skoraj že ni bilo, in morda bo prišla na prag Marjana, ali pa Malka, da bi pogledala, če se on, gospodar že vrača iz doline, in brž se bo obrnila nazaj v vežo. Ko bo stopil v vežo, se bo na mizi že kadila južina. — Ne, zdaj nam ni sile, je včasih mislil in tudi govoril Orešnik.

— Vidiš, fant, pravzaprav nam ni sile, — je govoril tudi Albinu tisto nedeljo, ko ga je, malce okajen, privlekel s seboj na Rob in ga gostil pri mizi. — Premalo nas je pri hiši, to je vse. Samo trije ljudje, zemlje pa vsaj pol v hudem, v bregovih... Ti tega ne razumeš. Šofer si, z rokami v žepu stojiš zraven tovornjaka in čakaš, da ti napolnijo keson z žaganjem, ali pa ropotaš z lesomitnimi ploščami proti mestu. Pri nas je... drugače. A zamenjal ne bi. Ne, zamenjal ne bi z nikomur.

Albin se je bleščeče smejal z belimi zobmi, ne preveč pil, pritrjeval Orešniku, priljudno govoril z Orešnico in pogledoval po dekletu, kadar se je prikazalo v hišo. In pol je hvalil Orešnika, pol sebe; kajpada, Orešniku ni sile, tudi njemu, Albinu, ni sile, a če si ne znaš pomagati, ti tudi v dolini ne gre posebno dobro; šoferju se ne godi tako imenitno kot bi se morda komu zdelo, keson ti že napolnijo z žaganjem in tudi plošč ti ni treba zlagati v tovarne vagone na postaji, zato pa si neprestano na poti, in tisto, kar dobiš ob mesecu, spet ni toliko, da bi ne mogel prehvaliti... A če si znaš pomagati, že vežeš konec s koncem in ti še kaj ostane. — Proti večeru je že precej na široko razgrinjal svoje načrte: hišica v dolini in prevoznništvo, na svoj račun, kajpada — potem si gospod, denar se ti vsipa kot toča. A do tega je še daleč, tovarna lesomitnih plošč ni nikakršna zlata jama. —

Orešnik ga je v pijani dobri volji trepljal po rami: nič, nič, vse še pride, mlad si še in podjeten tudi. In zraven je z obžalovanjem pomislil, da Tine nikoli ni imel v sebi takšne podjetnosti, zato je tudi pristal na tistem graščinskem posestvu tam daleč nekje s svojo onè, ki jo vlačijo po zaporih in po časnikih zavoljo njenega poštenja . . .

Albin je šel, toda naslednjo nedeljo je bil spet na Robu. In kak teden pozneje je Orešnik ponoči dvakrat ropotal z vozom v dolino; spravil je dol orehe, ki jih je bil posekal pozimi. Spodnji del kot nalašč za furnir; z žagarjem sta poznala nekoga, ki je bil pripravljen ta les kupiti, pripravna fanta, ki sta poznala vsò dolino in še mesto. Odložil je les na gmajni pod hribom, tam, kjer so stali vojaški tovornjaki tistikrat med vojno . . . tistikrat, ko so ga peljali v mesto v barhentastih modrih spodnjih hlačah in bosega, dolgega Henrika pa ni bilo nikjer, da bi bil spravil Orešnika iz zagate, v katero ga je bil pahnil. — Zjutraj ga je radovednost nesla v dolino — o orehovitih hlodih nobenega sledu več. Da, bila sta zanesljiva fanta, žagar in Albin.

Tako so po malem kupčevali. Orešnik je pri tem čutil pritajeno veselje, da je ukanil oblast za pristojbine, dražljivo, lahkomiselnò, veselo slast, kakor nekdanje čase, kadar je naskrivaj pihnil srnjaka s svojo staro avstrijsko puško. In — kje je kdo, ki ne bi tako delal, če le more, je rekel Albin.

Ko so kosili otavo, je Albin prijel tudi za koso. Kaj pa je to sploh takega, je rekel, saj je navsezadnje kmet, samo da brez grunta. Šest ptičev v enem gnezdu — in on je bil pač med tistimi petimi, ki so morali izleteti.

Na zimo nekoč je Marjana rekla:

— Da ne boš spet očital, da vse zase zadržim in da sem zmeraj proti tebi! Albin se smoli okrog Malke.

— Ece, beži, beži, — je zategnil stari. — Albin se smoli okrog denarja, ne okrog dekleta. Jaz nisem štel, koliko sta z žagarjem zaslužila pri mojih orehih in macesnih; to mi tudi nič mar. In nikdar ne misli, da so samo naši orehi in macesni odromali po dolini, ne da bi občina kaj vedela o tem.

Bila sta na peči, Marjana je zvijala volno, zunaj je bil čemeran dan na pragu zime. Malka je zjutraj odšla v mesto. — Marjana je spustila klobčič v naročje.

— Okrog denarja in okrog dekleta, — je rekla. — Povedala sem ti, da ne boš spet očital. Jaz sem bila pri Tinetu kratkovidna, bogve da res. Takšen čas je bil, mislila sem si, da je dobro, ker se je vendarle pririnil nekoliko na bolje, tu gori ni mogoče ničesar več rešiti, sem si mislila. — Govorila je kot v nekakšnem prepozmem obžalovanju. — Jaz sem bila slepa pri Tinetu, da, — je rekla, — glej, da ti ne boš pri dekletu.

— Eeéh... — Orešnik se je skoraj v zadregi smehljal. — Saj zmeraj govori o hiši v dolini, o prevozništvu...

— Kajpada. O tem še preveč govori.

— Pa ne, da... Misliš, da bi se rad priženil na grunt? Marjana se je nekolikanj umikala. — Priženil? Ne vem, če bi se rad priženil na grunt. Vem le, da bi rad dekletu omrežil, če je že ni...

Orešnik je široko zamahnil z roko nad pečjo, kot da od-riva nekaj nesmiselnega.

— Eh, Marjana, kam vendar meriš! Albin je...

Ni mu dala izgovoriti do konca. Brez sledu nekdanje potrpežljivosti se je ihtavo zaletela vanj.

— Zmeraj si mi očital! Ti, da! Tudi zaradi mlina! Da sem vedela in sem molčala. Vedela... no, vedela, kolikor sem vedela. Vedela sem, da mora nekdo biti v mlinu. Tako kot si vedel tudi sam. Ali nisi ponoči vstajal in tapaš ven na rob nad grapo? In sama sem videla Cveto, ko je v mraku šla po stezi v grapo, s povico za žito je šla, s pokrito povico in varno jo je nesla v naročju, kot da je polna in se boji, da se bo žito razsulo po bregu. Tudi Malka jo je nekoč videla, spet s pokrito povico... v mlinu pa takrat vendar nihče ni zmlal ne zrna žita! Vedela sem, in ti si tudi vedel, samo da takrat s teboj o tem ni bilo mogoče govoriti. Kako pa naj bi bila vedela, kaj je znano dolgemu Henriku...

Orešnik je spet zamahnil z roko. Z živčno kretnjo si je prižgal cigareto, puhnil dim proti polici z latvicami... Prekletó, kje je že vse to, a se še zmeraj vrača... ali ne bo nikoli konca?

— Takrat... ni bilo lahko vedeti, kdaj storiš prav in kdaj ne, — je rekel zamolklo. V glasu je bila skorajda grožnja. Če je toliko let molčala, naj bi mu še zdaj prizanesla s tem, mu ne klicala v spomin!

— Povem ti zaradi Malke, da ne bo, kot je bilo s Tinetom, — je rekla. — Da ne boš potem norel nad menoj!

— Misliš, da bi Albin rad Malko potegnil v dolino?

— Saj sem rekla, da ne vem, kaj bi rad in česa ne. A prede okrog nje, kot maček! To bi bil lahko tudi sam že videl, a pri Malki si bil zmeraj slep za vse.

To je bilo morda res. Zaradi Malke je tako lahko pozabil na sina, ga odpravil z besedo »cunja in njegova nafrfuljena spaka«. Pred očmi mu je rasla, šla v cvet, kot roža. Koliko je tega? — dve, tri leta komaj, ko je bila skoraj še otrok, zdaj pa je bila dekle! Naskrivaj jo je všečno ogledoval, kako urno se obrača pri delu, nasmihal se v brke ob nedeljskih jutrih, ko sta skupaj hodila k fari. Njeni težki kiti... Včasih je v šali grozila, da si jih bo dala odrezati. Orešnik ji je v šali odgovarjal, naj jih le, da, naj jih — samo kdo bo potem še prepoznal v njej Orešnikovo Malko? In nato sta se vselej oba smejala, on s svojim globokim, širokim moškim smehom in ona z dekliškim smehom, ki je bil tako mlad in je zvenelo v njem toliko neugnanega veselja, da se ti je moralo srce od radosti hitreje zganiti v prsih.

Zmeraj je je bil vesel, da.

In Malka — pri njej ni nikoli opazil ničesar mehkužnega. Nikoli tiste razvlečene poteze okrog ust, ki jo je zadnje čase videval pri Tinetu in bi jo bil moral videti tudi že prej, če bi mu bilo sploh prišlo na misel, da bi njegov sin mogel biti mehkužen. Če bi ne bilo prišlo vse to z vojno in povojno zmedo, bi morda Tine šele takrat pokazal, da ni mož iz pravega lesa, ko bi ga bile krivile nesreče, ki pridejo nad vsakega, hribovskega kmeta pa zadenejo še posebno trdo. Sušna leta, ko skoraj ni kaj spraviti v kaščo, ali če ti pogine živina, se ponesreči konj, ti zbolí žena ali pa ti umirajo otroci — šele, ko bi ga bilo doletelo kaj takega, bi se bilo izkazalo, da Tine vendarle ni dovolj moža. No, zdaj je, kar je — zaradi tega ne moreš živ v zemljo. A Malka... Malka bo nekoč kmetica, da bi ji zlahka ne našel enake. Okrog nje otroci, rodila jih bo, kot dobra zemlja požene kali, in čvrsto bodo rasli, kot žitna bil iz dobrih tal. Zdravi, jedri, kot jabolka rdečelični. V Malki ni nič slabičnega. Vsa je po njem, vsa Orešnikova.

O tem je včasih skorajda sanjaril, samo mimogrede in kot da se sanjarij malce sramuje, a v različnih obrisih. Majhen kombiniran traktor pred podom, eden tistih imenitnih kmetijskih strojev, ki so kot nalašč za gorske kmetije; videl ga je minulo leto na razstavi v Ljubljani, kar nagledati se ga ni mogel in zdaj je ob večerih včasih gledal stroj na propektih, ki mu jih je dal prijazni zastopnik tovarne, ki je razstavljala kombinirani stroj, dal, ker ga je bržda ganila kmetova zavzetost. Majhen stroj, ki orje in opravlja še marsikatero drugo delo, povrh pa ti skorajda še konja nadomesti — zeleno in kovinsko se bo bleščal pred podom, zmeraj pred podom in v poletnem soncu, v soncu nedeljskega dopoldneva, on, Orešnik pa bo malce stopil okrog njega, krepak kmet v beli praznji srajci in s privihanimi rokavi, morda v živih sanjah malce mlajši in bolj čvrst, kot je v resnici, stopil bo okrog stroja in privzdignil kak zaklopec in potipal kak vijakeček, kar tako, od veselja. In potlej bo zavil okrog poda proti čebelnjaku, na klopici in na izhojenih tleh pred čebelnjakom pa se bodo igrali in prekopicovali Malkini otroci, dva, trije — eh, takrat, da, takrat bo vedel, da nič ni bilo zaman. Tudi nobena tistih stvari, ki se jih je nerad spominjal.

To podobo pa je že prav trdno držal v roki. Ni se mu mogla izmuzniti. Življenje mu je bilo še veliko dolžno. Mučilo ga je . . . kaj bi rekel? — deset let in več, z ničimer mu ni prizaneslo, breme krivde mu je naložilo, pustilo ga, da je cela leta živel skoraj kot tujec v svoji hiši, sam, strašljivo sam, ločen od soseske, od vaške srenje, celo od žene, ki je spal z njo pod istim stropom, med istimi štirimi stenami in mu je vsak dan postavljala skledo na mizo, pri tem pa umikala pogled pred njim, da ga je včasih studljivo obšlo: *Vse ve, zmeraj je vse vedela in je torej tudi ona kriva tega, kar se je zgodilo, krivdo pa je zvrnila samo name, obložila me z njo, in zdaj me obsoja, morda me sovraži in spet nekaj kuha proti meni, gleda me, kot da bi mi najraje zavidala . . .* — Deset let in več ga je življenje trpinčilo, toda to . . . to podobo mu je moralo uresničiti.

Tako bo, da, si je rekel. Ni klek, da bi ne učakal, da se bo tudi tu gori v hribih laže živelo. Svet se je spremenil, kajpada, na slabše, a tudi na bolje. In na Orešnikovem bo

vse še dobro, samo nekaj let še... Nekaj let nekoliko ne-skrbnega življenja bi Malki še privoščil. Naj še poje po hiši ob sobotah na večer, ko je hiša že pospravljena, in prinaša z vrtiča rož v hišo — pozneje se bo tega spominjala.

A Albin... Ni kaj reči, priljuden fant, pripraven, podjeten. Tudi na oko mu ni kaj prigovarjati. A vendar... Orešnik si ni želel zeta v modrem kombinezonu, ki stoji zraven tovarniškega tovornjaka z rokami v žepu, vleče cigareto in pripoveduje kratkočasne novice delavcem, ki mu polnijo keson z žaganjem. In Orešniku je bilo pogodu, ko je les prepovedane sečnje v njegovih gozdovih naskrivaj romal ponoči na gmajno pod hribom, od tam pa do jutra izginil kot kafra, in tudi ni nikoli vpraševal Albina in žagarja, kam vodijo niti njunih kupčij, samo da sta mu ob nedeljah dopoldne v žagarjevem prizidku naštela bankovce na mizo, večno umazano od ostankov jedi — da, vse drugo vendar ni bilo njegova skrb. Toda natanko je vedel, da se vsega drži nekaj nečednega, kar je bilo kot umazanija v žagarjevem stanovanju, stara umazanija, ki se je zajedla že v vse in je žagar iz svojega prizidka in iz svojega življenja ni bil več zmožen pregnati. Umazanost posebne vrste, ki je bila kot vonj po dolgo neumitem telesu — in nekaj tega se je držalo tudi Albina. Ne da bi premišljal o tem, je vedel, kako živita tà dva fanta: zanemarjeno stanovanje z večno nepostlano posteljo in nepomito mizo, nečedna priložnostna srečanja z ženskami, nečedne priložnostne kupčije. Denar, ki se jima je priložnostno skapljal v denarnice, je tudi tjavdan odtekal, kadar je tako naneslo. Albinova hiša v dolini in lastno prevoznništvo so bile sanjarije, ki jih fant sam bržda ni jemal preveč resno; takšne stvari se lotiš drugače, če jo hočeš res doseči. — Ne, staremu Orešniku bi nikoli ne bilo prišlo na misel, da bi želel Malki moža, kot je bil Albin, in sam bi z Albinom kot z zetom pod soncem ne vedel kaj početi.

Zdaj pa ti Marjana prihaja z Albinom! — kaj vse ženski ne pade na um!

— Jenjaj vendar, — je rekel, — kaj naj Malka z Albinom? Saj se ni z uma snela!

Marjana se je na pol obrnila proti njemu in ga nekaj trenutkov zamišljeno gledala. Kako stara je že in medla, je

pomislil nehote. Oči, ki so bile nekdanj rjave in žive — eh, kako nekaj iskriivo vražjega je poskakovalo v njih, zdaj se je tega spomnil — so bile trudne in stare, žametno rjava svetloba v njih je ugasnila, zbledela, se kakor razblinila — in zdaj ga je gledala s temi svojimi starimi, trudnimi očmi, za katere bi rekel, da je davno ugasnilo v njih vse, kar ni bilo preprosto in vsakdanje, in rekla je:

— Preveč pameti prisojaš mladim ljudem!

Nakremžil se je, kot da ga je zbolel zob. Besede so ga spomnile na tisto v dolini na pošti, na črno laso poštarico z zlovoljnim, pohlepnim obrazom, ki je bil kot obraz sestradane živali, ko blodi okrog in pohlepno preži na plen, da bi si utolažila neko posebno, nenasitno lakoto v sebi, na to, da je poštarica vreščala *Kaj vi veste, kaj je ljubezen*, kakor da je ljubezen tista nenasitna lakota v živali, ki terja, da zgrabi prvi plen, ki ji pride na pot, ga odnese v svoj brlog in ga potem použiva, dokler ga ne použije do konca, nato pa si gre morda spet iskat drug plen. — Zavrgel je misel, kakor da je že sama na sebi nekaj, kar se je studljivo dotaknilo Malke, dekleta, ki si ga videl v soncu, če si se le spomnil nanjo, v soncu in z dvema debelima kitama po prsih, do pasu, prav čutil si v njej trdo, kmečko, hribovsko poštenje, v katerem ni bilo ne mehkužnosti ne izkrivljenosti.

Kar strpelo ga ni več zraven Marjane na peči. Zlezal je dol, si vrgel suknjič okrog ramen in se nameril k vratom.

— Pogledal bom, če ni kakšna žival razkopala zasipnice z repo v bregu, — je rekel. — Mraz pritiska . . . Kar pa zadeva dekle, nikar ne govori priskutarij. Če misliš, da bi ji rad prišel preblizu, pa spregovori z njo. Navsezadnje si njena mati . . . Ali naj ji jaz začnem šteti korake?

Bil je nejevoljen, ko je šel v breg proti zasipnici. Nejevoljen na Marjano. Pri Tinetu je bila slepa, je pomislil, sama pravi, da je bila, zdaj pa povsod vidi strahove. Samo življenje mi greni . . . Zdaj, ko je navsezadnje vendar spet postalo toliko dobro, kolikor po teh hudih letih more biti.

V škripajočem januarskem mrazu je neke noči spravil zadnja macesnova debla v dolino. Dve vožnji eno noč; vozil je v trdi modri mesečini, konj in sam sta bila do kraja upe-

hana, ko se je že proti jutru vrnil domov. Rekel si je, da mu je dovolj tega, dovolj tudi skrivne sečnje in nedovoljene prodaje. Navsezadnje je le tvegano, utegnil bi kdo videti les na gmajni, utegnil videti tudi njega, Orešnika. Če pred vsemi, pred Cilarjem tega zatrdno ne more skriti. A Cilarja se zdaj ni več bal. Tako kot se tudi Cilarju ni bilo treba bati njega. Od kar sta skupaj stala pod Cilarjevim orehom, je bilo, kot da je med njima tih dogovor, da ne bosta več posegala v drug drugega zadeve. In tako Cilar ni slišal, če je v gori pela sekira in je Orešnik ponoči vozil v dolino macesnova debla, Orešnik pa se je obračal v stran, ko je jeseni videl dolge večere tleti rdeč ogenj v bregu pod Cilarjevo hišo, pod zasilno streho zraven sušilnice za sadje, kjer je Cilar kuhal žganje. In Orešnik ni videl, ni maral videti, kako žganje roma v dolino.

Toda njemu samemu je bilo zdaj tega dovolj. Kupčija tudi ni več tekla tako gladko kot v začetku. Nekje se je zatikalo, Albin se je umaknil v ozadje in vse skupaj prepustil žagarju. Ta pa se je začel krčiti pri plačilu in povrh je bilo v njegovih besedah in na obrazu, bolj na obrazu kot v besedah nekaj, kot da hoče Orešniku pokazati, da sta ene baže, Orešnik nič manj slepar kot on, žagar. Čas je, da se teh dveh pajdašev znebim, si je rekel Orešnik, ne gre mi več za nohte, kot nekoč. — V predalu v komodi je med starimi hranilnimi knjižicami iz predvojnih let, ki so izgubile vrednost, spet v nekoč že odloženi veliki usnjeni denarnici hranil kupček tisočakov.

Ko je pobral zadnji denar z umazane žagarjeve mize — manj, kot ga je bil pričakoval, žagar je poniglavo pogledoval izpod ščitka ponošene, prašne čepice, ki jo tudi ob nedeljah ni odložil, in prav tako poniglavo govoril, da kupčija ne gre več kot prejšnje čase in nevarno je tudi, okrog žage da zdaj večkrat postopajo miličniki in zdi se, kot da pazijo, če morda ne žaga še drugega lesa, ne samo tistega, kolikor ga ima vpisanega, vsega s potrđili o plačanih pristojbinah, občinskih in kaj ve, kakšnih vse še — da, ko je pobral denar in ga spravil v listnico v notranjem žepu svojega dolgega zimskega suknjiča, se ni zmenil za žagarjevo žganje, ki ga je bil le-ta v umazani steklenici, na kateri so se poznali mastni sledovi nešteti prstov, postavil na mizo; žagarja skorajda

poslušal ni, segel je po klobuk in se pri priči odpravil. Zagar je stopil za njim, se pred vrati oprezno ozrl vzdolž praznega poslopja in pridušeno rekel, da naj se Orešnik vendarle oglasi pri njem na žagi, če bi spet imel kaj dela zanj, žagarja, in za Albina, ali pa naj pove Albinu, saj le-ta menda dobro pozna pot na Rob.

Orešnik je na pol odmahnil z roko: ne, zdaj ne namerava več sekati, zanaprej bo potreboval les tudi zase, kozolec bo postavil, morda dvojnika, Albinu zastran tega ni treba meriti poti v breg do Roba. Sicer se pa zdaj že tudi nekaj časa ni več oglasil na Robu, a zaradi lesa mu ni treba hoditi.

Glej, glej, je rekel žagar, Albina da ni več na Rob? — to bi človek komaj verjel, glej, glej... — Glas je bil tako ponižav in žagar se je tako potuhnjeno režal, da je Orešnik šele tisti hip pomislil, da Albina zdaj resnično že nekaj časa ni več na Rob; kaj bi rekel, gotovo je že več kot dva meseca, tri morda, od kar se ni več prikazal med vrati s svojim večnim smehom, z veseljaštvom, ki se ga sčasoma naveličaš in ti začne presedati, ker ni v njem za troho resnosti in pameti — res, dolgo ga že ni več blizu. Niti trenutka časa ni potreboval, da bi se bil ovedel, na kaj žagar cika, in je brez pomisleka, s trdim posmehom odgovoril:

— Najbrž si rad išče blago, ki se zlahka in samo prime rok, pri nas pa takega nimamo.

— Če je treba, si že tudi zaviha rokave, — je rekel žagar in se spet potuhnjeno zarežal.

Orešnik je pomislil, da bi ga najraje po ustih, a je samo pljunil v sneg, zamrmral nekaj, kar naj bi bilo pozdrav, in šel. S tema pajdašema je zdaj opravil.

Tri ali štiri dni pozneje se je začelo nekaj, kar se je zdelo, kot v stari povesti, kateri tistih, ki jih je Orešnik prebiral davno nekoč, še pred prvo svetovno vojno. Ali kot v kateri tistih iger, v katerih je tudi še sam igral na odru. Vse skupaj ni trajalo dlje, kot nekaj tednov, končalo pa se je tako kot se ne v povesti ne v igri ne konča. Teh nekaj tednov pa je Orešnik igral vlogo strogega in skrbnega očeta, ki svoji hčeri in gruntu hoče samo dobro in ji je zato tudi izbral ženina, najboljšega po svojih mislih, in sebi zeta, kot bi si ga le mogel želeli, potem pa...

Bržda bi sploh ne bil pomislil na to, saj dekle je bilo še mlado, komaj dobrih čvajset jih je imelo, če bi mu ne bila Marjana v začetku zime toliko govorila o šoferju Albinu in če bi ne bilo žagarjevega namigovanja in tako spakljivega režanja, da bi ga bil najraje po ustih. In prav po naključju je tudi nanese, da je bil med tednom v dolini pri kovaču. Kos, kolar, mu je naredil za lestvenik nova kolesa in zdaj je lestvenik brez koles stal pod širokim napuščem pred kolarjevo delavnico, kolesa pa so bila pri kovaču v drugem koncu vasi; Orešnik je prišel v dolino po opravkih, kakršne ima pač kmet pozimi, nekolikanj, da bi povprašal v kmetijski zadrugi zadelj oljnatih preš za živino in pa v štacuni je moral nekaj kupiti. Stopil je še h kovaču, kar tako, da bi kovač ne pozabil na njegova kolesa, saj voza bi zdaj v snegu po poledenem klancu skorajda ne mogel spraviti na Rob. Pri kovaču je bil Jeričev Tone s Potokov, kovala sta Jeričevega konja. Orešnik je sedel na leseno kozo v kovačnici, vlekkel cigareto, gledal kovača in fanta pri delu, se malce razgovoril o podkovanju, pravil o neki svoji kobili, ki je imela gnilo strelo in da jo je prodal v konjsko mesnico, ker živali kopit ni znal nihče ozdraviti — vmes pa se po malem pogovarjal s Tonetom. In dlje ko je govoril z njim, bolj mu je bil fant všeč. Orešnik je sedel v kovačnici, dokler kovač ni podkoval konja, potem je prisedel k Tonetu na sani; nekaj časa sta imela skupno pot. Dobre volje je sedel na saneh, konj je hitro ubiral pot po zasneženi cesti, sani so voljno tekle, kar prehitro sta bila na gmajni, kjer se je ena pot odcepljala proti Potokom, druga pa v hrib na Rob. Orešnik je že lezel s sani, ko je Tonetu rekel, naj se vendar kdaj prikaže na Robu — on in stari Jerič sta bila njega dni prijatelja, nekaj časa celo skupaj v vojski, gotovo se bo oče še spomnil tega, in na Rob tudi ni daleč. Kaj bo takšna pot za mladega fanta, kot je Tone, in Malka je sama gori na Robu — saj jo vendar pozna, ne? — Fant je izpod polhovke skoraj presenečeno gledal starega Orešnika, razumel, da mu preprosto in pošteno nastavlja vabo, in v trenutku, ko sta se njuna pogleda ujela, je bilo pravzaprav med njima vse dogovorjeno. Tone je rekel, da pot na Rob res ni nič, manj kot nič, in da bo prišel povasovat, saj zdaj pozimi res še kar utegne,

Orešnik pa je prikimal in mu naročil, naj pozdravi očeta. Potem je Tone pognal, konju so kopita kar zaplesala na zmrlzem snegu in sani so švistnile po poti. Orešnik je gledal za sanmi — lepe sani, lep konj, in tudi fant s polhovko mu je bil všeč, ne preveč zgovoren, a tisto, kar je povedal, je bilo pametno. Tlesknil je s prsti: to je bil dobro uganil! Ko je šel po zasneženi poti v hrib, je spotoma preudarjal, da Tone bržda veliko ne bo prinesel k hiši, kajti Jeriču so se otroci vsipali v hišo, kot bi hruško potresel in Tone je bil nekje na sredi, a tisti dolgi laz, na katerem rastejo skoraj samo kostanji, stara, debela drevesa, laz, ki na grebenu na Stečini meji na Orešnikov gozd, bi Jerič že lahko Tonetu zapisal.

Tone ni dal dolgo čakati nase; že naslednjo nedeljo je bil na Robu. Sedel je v hiši pri mizi in se pogovarjal s starim Orešnikom, Malka pa se je prikazala samo toliko, da je postavila pred vasovalca steklenico mošta in kozarec ter priložila kruha — kakor v zadregi se je smehljala, rekla nekaj besedi, potem pa izginila v kuhinjo. Ni je bilo nazaj, Orešnik pa je rekel, da na Robu prodajajo puščobo in to da je za stare ljudi, mladi pa si imajo zmeraj kaj povedati. Tone je gledal starega na zapeček s poštenimi očmi kmečkega fanta, ki ve, da ga ne čaka grunt, marveč kvečjemu tovarna, delo v tovarni lesonitnih plošč, če ga bodo vzeli, zdaj pa čaka že od jeseni, odkar se je vrnil od vojakov, a še zmeraj ni nič — gledal ga je skoraj hvaležno, zakaj ne zgodi se vsak dan, da bi gruntar ponudil svojo hčer nekomu, ki razen obleke, ki jo ima na sebi, nima kaj dosti več premoženja. In rekel je, da si je tudi mislil, da je na Robu pozimi pusto, še bolj kot v Potokih, v vasi pa je nocoj v domu predpustni ples, zato je tudi prišel; vprašal bi Malko, če bi se ji ne zdelo za malo iti z njim, Tonetom, plesat. — In je čakal, kaj bosta rekla stara dva.

Marjana je gledala skozi okno in ni rekla nič, Orešnik pa je rekel, da je predpust vendar predpust in ne more miniti brez plesa, tudi v njegovih mladih letih da so ljudje plesali. Malka naj ne misli, da ji ne privošči veselja.

Potem je Tone vse popoldne vasoval v kuhinji pri Malki, medtem ko sta stara dva vztrajala na peči in je Orešnik nekoliko prisiljeno skušal navezati pogovor z Marjano o tem

pa o onem, a mu skoraj ni odgovarjala. O mraku se je Tone sam odpravljaj. Brez zamere, je rekel, ko je pomolil pri vratih glavo v hišo, brez zamere in lahko noč, no. In še, da Malki ni do plesa v vasi. — Orešnik pa je rekel, da predpusta tudi še ni konec, Tone naj se pa še kdaj oglasi in očeta naj pozdravi. — To bo, kajpada bo, je rekel Tone, in dobra volja in pogum sta mu očitno nekoliko zrasla. In tudi oglasil se bo še, da, zakaj pa ne?

Tako se je začelo tisto, tisti čudni tedni, ki se jih je Orešnik pozneje spominjal, kakor da je on, že prileten kmet, igral neumno igro, v kateri je spet imel sebe za norca, kot se je kmalu izkazalo. Tone je prišel še dvakrat, trikrat, vsakokrat povasoval pri Malki v kuhinji, potem pa ga ni bilo več blizu. Malka je hodila po hiši, kod da jo razjeda bolezen, vse zdravje ji je izginilo z obraza; včasih pa se mu je zdelo, kadar je mislila, da je nihče ne opazuje, da leze v dve gube; kdaj pa kdaj je od strani videl, da je kar obstala in gledala proti dolini, kot da koga pričakuje. Premišlja, si je rekel, ne more se odločiti. A sam Bog vedi, kaj bi mogla imeti proti Tonetu!

V tistih nočeh je on skušal govoriti z ženo, kot nekdanje čase ona z njim. Trije pari rok so za Orešnikov grunt premalo, ji je govoril, in zet v hiši, da, to je vse kaj drugega, kot snaha v hiši. — Zdaj je njegov zamolkli glas tupal čez posteljni končnici, kot čez malce majavo brv: Marjana naj, hudiča vendar, razume, da je njun čas minil in da so zdaj mladi na vrsti! Bridko se je sprijazniti s tem, a njej, Marjani, ne bo mlada jemala kuhalnice iz rok... — Drugače si res ni znal razlagati njenega molka, kot da se ne more sprijazniti s tem, da je njun čas pravzaprav minil.

A ko je že drugič ali tretjič začel s tem, je Marjana nenadoma rekla:

— Zdi se, da jo je pustil.

— Kdo? — je rekel. — Jeričev?

— Kakšen Jeričev? — je rekla nejevoljno. — Oni vendar!

— Šofer? — je zategnil in skoraj bi se bil jezno zasmel.

— Oni, ki si ga ti privlekel v hišo, — je rekla.

Zgrabila ga je jeza.

— S čim spet začenjaš? — je rekel. — Koga sem privlekel?

— No, — je rekla ona, — kdo pa ga je, če ne ti?

— Imel sem z njim . . .

— Saj, — je rekla, — imeli ste svoje kupčije, njemu pa je bilo še za kaj drugega, ne samo za tisti denar, ki ga je pod roko zaslužil, ko je naskrivaj vozil tvoj les s tovarniškim tovornjakom.

Preslišal je tisto o nedovoljeni kupčiji. Pogled mu je šel proti komodi, kjer je v vrhnjem predalu hranil denar. — Zmeraj bi kaj očitala, je pomislil, nič ji ni prav.

— Naj ne slišim več o tem šoferju, — je rekel.

Potem ni več silil vanjo. Njegova hči in šofer v modrem kombinezonu . . . in še pustil da jo je . . . Zenska sploh ne ve več, kaj govori!

Naslednje popoldne sta bila stari in Malka na podu. Meglen poznozimski dan; v zraku je bil že vonj po mokri, tali zemlji na prisojnih bregovih, a tudi vonj po snegu; vsak čas bi se utegnili oblaki spustiti še niže, prav na Rob, in v zraku bi zaplesale mokre snežinke.

Na podu je bilo temačno. Mrak in mraz zimskega dne sta se zgostila v kotih. Slamoreznica je rezko, trdo brnela, predirljivo, kot da razbija neko posebno, mučno tišino. Orešnik je tlačil v korito mrve in slame, Malka je, z ruto pred usti, z grabljami spravljala proč rezanico, kup v kotu se je večal, vse je bilo zavito v siv prah.

Delala sta molče. Kup rezanice v kotu je narasel do vrha. Orešnik je odšel ven in ustavil motor. Prazen ropot, zmeraj počasnejši, slamoreznica se je ustavljala in se ustavila. Stari si je pred podom otresal mrvo in prah s suknjiča in otepal klobuk ob podboj. Na pol se je obrnil nazaj na pod in s pogledom premeril kup rezanice.

— Za dva tedna je je dovolj.

Nič odgovora. Malka je odložila grablje in prišla bliže. Roke je držala pod prašnim predpasnikom. Pomislil je, da je res, kot bi jo razjedala neka notranja bolezen, voščena v obraz, upadla, nenadoma zlomljena roža, ki ji cvet sahne na hira-jočem, prelomljenem stebelu. In sključena, zmeraj tišči toke pod predpasnik, kot da jo neprestano zebe.

Hotela je molče mimo, tiho, s povešeno glavo, a jo je ustavil.

— Malka!

Na pol se je obrnila k njemu. Pogled kot ranjene živali. Spreletelo ga je: kot obstreljena srna, ki te gleda, da te mrzi, ko se ji bližaš, da bi vzdignil nož. Pogled, kot da ga prosi, naj ji prizanese. Naj prizanese, ker že tako dovolj boli.

Sigaje je zajel zraka. — Malka! — je ponovil.

Še zmeraj ni odgovorila, samo gledala ga je s svojim zbežanim in že do kraja izmučenim pogledom. Kako da se ves čas ni bolj zavedel, da ni videl, da je že nekaj časa, od jeseni že tako izmučena? Bilo mu je, kakor da stoji pred njim neka druga, že postarana in strta ženska — kako da ni opazil, kdaj je brhko in jedro dekle kot izginilo?

— Malka, — je rekel že tretjič, ker še zmeraj ni mogel razumeti, kaj se je vendar zgodilo. — Če ti ni za Jeričevega, te ne bom silil, čeprav ne vem, kje bi dobila boljšega. Če je pa res... kdo drug, — nehote mu je glas postal trd, kot da se je nekaj skrčilo, zakrknilo se v njem, — si ga izbij iz glave. Po Tinetovih stopinjah ne boš šla!

Odkimala je. Po licih so ji tekle solze. Zastrmel je vanjo — tako so ji tekle solze, ko sta kosila na travniku, tisto poletje, ko se je Tine oženil. Ne, ne tako, to zdaj je drugače. To je bil sirotin in obupan jok, solze so ji drsele po upadlih licih in po ustih, ki so izgubila vso sočnost, on pa ni opazil, kdaj. Vzdignila je predpasnik, da bi si obrisala objokani obraz. Sklonjena naprej, je počasi odšla čez dvorišče, ne odšla, odvlekla se je.

On je obstal pred podom kot prikovan. Spoznanje, tako preprosto in uničujoče, da ga je kar ohromilo. Gledal je za njo, ko je šla čez dvorišče in izginila v hišo. Bil je tako osupel, da ni niti pomislil, kaj se mu je spet s tem porušilo.

Naslednji dnevi so minevali kot v mōri. Snežilo je, kot da je zima šele na pragu. V hiši molk; kakor je bilo zdaj vse zavoženo, ni bilo z besedami mogoče ničesar popraviti, ničesar rešiti.

Naletelo se je poznega zimskega snega. Orešnika pa navzlic snegu zunaj ni strpelo v hiši. Tam notri sta posedali ženski in celo kadar sta bili sami, skoraj nista spregovorili, kadar pa je bil v hiši stari, sta samo molče zvijali volno v klobčiče ali pletli. Samo drdranje starega motovila ali tenko zvenčanje pletilk in vmes tiktakanje in raskavo bitje stare

ure. — Orešnik je zunaj prekopal gazi, odmetal plaz, ki se je posul s strehe pred vrata, brkljal povsod zunaj okrog, samo da mu ni bilo treba biti v hiši. Da mu ni bilo treba gledati Malkinega obraza, razdejanega v prepozmem obupu, da mu pogled ni proti njegovi volji uhajal na njen brezoblični život pod ohlapnimi zimskimi oblačili, ki bo na spomlad poln in zabrekel. — V kleti je pretakal mošt; pijača se ni iskrla v beli zimski svetlobi, vse je bilo v mraku, sveča je otrplo svetila v sivi hlad, starega je imelo, da bi odvrigel gumijasto cev, da bi v onemoglem besu odprl pipo pri sodu, naj pijača izcurlja, naj jo popije zemlja, ki jo je dala — kaj se boš ubadal, za kaj, za koga? Oba sta ti jo nagodla, sin in hči, vsak po svoje. Toda, da je Malka . . . Malka!

Pretočil je mošt, a potem ga je nosilo drugod zunaj okrog. Po podu, svislih, pod šupo, kjer so stali vozovi. V hlevu je sedel na prazne jasli, glavo si je zagrebel v dlani. Dolgo je sedel v toplem, zatohlem somraku. Glava mu je visela med dlanmi težka, a vendar prazna, kakor votla, v sencih, na temenu občutek, kot da ga je nekdo s kolom. Živina je mirno sope prežvekovala, konj včasih zahrzal, z nozdrvmi je igrivo tipal po gospodarjevem rokavu. Stari je obupano gledal žival: k neumni živini v hlevu se laže zatečeš kot k ljudem. Prijazno te gleda, hvaležna ti je, pozna roko, ki jo krmi. Ljudje pa, celo lastni otroci . . . Ne hvaležnosti ni v njih ne usmiljenja! In za koga si se pehal? Za koga?

In spet in spet misel: A da je Malka . . . Malka . . . da je Malka . . . Da ga je še ona tako izdala! O, in je hodila po hiši s tako lahkimi koraki, in prav na dvorišče, še dol v sadovnjak si jo slišal peti . . . Stari se je kdaj pa kdaj zalotil, kako sam pri sebi mrmra napev, medtem ko je ona pela v hiši. In njene rože, na oknih, na stopnicah pred hišo, v vrtniču na koncu hiše, v zelniku . . . toliko rož, in nedeljsko pogrnjena miza s šopkom na sredi! In veliko sta si zmeraj imela povedati, zadnja leta, ko sta večidel sama delala skupaj, zakaj Marjani sta morala prizanašati, z njo res ni bilo več kdo ve kaj. Včasih ju je vprašala: — No, kaj sta spet sklenila, kako bo pri hiši, zdaj, ko sama gospodarita in mene nobeden več nič ne vpraša? — a ji je šlo na smeh, dobro je bilo, da sta ji odvezala vso skrb. — Zdaj pa ga je še Malka

goljufala, njega, očeta, goljufala z nekim šoferjem, lahkomiselnim človekom, ki si je z lahkomiselno prebrisanostjo postrani služil denar in ga prav tako nepremišljeno spet razmetaval.

A kako sta ga vendar mogla goljufati, da ni ničesar opazil, še zaslužil ne? Albin se je kdaj pa kdaj v hiši malce šalil z njo, ona pa mu je odrezavo odgovarjala... Ne, to je bilo v začetku poletja, takrat zatrdno še ni bilo nič med njima. Potem ga je videl, ko je hodil za njo po vrtiču; dekle je odrezalo nekaj vrtnic, on ji je pripogibal vejice na grmičih in ves čas hodil za njo, zmeraj dva koraka za njo, kot da ga vleče za dekletom... a ne, takrat ni bilo, tudi to je bilo še poleti. — Takrat, ko je pomagal seči otavo, takrat ju je videl, ko sta šla skupaj po vodo k studenčku na dnu grape; stala sta pod jelšami, Malka je zajela vode, Albin ji je vzel vrč iz rok, pil je vodo, tudi Malka je pila vodo, potem je znova napolnila vrč in Albin je šel pred dekletom po bregu navkreber in vmes jo je prijel za roko in jo vlekel za seboj po strmini; skoraj tekla sta in zasopla od strmine in smeha sta prišla z vrčem pod hraste, kjer je v senci počival on, Orešnik. Takrat, da, se je bržčas že nekaj pletlo med njima, takrat ji je grulil, on, stari pa je bil resnično gluhi in slepi za vse. Tako do kraja ji je zaupal. — In jeseni, ko je bil Albin tu, neke nedelje popoldne, Orešnik in Malka pa sta pravkar trcala strdi iz satovja v čebelnjaku... Da, če bi ne bil resnično slepi in gluhi za vse, takrat bi bil že moral spoznati po njenih kretnjah in glasu, nenadoma ponižnih kretnjah in ponižnem in prosečem in ponižanem glasu ženske, ki se je izročila moškemu in zdaj sme samo še upati, da je ne bo zavrgel — moral bi bil spoznati, da jo je že ujel, kujon v modrem kombinezonu, z malomarnim, postopaškim vedenjem, lahkomiselnim smehom in širokoustnim govorjenjem... Takrat mu je ponujala strdi, da, strdi, do katere mu skoraj ni bilo, ponujala, ženska brez svoje volje, nič več dekle.

On pa ni ničesar videl. Tako slepo je zaupal v svojo hčer.

A da je Malka... Malka... da ga je mogla tako izdati!

A resnična jeza na Malko se je le kdaj pa kdaj vzdignila v njem. Ne tako kot na Tineta. Za vsem razočaranjem je

bilo toliko usmiljenja z njo, da je premetaval po dlaneh svojo težko, votlo glavo in manj mislil na to, da zdaj pač ni pomagati ne gruntu ne njemu, Orešniku, kot na to, da Malki ni mogoče več pomagati. Ona, njegova hči, se je pokopala . . . Orešnikova Malka.

Ves čas, od tistega dne, ko mu je pred podom priznala, da je vse zavoženo, zanj, za grunt, najbolj pa za njo samo, še ni spregovoril besede z njo, pa tudi z ženo o tem ni spregovoril, minilo pa je že teden dni in več. Nato je nekega večera rekel Marjani v kamri, ko sta se spravljala spat:

— Ali jo misli vzeti, ali ne?

Videl je, da se Marjani roke tresejo, ko je obešala svojo obleko čez naslonjalo stola pri postelji, s kretnjami, ki se trideset in več let niso spremenile. Tudi glas se ji je tresel, ko je rekla:

— Kako naj jaz to vem?

— Ti nič ne pove?

— Ne. Nič ne reče.

— Potemtakem jo je imel za norca, potem pa jo je pustil?

— Misel, kakor je bila ponižujoča, mu skorajda ni bila neprijetna. Pustil . . . no, zapustil. — Zazdelo se mu je, da bi bilo to še najbolje od vsega, da bi bilo potem zlo, ki se je spet zgrnilo nad hišo, še najmanj usodno in nepopravljivo.

— Ne vem, — je rekla. Na pol oblečena je stala zraven postelje in nenadoma je začela jokati, skoraj z olajšanjem, kakor da ji je odleglo, ker sme vsaj jokati. — Zmešal jo je, — je govorila med jokom. — Tako dobro dekle je bila. Zmešal jo je. Prestrezal jo je v dolini, cedil se od prijaznosti. Nasedla mu je. Ne vem, kaj misli . . . kaj mislita. Ona nič ne reče. In . . . kam naj jo pelje?

— Saj, kam naj jo pelje, — je trdo rekel on, še zmeraj z občutkom, da zlo ni čisto nepopravljivo, in njene besede so to vero še utrdile v njem. — Nikamor je nima peljati! Bržda stanuje v kakem brlogu, nič bolje kot žagar v svojem kokošnjaku. — Gledal je ženi v medli obraz z razblinjenimi potezami, v prestrašen, a zdaj, ko je vendarle spregovoril, tudi že na pol pomirjen obraz, in za njenim obrazom je videl žagarjevo nemarno izbo pa zmeraj polito, z ostanki jedi onečejeno mizo, razkopano ležišče, umazano steklenico, ki je vse-

lej priromala izpod postelje, in videl je Albinov obraz, zdaj še mlad, črnkast, brhek, a že s sledovi malopridnosti v potezah, v lahkomislenih in dostikrat neprespanih očeh, in spet ga je zgrabila jeza. Z rokami je prijel vrhnjo prečko pri stolovem naslonjalu, zdelo se je, da hoče zdrobiti stol, celo malce vzdignil ga je in trdo udaril z njim po tleh, ni se zmenil za Marjanino obleko, ki je padla na tla, ona pa jo je sklonjena prestrašeno pobirala — da, prekleto, s kakšnim človekom se je spentljala njegova hči!

— In jaz, norec, — je rekel v nenadnem preskoku misli, — jaz sem mislil, da bi bil Jeričev Tone... Stari naj bi mu prepisal laz, ki na Stečini meji na naš gozd... jaz, bedak! — Izpustil je stol in se s pestjo udaril po čelu. Nato je trdo, tako je postelja zahreščala, sedel na stranico in se začel slačiti.

Ko sta že ležala v temi, je rekel:

— Tako povem tebi in tako povej ti njej: če je tisti njen onèga pripravljen pustiti tovarno in kmetovati, ga vzamem v hišo. Če ni, naj ostane v dolini in dalje prevaža svoj keson z žaganjem, za nas pa naj nikar več ne vpraša, posebej za Malko in tudi za otroka ne. Otrok bo že zrasel, zadelj tega se hiša ne bo podrla.

— Bom, povedala bom, je rekla Marjana in glas ji je bil čisto medel od olajšanja. — Morda bi bilo še najbolje...

— Kajpada bi bilo najbolje, če bi on ostal pri svojem žaganju, dekle pa tu, — je rekel. — A naj ne reče, da sem bil jaz na poti njeni... khm, sreči. — Glas mu je bil tako jedek in toliko bridkosti je bilo v njem, da je Marjana vzdihnila.

Obrnil se je k ženi in poiskal njeno roko. Stisnil jo je z grčastimi prsti in je ni izpustil.

Tega zdaj že leta in leta ni več storil. A to noč je čutil, da razen nje nima nikogar, prav res nikogar na svetu.

Po veliki noči so praznovali svatbo. Ne prav v tihem, a tudi ne preveč slovesno. Orešniku ni bilo do tega, da bi to možitev po dobrem ali po slabem obesili na veliki zvon.

Ljudje v vasi so se ob tem spet nekolikanj spomnili Tineta in njegove Dane, preiskave na pošti in časopisne novice, da je bila Dana obsojena, in govorili so, da se Tine in Dana

od takrat še nista prikazala v dolini in da ju tudi na Malkini svatbi ni bilo. Spet drugi so rekli, da bi ju na Malkino svatbo bržda Orešnikovi ne bili vabili, čeprav bi še živela v vasi, zakaj stari Orešnik da sinu ni nikoli odpustil, da se je odtrgal od doma in se oženil z razvpito poštarico. Rekli so tudi, da Orešnik pravzaprav nima sreče; pri Rozali v štacuni so ženske vedele povedati precej čednih zgodbic o Albinu in o žagarju; te niso zaostajale za tistimi, ki so jih pravili o Dani, samo da so bile še bolj grobe in nezapletene. Preproste zgodbe o natakaričah po dolinskih vaseh in o delavkah v tovarni lesonitnih plošč, zgolj samopridnosti, katerih ena sama vzbudi ogorčenje, kadar pa jih je veliko na kupu, ne vzbujajo več niti pohujšanja, temveč samo posmeh. — In tako so se ženske z Rozalo vred s skrivno naslado malce muzale v kotičkih ust, medtem ko so soglasno ugotavljale, da je Albin »nabrit kujon«, a da se bo veseli fant morda vendarle urezal, zakaj stari Orešnik mu ne bo dal, da bi mu pognal grunt, kakor je zmeraj pognal svoj zaslužek, tistega iz tovarne in še skrivnega, ki ni bil v dolini nobena skrivnost, Malko so pa skorajda iskreno pomilovale. In nekoliko se ugibale, če bo žagar zdaj izgubil pajdaša.

Po nekaj tednih so govorice potihnile. Albin je slejkoprej prihajal s tovornjakom in kesonom na žago po žaganje in vozil v mesto na železniško postajo ali razvažal po mestnih skladiščih lesonitne plošče, samo svoje skrivne kupčije je, kot je kazalo, pustil vnemar. Tedaj so ljudje kvečjemu še rekli, da Orešnikovemu gruntu s takšnim zetom ni bilo veliko pomagano, a to jih pravzaprav ni vznemirjalo.

V Orešnikovi hiši so pridružili družinskim fotografijam na steni še fotografijo Malkine svatbe. Kajpada še senca tistega ni bila, ko sta se hkrati ženila Orešnik in njegova sestra, ko je bilo svatov, da se je fotograf šalil, češ da jih bo komaj spravil skozi ozko kukalo na ploščo — a čas sam je bil že drugačen in morda bodo leta gruntarske imenitnosti in bahatosti res živela samo še na čedalje bolj obledelih fotografijah po stenah v kmečkih hišah.

Pet let pozneje je bilo spet nekaj končano. Bil je poletni dan, delavnik, Orešnik pa je na pol praznje oblečen stal

v čebelnjaku, prav v čebelnjaku, skrit vsem očem, in skozi zamreženo okence v steni gledal na pot, po kateri je ropotal naložen tovornjak. Tovornjak je na slabi poti tu in tam vzdignil oblaček rdečkastega ilovnatega prahu. Nato je za nekaj časa izginil med Cilarjevo hišo in hlevom, se spet prikazal na širokem zavoju poti čez polja in travnike ter se navsezadnje kakor ugreznil med drevjem po bregu strmo navzdol.

Orešnik je še zmeraj strmel proti gozdu, tja, kjer se je pot spustila strmo navzdol proti dolini, strmel tja, ko je tovornjak že davno izginil. In tudi, ko je odtrgal pogled od zelenih bukev, se še ni mogel odločiti, da bi odšel iz čebelnjaka. Zgoraj ga je čakala Marjana, sama, bržda objokana, zakaj zdaj so bila že daleč za njo leta, ko je imela še dovolj moči, da je svojo skrb in strah in žalost znala skriti pred svetom in celo pred njim, svojim možem — on pa se ni mogel odtrgati od čebelnjaka in se vrniti v hišo.

Malka je odšla, s starejšim otrokom, dečkom, ki ga je držala za roko, z deklico v naročju in s tretjim otrokom pod srcem, in razen otrok in nekaj brkljarije, ki si jo je nakupila v minulih petih letih, ni odnesla s seboj ničesar. Tako je šla; zdelo se mu je, da bi mu bilo laže, če bi jo bili nesli iz hiše. Šla, ne Orešnikova Malka, lepo dekcle s kitami, da bi se poigral z njimi, marveč izmučena ženska s sledovi težkega dela in neprespanih noči na obrazu; kdo, ki bi jo pogledal, bi verjel, da jih še trideset nima, ta ženska s štrlečimi ličnicami, z izmučenim pogledom in izmučenimi, kakor od bolezenske vročice presušenimi, razpokanimi ustnicami! Pet let, samo pet let jo je dodobra zdelalo.

Stari je nepremično stal v čebelnjaku, v topli temi, ki jo je preveval šum čebel in posebni, gosti in sladki vonj po vosku in strdi, stal je tam z eno roko v hlačnem žepu, medtem ko mu je druga kot hroma visela ob telesu, in ni dojemal ne šuma čebel ne vonja po strdi. Bil je to dober šum in bili so dobri vonji, ki so pričali o blagostanju, in zmeraj je tudi našel v tem nekaj pomirjajočega, zdaj pa je bilo vse to, kakor da bi sploh ničesar ne bilo. In tisto uro se še ni do kraja zavedel, da je zdaj zanj tudi še nešteto drugih stvari, ki so mu veliko pomenile, a je tako kakor da jih

nenadoma ni. Ni se še zavedel, ali pa si nezavedno ni še mogel priznati, da je Orešnikova domačija pravzaprav izgubila svoj pomen, velika domačija na Robu, hiša in dolgi hlev z opečnato streho, ki je bila pred dvajsetimi leti slamnata, a jo je on prekril, in prostorna šupa z betonskimi stebri na koncu in novi kozolec dvojniki, ki ga je naredil tisto leto, ko se je Malka omožila — vse je izgubilo svojo vrednost in svoj pravi pomen. Mislil je le, da je Malka morala iti in da je, kakor so bile stvari že dve, tri leta, vsaj konec pekla v hiši, in potem, da je vendarle neverjetno, da je šla in da do zadnje ure ni verjel, da se bo to zgodilo.

Zdaj ni bil več krepak hribovski kmet, ki bi imel komaj nekaj več kot pet križev, kot takrat, ko je Tine zapustil dom, strahopetno, kot ščene, ki se potepe od hiše, ker ni imel ne dovolj pameti ne odločnosti, da bi bil ravnal tako kot je terjal grunt. Tega je bilo zdaj devet let, deseto je teklo, Orešnik je pustil za seboj šestdeseto, čas mu je primaknil še nekaj polen, ogulil mu teme in upognil koščeni hrbet; ob nedeljskih jutrih, ko je stal pred ogledalom in strgal z obraza strnišče preteklega tedna, se mu je roka z britvijo že tresla. Nesreča ga je izpodjedala počasi, kakor vode izpodjedajo pobočje hriba, dokler se ne utrga zemeljski plaz in ne zgrmi v dolino, za njim pa ostane raztrgana zemlja kakor široka, zevajoča rana. — A tisto uro v čebelnjaku vendar še ni vedel, si še ni priznal, da se je plaz že odtrgal in zgrmel na dno.

Tisto uro je v zmedi misli in občutkov skušal najti celo kaj, za kar bi se oprijel, in tisto je bilo misel, da mu vsaj Albina, postopača, kot mu je zmeraj pravil v mislih, ne bo več treba gledati v hiši. Prav telesno zoprnost je začutil, ko se je spomnil, kako je zet hodil po hiši in po dvorišču, zmeraj z rokami v hlačnih žepih, kakor da večno stoji na žagi in pripoveduje neumne novice, ki se jih je nabral po dolini med svojimi voznjami s kesonom. Veselo si je zamislil življenje, ko se je oženil z Malko, kar zložno in prijetno, ni kaj reči! Kajpada mu še na misel ni prišlo, da bi bil pustil službo šoferja v tovarni in začel kmetovati. Ko mu je Orešnik to prvokrat omenil, bilo je nekaj tednov po svatbi, ga je gledal pol začudeno, pol veselo, kakor da je stari stresel šalo, ob

kateri ne veš, ali bi samo skomignil nad njo z rameni ali bi se ji morda zasmel. — A tega vendar ne mislite resno, oče, je rekel takrat. — Resno, kajpada resno, je odvrnil stari Orešnik. Ali ni mar Albin nekoč prav tu, v tej hiši rekel, da je pravzaprav kmet, samo da brez zemlje? Zdaj ima zemlje na pretek, če se mu jo le ljubi obdelovati. — Hm, je rekel Albin, prav nič se mu ne zdi, da bi resnično imel kaj zemlje. — Oh, tako, je rekel stari Orešnik, tako torej misli. A saj vendar ve, da bo grunt nekoč Malkin in potemtakem tudi njegov ter njunih otrok. — Albin je malce vzdignil ustna kota, kot da še zmeraj ne ve, ali bi se tustu malce smejal ali pa bi ga navsezadnje mogel celo nekolikanj pomilovati. Stvar je treba premisliti, je rekel.

O stvari je bržda že premišljal, le da po svoje, drugače, kot je pričakoval stari Orešnik. S preprosto prebrisanostjo in hkrati lahkomiselno, kot je počel vse. Tako kot je vozil po dolini tovornjak in na njem pod roko kupljeno blago, ki ga je podnevi prevažal skupaj s tovarniškim blagom, in ponoči, če je tako nanoslo, z izključenim kilometrskim števcem. Tako kot se je nedolžno prebrisanostjo in lahkomiselno čudil dvema, trem dekletom v dolini, ki so mu zamerile, da se je oženil, medtem ko je prej ljubimkal z njimi, kajpada tako, da druga za drugo niso vedela. Kaj pa je vendar tako posebnega v tem, če se je oženil, je baje rekel neki užaljeni natakariči v sosednji vasi, nekoč se vendar vsakdo oženi, kaj pa se je zaradi tega spremenilo? — In si je samo potisnil čepico v zatilnik, skomignil z rameni in se pomenljivo nasmehnil za natakaričo, ki je zaloputnila vrata. — V njegovi neresnosti je bilo nekaj, kar je ljudi razorožilo. Morda se je samo temu imel zahvaliti, da je zmeraj nekaznovan in skoraj neskrbno barantal dalje, čeprav ni bilo malo ljudi, ki so vedeli za to. Ni mu bilo lahko priti do živega.

V začetku poletja je Malka rodila svojega najstarejšega, Stanka. Orešnik se je za nekaj časa skorajda potolažil; nekaj se je raztalilo pod trdo skorjo, nosil je na mizo pijače in gostil botre, rekel je, da je že dolgo, kar se je zadnjič zdravo rodil otrok pod to streho. Kazno je bilo, da je Malki odpustil; vse doslej je malo govoril z njo, s svojim molkom ji je očital, kar ji ni maral očitati z besedami. In ob večerih je včasih

stopil k njej, ko je previjala otroka za spanje, in se s svojim brazgotinastim, grčastim kazalcem dotaknil otrokovega obrazčka. — A tisto je bil čas, ko si vendar še včasih videl Albina doma, vsaj proti večeru, ko si ga kdaj pa kdaj videl, da si je vrgel koso čez ramo in nasekel krme za živino, stopil celo v hlev ali premaknil kak voz pod šupo.

Naslednje poletje je Albinu kmečko delo očitno začelo presedati. Vračal se je pozno zvečer in zgodilo se je tudi, da se ni vrnil. Zdaj je stari Orešnik ponoči včasih slišal ropot Albinovega motorja, in to je zmeraj vzbujalo v njem prijetno jezo; spominjalo ga je na čas, ko se je tako, včasih že proti jutru, vračal domov Tine. — Nekoč mu je pošlo potrpljenje.

— Kaj počenja v dolini? — je rekel Malki.

Skušala ga je zagovarjati. Dobro in predobro je vedel, videl ji je v očeh, ki so bile blede in izmučene, videl v tem, kako je delala trpno in molče, skoraj koj nema, zelo trudna žival, da ima malo veselja z veselim, lahkomiselnim možem. Ne, ni se mogel motiti. Malka ni bila vesela mlada žena. Njega ni mogla premotiti.

— Zagovarjaš ga. Prav. Mož ti je, — je rekel. — Vendar bi rad vedel, kaj počne vse večere in pozno v noč v dolini. — Zamahnil je z roko, kot da hoče že naprej zavriniti vsako Malkino besedo, ki bi jo še utegnila reči v Albinov zagovor. — Naj ne pozabi, da ni več fantè, ki je prekupčeval z lesom, posekanim na črno! Dovolj je, da je enkrat časnik pisal o naši sramoti!

— O, moj bog, — je rekla Malka, — kaj vendar ... — In nato nenadoma bolj trmasto, kot bi bil pričakoval od nje: — No, če je nekoč naskrivaj razvozil nekaj našega lesa ...

Orešnik se je obrnil k njej in jo ošinil s težkim pogledom.

— Ga je, — je rekel. — Nek šofer iz tovarne tam za vasjo ga je. Komaj po imenu sem ga poznal. Orešnikov zet pa tega ne bo počel.

— Vem, da ne dela več tega, — je rekla tiše.

— Čas bi že bil, da bi pustil tovarno, — je rekel. — Na Robu nam je treba kmeta! Ne šoferja, ki ga nikoli ni doma! To bi že lahko vedel! In če on ne ve ali noče vedeti, bi morala vedeti ti!

— Oh, moj bog, — je rekla. In nič drugega.

Taki pogovori so se ponavljali. Malka je govorila z Albinom, kajpada, zakaj včasih se je zgodilo, da se je vračal domov bolj zgodaj in spet prijel za kakšno delo.

Naslednjo pomlad je Malka rodila drugega otroka, deklico. Zdaj ji je bilo petindvajset let. Mladost pa se ji je do kraja osula. Zdela se je veliko starejša, kot je v resnici bila, ko je hodila okrog z zaskrbljenim obrazom in se ji je neprestano mudilo od dela k otrokoma in od otrok spet k delu. Gnala se je za dva, za tri, za štiri. Včasih se mu je zasmilila, a ji ni mogel pomagati. Zemlja je neusmiljeno terjala svoje in ju gnala oba, Malko in njega, Orešnika. Ob večerih sta se včasih skupaj vračala s polja, Malka spredaj, nič več jedra, marveč kot da je vse na njej že mlahavo, kot da so grunt, mož in otroci že izpili njeno mladost in moč. Po hrbtu ji niso več tekle kostanjeve kite, zdaj ji je bil obraz koščen in upadel med štrenjami slabo pristriženih las. Spregovoril bi z njo, bruhnil iz sebe kletev na Albina, ki ji je uničil mladost, ki je bil kriv, da se je on, Orešnik, priletel kmet, še zmeraj sam krivil po njivah in lazih — Malka bi razumela, vedela, da daje pravzaprav duška svojemu bridkemu usmiljenju z njo, edino hčerjo. Toda ona je trpela molče in tako, da se ji sploh ni bilo mogoče približati.

Tako ne bo šlo dalje.

A tudi Albin si je mislil, da tako ne more več dalje. Orešnik je nekoč slišal Albina, ki je rekel Malki:

— Do grla sem že sit tega! Kakšno življenje je to!

Bila sta pod lopo in sta zlagala jabolka v zabojčke. Po vsem dvorišču je vonjalo po zrelih jabolkih.

Malka ni odgovorila. Molče se je sklanjala nad kup jabolk na tleh in jih odbirala.

— Polni zaboji jabolk. In kaj bova imela midva od tega? Oče ima denar vedno shranjen v predalu. Nihče ne ve, koliko, še mati morda ne, — je spet rekel Albin.

— Kako naj brez denarja gospodari? — je rekla Malka.

— In vendar je preneumno, — je rekel Albin. — Ti si dekla tu na gruntu, jaz na pol hlapec. Ali se kdaj pogledaš v ogledalo?

In čez nekaj trenutkov spet: — Le kdaj...?

Molk. Jabolka so se mehko trkljala v zaboječke. Muškatni vonj v zraku; stari ga je čutil prav pod latnik na koncu šupe, kjer je stal pod trto.

Nato:

— Primi, bova prestavila zaboji! — Koraki. Les se je z rahlim, hrapavim zvokom zadel ob les drugih zaboječkov. In nato Malka: — V ogledalo se res ne utegnem gledati. Kaj bi pravzaprav rad? Nikoli ti nič ni prav.

Albinov glas bi se rad laskal in pomiloval.

— Škoda te je. Tako lepo dekle si bila, ko sem te spoznal. Pa se zdaj poglej v ogledalo!

— Jenjaj z ogledalom!

Nato glas, nekoliko pridušen, obrnjen v drugi konec šupe:

— Toliko zabojev lepih jabolk! Dobil bo kup denarja.

— Pomagaj mi raje.

Voljno, sočno tleskanje jabolk v zaboječek. Glas zbiranja zrelih plodov, razkošen. Jeseni so ob dobri letini vsi glasovi na kmetiji tako razkošni.

— Kup denarja mu bodo dali v zadrugi. In žganja si bo nakuhal polne balone. In naprešal dva, tri sode mošta. Kaj pa imava midva od tega?

— Saj vendar živimo tu! In navsezadnje, kar je njegovo . . .

Glas postane nestrpen:

— Ničesar ne bo odnesel s seboj, in tako. Poznam to pesem! Kaj pa imava midva zdaj od tega?

— No, veš kaj!

— Kajpada vem! Očetov grunt nas redi — saj to si hotela reči! Toda mene ne, da boš vedela! Otrok tudi ne! In ti . . . si s krvavimi žulji odslužiš vsako žlico, ki jo neseš v usta! Kje bi dobil deklo, ki bi . . .

— Doma nisem dekla! In ti ne hlapec. Res ti ni treba, da se imaš za hlapca, da se tako ponižuješ. In' koliko popoldnevov vendar je v tednu, ko se sploh prikažeš doma?

To je Albin preslišal. In precej viharno rekel:

— Tine je že vedel, zakaj je pustil grunt in šel! Zdaj se vozi s svojim avtomobilom in je gospod. Videl sem ga že. Povedal sem ti.

Starega je nekoliko zaskalelo. Aaa, s svojim avtomobilom in gospod je. In srečujejo se doli v dolini, v mestu bržčas,

njemu pa nihče niti ne pove ne... Občutek, kot da so se zarotili proti njemu, Tine, njegova nafruljena spaka, Albin, in še Malko bi radi potegnili v to zaroto...

— Tine naj živi, kakor ve in zna. Kaj pa bi mi počeli v dolini?

— Kaj počno drugi?

— Avtomobile si kupujejo, kajpada.

— Kupujejo! Seveda si jih kupujejo. In še kaj povrh.

— Rada bi vedela, s čim bi si ti kupil avtomobil ob tvojem zaslužku!

— Imel sem denarja kot toče! Zdaj pa mi ti polniš ušesa: ne bodo te vlačili po sodnji in po časnikih, kot so Dano!

— Denarja kot toče! In je tudi skopnel kot toča!

— Tako trdo kot tvoj stari ga pač nisem nikoli tiščal. Ne, tako nespameten nisem bil! Denar naj gre med ljudi! Morda je stari... A midva sva mlada in bova najlepša leta pustila tu gori, v tehle rovtih.

— Vzdigni zaboj!

Ko sta se vračala, je Albin rekel:

— Tvoj stari sedi na denarju in midva naj pustiva vso mladost tu, zato da bo imel še več denarja. Lahko bi imela v dolini hišico, svoje prevoznništvo. Potem bi se živelo! A če bi mu rekla, vem, da bi ne dal!

— Saj si vedel, da moram ostati na gruntu.

— Hudiča sem vedel! Nič nisem vedel! Kdo je dandanes še tako nespameten, da se ubija s hribovskim gruntom? Stari kajpada, kam pa naj bi šel? A midva bi lahko... Hiša z garažo, tovornjak, svoje prevoznništvo — eh, potem bi se živelo!

— Dovolj mi je že tvojega prevoznništva.

— Meni pa tega, da sva hlapec in dekla na gruntu! Naj bi ti dal iz hiše, kolikor ti po pravici gre, da bi midva začela v dolini. Vsak ima pravico živeti, se mi zdi, ne samo stari, ki naj vsi garamo zanj, zato da mu bo kupček rasel...

Orešnik se je naveličal stati pod latnikom in poslušati. Neumna lajna; kazno je bilo, da jo Albin vrti kar naprej, Malka pa je ob tem samo trpela. Zasmilila se mu je. Kakor na natezalnici je, njegova Malka, razpeta med dom in lahko-miselnega moža. Kaj je vendar mislila, da se mu je dala ujeti? — Samo videla ga je, brhkega, postavnega fanta, in njegov

smeh je slišala in širokoustne besede, ki jih imajo dolinci že tako in tako zmeraj v ustih, pri Albinu pa so zmeraj imele še poseben zven, prepričevalen, da si jim verjel, dokler se niso vse prevečkrat ponovile, ne da bi jim bila sledila kakšna odločitev. — Ne, Malke ni nikoli obsojal tako kot Tineta; za Tinetovim početjem je s strogostjo, ki je bila kot strogost v besedah prejšnjega župnika v dolini, in s studom videl sobo v stari šoli, nečeden prostor, v katerem se je ugnezdila grdobija, videl razgaljene ude v poželjivosti razvnete vlačuge, Tine pa je hodil v gnezdo grdobije, preslab, da bi se bil uprl svoji sli, preslab tudi, da bi se bil vrnil k zemlji, potem ko se je v dolini navadil pohajkovati po ozarah, postavati po dvorišču kmetijske zadruge in ljudem soliti pamet s tistim bornim znanjem, kar ga je prinesel iz kmetijske šole in še z nekaj zamotanimi gesli, ki jih je ponajveč pobral od Petrača. Gesla! Propaganda! Petraču se je zjasnilo, da je največ gesel kot muhe enodnevnice. Začel si je pametno utrjevati položaj na kmetijski zadruzi v dolini, in tega nikakor ni počel nespretno, pa tudi poštenja mu pravzaprav nisi mogel odrekati. In Petrač je vendarle Petrač, njegova beseda le nekaj velja, poslušajo ga na občini, poslušajo v mestu, na konferencah in kjer koli se že pač snidejo — kaj pa bo Tine? Zmeraj bo povsod visel kot lastovičje gnezdo, ki se komaj še drži pod nastreškom, zmeraj samo ponižno prikimal, brez veljave. In njegova oné . . . zdaj, pravijo, je v mestu blagajničarka v neki prodajalni. Blagajničarka . . . Stari se je jezno posmehtil v brke — nič bi se ne začudil, če bi svet spet začel govoriti o njenem poštenju in bi celo časniki spet pisali o tem!

Z Malko . . . je bilo drugače. Premotil je otroka, preprostega in zaupljivega, samo premotil, postopaški kujon! In potem, ko je videl, kam jo je zavedel, je zaplotniško stal ob strani in se ni več prikazal v hišo . . . Malki pa so se kajpada že takrat odprle oči, zato je hodila okrog, kot da jo razjeda bolezen. Zdaj jo postopač muči dalje, ti dekla na gruntu, jaz hlapec, stari pa sedi na denarju, in tista hiša v dolini, ki je nikjer ni in je nikoli ne bo, pa prevoznništvo, ki se tako imenitno sliši, in kako bi se potem živelo. A stari nima denarja za hišo v dolini in za prevoznništvo, in če bi ga imel,

Albinu bi ga ne dal, ne, in čeprav bi imel še pet hčera, ne te edine!

Počasi je stopil pod šupo. Malka se ga je skoraj ustrašila, on pa je molče vzel zabojček in začel nabirati jabolka. Onadva sta umolknila, slišati je bilo samo jabolka, ki so molče trkljala v zabojček in redke, kratke besede, neogibno potrebne pri delu.

Albin se je kmalu naveličal, zamrmral nekaj o sindikalnem sestanku zvečer v tovarni in ne preveč samozavestno odšel v hišo. Kmalu nato je zaropotal njegov motor pred hišo in z naglico, kot da se mu neznansko mudi, odhrumel po poti proti Cilarju.

Stari in Malka sta delala do mraka. O mraku so stali zabojčki z jabolki v vrsti zloženi drug na drugem. Razveseljiv pogled za kmeta; Orešnik si je mislil, da zdaj pravzaprav na kmetiji ne živijo slabo in bi lahko živeli še bolje, in le tisti mali traktor naj bi že imel, tisto vražjo žverco, ki zmore vse, pa bi se bilo tudi njemu in Malki treba manj ubijati, vendar zdaj že ni mislil na traktor z nestrpnostjo, marveč je potrpežljivo zbiral denar, lepo poravnane bankovce, da bo pripravljen, ko bo čas, da ga bo mogel kupiti; ljudje, ki izdajajo in preklicujejo predpise, se bodo nekoč vendar pametno domislili, da kmetijski zadrugi na Ledini ni v škodo, če se stari Orešnik manj muči po svojih ridah, in da tudi nikomur ne hasne, če ga pustijo, da se ubija brez zobate žverce, ki se tako čvrsto zagriže v strmi hribovski svet — da, lahko bi si obetal, da bo navsezadnje na Robu življenje vsem lažje, a kaj... Navadil si se potrpeti, navadil se čakati na boljše čase, celo malce oddahnil bi si lahko, ne od dela, marveč od skrbi, kaj bo z gruntom, a si vendar ne moreš oddahnuti. V hišo si vzel potegona, kj se mu hoče prevoznštva, ne iz podjetnosti, marveč ker bi se potem živelo, in zdaj potegon preišlja, da se je z ženitvijo uredil, ko je bil vzel starega Orešnika hčer, stari pa tišči denar in mu ne da, da bi si za njegove žulje privoščil veselo in zložno življenje. — Premlatil bi ga kot lahkomiselnega paglavca, kadar stresa po hiši svoje neumne šale in svoj smeh, oboje ravno dovolj dobro, da ugaja prav tako lahkomiselnim pajdašem v dolini in da zmeša glavo kakšni natararici ali pa lahkovernemu otroku, kot je

bila Malka! A še tega ne moreš, da ne bo vse postalo še slabše, ničesar ne moreš, stari, samo molčiš lahko in vlečeš voz dalje po strmih ridah. In Malka je tu, razdvojena, razpeta med domom in možem... takim možem, ha! A molči, stari, molči, tokrat poslušaj Marjano, ki ti zvečer šepeta, da molči in potrpi, molči in potrpi, zakaj hudega da je bilo v hiši že dovolj.

In tako je stari molčal, kuhal v sebi jezo na Albina, čedalje bolj spet tudi jezo na Tineta, trpel za Malko, ji sproti odpuščal, ko je zagovarjala moža, a predvsem molčal. Čutil je, da se stara, gruntu je dajal svoje zadnje moči; nekoč je bilo, kot da mu jih nikoli ne more zmanjkati, zdaj pa je bil kot vrč, iz katerega zajemaš in piješ in ne misliš, da bi utegnilo kdaj zmanjkati, potem pa vrč nenadoma začutiš v svojih rokah lahak in skoraj prazen. Mali traktor, ki ga bo nekoč imel, je bil upanje, da bo vendarle še kos gruntu, misel, da bi opustil njive na strminah in imel več pašnikov in več glav v hlevu, je bila drugo tako upanje. Da, zdaj mu je res tudi moč pohajala, gospodarno bo moral ravnati z njo, sicer se utegne zgoditi, da bo prekmalu moral spustiti vse iz rok in to bi bila za grunt nepreklicna poguba.

Sam pri sebi je gruntu namenil usodo, ki ni bila dobra ne slaba, ne takšna, kot bi morala biti, a še zmeraj najboljša in pravzaprav edina, zakaj izbire ni imel. Če bi mu življenje dalo še deset, petnajst let, preden bo moral skleniti svoje račune — Orešniki so bili zmeraj trden rod — bo morda njegov vnuk tolikanj prirasel, da bo za njim gospodaril na Robu. Malka ne, ne; premehka je, ona bi grunta ne obdržala, potegon bi ji ga izmamil, navsezadnje bi ne bilo ne kmetije na Robu ne hiše v dolini in ne prevoznništva, o katerem kar naprej govori, marveč le nekaj več gostilniških miz politih z vinom. — A o tem je bilo morda še prezgodaj premišljati.

In stari je čakal in gotovost, da bo grunt vendarle rešen, prelagal v prihodnost. Čakal je molče, z jezo v sebi, toda na zunaj miren in potrpežljiv kot zemlja. Marjani bi ne bilo treba spet in spet prigovarjati mu, naj potrpi, potrpi, a morda je s tem bolj mirila sebe, kot moža. Zdaj Marjani res ni bilo lahko, ne; od pomladi do pozne jeseni sta ji z Malko puščala vse delo po hiši in skorajda tudi v hlevu, in nepre-

stano je bil okrog nje otroški vrišč, starost pa jo je začela podirati naglo in veliko huje kot njega, Franceta. In za prihodnost si je komajda kaj obetala, ne zase ne za grunt ničesar dobrega. On pa o svojih namenih ni govoril z njo.

Stari ni z nikomer govoril o svojih namenih zastran grunta, toda Albin je vedel o tem več, kot je bil stari pripravljen celo samemu sebi priznati. Bilo je, kot da to ve, kakor zavoha lisjak past, toda past je prazna in lisjak ne več tako mlad in ne tolikanj nespameten, da bi se dal ujeti.

Nekaj časa je bržda premišljal. Pustil je ženo in tasta, da sta delala na gruntu — naj se nagarata do mrtvega, on jima ne more pomagati, če sta tolikanj nespametna, dandanes, ko je tako nespametnih ljudi malo — sam pa je večidel ostajal v dolini in malce popival v krajevni gostilni »pri Rezki«, ali pa je še z enim ali dvema pajdašema popival v žagarjevem prizidku in vmes so tleskale karte po večno nesnažni mizi. Tam doli je tudi govoril, da naj žena in stari le garata in stari da njemu, zetu, nastavlja grunt za vabo, toda on, Albin, se ne bo pehal po hribovski ilovici, na to vabo se ne bo nikolj ujel. Nekoliko je pretiraval z Orešnikovim bogastvom: Orešnik sedi na kupu denarja in prej bi hudič izpustil pogubljeno dušo, kot Orešnik svoje peneze, sedi na denarju in ne da do sebe, ko bi vendar lahko njemu in Malki pomagal do hišice v dolini in do prevoznitstva. *Po-zimi, ko je zapadel sneg in je bila pot v hrib naporna, čeprav so jo jeseni razširili, ker so s tovornjaki spravljali bukovino iz gore, je ostajal po dva, tri dni, včasih tudi ves teden v dolini. Kdaj pa kdaj je spal pri žagarju na njegovem razkopanem, večno umazanem ležišču zanikrnega samca, in kadar je žaga morala brneti tudi ponoči, ker se je mudilo za les, kakor se je tista leta zmeraj in povsod mudilo za vse, sta skupaj posedala v kolibi na žagi, po malem pila žganje, si preganjala čas s pripovedovanjem dražljivih in umazanih zgodbic, zabavljala čez ves svet ali pa dremala, skrčena vsak na svoji klopi, in kdaj pa kdaj pijana tudi trdno spala v stresajoči se kolibi; žagarja ni prebudilo nič, razen praznega švista žage, ob praznem zvoku pa se je skomaral s klopi in odčotal na žago, da bi nastavlil nov hlod. — In kadar sta se pogovarjala o Orešniku, je Albin ponavljal, da ni norec,

da bi delal na tastovem gruntu, ki ni in ne bo njegov, žagar pa mu je pritrjeval, ga trepljal po rami in mu govoril: — Dobro si jo uganil, Albin, dobro, nisem mislil, da imaš toliko soli v glavi, mislil sem, da se boš prej ali slej zapentljaj s kako natararico ali s katero deklet v tovarni, a prebito dobro si jo uganil, kar je res, je res. In zdaj pustiš, da ti žena, tast in tašča redijo otroke... da, take priložnosti bi tudi jaz ne izpustil, če bi se mi ponudila. — Albin je prikimal, sam vesel svoje prebrisanosti; ni na vse strani napak tako kot je zdaj, je govoril, samo staremu naj ne pade na um, da bi se vtikal v njegovo, Albinovo življenje, zakaj potem bi mu moral povedati, da je dovolj star in ne potrebuje varuštva, pa tudi dveh gospodarjev ne potrebuje, dovolj mu je enega, tovarne. — Po malem sta tudi barantala, da se jima je nekaj drobiža skapljal v mošnjic, vendar ni bilo več tako lahko kot prejšnje čase, pa tudi ne brez nevarnosti; s svojimi kupčijami sta hodila v zelnik kmetijski zadrugi in Petrač je nakuril one v tovarni in miličnike, naj nekoliko pazijo nanju.

Včasih se ni vrnil na Rob, pa tudi k žagarju ni zavl. Takrat je prenočeval pri tovarniškem hišniku ali pa tudi kje drugod, toda o tem so ljudje govorili še bolj kot v šali. Zmedel jim je sledi kot zajec v snegu, nič pravega niso vedeli.

Ob nedeljah si je stari Orešnik včasih mislil, da ti mora zavreti kri, ko gledaš Albina, kako se preteguje v hiši na divanu, ki ga je prvo leto pripeljal iz doline, krepak moški, še ne tridesetleten, in skuša nedeljo prespati, da bi ujel spanec, ki ga je zamudil čez teden in da bi mu ne bilo treba poslušati pogovorov o »stvareh, ki mu niso nič mar«. Kdaj pa kdaj je sedel na divanu in prebiral časnik, ali pa je sedel kar tako, s povešenimi rokami med kolena in zaspane oči v zabuhlem obrazu so mu brez zanimanja blodile po hiši. Oni trije so govorili, da je treba pretočiti mošt; in treba je odpreti zasipnico, in treba bo odstaviti telička, in govorili so o cenah in o denarju, kako priteka v hišo in spet odteka v dolino, on pa je molčal in jih morda sploh ni poslušal; v njegovih očeh je bilo toliko zaspanega dolgočasja, da se je Orešnik obračal proč, samo da bi mu ne bilo treba gledati tega tujca, ki je nebrizno sedel na divanu, zavedajoč se, da

ga nihče ne sme pregnati od tam. Pravico do tega si je pridobil kdo ve kdaj in kje, pod jelšami na travniku, morda v kopici otave — kri ti mora zavreti, če pomisliš, kako se je prismolil k hiši in ga zdaj gledaš takšnega! In naj je bilo to še tako tuje in v nasprotju z navadami in redom v Orešnikovi hiši, vendar se je stari Orešnik skoraj oddahnil, ko proti večeru Albina ni več strpelo v hiši in se je z motorjem odpravil v dolino. Včasih je gledal za njim, ko je ropotal po položnem bregu proti Cilarjevemu dvorišču, in skoraj nezavedno mislil *Vrat si zlomi, hudič!*

To je bilo pozimi. Spomladi sta se Albin in Orešnik trdo udarila.

Albin je odrinil stol, ko je komaj odložil žlico po nedeljski južini, in se že namenil na divan, spet s svojim zabuhlim, neprespanim obrazom in z dražljivo lenimi kretnjami. Stari je med njegove korake spregovoril mirno, kot da je vsaka njegova beseda pretehtana, da jih je dolgo preudarjal v sebi in se namenil povedati jih, ne ene več ne manj, kot se je bil namenil.

— Moral se boš odločiti, — je rekel. — Pri nas je grunt, ne kajža, da bi tekal v dolino in se lovil za božjaki.

Albin je obstal, za hip samo, potem je stopil k divanu in sedel. Ni bil povsem samozavesten; s pogledom je poiskal Malko, ki je pobirala krožnike z mize, nasmehnil se je z eno stranjo ust, pomignil z glavo nekam nazaj, k oknu, kjer je sedel stari, ter rekel:

— Ali slišiš? Tvoj oče se je domislil, naj si služim božjake pri njem!

Malka mu ni vrnila pogleda; še globlje je povescila glavo, krožniki pod njenimi rokami so zvenčali, kot da se ji tresejo prsti.

Albinu je šel pogled po hiši. Otroka sta bila na klopi pri peči, Orešnica je oblačila dekletce, s hrbtom je bila obrnjena proti zetu. Od nje se tako in tako ni bilo nadejati pomoči; Albin je sprevidel, da je sam. Malka je že odhajala s posodo v rokah v kuhinjo.

Stari je neomajno gledal zeta in tudi glas mu je ostal miren, čeprav se je pogovor zasukal v drugo smer, kot se je bil nadejal.

— Nisem te nameraval najeti za tarbearja, da bi si pri meni služil božjake, — je rekel. — Mislil sem, da si se priženil k hiši.

— Oh, — je rekel Albin z nekoliko previsokim, nekoliko preveč živčnim glasom, da bi se bil zdel moški, — dobro ste si to izmislili, lepo, pametno. Da. Morda bi mi dali ob nedeljah za pol litra vina, spodobi se vendar, da po maši stopiš k »Rezki« in ne spodobi se, da bi lovil pijačo pri drugih, če si se že priženil k Orešniku! Za pol litra, sami bi mi dali... ali pa bi vas morda moral prositi?

Bilo je klavrno; Orešnik se je nehote spomnil na Tineta; jezen in trd nasmešek mu je obletel ustnice. Toda zunaj je bila pomlad, ne pomlad s pijanim vonjem prebujene zemlje, marveč pomlad, ko je bilo treba orati, kopati, branati, sejati. In nekoč je bilo treba povedati, kar je bilo neizgovorjenega med njim in zetom.

— Torej si se oženil z Malko, nisi se pa k hiši priženil, ali kako? — je rekel.

Albin je spet prebegnil s pogledom po hiši, kot da išče opore; zaspanost mu je izginila iz oči.

— Vzemite to, kakor hočete, — je rekel. — Nisem prišel na Rob, da bi vam bil za hlapca.

— Za hlapca sem kvečjemu jaz, — je rekel Orešnik. — Jaz delam zate in za tvoja otroka, kot komaj kak hlapec za gospodarja. Ti hodiš po dolini. A samo to povej: si se priženil k hiši, ali pa si samo Malko vzal?

Albin je vstal in se počasi primaknil k mizi. Vtaknil je roke v žep in malce posmehljivo gledal starega.

— Pretrgajte se na gruntu, če vam je do tega, — je rekel. — Ste mislili, da ste si ujeli norca, ki vam bo garal tu v hribih? Vam množil kup, na katerem sedite? Jeričev Tone s Potokov, božji vôlek, ta bi že bil za to, z njim bi vam bilo ustrezno. Če ste pa mislili, da boste mene... ste se prekleto zmotili!

— Ti si se prekleto zmotil, če si mislil, da bomo pod Orešnikovo streho redili postopače, — je rekel stari.

— Podite nas? — Albin se je zasmel kot slabi šali.

Stari se skorajda ganil ni. Samo gledal je zeta, ne kot da se čudi njegovi lahkomiselnosti, temveč strogo in opo-

minjajoče. Albin pa je bil ob tem nenadoma kot miš v mišnici, ki bega, se vrti okrog sebe na ozkem prostoru in ne najde izhoda.

— Iz hiše nas podite? — je rekel zateglo, ko stari ni odprl ust. — Iz hiše, a?

— Moral boš premisliti, — je rekel stari. — Lahko se primeš grunta, če te je volja. Lahko pa tudi greš. Če se nisi priženil in si samo Malko vzal. In potem živiš od svojega prevoznništva, ki ga imaš zmeraj na jeziku.

— Lahko gremo! — je rekel Albin. — Jaz ... Zakaj ne? Samo Malki dajte doto! Plačajte ji za leta, ko je tu garala za vas!

— Zakaj doto? — je rekel Orešnik. — Grunt sem ji namenil, ne dote.

— Grunt? — Spet smeh, kot da je slišal slabo šalo. — Grunt? — je ponovil. — Ta je dobra! Grunt namesto denarja! Koliko pa je vreden vaš grunt? Kje boste danes dobili bedaka, ki bi vam kaj dal zanj? Kje, kje pa vendar je kdo, ki danes kupuje grunte? Za klobuk si ga lahko zataknete, svoj grunt!

Stari je čutil, da ga jeza grabi kot krč v čeljustih, v grlu. A je obsedel na klopi pod oknom.

— Saj tudi ni naprodaj, — je rekel. — Kdaj je še kmet prodajal grunt, če mu ga niso na dražbi pognali?

— Kmečka pamet, — je rekel Albin. Obesil se je na to besedo, zagrabil se zanjo kot za rešilno bilko. — Kmečka pamet! Daleč za časom! Tisto, za kar nihče ne da počenega groša, tudi počenega groša vredno ni!

— Kar pusti, — je odvrnil Orešnik. — Grunt je zmeraj vreden nekaj grošev. Če jih danes nihče ne da, jih bo pa jutri bržda spet pripravljen kdo dati. In dokler bom jaz živel, nima nihče denarja, s katerim bi mi ga preplačal.

— Kmečka pamet, — je kimal Albin. — In kmečka pamet je, da naj mi pustimo svoje življenje tu v hribih. Dajte Malki, kolikor ji gre, in imejte svoj grunt! Jaz nikoli ne bom vprašal zanj! Jaz že ne!

— Ti bi že poskrbel za denar, — je rekel Orešnik. — To si lahko mislim! Jaz pa ne bi rad videl, da bi Malka in otroci potem živeli v dolini v kakšni tovarniški baraki.

— Za ženo in otroke bom že sam skrbel! Samo dajte ji, kar ji gre!

— Jenjajta! Nedelja je, a ni míru v hiši! — Orešnica je pobrala otroka s klopi in odšla z njima iz hiše.

Razjarjena moška, ki sta vsak zase komaj krotila bes, skorajda opazila nista, kdaj je odšla z otrokoma. Stari je s stisnjenim grlom rekel:

— To si kar izbij iz glave. Moj denar ne bo odromal v predale po točilnicah.

— Prekleti gruntarji! — se je zapenil Albin. — Spet vam raste greben! Premalo so vas, takrat po vojni! Jaz bi vas bil drugače pritisnil!

Stari se je vzdignil od mize. Albin se je za korak umaknil, kot da gre stari nadenj, roke je vzel iz žepa, kakor bi pričakoval, da se bo treba spoprijeti z njim. A stari je mirno stopil po hiši proti vratom.

— Peto leto že gledam in trpim, kako loviš trape po dolini, — je rekel že blizu vrat. — Za grunt pa je treba kmečke pameti, ne šoferske. In moral se boš odločiti: ali tu, ali pa — ! Sam moraš vedeti, ali si se k hiši priženil ali si se v hiši samo oženil! Če nočeš, kot je treba, jaz ti ne zapiram vrat! — Stari je znižal glas, skoraj zašepetal, raskavo, kakor z velikim naporom: — Samo to sem ti hotel povedati. To je . . . vse.

Zunaj je bila pomlad, kot jo je vsako leto gledal, a le malo je bilo let, ko jo je tudi videl. Pomlad gričev, zagrnjenih v svetlo modrino meglic, ko je sonce grelo premrlo zemljo in je rjava prst dihala, pomlad bregov, po katerih so se razsule vetrnice, pomladni žefran in jetrnik, pomlad zelene bukove hoste in belih oblakov in cvrčočih ptic, pomlad zlatih čebeljih kril in mlade trave. Pomlad pričakovanja. A to leto zanj pomlad, ko je z zaskrbljenim pogledom šel po njivah v strminah in še nepotrebljenih travnikih. Včasih je na tej kmetiji prijelo za delo po štiri, pet parov rok, zdaj sta skorajda le on in Malka, zakaj od Marjane ni veliko pričakovati. Malka dela kot nema žival, skorajda kot da odplačuje nek svoj dolg domačiji, morda dolg nekega lahkomišelnega poletja in ukradenega kratkega veselja kje pod jelšami ob potoku ali v seniku na travniku v gori. In on sam, pa naj si je to še tako nerad priznal, ni bil več nekdanji Orešnik.

V kitastem telesu ni bilo več nekdanje moči in prožnosti. Truden je legal in truden vstajal; zjutraj je s težkimi koraki čotal v hlev, potem se je spet razmajal, a že lani si je včasih, ko je meril dan po soncu, mislil: ni še veliko let, kar sem pri košnji ves breg do češenj podrl v enem samem dopoldnevu, zdaj ga imam za ves dan dovolj. Eh, staro motovilo vsako leto bolj škriplje in se zatika, ne bo več dolgo, ko ne bo za nobeno rabo več.

Povedal je Albinu, kot se je bil namenil, odločno in mirno, in ni se dal izzvati, da bi se bil zapletel z njim v prepir. Toda potem je stal za podom, v prsih mu je drhtela jeza, v kolenih je čutil skorajda slabost, bilo je, kot da je z veliko napora opravil neko delo, storil neko zoprno dolžnost, ne da bi si smel kaj obetati od tega. Albin ni in nikoli ne bo nič drugega, kot lahkomišeln šofer v modrem kombinezonu, ki po dolinskih krčmah ali na žagi širokoustno stresa svoje neumne šale. In ko je iskal rešitev za grunt, zase, za Malko in njene otroke, si je rekel, da bi bilo potemtakem najbolje, če bi se Albin ne prikazal več na Robu. Rešitev, na kakršno bi nekoč nikoli ne bil pomislil, a v teh časih, ko je vse drugače kot nekoč, bi se morda človek smel sprijazniti z njo. A o tem naj odloči Albin sam, in Malka naj odloči. On, stari, ne bo odločal. On je samo povedal svoje, vse drugo ni več odvisno od njega. A vendar bi bilo najbolje, če bi se potegon pobral nazaj v dolino, odkoder je prišel, najbolje, da, tudi za Malko in otroka. Zdaj, ko je že vse tako zavoženo, da morajo izbirati samo še med slabim in najslabšim!

Orešniku pravzaprav ni bilo treba več drugega, kot čakati, za kaj se bosta odločila mlada dva, za slabo ali za najslabše.

S tisto nedeljo se je v hiši začelo nekaj, kar je bilo kot bolezen, zoprna vročica, ki zdaj narašča, zdaj pojenjuje, se je pa že tolikanj zajedla v kri, da se vleče dalje brez konca in kraja in razjeda telo.

Malka in Albin sta očitno preživljala čase negotovosti, ko nobeden od njiju ni vedel, kako bi se odločil, in kajpada tudi precej burne čase. Orešnik je nekaj tega zvedel od žene, zmeraj zvečer, v kamri, ko sta že legla. Njen glas ni bil več tak kot nekdanje čase, ko je skušala moža zdaj za nekaj pregovoriti, zdaj utišati jezo, ki je vrela v njem in pretila, da

bo planila na dan. Zdaj je bil ta glas samo še truden, preveč truden, da bi bil zares obupan. Zdelo se je, da je Marjana precej prej kot on, Orešnik, spoznala, da ni mogoče ničesar več rešiti in je treba le čakati, da bo še zadnje nesmiselno upanje splahnelo.

Pravila mu je, da se prerekata, da je iz izbe zgoraj slišati trde Albinove korake. Potem, da se prerekata tudi zadelj denarja, zaradi tistega, ki ga Albin raztroši po dolini, in zaradi onega, ki naj bi ga Orešnik dal Malki za doto. In spet drugič, da se zdi, da se zdaj ne prerekata. — Kdo ve, kdaj se bo to končalo in kako. Bog se nas usmili vseh skupaj, druge pomoči nam ni več, — je govorila. — Tisti čas je imela pod vzglavjem svoj molek in kdaj pa kdaj jo je ponoči videl sedeti na postelji in med prsti so ji počasi polzele jagode molka.

Nekolikanj je tudi sam videl, kakšno vreme kaže vetrnica na slemenu njunega odločanja. Kdaj pa kdaj se je zdelo, da se je Albin malce vdal; minilo je po nekaj tednov, ko se je redno vračal domov, pomagal pri košnji in mlačvi in ob večerih nametal krme v jasli. Takrat je bil priljuden z Malko in z otrokoma, s starim pa se je gospodarno pogovarjal o tem, kaj bi bilo treba storiti na kmetiji, da bi lažje delali in zložneje živeli. Govoril je z lahkomišelnim prepričanjem, kakor zmeraj o vsem; v njegovih besedah so brneli kmetijski stroji, na dvorišču je že bil traktor s prikolico, in živinoreja, je pravil, v teh krajih se spleča kvečjemu živinoreja, lahko bi redili veliko več glav kot zdaj, in tako se otreseš dela, na velikih farmah delajo tako in tako... Stari je poslušal njegovo tveženje in se ni prerekal z njim; Albin je imel zmeraj polna usta besedi, a od besedi do dejanj pri njem sploh ni bilo poti.

Tako je bilo, kadar je zaman skušal prepričati Malko, da je treba starega le pripraviti do tega, da ji bo dal doto, potem pa bosta v dolini »začela na svoje«. Tedaj se je vselej zdelo, da se je za nekaj časa vdal, potem pa je spet začel kljubovati. Jeseni, ko začne jutranji mrak loviti večernega in sta se Orešnik in Malka krivila od dela, ju je spet pustil na cedilu. Spet je ostajal v dolini in tudi kadar je bil doma, ga stari skoraj ni videl. Samo Marjana mu je spet pravila, da

se hči in zet prepirata zastran denarja, in spet je pogosteje ponoči segala pod vzglavje po svoj rjavi molek.

Vse pa se je vleklo kot dolg, mračen dan z bolešno rumeno meglo, v kateri je nekaj lepkega, nezdravega.

Pozimi, tako so pravili, se je Albin nekajkrat srečal s Tinetom v mestu. In nekoč so sedeli v mestu v restavraciji na glavnem trgu celo vsi štirje skupaj, Tine z Dano in Malka ter Albin. Niso se srečali po naključju, prav sešli so se v mestu. Orešnik, ki je šele na spomlad zvedel o tem, je najprej ostrmel, potem pa na vsej poti iz doline do doma med zobmi metal iz sebe kletve; tolikokrat se na kratki poti do doma vse svoje žive dni ni pridušil, še takrat ne, ko je vozaril in mu je pozimi zanašalo sani ter mu jih kdaj pa kdaj tudi zaneslo, da je s kletvijo bil konja, ki nista in nista mogla speljati. — Da, to je bilo čisto po njihovo, da so se sešli in potem v restavraciji v mestu, pri belo pogrjnjeni mizi, pod ogledali na steni sklepali o usodi Orešnikove domačije, kot da so že sami gospodarji, kakor da so njega, starega, že spravili pod rušo v dolini! Albin in Tinetova nafrfuljena onegà, ki njega, starega, živega ne moreta videti! Tine, prekleta cunja, pa jima je pritrjeval. In Malka ... nekoč jo je že Albin premamil, ko je v smehu bliskal s svojimi belimi zobmi okrog nje, da je na vse pozabila — saj, tudi ona ga je izdala, tudi Malka!

Po tistem je Albin govoril »pri Rezki«, da je stari trmast kot bik in da se on z njim ne bo bodel; tega mu tudi treba ni, ne njemu in ne Tinetu. In ženi ne bo dal, da bi si uničila življenje na Robu; zakaj naj bi se že zdaj pehali za dediščino, ki jim tako in tako ne bo ušla? Kmetija na Robu, če bo kdaj zemlja kaj vredna, bo počakala; stari bo tako in tako dobil pri cerkvi zemlje, da mu bo silila med zobe, torej ne bo vzel še grunta s seboj. Tudi Tine in Dana sta takšnih misli, pametna človeka, z njima se ne bo težko sporazumeti, kadar bo čas ... In je dajal za pijačo, kot da pijejo likof za imenitno kupčijo.

— Lepo so se domenili, Orešnik, kako ti jo bodo nagodli, — je rekla Rezka.

— Medvedovo kožo prodajajo, ko je medved še v brlogu, — je rekel Orešnik. — Nimam še toliko zemlje, da bi mi med

zobe silila, s tisto, ki jo imam, bom pa sam gospodaril, dokler bom še s temle gibal! — In je srdito zganil z mezincem na desnici.

— Postarali smo se, Orešnik, pa nam gre vse navzkriž, — je rekla Rezka.

— Postarali, — je rekel Orešnik, — a vendar so si začeli prezgodaj deliti, kar ni njihovo in morda nikoli ne bo. Če je tako, lahko z Marjano tudi prekrižava roke in sedeva v senco; če bo potem še kaj ostalo, naj si pa le delijo.

Ko je že odhajal, je Rezka rekla za njim nekaj vsakdanjih in plehkkih besedi o današnjih mladih ljudeh, ki se jim hoče samo zložnega življenja, on pa je le zamahnil z roko in šel. Želijo si zložnega življenja, da, a to je bilo samo kot tvor iz bolne krvi. Korenine zla so bile globlje, toda on temu ni prišel do dna in bil je tudi preveč razburjen, da bi bil pre-mišljal o tem. Samo domov se mu je mudilo; po petih letih je bila mera polna do vrha.

Domov je prišel kot huda ura, pa tudi v hiši je završalo kot ob hudi uri. Pozneje se je komajda spominjal, kako je vse bilo. Ni se velikokrat zgodilo, da bi bil udaril s pestjo po mizi, tokrat pa je tolkel s pestjo po mizi in krožniki so poskakovali. Nedeljsko opoldansko razpoloženje, če ga je kaj bilo v hiši, je bilo v hipu razbito. Glasovi so se prepletali drug čez drugega, nihče ni nikogar več razumel, Orešnik je s trdim, od razburjenja krakajočim glasom vpil, *naj si delijo dediščino po njem, ko bo stegníl cempeti, a ne prej, ne prej, potem naj si delijo, če bo kaj deliti, ha!* — in dovolj mu je vsega, vsega njihovega slepomišenja, hudič naj jih vzame vse skupaj, hudič naj vzame še grunt, bolje, kot da bi ga dobili oni, on se ne bo za nikogar ubijal, sit je vsega, do grla! ... Otroka sta planila v jok, za hip je videl med vrati Marjano, ki je vsakega za eno roko vlekla ven, videl Malko, ki je stala pod stensko omarico, bleda kot zid, in ponavljala: — Moj Jezus, saj sem pravila, *da nikar ... da nikar ... da nikar,*

— in Albin je tudi nekajkrat udaril po drugem koncu mize in zavpil, naj Orešnik ne misli, *da je dobil bedaka v hišo, zastonjskega hlapca,* in on bo že ... bo že ... bo že ... In spominjal se je pozneje, kako je Albin nekaj vpil, nato pa stopil k Malki, jo stisnil za roko nad komolcem, trdo, ona

pa se je zdela kakor za vse brezčutna, in rekel ji je, *da v tej hiši nimajo več kaj iskati, ne on ne ona ne njuna otroka, in dovolj dolgo je bila v tej hiši za deklo, zdaj pa se ne bo dotaknila nobenega dela več, prepoveduje ji, da, prepoveduje, in on je bil dovolj dolgo za hlapca, a tega je konec...* Stari pa je stal zraven mize in vpil, *da ven, ven, ven iz njegove hiše*, vpil, ko je bil že sam v prazni hiši, v enakomernih presledkih, spet in spet svoj *ven!*

Marjana je ponoči jokala in molila, še jokala in molila in v presledku med jokom in molitvijo mu je povedala, da je Malka nesrečna ženska brez svoje volje — na jesen bo spet imela otroka. Orešnik ni rekel nič. Tokrat ga ni več dušilo. Tako in tako je bilo vse izgubljeno.

Potem tedni, ko so hodili v hiši molče drug mimo drugega, kot tujci. Stari se je umikal na polje, na travnike, v gozd. Malka mu je kdaj pa kdaj prišla pomagat, ženska s težkim životom in z upadlim obrazom. Težko mu je bilo, gledati jo tako nesrečno.

V začetku poletja mu je povedala, da se bodo preselili v mesto. Ne v vas v dolini, v mesto pojdejo. Albin odhaja iz tovarne lesonitnih plošč. Poslej bo delal v mestu v prevozniškem podjetju.

— Pa tudi prav. Če se ne Tinetu ne tebi grunt ne smili, se tudi meni ne bo več, — je rekel takrat.

Malka je imela oči polne solz.

— Moj bog, kam smo prišli, — je rekla. — Moža vendar ne morem pustiti.

Ne, kakršen je tudi bil Albin, vendar ga ni mogla več zapustiti, ta ženska z nabrekliim životom. Spet se je zganilo v njem usmiljenje z njo, a vendar, ne, tolažiti je tudi ni mogel. Preveč ga je izdala. Tudi ona. Da, tudi ona.

In zdaj so odšli. Tovornjak je davno izginil na klancu, Orešnik pa je še zmeraj stal v čebelnjaku in gledal med zelene bukve, med katerimi ga je videl nazadnje. Cilarjev oreh se je ostro odražal od neba in Orešnik je spet in spet mislil, da usoda ni bila usmiljena z njim, ker ni ostal pod Cilarjevim orehom. Kakšno pot je prehodil od takrat, zato da bi navsezadnje vendarle moral priznati, da je bilo vse zaman! Ne grunta ni rešil, in sploh ničesar ne.

Popoldansko sonce je že risalo dolge sence. Zganil se je. Vso večnost ne moreš stati v čebelnjaku. Moraš nazaj, tja, v hišo.

Obupano je pogledal proti hiši. V nogah je bila svinčena teža, ko je stopil iz čebelnjaka. Vlekel jih je za seboj. A moraš, moraš v hišo, kjer je zdaj zbegana Marjana sama. In vse tako prazno kot da so pravkar odnesli mrliča. Ne enega samega, dva, tri hkrati. *Moraš, moraš tja gor.*

5

Tako se je pravzaprav začelo, da, na peščenem dvorišču vojašnice v mestu, na dvorišču, obdanem z visoko ograjo, prepleteno z bodečo žico, po katerem so tekali, vpili in se smejali vojaki, rezgetali preplašeni konji, kmetje zaskrbljeno gledali izpod klobukov in držali za uzde svoje živali, kot da jih je mogoče obvarovati, kot da se je sploh mogoče umakniti bližajočemu se zlu, medtem ko so možje v uniformah z našitki imeli samo prezir zanje, za njihovo kmečko preproščino in bedne poskuse, kako ukaniti vojsko, poskuse, v katerih ni bilo pravega poguma, pravzaprav nikakršnega poguma; možje v uniformah so takrat gledali na bližajočo se vojno kot na nekaj, česar se drži pridih nečesa junaškega, vsi, celo veterinar, ki je z obešenjaškim posmehom široko razmetaval okrog sebe besede, da bo šlo še vse kaj drugega pozlu, ne samo nekaj kmečkih konj.

Da, tam nekje se je začelo, začela se vrsta izgub in porazov.

Orešnik je najprej izgubil konja, potem pa je po vrsti začel izgubljeni še vse drugo. Izgubil je svoje kmečko poštenje, ki se je zdelo neomajno, čeprav si je nekoč v bukovem bregu nad mlinom, ko je prestavil mejnike, samovoljno krojil pravico in tudi pisano pravico pripravil do tega, da mu je na njegovo početje pritisnila svoj pečat. Tisto ni bil greh, ki bi se ga bil želel spovedati na zadnjo uro. Svoje poštenje pa je do kraja izgubil, ko ga je dolgi Henrik, zeleni hudič, zapletel, preprostega kmeta, v nevarno igro za grunt, za domačijo. Zelenemu hudiču ni bil kos, a igro je moral igrati,

zakaj stavo, Orešnikov grunt, je določil hudič sam, ne on, Orešnik, ki svoj živi dan ne bo mogel razumeti, kako, s kakšno pravico vendar ga je hudič potegnili v svoj ris.

Potem je šlo vse zelo hitro. Leta po vojni, ko se je zdelo, kot da se kmeta, gruntarja, zaradi njegovega kmetstva drži pečat, kot da je kmet, gruntar, sramota, ki jo je treba izbrisati z obličja zemlje. Tine tega ni vzdržal in je bežal od doma kot s kraja, ki je zapisan pogubi. Vse drugo, kar je potem počel v dolini, tudi to, da je šel za Dano, žensko, ki ji je bil bržda vsak kraj kot železniške postaje med vojno, ko je bila sprevodnica, je prišlo, ker ni imel tal pod nogami.

Nato je izgubil še hčer. In imel je vnuke, a vendarle ni imel nikogar.

Dolga leta je bilo, kot da se je upiral z vso močjo, voz pa je vendarle drsel nazaj po klancu in zdaj je lahko samo še gledal, kdaj se bo razbil na dnu. Samo verjeti še ni mogel, da se bo res razbil in da je to konec.

Leto dni pozneje se mu je zdelo, da morda vendarle ni storil vsega, da bi rešil grunt, domačijo, tisto, kar bi vsekakor moralo biti rešeno.

Življenje na Robu je zamiralo. Bila sta sama, on in Marjana. On star kmet; ob nedeljskih jutrih, ko je iz navade še zmeraj stal pred polslepim ogledalom na stenski omarici v hiši in se bril, ker se ni mogel odreči redu, katerega se je držal vse življenje, se je videl takšnega, kot je bil v resnici: bil je starec z oguljenim temenom in s sivimi brki, s presušnim obrazom, ki ga je razoralo dokaj brazd, katere so se križale, ostro se sekale med seboj — življenje je trdo oralo po njem. Široka ramena so bila ozka, upognjena ramena starega moža; nekdanji bi bil vrata zaslonil s svojim širokim hrbtom, zdaj pa je prazna obleka ohlapno visela na njem. Kakor ptičje strašilo, je pomislil kdaj pa kdaj. Za nikamor več. — Od njega grunt ni imel več veliko pričakovati. In od Marjane še manj, stare ženske s krtičastimi nogami, ohlapne kot lutka iz cunj, z nezdravo rumenkasto poltjo zavoljo bolnih jeter — ne, od nji ni bilo več veliko pričakovati.

Minulo leto ju je zdelalo. Orešnik je ob nedeljah obredel dokaj kajž po grapah, ko je iskal tarbearjev, toda ljudi za

delo ni bilo, razpotaknili so se po svetu, in Rob je bil daleč, nobeni kajzarici se ni dalo hoditi v hrib, komaj komaj je naprosil pomoč za košnjo in žetev in mlačev. Jeseni je Marjano vrglo, dva, tri tedne je poležavala, medtem ko je stari nerodno brkljal med lonci; ko se je vendarle spet spravila na noge, je sprevidel, da je to zadnje leto, ko sta kmetovala, dalje ni več mogoče.

Odpiral je vrhnji predal v komodi in prešteval denar; bilo bi ga dovolj za mali traktor s prikolico, a kaj bi zdaj s traktorjem? Vendar je bilo dobro, da je bil denar tu, zdaj, ko sta ostala z Marjano sama.

Tisto jesen in zimo mu je kupček bankovcev rasel. Ni jih več spravljal v staro listnico, marveč v leseno škatlico s poslikanim pokrovom, ki jo je bila Marjana nekoč prinesla iz mesta. Predal je zaklepal, ključ pa spravljal v omaro za obleko; nezaupljivo je ogledoval tujce, ki jih je po naključju zaneslo po poti v hrib, nezaupljivo celo drvarje, ki so ob jutrih in večerih hodili mimo. Kaj veš — ljudje niso pošteni, in samo dva stara človeka v veliki, prazni hiši, in denar v komodi je bil pravzaprav vse, kar je imel, od česar se je dalo živeti. Hlev je skorajda izpraznil; Marjana je jokala vselej, kadar je spet odvezal žival in jo izročil kupcu, in vsakokrat je stala na pragu z oškrbljeno porcelanasto skledico v roki in s pušpanovo vejico kropila kaplje blagoslovljene vode za odhajajočo živaljo. Krave iz hleva pa so odhajale, dve po okoliških kmetijah, druge v dolino, v kmetijsko zadrugo, od tam pa bržda v mesnico. — Tako daleč te je prignalo, kdo bi si bil mislil, — je govoril celo Petrač, ne brez obžalovanja, zakaj v zadnjih letih mu je postalo očitno, da se posebno s hribovskimi kmetijami dogaja nekaj hudega, nepopravljivega. — Orešnik mu je enkrat samkrat odgovoril: — To ste vendar hoteli, — sicer pa je z jezno užaljenostjo spravljal bankovce v denarnico; vendar gre vse pozlu, bankovci niso žival, ki jo počehljaš med rogmi, čutiš njeno toplo sapo, ji rečeš besedo, dve, kakor da te razume — bankovci so potiskan papir, vsako leto jih je več in vsako leto tudi manj veljajo.

Ko so ostali v velikem hlevu samo še konj in dve kravi, je Marjana rekla, naj jenja; vendar ne sme ostati vse prazno, kot da so pogoreli.

— Pogoreli, — je zamrmral on v brke, — pravzaprav je huje, kot če bi bili pogoreli. Na pogorišču si spet postaviš hišo in začneš znova, tu pa ni več kaj začenjati.

— Ne godi se samo nama tako, — je rekla ona.

— Ne, — je rekel on, — saj to je tisto. Prekleti svet.

Jezno je gledal z Roba v dolino. Tam spodaj so zdaj asfaltirali cesto. Valjarji so drobili in tlačili gramoz in pesek, vse je vonjalo po katranu, jedek vonj, kot po razkužilu. Po cesti bodo švigali avtomobili, vrste avtomobilov, zmeraj več jih bo. V dolini se je vse spreminjalo. Gostilno »pri Rezki« so prenovili, spravili proč trhle trame, h katerim so nekdanj voznički privezovali konje, hiša je dobila gosposko lice, na nekdanj kmečkem dvorišču so stale pogrnjene mize in pisani stoli. Aluminij se je bleščal v soncu, da ti je vid jemalo, vse je bilo novo, pisano, gosposko — vrt kot restavracijski vrt v mestu. Na Ledini vse pozidano; kmetijska zadruga je primikala streho k strehi na nizkih betonskih poslopjih, razširila se je, s svojimi poslopji je pokrila svet prav do vznožja hriba. — Za tovarno visoke stanovanjske hiše, trinadstropne, na zgornjem koncu vasi je čez noč pognala iz tal bencinska črpalka, in nato, spet skoraj čez noč, zadaj na travniku velika mehanična delavnica. Kmečke hiše v vasi so se zdele iz dneva v dan manjše, še tiste najbolj bahate; s svojimi preprostimi širokimi pročelji so bile hudo stare, v ničemer več se niso mogle kosati z vsem tem novim, kar se je razraslo zunaj vasi, jo opasalo, jo kakor stiskalo, staro vas, ji jemalo njeno nekdanjo veljavo in pomen.

Svet hiti z dolgimi koraki dalje, ne s koraki, na hitrih kolesih drvi dalje — ti, Orešnik, pa si ostal tu gori v hribih, hribovski kmet, ki so te izdali otroci, zdaj pa te je tudi moč že zapustila . . . Ostal si tu gori, kmet, ki je pustil svoje njive, da se bodo spremenile v celino, gruntar, ki lahko prešteva prazne jasli v hlevu. In nisi še tako hudo star, nikakor ne, petinšestdeset, kaj pa je že to takega? — Bolezen ti je tudi prizanašala, enkrat si ležal za pljučnico, dajali so ti mleka, s smodnikom zmešanega, in si se izlizal prej, kot bi te bil kak mestni padar, in nekoč te je konj brcnil v trebuh, da, takrat ti je bolj trda predla, Marjana in pastir sta te spravila na vozu v mesto in od tam so te z rešilnim avtomobilom

odpeljali v bolnišnico, a si se tudi izlizal... Ne, nisi še tako star in onemogel, samo vsa moč te je zapustila, ker so ti ubili voljo! Ali nisi jeseni ob vsakem pripogibu na njivah pomislil *Zakaj, za koga pa vendar krivim hrbet, saj bo prej ali pozneje tako vse pri hudiču!* Tako je, to je tisto, da, in morda si se vendarle prehitro vdal.

Kazno je bilo, da tudi Marjana preišlja, ali bi vendarle ne bilo mogoče pomagati domačiji in tako tudi njemu, gospodarju, ki ga je vidno podiralo. — Kakor da sta pretrgala pogovor, ki sta ga imela pravkar in ga zdaj samo nadaljuje, mu je rekla nekega večera — o vseh pomembnih stvareh je še zmeraj govorila z njim samo zvečer, ko sta že legla, čeprav sta bila zdaj sama v hiši — da bi bilo dobro, če bi vzela koga v hišo. Glas ji je bil malce negotov, vedel je, kaj se skriva za njeno negotovostjo, ni se še sama v sebi sprijaznila z mislijo, da naj bi vendarle ne dedovala domačije Tine in Malka. Govorila je, kot da se peha v klanec, z dolgimi presledki med besedami: najbolje bi bilo, če bi koga vzela v hišo. Da bi ne bilo tako prazno. In tudi zastran dela. Navsezadnje, kaj več... bi morda lahko ostal za zmeraj pri hiši.

Se tisti večer sta začela pretresati sorodstvo, njegovo in njeno. Dolgo v noč sta govorila, počasi, preišljeno, skoraj šepetaje se pogovarjala v tihi mesečini, ki je metala v sobo, na pod, na postelji negibne sence rož in vinske trte na oknu. Sla sta od hiše do hiše, pri vsaki sta se ustavila, a bera je bila slaba. Med sorodniki v dolini ga tako ni bilo, ki bi bil voljan katerega svojih otrok dati v hribe. In potem še Tine in Malka, ki sta odšla od doma, na tistem sta pa vendarle prepričana, da jima grunt ne odide; saj, čemu bi se pehal za nekaj, kar boš tako in tako dobil, samo malce počakati je treba! — zaradi njiju bi se žlahti zdelo vse še bolj zamotano. In potem hribovska žlahta — vsega skupaj sta naštela tri, štiri pobce, a bi nobeden že za pastirja ne bil dober, z otroki, ki še za pašo niso godni, se vendar ne moreta ubijati! Čudni časi, ko ne najdeš nikogar, da bi mu mogel dati grunt!

Ali se je Orešnica že tisti večer spomnila Flisarice, njegove sestrične, matere terenca Pavla, ki so ga ustrelili takrat, ko je gorel mlin, Orešnik ni vedel; omenila je ni. In tudi pozneje ne, čeprav sta ves teden, morda še dlje, spet in spet načenjala

pomenek, kje bi dobila koga, da bi ga vzela v hišo. In tudi on je ni omenil, svoje ubožne sestrične, vdove po delavcu na žagi, ki je imela polno bajto otrok in ji vsaj dva ali trije, kolikor je vedel, niso še zrasli pod vrh. A premišljal je o njej. Ni vedel, ali se ji zdaj godi bolje, dolga leta je ni več videl. Že prej sta se poredko srečavala, po vojni pa jo je videl enkrat samkrat, po naključju je naletel nanjo v mestu. Prišel je na avtobusno postajo in tudi ona je stala na avtobusni postaji, precej izdelana in s črno ruto na glavi. Črna ruta ga je presunila, spomnila ga je na Pavla. — Po kom pa žaluješ? — mu je ušlo vprašanje. Mrtvo ga je pogledala in si popravila ruto na glavi. — Po rajnem vendar, — je rekla. — Oh, tako, — je rekel z občutkom olajšanja, — mislil sem ... saj je vendar že tretje leto pod zemljo. — Navadila sem se že črne rute, — je rekla, — navadila. Najprej Pavel, potem Tone, sina mislim, ki je padel tik pred koncem vojne, in zdaj je še moža pobralo. Navadila, da ... — Tistikrat mu je rekla, da bo nekoč prišla na Rob, rada da bi videla, kje je Pavel padel. — Vsaka njena beseda je bila zanj kot žerjavica, pekle so ga, jezik se mu je okorno valjal po ustih, ko je momljal, da še sam ne ve prav dobro, kje so Pavla ubili, zakaj njega so takrat prijeli, ga gnali v dolino pa v mesto, v zapor — saj je pač slišala o tem? — Prikimala je: slišala, kajpada. Rekla je, da ni nič izvedela, da je bil Pavel pri mostu ranjen, ne, nihče ji ni povedal, in da je padel, je tudi izvedela, ko je bil že v zemlji. Prej pa se je kdaj pa kdaj oglasil doma in tudi povedal, da se včasih ustavijo pri Orešniku in dobijo jesti. — Glas ji je bil neskončno potrpežljiv, ko je pravila o Pavlu. A besede zanj kot žerjavica, živčno se je prestopal in pogledoval po cesti: sveta nebesa, ali še ne bo avtobusa? In: *da, da, je žužnjaj, jesti jim je dajal, terencem, kajpada, a Nemci so pazili nanj, dolgi Henrik, ki je bil na žandarmarijski postaji v dolini; prav tisti čas, ko se je zgodila nesreča in so Nemci požgali mlin, pa dolgo ni več vedel, kje so terenci, da, in potem ni veliko manjkalo, da ga niso ustrelili, njega, Orešnika, in tudi Cilarja, policisti so ju hoteli ustreliti pod Cilarjevim orehom, a so si premislili in ju odgnali v dolino. In pravzaprav je bilo vse zaradi Pavla, je rekel, in pri tem mu je bilo, kot da je vendarle odplačal del svoje*

nehotene krivde, ker je užil vsaj veliko strahu, da, pravzaprav zaradi Pavla, Cilarja so tudi hudo vrteli, še bolj kot njega, Orešnika, in Cilarjeva Cveta se je šele po vojni vrnila iz Nemčije. *A lahko bi se bilo slabše končalo, da, še slabše;* Pavel je seveda padel, a lahko bi bilo še huje... Žužnjal je, se prestopal, bilo mu je, kot bi plesal po razbeljeni plošči, ves čas ni pogledal sestrične, ženska pa je vmes vzdihovala — in navsezadnje je vendar že prišel njegov avtobus; skoraj pognal se je nanj, najhujše muke je bilo konec. A še nekaj dni po tem srečanju se ni znebil neprijetnega občutka v grlu in v želodcu je čutil slabost, kakor da je pil pokvarjeno pijačo, gosto pa tako prav z dna, ko je že mislil, da je nič več ne bo vzdignilo na vrh. — Zdaj se je spomnil, da Flisarice ni bilo na Rob; morda se ji je zdelo, kot da ji je s tem, kar je pravil na avtobusni postaji, skorajda hotel očitati.

Zdaj je spet mislil nanjo, in bil je toliko star, truden in izmučen od vsega, da se mu je zdelo, da bi ji popravil krivico, s sebe pa do kraja zbrisal svojo krivdo, čeprav nehoteno krivdo, če bi vzel v hišo enega njenih otrok, če bi mu pozneje dal grunt. A o tem je premišljal še precej dni in le ni mogel z besedo na dan. Potem je, spet nekega večera v kamri, kakor mimogrede rekel:

— Flisarica bi morda dala katerega.

Marjana pa je poprijela za besedo, kot da jo je njej sami vzel iz ust:

— Zares! Ona ima še dva ali tri doma, če prav vem.

— Dekle bo bržda že precej odraslo, — je rekel on, kot da naglas premišlja. — A za njo sta še dva pobca.

— Vidiš, — je rekla ona. — To si se pametno domislil.

— Treba bo govoriti z njo, — je rekel Orešnik. Na to pravzaprav prej ni bil pomislil.

— Kaj, če bi ji najprej pisal?

— Ne vem, — je rekel. — Pisal? Ne vem.

— Premisli, — je rekla ona. — Saj se ne mudi. Tako hudo se spet ne mudi. Če sva že več kot leto dni sama, bova že še malce potrpekla. Za kak teden ne gre. Za teden, dva ali za mesec dni. Zdaj, ko je hlev skoraj prazen.

— Saj, — je rekel on. — Mesec dni, tudi dva, tri mesece... Premislil bom, ali naj bi ji pisal, ali naj sam stopim do nje.

— Premisli, France, le premisli.

Pavla ni nobeden od njiju omenil.

In premišljaj ni dolgo. Kak teden dni pozneje je neko nedeljsko jutro rekel ženi izpred ogledala, pred katerim se je bril:

— Če ti je prav, bi stopil do Flisarice.

Ona je bila skoraj malce presenečena, da se je tako hitro odločil. A zdaj je kajpada spet reševal grunt in bilo je, kakor da se je zadelj tega vrnilo vanj nekaj nekdanje odločnosti in moči.

— Dekle dela v tovarni, — je rekla. — Eden fantov je vajenec v mehanični delavnici v mestu. Enega, najmlajšega, ima še doma. Prav zdaj je nehal hoditi v šolo. Logar ga je najel za poletje, njega in še nekaj fantov iz doline.

Presenečeno se je od strani na pol ozrl nazaj nanjo. — Ti pa tudi zmeraj vse veš! — je rekel.

— No, da ne bi zastonj hodil, — je odvrnila. — Drvarji so mi povedali.

Pokimal je. — Če ga bo voljna dati, — je rekel, — bo morda še za vse dobro in prav.

— Bog se usmili, vsega hudega na svetu pa vendar nisva zaslužila, — je rekla ona.

Potem je šel. Prav lahka pot to zanj ni bila, ne kratka in tudi sicer ne lahka. A opoldne je vendarle že sedel pri mizi v Flisarjevi kajži in se celo nekolikanj silil z žlico, ko je s sestrično in njenimi tremi otroki južinal. Vmes si je ogledoval fanta. Presodil je, da je šibak za svojih štirinajst let, droban deček z mršavim, pegastim obrazom in z drobno kodrastimi, rdečkastimi lasmi, in tudi plah se je zdel, komaj si je upal pogledati brkatega starega sorodnika, o katerem je vendar že kdaj kaj slišal. A morda ni napak, da ni predrzen paglavec, si je rekel, in razvajen tudi ni. — Bil je skorajda zadovoljen.

Po južini so se otroci razšli, Orešnik in ženska pa sta sedela pred bajto na klopi in ženska je tarnala. Veliko dobrega ni imela tu v grapi, je pravila, rajni Tone, saj si ga poznal... Branili so ji doma, ko se je možila na kajžo, a takrat je videla samo njega, mlad človek v svoji nespameti ne misli daleč, no, kaj bi pravila... In med vojno je bilo

dvakrat hudo, noč in dan se ni otrešla strahu, vse do konca vojne ne, srce ji je nabijalo v vratu, kadar koli je zagledala nemško patroljo v grapi, in kurirji so se oglašali, rajni pa je potem nosil to in ono na žago, z žage spet kaj drugega domov, in tisto spet kdo ve kam... In potlej fanta, ki sta padla... raje bi se ne spominjala, a to so stvari, ki jih ne pozabiš, zdaj se je postarala, pa je vse še bolj živo pred njo kot pred leti, misli samo na te stvari in se jih spominja...

Orešnik je prikimal, njene besede so še zmeraj pekle, vendar ni bilo več, kot da pleše na razbeljeni plošči; pravil ji je o svojih težavah, sinu in hčeri ni bilo do grunta — saj je morda kaj slišala o tem? — o Malki ne mara reči nič slabega, a kaj naj bi bila storila, ko se je do kraja pokopala, ženska z otroki ne more drugega, kot iti za možem, pa naj jo že vleče za seboj v pogubo ali kamor koli, toda zdaj sta z Marjano sama in tako sta se pač odločila, da bi... Če je ona, sestrična, pripravljena dati fanta na Rob, naj ga da, in ne bo ji žal, ne njej ne Lojzku.

Nekajkrat si je z robom predpasnika obrisala oči; Lojzek je njen najmlajši, je rekla, a potlej tudi, da je to za fanta sreča, velika sreča in Bog naj Orešniku povrne dobroto! Kaj drugega bi mogla fantu želeti, kot da bo prišel v dobro hišo, samo... In spet si je pritisnila konec predpasnika na oči in malce tipala v Orešnika: samo če bo potem vse tako, da bo prav. Da se ne bi zgodilo, da bi bil fant pastir in hlapec, navsezadnje pa bi ostal praznih rok. Potem bi ga že raje dala v tovarno ali kam v mesto za vajenca.

Orešnik je rekel, da naj fant pride in poskusi. Jutri mu še ne bo zapisal grunta, ne, tega vendar ne more, tega bi nihče na svetu ne storil. A ko bo čas, ko se bo pokazalo, ali je fant za kmetijo in kmetija za fanta, bo storil kot je prav. Če se fant in grunt ne bosta ujemala, se bo tudi kmalu izkazalo. Ne, sestrična naj zadelj tega ne bo v skrbeh. — Trudno in grenko se je nasmehnil s trdimi usti: on, Orešnik, je prestar, da bi hotel koga goljufati, da bi si jemal greh na dušo, je rekel.

Tako je bilo dogovorjeno. Orešnik je odšel in pot nazaj mu ni bila tako težka in dolga kot tja, čeprav je šla navkreber. Morda bo vendar še vse dobro.

Flisarica je kak teden dni pozneje prišla s fantom. Lojzek je vse, kar je imel, prinesel s seboj v papirnatem zavoju, prevezanem z vrstico. Odložil je zavoj na klop, potem pa se pravzaprav ni ganil od matere, dokler je bila na Robu. — Flisarica si je z roba nad grapo ogledala breg na drugi strani potoka, kjer je padel Pavel, tja pa ni šla; saj bi ji tudi nihče ne bil vedel natančneje pokazati, kje je Pavel pravzaprav padel; Nemci so ga sami pobrali in spravili v dolino. Otrla si je nekaj solz iz žalostnega spomina, sicer pa se je predvsem razgledovala po Orešnikovi hiši in dvorišču, vmes pa poučevala sina, naj uboga strica Orešnika in teto Orešnico, in enkrat, ko je mislila, da je ne slišita, mu je pošepnila, naj bo pameten, zakaj zdaj da ga je Bog pogledal skozi veliko okno. — In nato je odšla.

Fant je bil kot mlada žival, ki jo nekdo potegne iz vaje-nega tesnega in toplega gnezda in jo prestavi v drug, širši prostor. V vsem njegovem vedenju je bilo nekaj plahega in okornega, gibal se je, kot bi se neprestano bal, da se bo ob kaj zadel, Tisto, ob kar se je bal zadeti, pa je bil brkati kmet, star, dolg, upognjen in precej molčeč, ki je hodil okrog v svojih hribovskih škornjih in je bilo povsod čutiti njegovo navzočnost. Stari kmet ni bil neprijazen, prijazen pa tudi ne, zakaj to ni znal biti. Fant je bržda čutil, da starcu razen grunta ničesar ni zares mar; govoril je o delu, spet in spet samo o zemlji in živini in delu.

Z žensko, ki je prinašala na mizo polno skledo, bi se bil fant morda laže sprijaznil. Včasih ga je spraševala o domu in bratih ter sestrah; skušala ga je pripraviti do tega, da bi se znebil svoje plahosti, se udomačil na Robu. Fant ji je odgovarjal na kratko; njegov drobni, pegasti deški obraz je bil zbeگان in oči malce prestrašene. Zgoraj v izbi mu je pripravila ležišče, pogrnila mu posteljo s svežimi platnenimi rjuhami, pokazala mu staro češnjevo omaro, v kateri ima lahko shranjeno svojo obleko. Vse to je storila, ne kot za hlapčiča, marveč kot za domačega sina. Celo nekaj denarja mu je stisnila v roko, dvakrat prepognjen bankovec za tisoč dinarjev, kar tako, da bi se čutil bolj samozavestnega. V njej je bilo veliko pripravljenosti in volje, da stori zanj, kar je mogoče.

Fant pa bržda ni mogel razumeti, zakaj naj bi ga bil zdaj Bog pogledal skozi veliko okno. Morda je mislil na mehanično delavnico v mestu, kjer je delal brat. Vzdušje tam mu je bilo bržčas bolj znano in domače, kot vzdušje v veliki, stari kmečki hiši. Vonj po gumiju, bencinu, nafti, strojnem olju, pločevinaste škatle z olji in mazivi, sikajoči plamen iz cevi varilca, kadar spajkajo, avtomobili, ki neprestano hrumijo pred delavnico, priganjajoči, a vendar širokosrčni glasovi voznikov, fantje v delavnici, vsi v modrih, od olja, maziv in železovega prahu zamazanih oblekah — tisto je bil svet, v katerem bi se bil najbrž kmalu otresel plahosti. Tu pa velika, prazna hiša, ki se v njej pod vežnimi oboki lovi ukažujoči gospodarjev glas. In ob večerih se zdi hiša dvakrat prazna, takrat ko sedijo pri mizi in se med tiktakanjem ure dva glasova silita, da bi bila prijazna z »novincem«, ki odgovarja počasi, obotavljivo, ter prav tako počasi in obotavljivo nosi žlico v usta. — Moral boš bolj jesti, da boš zrasel, — pravi ženski glas, — zdi se mi, da te ni veliko za fanta, ki je že končal šolo. — In moški glas pravi: — Počasen pri jelu, ni prida pri delu; le zajemi, fant, nič se ne boj, da boš skledi preglodal dno. — Tenka deška roka pa slejkoprej počasi nosi žlico v usta in fant skorajda čaka, kdaj jo bo mogel odložiti. Niti zdrava lakota se ne prebudi v njem, si mislita postarna človeka, ki ga gledata, to ni prida znamenje.

Ne, resnično se je izkazalo, da fant nima daru za kmeta. Ne daru in ne veselja za to, da bi delal na polju in spravljal seno in mlatil, odhajal s sekiro v gozd, sploh se oprijel katerega koli raznolikih kmečkih opravil, ki se vrstijo skozi vse leto, zmeraj enaka in vsako nekolikanj drugačno. Ne; po dveh, treh tednih fant še zmeraj ni znal prav zapreči konja in nikoli ga tudi ni prevzelo objestno veselje, da bi bil zajahal konja in se v diru zapodil z njim po dvorišču. Nobene besede ni našel za živino, da bi se bil pogovarjal z njo, ko ji je kdaj pa kdaj malce vardeval; molče in trpno je metal krme v jasli in se umikal kravjim rogovom. In nikoli ni sam stopil v čebelnjak, nikoli odprl panja, da bi pogledal, če satje že postaja težko od strdi — v vsem tem zanj kratkomalo ni bilo nobenega veselja. In imel ni prav nič daru, da bi se pogovarjal o stvareh, o kakršnih se pogovarjajo kmečki

fantje, celo nobenega smisla za potegavščine, kot so v navadi med kmečkimi fantiči, in navsezadnje niti ne želje, da bi stara dva imel malce za norca in se izmikal delu. Nobenega daru, da bi bil kdajkoli kmet, ponižen pred Bogom pri nedeljski maši v dolini, pol ponižen in pol uporen pred oblastjo, kadar kaj terja, in malce bahaški pred drugimi kmeti in posebej pred ljudmi, ki ne živijo na svoji zemlji, marveč iz rok v usta. Ne, fant ni imel ne daru ne veselja, da bi bil kmet.

To sta tudi Orešnika morala sprevideti. In kakor da drug drugega po malem pripravljata na to, da se jima bo tudi to upanje izjalovilo, je on rekel Marjani:

— Ne vem, kako bo. Zdi se mi, da se mu delo nič prav ne prime rok. Nič ga ne veseli.

— Dolgčas mu je, — je rekla ona. — Morda se bo še privadil. Kmečkega življenja ni navajen.

— A saj je zrasel v grapi, — je rekel on.

— Na kajži, — je rekla Marjana. — Tisto njivico ali dve, kolikor jih pač imajo, bržda obdela Flisarica sama. Na kajži je zrasel in v polni hiši otrok. A morda se bo vendar še privadil.

On je samo skomignil z rameni. Privadil? — ta že nikoli. Nobeno jutro ga ni bilo treba dvakrat klicati, Orešnik je samo enkrat zaklical na stopnicah in brž nato je fant potoglavo prišel iz kamre. In nobenega dela mu ni bilo treba dvakrat ukazati, toda vsega se je lotil ubogljivo, a tudi tako brezvoljno, da ni bilo od njegovega dela nobenega haska. Kratkotomalo nobenega haska. In očitno si je tudi zaman prizadeval, če si je sploh prizadeval, da bi razumel, da ga je Bog pogledal skozi veliko okno. Tako si je kvečjemu mislila fantova mati, ki je prišla z grunta na kajžo in potem desetletja utegnila premišljevat, da je predrago plačala kratki čas, ko ji je bila ljubezen do rajnega še v veselje; tisti čas je bil resnično tako kratek in tudi že tako daleč, da spomin nanj ni prav nič več odtehtal vsega poznejšega. — Ne, za dečka to ni bila sreča in deček bi tudi nikoli ne mogel razumeti, da je življenje na hribovski kmetiji zanj lahko dobro, sreča, kakršna se ti ponudi samo enkrat v življenju.

Nekolikanj sta čakala, da bo fant morda nekega dne izginil. Kratkotomalo izginil, in z njim vred tisto malo njegove

brkljarije, ki je nikoli ni razporedil na vrhnji polici v omari, marveč je ostala v papirnatem omotu na dnu omare. To bi bila za vse še najpreprostejša rešitev, ko že ni mogoče pričakovati, da bi se res prijel hiše.

Toda fant ni spravil skupaj niti toliko strahopetnega poguma. Pač pa je bržda kakšno nedeljo po maši — a še to je bilo težko uganiti, kdaj, saj se je držal starega, skoraj ganil se ni od njega, in ves čas je imel poslušen in vase zaprt obraz — kupil v trafiki dopisnico, nekje v naglici načočkal, naj mati pride ponj, in jo naskrivaj spustil v poštni nabiralnik.

Naslednjo nedeljo je bila namreč Flisarica spet na Robu, povaljano in pomečkano dopisnico je položila na mizo in pol je pregovarjala sina, naj se vendar zave, kaj je dobro in najboljše zanj, pol tarnala, da tudi s svojimi otroki nima sreče; dva ji je pobrala vojna, ti, ki so ji ostali, pa nimajo prav nič več pameti, kot jo je imel njen rajni, Bog mu daj dobro. A sprevidela je tudi sama, da tu ni mogoče nič več spremeniti, zakaj rekla je, da je revežu bržda usojeno, da svoj živi dan ostane revež, še takrat se ne izkoplje iz revščine, ko bi se morda le mogel, da, in to se je pokazalo tudi zdaj po vojni, ko je bilo vendar toliko besedi o tem, da se za reveža začenja boljše življenje, a samo pogledajte si, kako so si nekdanji bogatini spet opomogli, revež pa je slejkoprej revež. In nato je Lojzku velela, naj pobere svojo šaro in gre z njo; še ob tisti zaslužek, je rekla, se je spravil, ki bi ga bil lahko imel pri gozdarjih.

Čaj, ki ga je Orešnica postavila prednjo na mizo, je pustila v skodelici nedotaknjen, in to je bilo znamenje, da sta se ji tudi Orešnika zamerila, čeprav bi bržčas ne bila vedela povedati, s čim. In deset minut pozneje sta z Lojzkom odhajala; Lojzek s svojim papirnatim omotom, kot je prišel k hiši, in z novimi čevlji na nogah, ki mu jih je prinesla Orešnica iz doline drugi teden po tem, ko je prišel k hiši, ona pa z nekaj bankovci v oguljeni ročni torbici in zaradi čevljev in bankovcev na pol potolažena; Orešnik ji jih je dal, da bi ne tarnala o izgubljenem zaslužku pri gozdarjih, vendar ji ni pozabil povedati, da jih fant zaslužil ni. — Orešnikova sta stala vsak pri svojem oknu in gledala za odhajajočima. Ze daleč na poti, ko sta Cilarjevo dvorišče pustila za seboj,

se je Flisarica ozrla nazaj na Rob in na Orešnikovo domačijo na Robu, bržda kot na kraj, kjer je njenemu otroku cvetela sreča, a je ni maral, in srdito je sunila Lojzka v hrbet. Na kraju, kjer se pot prevesi v klanec, pa se je celo ustavila in nekaj trenutkov gledala proti Robu, kakor da si ne da vzeti tega, da ne bi vsaj še poslednjič z obžalovanjem pogledala tega, kar bi bilo lahko njenega sina, a ne bo, kajti sam Bog vedi zakaj je vse tako zapleteno, da ne more biti. Lojzek pa se ji je tokrat pametno umaknil in se že spustil v klanec, preden ga je utegnila suniti v hrbet.

Tako je splahnelo tudi poslednje upanje, da bi bilo grunt morda vendar še mogoče rešiti, poslednje upanje, da dva stara človeka vendarle ne bosta prisiljena gledati mučnega in počasnega propadanja domačije, ki bi hirala in umirala z njima vred. Zdaj je bila kmetija na Robu zapisana hitremu in čedalje hitrejšemu propadu.

Dve, tri leta se skorajda ništa več spraševala, zakaj tako. Stari je še kljuboval letom, a se čedalje bolj vdajal spoznanju, da gruntu še malo ni več kos. Grunt je bil nekaj velikega, zemlja, veliko zemlje, nikoli se mu je ni zdelo veliko, zdaj pa kot da se je nenadoma raztegnila, kadar je mislil nanjo, vsi travniki in lazi in gozdovi so bili daleč, meje raztegnjene na široko — on pa je stal pred to prostrano hribovito zemljo, samo izmučen starec, ki si je nakladal sedmi križ. Roke so postajale starčevsko tenke in ohlapne, kite kot povezki nekdanj močnih, napetih niti, ki so se povesele in se zdele nenadoma kot preperele. In krivično in nespametno bi bilo, če bi pričakoval pomoči od Marjane, ki je hodila okrog čedalje bolj nadložna, z vse bolj zlatenično rumenim obrazom. Dva nadložna starca — v stenski omarici pa davčne položnice; zaman se je Orešnik napotil na občino v dolino, da bi dokazal, da ne more plačati, zdaj nič več kmet, ki bi se hotel na občini pričkati ali komur koli že kljubovati, marveč starec, ki ni bil več kos zemlji, katera je nenasitno terjala njegovo delo, ona pa mu, nehvaležna, čeprav ji je bil dal vse svoje življenje, svoja najboljša leta, ni dajala več niti toliko, da bi bil živel od nje. — Opravil ni nič. Prav, je rekel odhajaje, pa naj mu prodajo živino, kolikor je še ima, konja in dve

kravi, dvoje prašičkov, več tako in tako nima — naj mu prodajo živino ali morda stari gepelj ali slamoreznico ali staro cirkularko, ali pa naj odtrgajo od posestva kos zemlje in naj jo prodajo, da, zemljo naj prodajo, zemljo, da, naj prodajo, to bi bilo še najbolje! — A občinski tajnik mu je rekel, naj se ne norčuje: mar naj prešteje tehtničarske liste, da bo videl, koliko je prejšnje leto dobil samo za živino... suhega denarja menda ni pojedel! Orešnik si je sunil kaštorca na čelo, zaklel, rekel, da denarja ne bodo dobili, zakaj on da noče, da bi ga na stare dni redila srenja, ko je vendar svoj živi dan garal in še gara, in ko ima povrh vsega vendar grunt, in takile, ki posedajo v pisarnah in sploh ne vedo, kako kmet živi, naj se ne vtikajo v njegov denar, kam ga je dal in kako pognal, in trdo je zaprl vrata za seboj — vse, kakor v svojih najboljših letih, razen tistega, da ga ne bo srenja redila, in vendar je bilo vse zaman. Odprodal je še eno kravo in primaknil od kupčka bankovcev v predalu, in skozi zobe je poslal k hudiču še Marjano, ki je tolažljivo mrmrala, da jima je tudi ena krava dovolj, zdaj, ko sta čisto sama in stara.

— Toda to je bila prazna, zlagana tolažba.

A sam in star ali ne, v dolini hočejo samo, da plačaj! Plačaj od grunta, ki ga nihče noče in ti tudi ničesar več ne daje! Kakor da je grunt razkošje, ki si si ga privoščil, zdaj pa za to šteje, šteje!

Tako je šlo dve, tri leta. Čas se je vlekel. Pomlad za Orešnika ni bila več pomlad kmeta, ki ga kliče polje, poletje ni bilo čas žetve in mlačve, in jesen ni nasipala plodov. Žitnica skoraj prazna, kašča domala prazna. Senik je strašil na pol prazen. Košnjo je kupil mladi Cilar; stari, najsi sta tudi z Orešnikom skupaj stala pred cevmi brzostrelk in čeprav sta se pozdravljala, kakor pozdraviš človeka, ki si ga nekoč po naključju srečal, vendar enkrat samkrat in pozneje v resnici nikoli več nisi izmenjal besede z njim, bi se vendar ne bil tolikanj ponižal, da bi bil prišel do Orešnika. Z mladim je bila stvar drugačna; takrat, ko se je zgodilo tisto z mlinom, je bil nekje daleč v Ukrajini kot nemški vojak; prav takrat so se z vso naglico umikali; previdno pismo, ki mu ga je napisala mati na številko vojne pošte ga je dobilo dva ali tri mesece pozneje nekje v severni Italiji. Naslednjo zimo,

ko je prišel na kratek dopust, s katerega se ni več vrnil k svoji kompaniji, pa tudi ni zvedel kaj dosti več, kot to, da je dolgi Henrik izvohal, da je nekaj v mlinu, da so policisti prišli zjutraj še v mraku naravnost po grapi do mlina, da so mlin požgali, Pavel pa je padel v bregu nad mlinom, in očeta in Orešnika bi bili skoraj ustrelili na dvorišču pod orehom. — Mladi Cilar je mirno kupil od Orešnika košnjo in Orešnik mu jo je mirno prodal in mu bil skorajda hvaležen; bil je res že preveč okoren in lesen, da bi bil sam obiral bregove, in tudi bi ne vedel kam s senom.

Cas kot muka gnijoče rane. Nikoli nič več je ni moglo zaceli. Kot katera tistih zoprnih, neozdravljivih ran, ki jih človek nosi s seboj deset, dvajset let, včasih kar pozabi nanje, a se spet oglasijo s kljuvajočo bolečino, bolečina se poleže, spet pozabiš, a vedno ostaja gotovost, da ti rana pije moč iz živega telesa.

Nato tista pomlad, ko je Marjana zbolela. Se pravi, resnično zbolela, ne več le bolehalo. Njenega bolehanja se je bil že navadil, vleklo se je iz leta v leto, na okenski polici v hiši so se kopičile stekleničke in škatlice od zdravil, nazadnje vrsta praznih stekleničk in škatlic, ki jih pa Marjana kdo ve zakaj zlepa ni zavrgla, morda iz spoštovanja in zupanja, ki ju je imela v sebi do zdravnikov in lekarn. Zmeraj je okrog nje vel rahel vonj po zdravilih, in tudi tega vonja se je že tolikanj navadil, da ga še zaznaval ni več. Potem pa je nekega jutra obležala na svoji postelji v kamri in bilo je, kot da se sama nekoliko čudi svoji slabosti; še včeraj, mu je govorila, še včeraj, ko sta na njivi sadila krompir, se ji ni zdelo, da je kaj slabše z njo kot prejšnje dni. Sicer pa je samo neznansko trudna, je rekla, nobenih bolečin ne čuti, samo utrujenost, a ne, da bi se ji hotelo spat, samo trudna je.

Njena bolezen ga je zbegala, nenadoma se je zazdel sam sebi nebogljen. Ni si znal pomagati s pujskoma v svinjaku, s kuho še manj, pol jezen, pol zaskrbljen je šaril po kuhinji, kljub jezi in skrbi bi mu bilo šlo skoraj na smeh — neroden si kot motovilo, stari! In vsak čas je prihajal v kamro, da bi Marjano kaj vprašal, ona pa je ležala večidel z zaprtimi očmi, komajda ga je pogledala, ko mu je odgovarjala, nič je ni bolelo, samo trudna je bila, zelo trudna.

Tretji dan je moral do Cilarja, naj je šel še tako nerad. Tolikanj vendar ni zmogel, da bi bil stopil čez prag; s kamnite stopnice pred pragom je prosil Cveto, če bi telefonirala v mesto po zdravnika. Šel bi sam v dolino, a žene ne more pustiti same, je rekel, kot bi se opravičeval. In pri priči se je odpravil, preden je utegnil priti kdo iz hiše, da bi ga kaj več vprašal. — Sicer pa morda onim v hiši ni bilo nič več do tega, da bi ga bili spraševali, kot njemu, da bi jim bil odgovarjal.

Potem je nekajkrat taval po mestu, kjer je bila Marjana v bolnišnici. In nato so jo iz mestne bolnišnice odpeljali v veliko bolnišnico v Ljubljani. Tja ni mogel za njo; tolikanj se vendar ni mogel ponižati, da bi bil prosil sosede Cilarjeve, naj mu skrbijo za živino. Samo čakal je in včasih je zgubljeno stal pred hišo in gledal po poti, kakor bi pričakoval, da se bo Marjana zdaj zdaj vrnila, kot tiste čase, ko je še hodila k zdravniku v mesto.

Takrat, ko je bila Marjana še v mestu v mali novi bolnišnici, je nekoč zablodil prav v predmestje in do začetka ulice, kjer je stanovala Malka. Ogledal si je ulico; ob vrsti visokih stanovanjskih hiš je rasla druga takšna vrsta. Ulica sama je bila še razkopana. Presodil je, da ima Malka dobro streho nad glavo, a vendar... njegova Malka v tej predmestni ulici... Malka, ki je nekoč prej nosila dolge kite in je bila potem, ko si jih je dala odrezati, kajpada samo, da bi ustregla svojemu postopaču, tako spremenjena, njen obraz kot opustošen... Da, in zdaj jo je privlekel v mesto med visoke zidove, ki so zrasli na včerajšnjih njivah, na včerajšnjih njivah, da... Svet je, kot bi bil preklet! In prekletstvo se je zgrnilo nad vse; nadenj, hribovskega kmeta, ki mu nikoli ni bilo veliko mar, kaj počno in kako žive ljudje v dolini, potem pa še nad Malko. — Precej dolgo se je motovilil ob koncu ulice, potem pa odšel, skoraj v strahu, da bi po naključju ne prišla mimo in bi ga ne videla.

Dobro Malki ni bilo, ne. O tem mu je kdaj pa kdaj pripovedovala Marjana. Nikoli je ni vprašal, ali obišče Malko, kadar gre v mesto, tudi tako je vedel. Vedel, da odhaja v mesto s težko pleteno košaro in se vrača s prazno ali z drobnarijo, ki jo je nakupila v mestu. Nikoli je tudi ni spraševal,

kako se Malki godi, a je vendar po drobcih zvedel vse. Tri otroke ima, da, dečka in dve deklici. In Albin dela v špediterskem podjetju; daleč okrog vozi, včasih prav na jug, kdaj pa kdaj je po ves teden na poti. Pravzaprav ne zasluži slabo, a življenje v mestih je drago, in ker je toliko na poti, se denar omane... Marjana je pravila o tem, kot da ji gre nerado z jezika. Precej dolgo je trpelo, preden mu je povedala, da Malka pometa tuja stopnišča in izmiva s kamna blato, ki so ga nanosile tja tuje noge. — Tako daleč jo je spravil postopač, ki zdaj le še čaka, da bo pograbil dediščino, Orešnikov grunt. Morda se še zmeraj kje snidejo s Tinetom in njegovo nafruljeno spako, sedijo v kakšni restavraciji pri pogrnjeni mizi in delijo med seboj zapuščino po Orešniku; vsak zase premišljujejo, kaj bodo potem storili z denarjem in meljejo svoje misli, hišica in prevoznništvo, in Tine in njegova poštena poštarica si izmišljata spet kaj drugega, in kvečjemu jih vse nekolikanj skrbi, kje bodo v današnjih časih našli kupca za kmetijo v hribih. A morda so tudi gledé tega že skovali svoj čeden majhen načrt.

Misli, kot bi mu oral po duši, on pa je bil v notranjosti tolikanj razbolel, da jim je dal, da so mu rile po duši, da so ga razdevale in mu pile moč. In ko se je zdelo, da mu bodo roke povsem omahnile, se je oprijemal sovraštva; zdaj je bilo včasih sovraštvo tisto, kar mu je pomagalo živeti. Iz sovraštva je zajemal nekaj kljubovalne volje: *ne boste si še tako kmalu delili dediščine! Marjana je bolna, toda jaz sem še tu — in nisem še tako star in slab, da bi mi že zvonili k pogrebu!*

Na poletje se je Marjana vrnila. V bolnišnici so rekli, da ji je bolje. Tudi sama je rekla, da ji je bolje. On, ki ni mogel verjeti, da pomeni bolezen, o kateri so mu v bolnišnici govorili učeno in tako, da sploh ni razumel, za Marjano začetek konca, je tudi rekel, da ji je bolje, hvala bogu, vendarle bolje. Marjana pa je nekoliko brkljala okrog štedilnika, res ne veliko, vendar pa toliko, da je spet postavila skledo predenj, kadar se je vrnil s polja ali od kod drugod, in zdaj, ko je dolgo sameval in živel »kot pes, ki je priklenjen pred svojo kočjo, samo jesti mu nihče več ne daje«, kot je sam rekel, je menil, da je to že kar veliko. In veliko je bilo, da je

Marjana ob večerih spet poklekala na stol k mizi in žebrala molitve za blagoslov hiši, v kateri je bilo prekletstvo namesto blagoslova, kakor da njene in njegove molitve ne sežejo do Boga; da, vendar je bilo veliko, bilo je tolažilno, spet slišati njen enakomerno hiteči, skoraj uspavajoči glas in ji odgovarjati zateglo, tudi malce zaspano; kdaj pa kdaj bi se ti ob tem skoraj zazdelo, da je za teboj dober dan. In dobro je bilo, ker še zmeraj ni opustila navade prejšnjih let, ko sta se o velikih in odločilnih stvareh v hiši pogovarjala zvečer v kamri; tudi zdaj sta se tako pogovarjala, bolna stara ženska, od katere ni bilo več kaj pričakovati, in star kmet, ki mu je življenje zadalo toliko zahrbtnih udarcev, se bojevalo z njim tako nepošteno, da nikoli ni mogel prestreči udarca in ne ga pošteno vrniti, kar koli je tudi storil.

Vse poletje in tja v prve jesenske dni je Marjana, kadar ni bila v kuhinji, če je bilo zunaj količkaj sonca, posedala na klopci v vrtiču na koncu hiše. Sedela je tam zmeraj z rokami v naročju, tuje in slovesno, zakaj zmeraj je bila oblečena na pol praznje. Prvi dan potem, ko se je vrnila iz bolnišnice, jo je videl, kako je vzela iz omare obleko, ki jo je navadno imela na sebi, kadar je bila namenjena v mesto; pomislil je, da morda hoče k zdravniku v mesto, a bila je vendar še preveč zdelana od poleganja v bolnišnici, da bi bila zmogla tako dolgo pot, ona pa se je obrnila k njemu in rekla, da je resda zmeraj skrbno varovala praznjo obleko, zdaj pa da ji tega ni več treba: — Komu je dandanes še do tega, da bi podedoval nekaj stare obleke? — On ni rekel nič, ona pa je po tistem zmeraj sedela v vrtiču v kateri svojih dobrih, skrbno varovanih oblek in namesto od sonca obledele, je vedno imela na glavi katero svojih nedeljskih rut; če si jo takole pogledal, se ti je moralo zdeti, da se odpravlja na pot, še prej pa si hoče nekoliko odpočiti in si nabrati moči.

Moral bi bil vedeti, da gre z njo h kraju, a ni vedel, ker si ni mogel priznati. Zato ga je skoraj presenetilo, ko je jeseni spet obležala in se je spet ustavil pred hišo rešilni avtomobil ter jo odpeljal. Vse je šlo tako hitro — Marjana, ki je čutila njegovo zbežanost, mu je nekaj naročala, pozneje se mu je zdelo, da zaradi rož, naj jih pokriva, da jih ne bo poparila slana, razcvetajočih se novemberc v kotu vrtiča —

morda je bilo tudi kaj drugega, a je skoraj ni utegnil poslušati, zakaj eden od mož v rešilnem avtomobilu mu je tiščal v roke listek z napisanim potrdilom in zahteval denarja in Orešnik je bil tako zbežan, da je trikrat preštel denar, pa še ni bilo prav, in ko je možak v beli halji spravil denar v listnico in načičkal svoj podpis na potrdilo, je bila Marjana že v rešilnem avtomobilu, vrata so bila zaprta in avto je skoraj nato hrešče odpeljal po precej razritem dvorišču.

Nato je bil dvakrat ali trikrat v mestu, bolj izgubljen kot kadar koli prej. Ko je bil drugič v mestu — bila je nedelja — je v bolnišnici naletel na Malko. Morda je ni še nikoli videl tako razločno kot takrat v svoji stiski, ko bi si bil moral priznati, če bi bil sploh imel v sebi dovolj moči za to, da za nobenega od njih ni več upanja, ne za Marjano ne zanj samega in tudi ne za Malko. Nekaj nemirnega je bilo na njej, zgodaj postarani, izmučeni ženski, kot da jo neprestano nekaj preganja; otroci so stali na koncu postelje, gledali njim dokaj tujo staro ženo na postelji, ki so jo videli komaj kdaj pa kdaj, ko je prišla s svojim kmečkim cekarjem, iz katerega je potem zlagala na mizo jajca in maslo; obisk pri stari bolni ženi se je vlekel vse predolgo, otroci so se pretegovali od dolgačasa, Malka pa je vsak hip karajoče trenila po njih, jim kaj rekla, vstala, jih postavila spet v vrsto zadaj za posteljno končnico in se znova obrnila k materi; bila je kot preganjana žival, ki so jo mladiči in vse drugo do kraja izmučili. Nekaj klavrnega, izgubljenega je bilo tudi v njenem brezupnem prizadevanju, da bi se oblačila mestno; pas pri tenkem, temno modrem, poceni dežnem plašču je imela površno zavozlan, tudi počesana je bila površno in na levi nogavici je imela spuščениh vrsto zank — ne, moj bog, takšne si Orešnik svoje hčere nikoli ne bi bil mogel zamisliti, tako čudno zanemarjene. Zdelo se je skoraj, kot da se je oblačila med begom, medtem ko ji je gorelo za petami. A tako zdaj bržčas tudi je z njo, zmeraj jo nekaj priganja, neka naglica, drugačna kot na kmetih; ta naglica jo vsak dan podi po tujih stopniščih, poleti in pozimi, brez prediha — da, daleč je prišla, Malka! Nekaj priganjajoče naglice, ki ji ni dala miru, je bilo tudi v njenem glasu; nikoli ni govorila tako hitro in živčno, z rezkim in kakor skrhanim glasom. — Toda tista nedelja ni

bila čas, ko bi se mu bila mogla kdo ve kako smiliti; sam pri sebi jo je obtoževal, da je tudi ona kriva, da je vse tako prišlo, z materjo, z njim, z gruntom. Tudi ona je kriva, da tudi ona.

Prav malo sta govorila. Lahko bi se kdaj oglasil pri njih, je rekla očetu, saj ni daleč. In je povedala ime predmestne ulice, toda številke še ni na vratih, je rekla. Naj pride, zdaj so si kar za silo uredili. In ob nedeljah je ona zmeraj doma. — Skomignil je z rameni. Ob nedeljah zmeraj doma, kajpada. Čeprav je malo poznal mesto, je vendar poznal življenje žena, kot je Malka. Ob nedeljah kuha in pospravlja in pere in krpa doma. Ob nedeljah pomiva svoje stopnišče, ker med tednom tega ne utegne; takrat jo čakajo samo tuja stopnišča. In njen šofer polega na divanu, edinem, kar je kupil z denarjem, ki ga je zaslužil v tovarni in s skrivnimi kupčijami v vseh tistih letih, ko je živel na Robu, in si da streči, vmes pa se pritožuje in pripoveduje o svojem prevozništvu in hiši v dolini, kar vse bi lahko imel, če bi stari Orešnik ne tiščal denarja pod ključem, in kuje načrte, kako si bodo navsezadnje vendarle razdelili posestvo... Ali pa so mu morda nedelje predolgočasne doma, kjer žena teka iz kuhinje v pralnico z betonskim koritom in iz pralnice nazaj v kuhinjo, slabo oblečena, razmršena in živčna, ter med otroškim vikom, pa se raje še takrat umakne — krajev, kamor se lahko umakneš, je v mestu na pretek. — In v takšno da bi hodil... in ko mu je povrh tako storila? — Malka ni silila vanj in je kar kmalu odšla z otroki. Na nočni omarici zraven Marjaninega vzglavja je pustila kozarec vkuhanega sadja. — Ti sveti Bog, — je rekla Marjana, ne da bi odmaknila pogled od kozarca, — sami ji manjka na vseh koncih in krajih, čemu neki mi prinaša? — Tisto nedeljo je bila že tako zdelana, da jo je zapustila celo njena spravljalivost in je nekajkrat obupano vzdihnila: — Ti sveti Bog, kam je vse prišlo.

Ko se je tretjič ustavil rešilni avto pred Orešnikovo hišo, je bilo vse že skoraj končano. Marjano so pripeljali domov umirat. In spet si prvi hip tega ni priznal, zakaj spet je bil tam mož v belem plašču in s pobotnico, Orešnik je spet našteval na mizo denar in se pri štetju motil, Marjano pa so medtem že zanesli v kamro. Potem je rešilni avto odpeljal,

Marjana pa je ležala na postelji, na kateri je spala skoraj štiri desetletja, in bilo je nerazumljivo, da tako medla in slaba leži in čaka konca na prav tisti češnjevi postelji, na kateri so nekdanj brizgali kvišku kratki vrelci strasti, na blazini, na kateri so se rojevali otroci v letih, ko je življenje še raslo in ni nobeden od njiju pomislil, da bi kdaj utegnilo začeti tudi presihati in navsezadnje povsem presahniti. Ležala je na blazinah, po katerih se je nekoč med vojno začel prelivati njen šepet, poln strahu in skrbi, tihe besede, ki so nekaj razkrivale, ko si je glas prizadeval, da bi tisto prikril in utišal: *In mi nismo nič vedeli, nič vedeli, nič vedeli, nič vedeli...* Šepet, iz katerega se strah in skrb nista nikoli več umaknila, upanje pa je bilo le kot kaplja sladke vode, ki ne more vzeti pelinu grenčice, ni potihnil dvajset let in več.

Zdaj Marjana ni skušala ničesar več utišati, še tistega *Ti sveti Bog, kam je vse prišlo*, ni bilo več iz njenih ust. Mirno in zelo trudna je ležala na blazinah, obraz je imela tuj, zdel se je testeno mehak, kakor da so se vse poteze na njem razpustile, in v senčni kamri je bil teman, kot da jo je ožgalo sonce. Usta so se zdela veliko preširoka in ustnice so se stanjšale. Bila je kot uvelo, porumenelo listje trte v pozni jeseni na latniku, ko se po tankih žilicah ne pretakajo več tokovi in samo še čaka, da jo bo prvi veter snel s trte.

V kamri je ostal vonj po bolnišnici in zdravilih, ki so ga zanesli noter možje, ki so prišli z rešilnim avtom. Tudi od Marjane je vel vonj po bolnišnici, vonj po mučni snažnosti in razkužilih, ki ni mogel prekriti nekega drugega vonja, zadaha kot po nečem trhlem. Mrtvaški vonj, je pomislil. Ni res, si je rekel takoj nato, toda misel se je vpletala med vse druge misli in med njegove besede, ko je spraševal: — Kaj boš jedla, kaj naj ti prinesem? — večkrat po vrsti spraševal, kakor da ni ves čas, od kar je bila Marjana v bolnišnici, živel kot samotarska žival, zakuril samo, če že ni bilo mogoče drugače, sicer pa jedel, kadar je nanoslo in kar mu je pač prišlo pod roko. Lakote ves tisti čas ni čutil. Bil je sit, vsega sit, vsega je imel do grla dovolj; dovolj prazne hiše, praznega hleva in prazne ovčje staje, dovolj tega, da je sam krehal turščico na njivi, sam spravljal krompir in korenje in repo, in vsega je bilo preveč, zakaj z vsem ni več vedel kaj početi;

dovolj mu je bilo puščobnega vonja, ki se je selil v vse prostore. Dovolj mu je bilo tudi tišine, v katero je samo včasih zalajal pes ali zamukala lačna krava v hlevu; ko se je naveličal poslušati lačno žival, jo je vsako jutro odvezal in jo spustil v sadovnjak, da se je pasla. Čez dvorišče so hodili sekači, včasih so hropili navkreber tovornjaki, ki so se vračali visoko naloženi z obeljenimi hlodi, ob nedeljah se je zgodilo, da so prišli po poti nedeljski izletniki ali kak lovec. A vsega tega mu pravzaprav ni bilo mar; umikal se je ljudem in v veži skozi okno, skoraj slepo od umazanije, gledal, kdaj bodo izginili, in čakal, da bodo njihovi glasovi povsem potihnili. — Nekaj noči zapored je pred svojo utico tulil pes; Orešnik se je obračal na postelji, a pasje tuljenje je bilo tako presunljivo in tako dolgo ni potihnilo, da je v praznovernem strahu vstal in odšel ven. Pes je utihnil, ko je zaslišal gospodarjeve korake, a ležal je pred utico z glavo na zemlji med stegnjenima prednjima šapama in Orešnik je vedel, da bi žival začela spet tuliti, kakor hitro bi se on umaknil v hišo. Kako tuli, prekleta žival, je pomislil, še nesrečo bo priklicala. Odpel je psu ovratni jermen in ker se žival ni ganila, jo je trdo odrinil z nogo. — Boš jenjal tuliti, prekleti pes, človek še spati ne more, — je zamrmral, kakor da se še pred živaljo sramuje svojega praznovernega strahu. — Pes se ni naveličal zavijati, a Orešnik se je naveličal ponoči vstajati in odvezovati žival. Pozneje ga zvečer ni več priklepal in pes se tudi ni več oglasil; očitno se je vse noči potepal daleč od doma, zakaj zjutraj se je vračal k hiši pregnan in na sršči dlaki se mu je lepila ilovica. A kaj je bilo že Orešniku tega mar — kaj naj bi že vendar pes varoval in za koga? Zadelj denarja v zaklenjenem predalu se ni bilo več vredno vznemirjati, kupček bankovcev se je manjšal kot kupček listja, ki se zažene vanj veter, ob vsaki novi položnici in pobotnici je bilo denarja spet manj in nov ni pritekkel v hišo. Zapeljivi mali kmetijski stroj, ki nadomesti dva hlapca in še par konj povrh, kot je bral v prospektu, je tako in tako izginil celo že iz njegovih misli in spomina. Zapuščen, kot je bil, na propadajoči kmetiji, bi vendar skoraj še sebi ne bil mogel več verjeti, da je nekoč že prav živo videl stroj pred seboj, na gladkih, izvoženih tleh pred šupo za vozove, novega, bleščečega se,

stroj, ki bo prinesel na Rob blagostanje in njemu, staremu kmetu pomagal, da bo še dolgo kos svoji hriboviti zemlji.

Vsega je bil naveličan, do grla sit, a zdaj je vendarle spraševal Marjano, če je lačna in kaj naj ji prinese. Toda Marjana je le odkimavala, ne da bi vzdignila glavo z blazine, in komaj pogledala ga je, ko je ponavljala:

— Nič; nikar toliko ne skrbi.

Kaj več ni spravil iz nje, vendar si še zmeraj ni mogel priznati, da umira.

V dobrih treh dneh pa je bilo vse končano. V treh dneh, ko je hodila po hiši Cilarjeva Cveta in včasih mlada Cilarica; nikoli bi ne bil verjel, da bo kdo Cilarjevih kdaj hodil po Orešnikovi hiši, a zdaj je bilo že tako, da drugače ni bilo mogoče. Sicer pa se je v njegovem življenju nabralo že vse preveč takega, česar bi nikoli ne bil pričakoval, v kar bi nikdar ne bil mogel verjeti — preveč takega, da bi se bil še čemu čudil. In ženski sta mogli boljše skrbeti za Marjano kot on, ki je bil navsezadnje samo star kmet, njegove roke pa navajene držati kosišče in toporišče, ne rahljati vzglavje.

Marjana je umrla v mraku, prav ko je on pokladal kravi v hlevu, potem pa v medli svetlobi hlevske svetilke stal še dolgo sredi hleva, si ril s prsti po redkih sivih laseh in se poskušal zamisliti v to, kako bo in kaj naj stori, ko bo ostal sam. Da ni mogoče nič več odvrniti ure, ko bo ostal sam na zapuščeni kmetiji, je takrat tudi sam že sprevidel. Mislil je, a ko ni prišel do pametne misli, da, sploh do nobene misli, razen da se je prav trudno spraševal *In kaj bom potem, kaj bom potem, potem*, se je vrnil v hišo. Takrat je Marjana že ležala v kamri na postelji mrtva in sama v temi.

Prizgal je luč, stopil k postelji in skoraj bi bil rekel svoj običajni, v teh dneh neštetokrat ponovljeni *Kako je, Marjana, ali bi kaj rada*, ko jo je nenadoma videl zelo drobno in majhno pod oguljeno rdečo odejo; njen obraz, zadnje dni tako razvlečen, kot da so se vse črte na njem razpustile, takšen, da bi ga ne bil spoznal, nič več njen obraz, pa je bil spet skoraj nekdanji, voščen in strog, in po dolgih letih prvič takšen, kot da ničesar ne skriva.

Orešnika je za hip zmedlo. Zdravilo, je pomislil, kakor da je Marjano obšla le nenadna slabost in ji je treba potisniti

v usta samo nekaj kapljic na koščku sladkorja, pa se bo spet zavedela, in z očmi je iskal med vrsto stekleničk in škatlic na nočni omarici. Potem je pomislil, da Marjani ne more nobeno zdravilo več pomagati, da ji tudi nobenega zdravila več treba ni, zakaj zanjo je vse pri kraju. Samogibno je snel oguljeni klobuk, samogibno vzel iz predala nočne omarice svečo, jo prižgal in pokleknil zraven postelje. Morda bi bil moral moliti ali potočiti solzo za njo, a ni molil ne jokal. Samo klečal je zraven postelje, velik in okoren zraven drobne stare ženske, ki je bila njegova žena, in neizrekljivo sam. Mislil je, da bi morda moral stopiti do Cilarja in poklicati sosedo, povedati, da je Marjana umrla, a se ni vzdignil, da bi šel. Cveta bo tudi tako prišla, prišla s kadečim se lončkom juhe v roki, kakor je zdaj prihajala že dva, tri večere; ni treba, da bi jo klical. Bilo je v redu in prav, da sta bila z Marjano sama, kakor sta bila zdaj že dolgo sama. To je tako zadnja ura, da sta še sama skupaj v hiši. Potem bodo prišli ljudje, da bi storili tisto, kar je treba storiti, ko je nekaj že končano. — Tegobno je pomislil, da so Marjanine novem-berce v vrtiču vendarle pozeble, zakaj te dni, od kar so jo pripeljali iz bolnišnice, jih je pozabil zvečer pokrivati s slamo. No, kaj — tudi rože bodo dobili, prinesli jih bodo od Cilarja, iz doline morda. Ljudje vse, vse zmeraj dobijo, vse storijo, samo da vse nič več ne hasne.

Klečal je zraven postelje, mislil, da je to poslednja ura, ko sta z Marjano še sama v hiši, mislil, da je to čas, ko bi se moral pravzaprav posloviti od nje, a je bil nenadoma preveč truden, da bi bil iskal in našel besedo, ki bi se mu bila zdela prava. In skoraj štirideset let življenja, ki sta ga preživela skupaj, je bilo kot dolga in nemirna reka — nikoli bi ne pregledal, kaj vse je prinesla in odnesla s seboj. Kaj boš rekel ob slovesu po štiridesetih letih? — In tako se ni domislil ničesar boljšega, kot da je z obrazom med trdimi dlanmi pol šepetal predse, pol mislil: — In zdaj je konec, Marjane ni več, vsega je konec . . .

Tako je kleče zraven postelje pričakal, da so se v veži oglasili Cvetini koraki. Vzdignil se je, preveč truden, da bi mogel čutiti vsaj žalost, odprl vrata, skoraj omahnil med podboji v vežo in tudi Cveti rekel samo:

— Marjane ni več. Zdaj je vsega konec.

Zlahta in vaščani, ki so prišli k pogrebu, so se razšli. Na nasuti gomili je ostalo nekaj uvelih novembec, ki so jih prinesli od Cilarja, in dva venca z zlatimi črkami napisa, DRAGI MAMI na Tinetovem in Nepozabni mami na Malkinem vencu. Orešnik je dolgo strmel v črke na bleščečem se črnem papirju, še zmeraj veliko preveč truden, da bi bil žalosten. Malka zraven njega je še zmeraj ihtela, njen robec je bil premočen skoz in skoz, stiskala ga je v roki in si brisala solze, ki niso jenjale teči. Obraz ji je bil upadel in izmučen od žalosti. V črnem plašču, ki se mu je poznalo, da ni bil krojen zanjo, in s črnim klobukom na glavi, ki je spadal k plašču in očitno tudi ni bil njen, se je zdela še bolj sirotna kot sicer. Tega ni mogel prezreti. Ne, tega še v svoji trudnosti in otopelosti ni mogel prezreti.

Potisnil si je črni žametni klobuk, ki ga je z obleko vred hranil še od svoje svatbe, na glavo, rekel: — Malka, no, no, saj vse nič ne pomaga, pojdimo, — in se obrnil. Malka za njegovim hrbtom je glasneje zaihtela, a je šla za njim. Pred pokopališkimi vrati so čakali oni, Tine z ženo in otrokom, Albin z vsemi tremi otroki. Orešnik se je ustavil med kamnitimi podboji pokopaliških vrat, pogleda ni mogel odtrgati od belega peska pod nogami in kakor proti svoji volji je zamrmral:

— Opravljeno je. Opravljeno. In zdaj?

— Bi šli v gostilno? — je vprašal Albin.

— Domov, — je rekla Malka. — Domov, na Rob.

— Jaz tudi mislim, da bi šli domov, — ji je pritegnil Tine.

— Pogrebščine nisem dal pripraviti, — je rekel Orešnik, in še zmeraj je gledal v bridko beli, ostri pesek na tleh, — nisem je dal pripraviti. Morebiti bi bil moral misliti na to. Skoraj štirideset let je bila gospodinja v hiši. Najbrž je to prvič, da pri Orešniku po gospodinjini smrti ni pogrebščine... a kaj, — in je trudno in skoraj vdano zamahnil z roko. — Bila sva vendar čisto sama in zdaj je tako vse drugače... povsod in tudi pri nas. Jaz...

— Kdo sprašuje za pogrebščino? — Tine je govoril z negotovim glasom, kot da se opravičuje, a še ne ve, ali se ne opravičuje zaman. — Domov gremo, nič drugega.

— Zaradi mene, — je rekel potem. — Če mislite, da moramo na Rob. — Pri tem je bržčas skomignil z rameni, kot da se otresa majhne neprijetnosti.

Ne čas ne kraj nista bila primerna, da bi se pričkal z zetom. Samo prikimal je. Nekdo ga je potisnil v avtomobil, sam ni vedel, kdo. Potem je sedel v avtomobilu in sam sebi se je zdel neznansko neroden v majhnem vozilu. Ni vedel, kam bi s predolgimi nogami, skrčil jih je in tiščal kolena v naslonjalo pred svojim sedežem, ves se je sključil in na kolenih je držal svoj klobuk. Sedel je togo in trdo in včasih se je ozrl na vnuka, ki se je tiščal prav k oknu zadaj zraven deda; enkrat ali dvakrat se je skušal otroku celo malce nasmehniti, toda otrok ga je gledal z resnimi očmi, ne preplašeno, a tudi ne prijazno; pred starim kmetom v črni obleki je očitno čutil nelagodnost. Bržda ni slišal o njem veliko prijaznih besed. A tudi o tem zdaj ni kazalo premišljati. In prav tako ne o Dani, ki je sedela spredaj zraven Tineta, stresala dolge črne lase filmske igralka z ramen na hrbet in ves čas nekaj pripovedovala, očitno nekaj zabavnega o ljudeh iz prodajalne, kjer je delala kot blagajničarka, zakaj govorila je in se smejala, kot da se ne peljejo od pogreba, marveč kot da so v avtomobilu samo ona, Tine in otrok, in se peljejo na nedeljski izlet. — No, tudi od nje ni bilo kaj drugega pričakovati. Kaj naj bi vendar ženska, ki se je vrinila za snaho? — z rajnico Marjano se je bržda srečala samo takrat na pošti, tistikrat, ko je za okencem vreščala *Kaj vi veste, kaj je ljubezen*, ter klicala na pomoč pismonošo, kakor da bi bila Marjana kakšna furiija, lesena stena pa preslaba pregraja, da bi se bila za njo čutila varno poštarica, ki je kmečki ženi speljala edinega sina.

Zoprna vožnja, a navsezadnje je tudi minila. Bili so na Robu; Orešnik je polomljeno zlezal iz avtomobila. Takoj za njimi je pripeljal Albin z izposojenim avtomobilom. Otroci so se pri priči razkropili po sadovnjaku in lezli na latnik, na katerem se je med orumenelim listjem izabele še modrilo nekaj grozdov. Oni so šli v hišo. V hiši tegoben vonj po rožah in svečah, jesenski hlad med stenami. Skozi stransko okno žarek bledega jesenskega sonca, poševno je sekal prostor. Zunanaj našarjena kuhinja; stari je natočil mošta v steklenico, ne-

rodno izplaknil nekaj kozarcev in jih odnesel v hišo na mizo. Voda se je še odcejala od njih. Nato krožnik z narezanim kruhom, ki so ga ponujali pogrebceem.

— Jejte, nalijte si.

Nihče ni segel ne po kruhu ne po kozarcu. Izmenjavali so kratke besede o materini bolezni, samo o materini bolezni. Dana je nekajkrat odšla ven, stari jo je videl skozi okno, kako je stopicljala po dvorišču, vsak korak v visokopetih čevlji kot da tvega nevarnost, da si bo zlomila nogo na razritem dvorišču, ne, da se bo umazala. Da se je bo prijelo nekaj kmečkega, vse preveč preprostega. Z visokim, zoprnim glasom je klicala otroka: naj za božjo voljo pazi, da se ne bo umazal, si raztrgal obleke, da ne bo padel! — Nekoč, ko se je spet vrnila v hišo, je odprla svojo torbico in molče položila na mizo preganjen časnik. Na preganjeni strani je bilo mrtvaško naznanilo o Orešničini smrti. *Dotrpela je naša draga mama*, je prebral Orešnik na vrhu, prebral od strani, ne da bi se bil zganil in sploh pokazal, da vidi časnik z oglasom. *Dotrpela ...* To sta torej storila, plačala sta oglas in venec sta ji prinesla, DRAGI MAMI, razkošen, gosposki venec s spreminjastimi črnimi trakovi in z zlatimi črkami napisal. Čisto po njuno, pravzaprav po Danino. Umrla je blagajničarke Dane tašča in mati Daninega moža, kmetijskega ... kaj, kaj? Kmetijskega — kaj? Oh, da, tehnika, zdaj mu pravijo kmetijski tehnik. Prej pa je Tine ni utegnil obiskati, drage mame; Orešnik je vedel, da mu je Malka povedala in da ni utegnil. To je vedel, da, čeprav mu ni nihče rekel, najmanj še Marjana, ki se do zadnjega ni tolikanj izneverila sebi, da bi se bila pritožila čez svoja otroka; Marjana je pač vsa leta, kar jih je preživela, samo gasila njegovo, moževo jezo, medtem ko jo je dolžil, da mu neprestano nekaj prikriva.

Sedeli so v hiši kakor tujci, raztreseni po prostoru, ki ga je sekal žarek redkega jesenskega sonca, v katerem se je vrtinčil in plaval prah, in tudi besed o materini bolezni jim je kmalu zmanjkalo. A vztrajali so kot zavoljo neke dolžnosti, kakor da to še spada k pogrebu in morajo še nekaj časa sedeti pri mizi in se malce pogovarjati, preden se bodo mogli spodobno raziti. — Orešnik je pogledal Malko, z zgibom glave pokazal proti kamri in rekel:

— Njena obleka je v omari. Jaz ne vem z njo kaj početi. Morda bi ti . . .

Ni povedal do konca. Marjanina kmečka obleka, njene naglavne rute — ne, Malka, čeprav je bilo očitno, da se ji ne godi dobro, bi vendarle ne vedela kaj početi s tem.

Hči mu na to tudi ni nič odgovorila. Sedela je na klopi pod stensko omarico, še zmeraj mečkala v rokah moker robec, čeprav so ji solze jenjale teči, in potem ga je pogledala in tiho rekla:

— Moj bog, ata, kaj pa boš zdaj ti . . .

Stari je pogledal po vseh. Albin je gledal tasta s svojo lahkomišelnostjo in radovedno, Tine je nenadoma vstal, stopil k oknu in se zagledal po dolini, Dana se je s prišiljenimi ustnicami in kočljivim izrazom na večno nezadovoljnem obrazu obračala proti njemu. Stari jih je sam pri sebi davno pretehtal in to uro niso bili nič drugačni kot zmeraj. Od nobenega od njih ni bilo ničesar pričakovati. Tine s svojim tolstim, zaspanim obrazom je bil mlahav kot cunjca, od zložnega življenja se je zredil, celo obleka je nekam mlahavo visela na njem, očitno je povsem prepuščal Dani, da je ona odločala o njegovem življenju. Ne tič ne miš, ne kmet ne gospod — od njega ni bilo prav nič pričakovati. Albin je kvečjemu še zmeraj kdaj pa kdaj lajnjal o hiši in svojem prevozništvu, takole v kakšni gostilni, se na pol hvalisal s premožnim in stiskaškim tastom, na pol se jezil nanj, ker ne da denarja, namišljenega denarja, sicer pa živel lahkoživo, kot je bil navajen. In Malka je bila samo sirota, tovorna žival, vprežena v pretežak voz, ki ga mora vleči.

Nič mu niso ne hoteli ne mogli pomagati in ne svetovati, a vendar je, zadelj mirne vesti samo, rekel:

— Zame ne skrbite. Jaz sam bom že nekako, dokler me bodo noge nosile. A domačija je tu. Domačija. Pol je je šlo že pozlu, zdaj bo šla kmalu vsa.

Tine se ni ganil. Albin je skoraj z veselimi očmi gledal tasta, ki je očitno mislil, da bi morda le še kateri od njih prišel na Rob. Dana je nagrbančila čelo, njene ustnice so bile še bolj koničaste, in rekla je onim, a je veljalo staremu:

— Še mrtva se ne bi marala videti na kmetih.

Albin je odobravajoče prikimal.

Tine ni rekel nič; kot prikovan je stal pri oknu in strmel v dolino. Morda tudi ni strmel v dolino, marveč je samo želel, da bi bilo neprijetnega pogovora konec, ne da bi moral tudi on odpreti usta. Stari tudi ni ničesar rekel Dani; ne, z njo o kmetiji sploh ni imel kaj govoriti, ona ni spadala sem, še toliko ne, kot Albin, da, še toliko ne. Pogledal je Malko; obšla ga je brezumna misel, da bi Malka vendar mogla priti domov, na Rob, s svojimi tremi otroki in svojim zanikrnim, lahkomiselnim možem, ki bi zastran njega, Orešnika, tudi še naprej lahko ostal šofer, saj za kaj drugega pač ni na svetu — toda od zlomljene ženske na klopi se tudi ni bilo prav ničesar nadejati. Pomivala in pometala bo tuja stopnišča in se pehala z otroki, preživela več težkih ur, kot jih je kdaj katera hribovska kmetica, a volje in poguma, da bi se postavila svojemu šoferju po robu, ne bo nikoli več zmogla. Vsak dan manj, vsak dan slabše bo z njo.

A vendar je, spet zadelj mirne vesti, rekel:

— Casi so se vendar spet nekoliko spremenili. Tudi na kmetih se spet da živeti. Pod lopami vidim stati stroje, celo avtomobile . . .

Malka je samo vzdihovala in mečkala svoj robec. Albin je rekel:

— Kmetje so si hudičevo opomogli, da. V začetku so izgubili glavo, zdaj so se spet znašli. Znajo služiti denar. Še tujcem poleti oddajajo sobe.

Tujske sobe . . . Sveta nebesa, prav največjega bedaka je moral dobiti za zeta. Svoje prevoznništvo in tujske sobe . . . sam pa nikoli ne bo vsaj toliko moža, da bi skrbel za svoje otroke, da bi ne stradali.

— Premislite, — je rekel stari. — Še je čas. Grunt je na tleh, a še ga je mogoče dvigniti. Čez dve leti, čez tri, štiri leta ga ne bo več mogoče.

— Jaz ne morem, — je rekel od okna Tine. — Kvečjemu če bi vidva, — in je z ramo sunil proti Malki.

— Saj smo poskušali, — je rekel Albin. — Midva z Malko sva delala na gruntu. Bila so izgubljena leta, nič drugega.

Ob drugačni priložnosti bi bilo starega zmoglo, da bi bil zarohnel nad njim, zdaj pa je bil preveč otopel od vsega, kar je bilo za njim. Na tisto, kar je pred njim, še mislil ni.

Počasi je vstal od mize, kakor da sam hoče končati prazni pogovor, ki ni vodil nikamor.

— Povedal sem vam, — je rekel. — Če nočete, nočete.

Tudi Albin, Dana in Malka so kot na povelje vstali. Tine se je obrnil od okna.

— Jaz res ne morem, — je ponovil. Celo v glasu ni bilo za kanec moči.

— Saj sem rekla: še mrtva, še mrtva bi se ne marala videti na kmetih, — je s koncem jezika rekla Dana in se oklenila Tineta za roko, kot da ji ga kdo jemlje.

— Deklo si boš moral dobiti, oče, — je tiho rekla Malka.

— Sam ne boš mogel.

Stari je stal sredi hiše, še zmeraj gospodar.

— Zame ne skrbite, — je rekel spet. — Vi pa, če nočete, nočete. Samo da vam ne bo kdaj žal.

— Deklo, kajpada, — je rekel Albin. — Saj ste še čvrsti, oče. — Glas se mu je umazano topil na jeziku.

— Ata, — je vzdihnila Malka. — Ata . . .

Stari je zamahnil z roko, skomignil z rameni, nobenemu več privoščil pogleda in šel iz hiše. Oni za njim, kot v procesiji. Umaknil se je s kamnitih stopnic in jih gledal, ko so odhajali mimo njega. Dana se je še zmeraj obešala Tinetu na komolec in Orešnik je spet ujel, da bi za vse na svetu ne marala biti na kmetih, in zdaj ni rekla, da mrtva ne, marveč da še naslikana ne bi marala biti tu. Hip za tem je s svojim pretenkim, preveč predirljivim, preveč razdraženim glasom začela klicati otroka, da se bodo odpeljali. — Malka se je ustavila na pragu, za hip mu je stisnila roko, oči je imela zatekle od joka in spet mokre, ko mu je rekla: — Če bi kaj bilo, daj mi vedeti. — Ni rekla, kaj naj bi bilo, a je vedel, da jo je obšel strah, da bi utegnilo še njega pobrati. Na pol je prikimal. Kakšna pomoč neki, je pomislil, kakšna pomoč od ženske, ki pride na materin pogreb v izposojenem plašču in izposojenem klobuku. Kozarec vkuhanega sadja, če bi ležal bolan, a s kozarcem vkuhanega sadja si ne pomagaš dosti, posebno pa s tem ne rešiš domačije. In za domačijo je vendar šlo, vsa ta leta samo za Orešnikovo kmetijo. — Če bi si bili v dolini vsaj resnično pomagali na boljše, je pomislil, ko je gledal za Malko, ki je predolgi in preširoki plašč ma-

hedral okrog nje, ko je šla proti latniku klicat otroke, ko bi bili zdaj vsaj res na dobrem in srečni, a niso, nobeden ne, ne Tine in ne Malka, navsezadnje tudi Albin in Tinetova onè ne... da, če bi bili vsaj res na dobrem, potem naj bi že bilo, da so žrtvovali dom. A kaj... — In pomislil je, da je Marjana rešena in ji vsaj ne bo več treba gledati, kako bo vse bolj in bolj propadalo. Za hip bi ji skoraj zavidal.

Potem sta avtomobila odpeljala. Ni čakal, ni gledal za njima, ko sta se spuščala navzdol proti Cilarju. Vrnil se je v prazno hišo. Gledal je po prazni hiši. Tišina je pritiskala nanj. Vstal je in pognal stensko uro, ki jo je tisti večer po Marjanini smrti ustavil. Ura je tiktakala z znanim, od starosti zmeraj malce hreščočim glasom. Pomislil je, da je neznanško stara, da ne pomni več, kdaj so jo prinesli k hiši. In tudi on, Orešnik, je star. Vse je staro, vse se je preživelo. Mordá je tudi kmetija že prestara in so se ji ure iztekle.

Gledal je po hiši. Ni vedel, kaj naj bi počel. Hiša je bila prazna in bo tako prazna tudi ostala. Vse prazno, hiša, kamra, dvorišče. Drugačna praznota kot tiste tedne, ko je bil sam tu gori, a se je vsak dan nadejal, da se bo Marjana vrnila iz bolnišnice.

Nenadoma ni vedel, kaj bi počel s seboj. Morda bi moral vstati, odložiti črno obleko, se preobleči. A kaj potem? Kaj naj bi počel? Kaj, v tem jesenskem popoldnevu, ko se še sonce ni nagnilo? Kaj vendar, do večera? Do takrat, ko bo vrgel kravi poklaje, spravil kokoši v kurnico in stresel psu jesti v koritce? V sadovnjaku so jabolka, več dni jih že ni nihče več pobral. A na tak dan, ko so ti pokopali ženo, menda ne boš tekal s košaro po sadovnjaku in pobiral jabolka! In zakaj naj bi jih vendar sploh pobiral, zdaj, ko tudi Marjane ni več?

Da, nič več ni vedel, kaj naj s seboj. Grunt je bil dokončno zapisan pogubi in njega, gospodarja, ni nič več potreboval. Ne hiša ne dvorišče ne polje ne travniki ne gozdovi — nič več ni potrebovalo ne gospodarja in ne hlapca. Kar je pomnil, ga je grunt gnal, imel ga vpreženega v vitlu, in on je hodil in delal, hodil in delal v obtoku letnih časov, zdaj pa je vse to izgubilo svoj pomen. Bilo je mrtvo, nikomur več potrebno. Njegovo življenje pa je bilo povezano z gruntom, koreninilo

je v zemlji, kakor drevo. Na mrtvi zemlji pa more drevo samo čakati, da se bo tudi samo posušilo.

Torej je bilo vendar vse zaman in je šlo vse pozlu. Orešnikova hiša s pol skrilnate in pol opečnate strehe, pod z letnico 1936, lopa za vozove, narejena dve leti pozneje, široka streha na podu in hlevu, krita z opeko, ki se je še zmeraj belila daleč dol v dolino — vse, vse pozlu. Tudi vsa preteklost Orešnikove domačije, zbrana na obledelih fotografijah po stenah, tudi ta je šla pozlu. Kakor da nikoli nikogar Orešnikovih ni bilo na Robu. Kakor da se on, France Jamnik, zadnji na gruntu, ni dovolj mučil, in z njim vred Marjana, ki jo je za štirideset let spravil sem gor v hribe, zdaj pa se je spet vrnila v dolino.

Čutil se je z gruntom vred obsojenega na konec in čisto zgubljenega. In potemtakem, si je rekel, je vseeno, ali vstanem in odložim svojo črno obleko, ali pa ne storim ničesar. Če je tako in tako vsega konec in ne veš več, kaj bi počel, kam bi se sploh še del.

Temu je sledil čas, ko je začel na propadajoči grunt gledati kot na orodje poslednjega maščevanja nad otrokoma. Čas, ko je hodil kdaj pa kdaj okrog njiv; ki so se spreminjale v celino, ko jih je gledal pol z bolečino, pol skoraj z neko kruto, privoščljivo nasladnostjo v sebi. Propada, si je govoril; Marjane ni več, jaz sem star in ne morem več, onadva pa sta pustila dom, naj propade. Dobre njive, nekoliko sušne, a vendarle dober svet, samo prav moraš ravnati z njim. In travniki, trava z visokimi lati in spodaj gosta, mehka, sočna podrast, najboljše sladko seno. In gozd, kakšne smreke, kakšne bukve! Tine pa je rekel, da ne more vzeti teh njiv in travnikov in bukev. Rajč se cijazi po graščinskih njivah na tistem kmetijskem posestvu. Zdaj kajpada res ne more, s svojo nafrfuljeno spako, ki bi še mrtva ali naslikana ne marala biti na kmetih — a da ni prej videl teh njiv in smrek in bukev v hosti! — A saj jih vidi, vidi, on in Albin, oba jih vidita, v mislih iščeta kupca za vse to, tehtata, ocenjujeta. Nekoč bo morda vendar... kaj veš, nekoč bodo smreke in bukve spet vredne svojega denarja! Zakaj bi se človek mučil za nekaj, kar mu bo zavržno samo padlo v naročje, le

nekoliko počakati je treba? Zakaj? — Življenje v mestu je vendar zložnejše! Tam so točilnice, so tudi restavracije s porgrnjenimi mizami. In Albin zdaj ne postava več v modrem kombinezonu na žagi, medtem ko mu delavci polnijo keson z žaganjem, temveč je pri špediterskem podjetju; z velikim tovornjakom, z visoko in široko prikolico vozati daleč po svetu, ostaja po več dni zdoma. Tudi tako je življenje bolj kratkočasno kot pa na hribovski kmetiji. — Malka, pozimi ga je nekoč obiskala. Tako težko se odtrga od doma, je rekla, zaradi otrok. Prinesla mu je steklenico vina in hodila je po hiši, mu celo nekoliko pospravila ter tarnala, kako hudo je doma. Pred nočjo je spet odšla. Kaj drugega naj bi vendar storila! — zjutraj so jo čakala njena stopnišča.

Tako je počasi zorela in dozorela v njem misel, da bo dal grunt, naj ga pridružijo zadružnemu posestvu v dolini. Če ga nihče tistih, ki bi moral biti njihov, noče, naj ga imajo pač tujci!

Takrat se je začel dogovarjati s Petračem. Rekel si je, da je res čuden čas na svetu, preklet čas, ko se vse pohlepno žene za blagom, za kakršnim koli blagom, kmet pa si mora vendar še zmeraj prizadevati, da bi komu mogel dati, da bi mu skoraj podtaknil svojo dobro zemljo in svojo hosto z debelimi bukvami in smrekami. — A navsezadnje je vendarle dal svojo zemljo, odrinil jo kot mešetar jalovo kravo na sejmu. Vsaj živel bom od nje do smrti, si je rekel, ko se je vračal iz doline s podpisano pogodbo v listnici. Vsaj živel — in več od nje tako in tako nisem nikoli ne imel ne pričakoval. Prvikrat v življenju bom sedel križemrok in zemlja me bo vendarle redila. Toliko je Orešnikov grunt vendar tudi še v teh nerazumljivih časih vreden. Njemu, Orešniku, le ni treba, da bi si ga zataknil za klobuk, ker ni nikjer norca, ki bi mu kaj dal zanj.

Spomladi je odšel. Bilo je v času, ko je zemlja čakala na seme, v bregovih pa so svetlo zelenele bukve in s hriba se je oglašal kukavičji klic. Iz doline so pripeljali majhen traktor in preorali največjo Orešnikovo njivo, potem pa začeli saditi ribezove grmiče. Ni se mu zdelo, da so dobro začeli; sploh si je mislil, da bržda ne bodo znali pametno ravnati z njegovo hribovsko zemljo, a kaj mu je bilo navsezadnje

tega mar? Naj počno z njegovim svetom, kar jih je volja! On je imel v listnici pogodbo in pogodba je bila poroštvo, da ga bo grunt hranil in oblačil in mu dajal še nekaj cvenka za sproti, vse dokler bo on, stari kmet, živel.

Oni, ki so svojo dediščino zavrgli, pa naj ... da, kar naj si še dalje zidajo svoje gradove v oblakih, garaže in nove hiše v dolini, napolnjene z vsem, kar ti naredi življenje zložno. Ko bodo spoznali, da so se ušteli, naj sovražijo in prekolnejo njega, starega, da, naj ga sovražijo in preklinjajo. Tako bo vsaj očitno, da čutijo, da so dobili tisto, kar jim po vsej pravici gre.

A čeprav jim je dal samo tisto, kar jim je po pravici šlo, je bil to vendarle poraz, in tega si tudi ni mogel tajiti.

Vrsta porazov, ki so se začeli spomladi enainštiridesetega na dvorišču vojašnice v mestu, takrat, ko je izročil komisiji svojega vranca, vrsta, ki se potem nikoli več ni pretrgala, se je zdaj končala. Ko je zapuščal domačijo, na kateri ni mogel več živeti, star, brez živine v hlevu, brez gospodinje v hiši, kakor bi bil brez rok, se je zaključil zadnji člen dolge verige. Zaključil se nekega pomladanskega dne, ko je Orešnik odhajal od doma s ključem vežnih vrat v žepu, da bi ga v dolini izročil predsedniku Petraču. Ko se je med prvimi bukvami na vrhu klanca ozrl po svoji hiši in po široki, v pomladanskem soncu skoraj beli strehi na podu in hlevu, ki je bahato gledala skozi goste drevesne krošnje — ozrl se potrto, a še zmeraj s kljubovalno voljo v sebi, s prepričanjem, da je ravnal prav in da je zadostil neki pravičnosti. Zdaj naj se z gruntom le zgodi kar koli — to ni več njegov grunt in ne njegova skrb.

6

Zmeraj je mislil, da na Robu živijo samotno, posebno še, ker sta si s sosedom Cilarjem prizadevala, da bi hodila drug mimo drugega, kot da drug drugega ne vidita, v stari graščini, v domu onemoglih pa je spoznal samoto, ki jo je prenašal teže kot tisto, ko je po Marjanini smrti ostal čisto sam v hiši — samoto med množico ljudi.

Bilo je dopoldne ali morda popoldne ali večer — čas v domu onemoglih tako ni pomenil nič več kot toliko, da si trikrat vsak dan odšel v jedilnico in da si ob tej in tej uri lahko sedel pred televizijskim zaslonom ali poslušal po radiu prenos nogometne tekme — naj je bilo torej kadar koli, dopoldne, popoldne ali zvečer, zmeraj je mesar Jelenc ležal na svoji postelji, ali pa je sedel na stolu, ali morda na klopi v parku, se pretegoval, ohlapien meh, ki je bil nekoč preveč naphan s salom, potem pa je salo izginilo in meh je postal preširok, in zmeraj je vel od njega poseben, mučen zadah, kakor po salu in loju, ki se ga je morda v pol stoletja navzel v svoji mesnici v mestu, in zmeraj je tarnal in se jezil z žužnjavim starčevskim glasom.

— S čim nas krmijo v temle prekletem domu! Smrdljivo meso! Zelodec si bom pokvaril! In nikamor se nimaš pritožiti. Nekdanje čase je prihajal k meni tržni inšpektor, brskal mi je po mesnici, vtikal svoj nos v ledenico... To je bil čas, ko je bilo na svetu še nekaj reda. Zdaj ga ni nič več. Stavim, da kupujejo za nas sumljivo meso, po znižani ceni, kajpada. Za stare ljudi je vse dobro! Gledajo nas, kot da nam dajejo miloščino. Miloščino meni! Meni! Ki sem imel dve hiši v mestu...

In se je razgovoril o svojih dveh hišah. In včasih o svojih kupcijah.

— Orešnik, — je govoril kdaj pa kdaj, — Orešnik me je poznal, ve, da sem pošteno služil denar! Orešnik, ali se spominjaš, da sem kupoval od tebe teleta?

— Prodajal sem ti teleta, res je, — je odgovarjal Orešnik.

— Ali sem goljufal? Pri teži?

— Kilogram si pri tehtanju odbil na uzdo, če je tele imelo uzdo okrog vratu.

— Takšna je bila navada. Uzdo sem potem vrnil. Ali sem goljufal pri teži?

— Mislim, da nisi.

— Nisem! Slišite? Orešnik lahko potrди, da nisem. Kmetje so goljufali mene. Privražali so mi teleta, sita, naphana, z vampi, napetimi kot boben!

— Včasih si odbil še kilogram na to.

— Takšna je bila navada. Vsi mesarji smo tako delali. To sam dobro veš. Toda, ali sem goljufal?

— Nič bolj, kot kateri koli mesar. Od izgube se ne da živeti.

— Se ne da. Toda, ali sem goljufal?

— Nisi, nisi.

— Slišite? Orešnik me pozna. A po vojni so govorili: Dve hiši, mesarijo, vse je prigoljufal! Kot bi bil kak Čifut! Ob vse so me spravili! In zdaj se delajo, kot da mi izkazujejo milost, ker me trpijo tu v domu! Miloščino mi dajejo! Potem, ko so mi vzeli dve hiši!

— Zaradi sina, — je kdaj pa kdaj rekel upokojeni železničar Vurnik, ki je po ženini smrti ostal sam na svetu. — Saj je bilo nekaj s tvojim sinom, ne?

Jelenc se je razburil, prazni meh se je tresel, drhtel, se napihoval, usihal. Jezik mu ni lovil jeznih misli, ni dovolj hitro brusil ogorčenih besedi.

— Zaradi sina! Tako so tudi rekli, da! Ali je bil otrok? Tak, da bi ga bil jaz mogel strahovati? Počel je vendar, kar ga je bilo volja! Politika ga je zmešala! Tako kot druge tudi! Politika je zmešala ves svet! Zaradi preklete politike so tudi mene spravili sem! In mi dajejo miloščino! Miloščino, ki sem jo plačal z dvema hišama! Zaradi politike! Ne pravijo zastonj, da je politika vlačuga! Orešnika je tudi politika spravila sem!

— Orešnika so otroci.

— Kakšni otroci! Sam je prišel! — se je vmešal nekdo drug.

— Kaj je hotel drugega, ko pa so ga otroci zapustili in šli! Kaj naj bi počel sam na hribovskem gruntu? Ko ni vedel več ne na levo ne na desno, se je odločil in prišel sem, — je rekel železničar, kot mu je Orešnik povedal.

— In — to pa ni politika, a? Ni, a? — Jelencu je zmago-slaven nasmeh obletel obraz, nabrekle ustnice so mu drhtele od zadošččenja, da ima vendarle on prav. — Vse je zaradi politike! Vse! Bedak, kdor tega ne razume! Prekleta politika je zmešala ves svet! Mene je tudi spravila sem. Da me tu krmijo z mesom, ki bi ga bil nekoč tržni inšpektor... — Roka je zaplavala po zraku in nekaj pometla v stran. — In to počno nalašč, prav nalašč! Zato, da bi me prej odnesli!

In vsako dopoldne, popoldne in zvečer je pripovedoval v jedilnici, pripovedoval v parku, pripovedoval v sobi na postelji, hropeča nabuhla vreča, od katere je šel težak zadah po žaltavem salu, o časih svoje nekdanje imenitnosti:

— ... in smo šli nad srnjaka, sodnik Breznik, Vrankar z okrajnega glavarstva, odvetnik Heferle in jaz. Morda še kdo, ne vem. Včasih je prihajal tudi Ločnikar, tisti, ki je imel v Ljubljani odvetniško pisarno. Pekov iz trga, njegov oče je v pekariji na oglu pekel kruh, kakršnega dandanes ne dobiš več. Kakšne žemljice, kako so zahrustale pod zobmi! In ob nedeljah po maši so kmetje pri njem kupovali štruce. — A kaj sem hotel reči? — da, šli smo nad srnjaka. Nad Kalcami je Breznik dvakrat streljal, a obakrat zgrešil. On sploh ni imel ne roke ne očesa za lov. Tistega srnjaka sem potem jaz podrl. In nato smo šli k »Rezki«. Kadar smo lovili tam okrog, je vedela, da ne bomo šli mimo njene hiše, in vselej je imela že pripravljeno divjačino v omaki... Potem pa je prinesla še tistega iz kota...

Jelenc pripoveduje, pripoveduje... Vrača se v neko daljno preteklost. V tej preteklosti so nedeljski lovi, pogoni na srnjaka, na lisice, na zajce, na divje merjasce. V tej preteklosti so možje, ki je njihova beseda imela svoj zven in težo. Vrankar z okrajnega glavarstva. Ljudje božji, ali veste, kaj je bilo to: *okrajno glavarstvo*? Razglas okrajnega glavarstva je veljal več, kot če bi bil nekaj zapovedal sam bog oče nebeški! A kdo dandanes še kaj ve o tem? Mladi, na primer — kaj oni vedo, kaj je bilo *okrajno glavarstvo*! — V tej preteklosti so imenitni možje hodili po hostah in lazih, oblečeni v rjave lovske obleke z zelenimi našitki, težki gamsovi šopi so jim vlekli lovske klobuke na stran, hodili so po gmajnah in gozdovih z lovskimi dvocevkami čez ramo in ob njih lovski psi, s smrčki pri tleh, neučakavni, skoraj strpeti niso mogli, grebli so po tleh, dokler jih nisi spustil po sledi. — V spominu se Rezka vrti po kuhinji, po sobi, vsa hiša je je polna, polna njenega smeha, njenega glasu, ki sprašuje, se malce laska in nič ne zameri, kadar jo kakšna roka tleskne po širokem boku: ti ljubi bog, saj smo si vendar domači! — In Rezka prinaša divjačine v omaki in prinaša tistega iz kota, in na klopi je srnjak z zvezanimi nogami, z brinjevo vejico v mrtvem črnem

smrčku, in Vrankar govori . . . Zmeraj je Vrankar govoril, on je to najbolje znal. Vrankar z okrajnega glavarstva: saj še veste, kaj je bilo to: *okrajno glavarstvo*? To so bili časi, da! In zdaj je vse vzel hudič . . .

In nato sta spet na vrsti njegovi hiši in mesnica.

Včasih se zdi, da je spomin na to že malce trhel, na hiši in mesnico ali na to, kako je Jelenc s svojim zapravljičkom ropotal po vaseh v dolini, se ustavljal na dvoriščih, se težko skobalil z zapravljičca, s svojim bobnečim glasom zavpil, da se je razlegalo po dvorišču, kje je vendar žival, ki jo imajo naprodaj, potem pa, če gospodarja ni bilo brž na spregled, sam odhacal v hlev in nezmotljivo našel pravo žival — da, spomin na to je bil že dodobra preperel. Starec se je s tem le še nekolikanj hvalisal. Bržda pa je živela v njem samo še misel na divjačino v omaki in na jetrca in cmoke ter da je vsak dan zajtrkoval z nožem in vilicami v rokah, nikar da bi izpil kalno deževnico, kakršno v domu ponujajo za zajtrk in ji pravijo kava, ali — sveta nebesa! — čaj, takšen čaj, ki ruma še videl ni! Kadar je namreč Tina, strežnica, poklicala k jedi, je pri priči vstal, si nataknil izhrojene copate in odhacal v jedilnico. Kdaj pa kdaj ga je seveda obšlo, da je kujavo ostal v sobi in mu je Tina morala prinesti jesti v sobo; jedel je pohlepno in nemarno, skušal čimveč stlačiti vase, kakor da se hoče odškodovati za svojo izgubo, čimveč dobiti za svoji hiši in mesnico v mestu.

Ni bilo prijetno z njim med istimi štirimi stenami. Golta kot žival, je včasih pomislil Orešnik in se obračal proč od njega. V njem se je prebujal nagonski strah: ali te lahko doleti, da boš takole končal svoje življenje? Da ne boš mislil na nič drugega, kot na hrano, tako kot žival? Morda se tudi žival spominja samo paše in jaslji in kakšna zôb je bila v jasljih? Morda je to njen edini spomin. — Zajtrkoval je z nožem in vilicami, vsako jutro s krožnika. O tem govori skoraj nasladno, s cmokajočimi ustnicami, z oživiljenim poželjenjem v očeh. Ne govori pa, ali pa se morda sploh več ne spominja velikega predala pod pultom v mesnici in kako je z okrvavljenimi, mastnimi rokami metal noter bankovce in drobiž, kako je zaropotalo in zašuštelo, kadar je odprl predal. Denarja kot jeseni listja po tleh, je nekdanje čase

misлил o tem Orešnik, in vendar se pogaja kot čifut, ne pripraviš ga do tega, da bi primaknil, ne, niti cepera več ne da, kot se mu samemu zdi prav, in nikdar mu žival ni dovolj spostena in na vsak star konopec, ki bi mu pri najboljši volji ne mogel reči uzda, odbije še kilogram! — A tega se Jelenc ne spominja več.

Orešnik pa se spominja. Ve, da je Jelenc imel denarja kot listja in lesni trgovec ga je imel kot hudič toče. Samo on, Orešnik, in z njim vréd vsi hribovski kmetje, niso imeli nič več, kot tiste bore krmižlje, ki so jih iztislili iz skope zemlje ali privozarili.

In vendar: od kar je bil v domu, se mu je bolj in bolj zdelo, da je bil vendarle tudi bogat. V domu je misлил na svoje konje, ki so bili zmeraj njegov ponos, misлил na vozarstvo in včasih na visoko žitnico v kašči za hišo, na zabojčke jabolk in košare češenj, na prospekt s prijetno železno žverco, ki v današnjih časih šele naredi iz tebe kmeta, in kako je šlo vse to pozlu. In ne morda tako, da bi bili prišli neki ljudje iz doline in ti rekli, da vse to ni več tvoje, da bi ti bili položili na mizo potipkan list, na katerem bi bilo napisano, da nič od vsega tistega ni več tvoje, marveč čisto drugače, počasi, vsem prizadevanjem navkljub in pravzaprav povsem po nepotrebem. — Tega se je spominjal, da, velikokrat, boleče, podnevi in ponoči, ko ni mogel spati in je z odprtimi očmi strmel v strop ali v okno, za oknom pa je bila včasih tema in spet drugič mesečina, mirna in mrzla kot obup — nikoli se mu pa ni spovračalo v spomin, kaj je kdaj stalo v skledah na mizi. No, kaj? — Hleb kruha pač, in včasih je stopil v klet in si natočil kozarec mošta, ga izpil na dušek, kot žejna zemlja popije curek vode, in pozimi, preden je zapregel in odšel vozit les, je kdaj pa kdaj vrgel vase šilce sadjevca. — Kadar se je, pravzaprav čisto proti svoji volji in skoraj s strahom, primerjal z Jelencem, se mu je zdelo dobro znamenje, da ga vsaj še kaj boli. Da ga boli grunt tam gori v hribih, zapuščena zemlja, da ga muči domotožje. Jelenca pa nič ne boli in nobenega domotožja ne čuti več. Samo goltal bo, tarnal, da ga hočejo s slabo hrano spraviti pod zemljo, a bo vendarle goltal dalje, vse dokler ga ne bodo odnesli v vas za pokopališki zid.

V domu so bili tudi ljudje, ki jih je v svoji preprosti kmečki čudi gledal z začudenjem in skorajda tudi z ogorčenjem. Neka Fani, na primer, ki je nekdanj služila pri gospodi. V njenem življenju se je očitno nabralo za goro nečednosti tiste vrste, na kakršne star kmet, kot je on, Orešnik, ne more misliti drugače, kot na umazano smetišče in mrhovišče. Pristriženi sivi lasje so ji v štrenastih pramenih padali čez zdelani obraz, pozibavala se je na stolu in z besedami, kot jih slišiš v najbolj zanikrnih krčmah, pošiljala k hudiču vse moške, ki jim je kdaj dovolila, da so ji lezli pod kožo. *Fani, Fanika, bonbonček*, so ji pravili, ko je bila še mlada. In bonboniere so ji kupovali. A pozneje... In zdaj! In zdaj... a? Med škrbastimi zobmi je pljuvala psovke. Kaj ji je ostalo od vsega? Samo oguljeni kovček, ki ga je prej vlačila od hiše do hiše, iz službe v službo. Oguljen kovček, preklicano trpežen, da ga še ni konec.

Takole okrog prvega jo je prihajal obiskovat neki Lovro, upokojenec, ki je prejšnje čase delal v tovarni čevljev pod mestom. Prišel je s svojo pokojnino v razcefrani denarnici. Takrat je Fani včasih za dan, dva izginila iz doma. V jedilnico je prišel upravnik in glasno vprašal po Fani — nihče mu ni odgovoril nič določnega, saj so vsi vedeli in vedel je tudi upravnik sam, da je Fani v mestu in da se bo vrnila, ko bo Lovru ostalo prav toliko drobiža, da bo plačal vožnjo z avtobusom do doma in nato kdo ve kako preživotaril v svoji raztrgani bajti do naslednjega meseca.

Upravnik je Fani vsakokrat trdo prijemal. Ji pretil, da jo bo pognal iz doma. Fani groženj ni jemala resno. Pognal iz doma — no, tudi to se je nekoč že zgodilo. Zatekla se je k Lovru. A potem si je zaradi tega precej ljudi belilo glavo. Najbolj tisti od socialnega skrbstva. Končalo se je tako, da je prišla socialna delavka, z njo pa nek miličnik, in sta spravila Fani nazaj v dom onemoglih. — Fani je neznansko zabavala, kadar je pripovedovala o tem: Vozili so se z avtobusom. Fani pri oknu, socialna delavka zraven nje, miličnik pa tik za njima. Avtobus poln ljudi. Fani se je kdaj pa kdaj obrnila k njim, se namuznila, pokazala s kretnjo glave na socialno delavko in miličnika: *Zeneta me, ali vidite?* Kot da sem kaj storila, morda komu kaj ukradla. *Naj dokažeta, če*

sem kaj zagrešila! — Ljudje so se malce smejali. Socialna delavka in miličnik sta vztrajno molčala. Fani pa se je vso pot obračala k ljudem in se zdaj z besedami, zdaj z zarotniškim smehljajem sporazumevala z njimi o krivici, ki ji jo delata socialna delavka in miličnik.

In nato ji je upravnik naredil pridigo, je pravila Fani, pridigo, kakršne ne slišiš vsak dan. Govoril je, kot da je posebna milost, da jo sprejme nazaj v dom. Milost? Toda, ali je mar ona, Fani, silila nazaj v dom? Ali je nista socialna delavka in miličnik kratkomalo prignala nazaj, upravnik pa jo je potem pač moral sprejeti?! In prepovedal je Fani, da ne sme nikamor več iz graščinskega parka in da se Lovro ne sme več prikazati v graščini! Da mora biti red v domu. Red... ha!

Lovro je še prihajal, a naskrivaj. Ljudje so ga videli: nekoč, so pravili, je skozi žično ograjo na koncu vrta dal Fani steklenico. Sedela sta vsak na svoji strani ograje in steklenica je skozi ograjo romala iz rok v roke, dokler ni bila prazna. Potem je Lovro odkolovratil proti vasi, a preden se je vrnil s polno steklenico, so strežnice našle pijano Fani in jo spravile nazaj v dom.

— Samo pri ograji sva bila, — je naslednji dan razglašala v jedilnici vsakemu, ki jo je hotel poslušati. — Vsak na svoji strani ograje. Nič takšnega, da bi upravnik smel reči, da je bilo nespodobno. Samo vino sva pila iz steklenice. Ograja vmes, kot bi bila v kakšnem taborišču. A še to... še to se jim zdi preveč. Samo sebi privoščijo...

In potem so bili v domu še ljudje, ki so bili kot ptički božji; ti so bili morda edini, ki so veselo sedali k mizi, katero so neke tuje roke pogrinjale zanje. In bržda tudi edini, ki niso privlekli s seboj v dom prtljage težkih spominov. Dobrodušni norčki, ki jim nisi mogel ničesar zameriti.

Bil je pester svet, tale dom onemoglih, nikoli bi si ne mogel misliti, koliko različnih ljudi in različnih usod je zbranih v njem.

Po dveh mesecih je bil Orešnik kakor bolan.

Prekleta životarjenje, si je govoril. Komaj životarjenje! Življenje temu pač ne moreš reči! Kakšno življenje neki!

Zdiš v sobi — a kaj boš ves dan počel v sobi? Morda greš v jedilnico, povprašaš, kje je časnik. A časnika ni nikoli, ne, nikoli ga ni, vsak dan izgine brez sledu. Si ga že kdo prilasti, da ga potem naskrivaj prebira v svoji sobi ali še raje kje zunaj. — Sicer pa: k vragu s časnikom! Dovolj let si prebiral časnik, zmeraj je bilo vse tako zavito, da nisi nikoli vedel, pri čem si. Resnico si potem trdo občutil na svoji koži. In zdaj — eh, kaj ti je zdaj še mar tega, kaj vsipajo na potrpežljivi papir!

Popoldne bi lahko sedel pred televizijskim sprejemnikom. In gledal — zlodej vedi, kaj! Preprostemu staremu kmetu ni lahko vedeti, kaj hočejo s tistim cijazenjem in onegavljenjem, ki ga tam vidiš, samo toliko je gotovo, da tisto ni namenjeno kmetu, ne kmetu, ki je na svojem gruntu, in še manj takšnemu, ki je v domu onemoglih. Samo oči te ščemijo od tega in v glavi ti brni od muzike, in ko se vzdigneš in odideš iz jedilnice, veš samo to, da je svet še bolj nor, kot bi se ti zdelo, če ga gledaš od daleč.

Morda greš ven. Zunaj je sonce. Nebo kot ribje oko. Pri mizi, v kotu ob zidu, v parku, skoraj zanesljivo najdeš železničarja, potem nekega upokojenega uradnika, ki, kot včasih sam pravi, ni imel nikogar, da bi bil mislil zanj, sam nase pa je tudi pozabil misliti, in navadno se jima pridruži Jelenc. Po mizi tleskajo karte, včasih »kličejo kralja«, včasih je na vrsti »marjaš«. Povabijo te k igri, še veseli so, če se jim pridružiš.

Potem sediš tam sredi lepega delavnika, ko je sonce kot cekin, mešaš karte, jih mečeš na mizo, pobiraš skupaj, šteješ — roka je malce okorna, nikoli se ti ni zares navadila kart — in zmajal bi z glavo nad seboj: bedak stari, daleč si privozil! Doslej si komajda kdaj slišal o kvartopirskih kmetih, ki so metali hudičeve podobice na petek in svetek, grunta pa je bilo vsak dan manj: za lesom je odromal gozd, za gozdom travniki, za njivami še ozare. Tako se je zgodba nadaljevala in se končala tam, kjer je kvartopirski kmet postal srenjski berač.

Zdaj pa ti, Orešnik, sredi poletnega dne, v najlepšem soncu posedaš tu in mečeš karte, ti, ki nisi svojega grunta ne zapil ne zakvartal, ki si ga dal zadrugi, da bi bil tudi...

khm... na stare dni pod tujo streho in pri tuji mizi. Tako preklicano slabo se ti je vse naonegavilo, da je tole še najboljše, kar moreš v domu početi, tole, da si kvartopirsko drgneš rokave.

Uradnik je govoril o taroku: nekdanje čase je zahajal v mestu v gostilno k Petru v Kotu, veliko let je bil tam kot doma, tudi kosil in večerjal je tam, in ob večerih se je zbiralo tam omizje, pa so tarokirali do polnoči in dlje. To je gosposka igra, tarok: napoveš »pagat-ultimo«, podvojiš stavo, to je nekaj, da.

V njegovem življenju je bilo sploh marsikaj gosposkega. Neki Korle, na primer, zunaj mesta je imel mehanično delavnico — ta je tudi zahajal k Petru v Kotu. Včasih jih je naložil v avtomobil, pa so se potegnili iz mesta. Kam? Na Bled, tudi kam drugam, v gosposke lokalne, kaj pa mislite? Tam si si našel družbo, kakršne se ti je zahotelo! Tudi ženske so rade prisedle — zakaj pa ne? In je teklo vino, vermut, likerji! To, to so bili časi! — Včasih jih je Korle potegnil še kam dlje, enkrat ali dvakrat tudi prav do morja. Bile so vesele urice, da.

— Zdaj si pa prav tako na psu kot mi, — mu je včasih rekel upokojeni železničar. — Prav nič na boljšem. Nič dlje nisi prišel kot mi. Nič da— — — aalj!

Uradnik je zaničljivo zamahnil z roko.

— Kaj se napihuješ? Kako: nič na boljšem? Vsaj živel sem! Imel sem svoje vesele urice! Teh mi nihče ne vzame. Kaj pa ti? Kam si ti prišel?

— Jaz? Nikamor. Sem sem prišel, v dom. Saj je pravzaprav smešno. Smešno, da si vse življenje neprestano na poti, nikoli doma, da bi ne preštel kilometrov, ki si jih prevozil, pa vendar nikamor ne prideš. Vrag razumi to.

— Vidiš! Na slabšem si kot jaz. Ščipal si vozne listke in ponoči dremal po kotih v železniških vozovih in spal po klopih v postajnih čakalnicah. In tako. Temu ne moreš reči življenje. Jaz... sem vendarle vsaj kaj imel od življenja. Jaz sem... sem znal živeti. Samo to je bilo napak, da nisem o pravem času znal misliti nase, če že nihče drug ni mislil zame. Oženiti bi se bil moral. Neka Hermina, pletilja, čedno hišico je imela... ta bi me bila za vse na svetu rada vzela.

Morda bi jo bil še vzel, a me je imela preveč rada. Hudič je, sem si mislil, če se ženska preveč obesi nate. Če jo vzameš, je tako, kot bi si obesil mlinski kamen na vrat. Nikamor več se ne boš ganil brez nje. A pravzaprav bi bila . . .

— Potem zbogom gostilna pri Petru v Kotu in Korle in njegov avto . . . — Železničar se je malce norčeval.

— Kaj ti veš! — Uradnik je govoril zviška, poučljivo. — Svoj živi dan si živel kot klapouh tepec. Ženi si iz Beograda prinašal melone. Saj si sam tako rekel, ne? In vendar . . . Hermina . . .

— Zdaj bi bil hišni posestnik! — Železničarjev glas je bil malce škodoželjen.

— Bil bi hišni posestnik, da! — Uradnik je to povedal skoraj zmagoslavno.

— Zdaj si pa tu.

— Kakor ti.

— Natanko tako, da.

— Nič drugače, da. A svoje vesele ure sem le imel. — Kaj pa si zdaj vrgel? Ali nisi mogel? . . . hudič naj me, če bom še igral skupaj s teboj! Samo izgubljava! S teboj zmerom izgubim!

— Kaj pa vendar izgubiš? Daj no!

— Vseeno, kaj izgubiš! Izgubiš pa vendarle!

— Molčita že in igrata, ali pa nehajta! — je velel mesar Jelenc.

Karte so spet tleskale po mizi, s katere se je davno odluščila barva. Drobiž je romal sem in tja. Največkrat so igrali toliko časa, da so bili skorajda spet vsak na svojem. Kvečjemu je bil včasih uradnik nekoliko na boljšem, a on je vendar nič koliko večerov prekvartal pri Petru v Kotu, si predrgnil precej rokavov pri igri.

Na drugem koncu parka ali ob bazenu s pokvarjenim vodometom v sredi pa so posedale ženske. Stare, izmučene, od vseh na svetu zapuščene. Zgodilo se je, da so katero od njih prišli obiskat sinovi, hčere, sorodniki. Da se je pred graščino nenadoma ustavil avtomobil in so izstopili dobro oblečeni, rejeni, lenobno in samozadovoljno smehljajoči se moški in gosposke ženske, ki so Orešnika pri priči spomnile na njegovo snaho, nafruljeno spako. Pol ure, uro morda so

posedeli s staro ženo na klopi v parku, pogledovali vmes na svoje ročne ure, bili nestrpni, kot da jih čas neusmiljeno priganja, hvalili park in graščino in vse, kar so videli okrog sebe (Saj je sanatorij, kot letovišče, mama) in nato so se odpeljali. Bržda za dolgo. Stari ženi so pustili zavitek. Ko je avto že izginil na cesti med drevjem, je stara žena navadno še zmeraj sedela z zavitkom v naročju, z odkupnino, ki so ji jo podtaknili, gledala za njimi, ki so se odpeljali in si morda mislila, da je niso pozabili. Ne, ne povsem pozabili. — Druge ženske, ki so tudi posedale v parku, pa so bile večidel tašne, da svoj živi dan niso bile za pametno rabo. (Hudičev svet, če vse to premisliš.)

Ob večerih, ko sta Orešnik in Jelenc sama ostala v sobi, obokani grajski čumnati, in je Jelenc med stokanjem lezel v posteljo, pa se je prava muka šele začejala. Jelenc je včasih rekel o železničarju in uradniku:

— To sta bedaka. Vse žive dni sta živela tjavdan. Država ju je redila. Prvega v mesecu sta dobila svoj denar in ga pognala, potlej pa spet čakala na naslednjega prvega.

— Za železničarja bi rekel, da ni napačen, — je ugovarjal Orešnik.

Jelenc je namrgodil ustnice.

— Vsi takšni so tiči iste baže. Oba sta živela kot trota v čebeljem panju. Kaj pa jaz? Kaj pa ti? Jaz ... jaz sem garal. Pri kupčiji ti denar ne kane z neba. Ljudje so sleparski, zmeraj te skušajo goljufati. Takšni, kot sta ta dva, so mi odnesli precej denarja. Jemali so pri meni na upanje in ko bi bili morali plačati, jih ni bilo več blizu. Kako pa boš izterjal, a? Plačal morda še sodnijo, a? — Ti že veš, kako je bilo. Imel si grunt. In vozaril si. Da, midva že veva, kako je s tem. Ta dva pa je redila država in ju še redi. Naju nihče ne redi. Tole, kar nama dajejo tukaj, sva drago plačala. Jaz z dvema hišama in ti s svojim gruntom. A uprava ... kot da ti dajejo miloščino! In preklete ženske v kuhinji ... nihče jim ne gleda pod prste. A kdo jim bo gledal pod prste, a, ko pa so vsi pod istim pokrovom! Zase grabijo, ti pa ... samo da bi že stegnil cempeti!

Večeri so bili kot mučne sanje. Lahko si se obračal proč, molčal, se pokrtil z odejo, strmel v zid ob postelji, se delal,

kot da že spiš — Jelenc je mlel in mlel svoje obtožbe, tramp-ljal na mestu, nikamor se ni mogel premakniti — môra, ki te tlači še budnega.

In to se je vleklo iz dneva v dan.

Kdaj pa kdaj je kaj storil, da bi ji ubežal. Odšel je proč od graščine, od parka in hodil po poljih. Njemu niso branili odhajati v vas ali po poljih. Bil je miren, spodoben oskrbovanec, nikoli se ni nihče pritožil čezenj, on pa se tudi ni pritoževal. In zvečer je bil zmeraj o pravem času pri mizi.

Hodil je med njivami. Ko je zorelo žito, se je ustavljal ob njem. Roka mu je kar sama segala med klasje, ga težkala na dlani. V mislih je nekoliko kmetoval. Kakšna pšenica, s težkimi klasi — včasih takšne niso poznali. Takšna nasuje! Kdo ve, ali bi tudi na hribovskem svetu nasula? Morda pa! Če ne terja preveč moče . . .

Roka je drobila klas, razpihal je pleve, na dlani so ostala zrna. Rumena, napeta. — A kakšna roka je zdaj to! Še zmeraj grčava, izobličena od kmečkega dela, s sledovi vseh ran, prsti posuti z obronki, tu te je priščipnila klada, tamle oprasnil cepin, in tale obrunek je od slamoreznice, za las, da ti ni posnelo prstov. Grčava in izobličena, a zdaj že tudi usehla, brezvoljna roka starca; kako bi še zavihtela cepin ali pognala koso? In zrnje na bolehnih, kakor preležanih dlani — saj to ni njegova pšenica. Klas ni klas z njegove njive, drugih žanjcev čaka.

Starec je začutil, kako mu ob tem mrzla in trda žalost lega v srce.

Vse je bilo izgubljeno. Vse njegovo življenje. Kakor da nikoli ni bilo Franceta Jamnika, Orešnika z Roba.

Da, prav kot da ga nikoli ni bilo. Kot da ni nikoli oral svojih njiv, se nikoli jezil, ker jih zaradi strmine ni bilo mogoče preorati do konca in si se potem peklil, ko si z rov-nico prekopaval ozare, si vsako spomlad spet rekel, da ni vredno prekopavati, kaj pa je vendar ta košček ozar? — a ti duša le ni dala, da bi jih pustil zacelinjene: ne moreš, ne smeš pustiti vnemar zemlje, ki vendarle rodi, ko pa njiv že tako in tako nimaš na pretek! In kot da ni nikoli obiral trave po strmih bregovih ne lezel v češnjeve krošnje in polnil koškov s sočnimi češnjami črnicami in hrustavkami, nikoli posedal

pri kotlu za žganjekuho, pozno v noč, sam v bregu pod hišo zraven sušilnice za sadje, posedal na čoku, gledal v počasno sukljajoče se plamenčke pod kotlom, gledal v motno poplesavanje svetlobe na rdečem bakru, truden, malce omotičen od opijanljivega sopuha žganja, ki je curljalo v lonec. — In kot da ni nikoli vozaril, vlačil hlodov s cepinom, jih nalagal na voz in sani, spenjal verig na vozu, rajkljal, potem pa zavihnel bič in švrknil konja po stebrastih nogah: Hi, hot! — Boš potegnil, primojduš? Če mene ni škoda, je tebe še manj! — Udarec in kletev, oboje je bilo veliko manj surovo kot njegove misli, a moraš, bog se usmili, moraš, čeprav imaš žival rad in se ti smili, a voz mora iz ilovice, hlodi morajo s hriba v dolino in po dolini do žage in dalje do železniške postaje! Denar ne cvete za vsakim vogalom in zaklada v svoji hribovski zemlji tudi ne boš našel! Moraš! — Neusmiljen moraš biti, ne sebi ne živali ne vozu ne smeš prizanašati! Ni lahko pripraviti lesnega trgovca do tega, da odpre svojo bahato napeto listnico ali svojo železno blagajno, spravljeno v predalu! — In tudi v dolini moraš včasih zastaviti besedo, na občini, med možmi, skupaj z njimi pred županom in župnikom. Svoj živi dan si dajal cesarju, kar je cesarjevega in Bogu, kar je božjega, pa naj ti zdaj še cesar in Bog izkažeta vsaj tisto malo pravice, kar ti je gre! Saj tako in tako zmeraj precej več daješ, kot pa prejemaš!

In zdaj je vse to izgubilo svoj pomen, bilo je kot povsem brez haska, izgubljeno.

Vse. Orešnik z Roba — nič več Orešnik, zakaj tu ga razen Jelenca pod tem imenom ni nihče poznal — Franc Jamnik je pristal v stari graščini, kjer je nad kamnitim grbom nad vrati črn napis na leseni tabli: DOM ONEMOGLIH. Hiralnica, je včasih oživela v njem stara beseda, ko se je bližal graščini in od daleč zagledal napis. Hiralnica. Ubožnica. Hiša za srenjske reveže. Srenja te redi, Orešnik. Res, srenja. Za to si ji dal svoj grunt. Če bi nikoli ne bil imel grunta in bi bil svoje življenje preživel kot klatež in potepuh, vagabund, ki se mu delo nikdar ni prijelo rok, bi zdaj ne bilo s teboj nič drugače: srenja bi te redila. — A potem bi vsaj imel srenji biti za kaj hvaležen, tako pa . . .

Če vse premisliš, bi obupal.

Čeprav malo zgovoren, zdaj, v domu, še manj kot nekdanje čase doma, je vendarle včasih poskušal z onimi tremi razpresti pogovor.

— Bil sem na polju, — je rekel. — Pšenica letos lepo kaže.

Feliks je vzdignil oskubene obrvi. — A, pšenica. — Glas je bil samo vljuden, brez zanimanja.

Orešnik ni odjenjal. Silil se je v zgovornost.

— Če bo vreme, bodo čez kak teden že želi.

— A, želi? Če bo vreme?

— Ne vem, če se bo vreme držalo, — je rekel železničar. — Zdi se mi, da se bo spreverglo. Skrnina, veste: opominja me. Pri železnici se je nabereš. Na vsaki postaji iz voza na mraz, spet nazaj v voz. Človek ni iz železa.

Orešnik je skoraj trmasto gnal svojo:

— Lepa pšenica, italijanska. A pravijo, da zrnje ni tako klano, ne tako dobro kot domače pšenice.

— A, da ni?

— Saj je tudi kruh slabši, — se je oglasil mesar. — Če ga zvečer jem, mi kot kamen obleži v želodcu.

— Zakaj ste pa tako požrešni? — je rekel Feliks. — To ni zdravo. Zvečer pa še posebno ni zdravo.

— A? Požrešen? Jaz? — Mlahavi meh se je vzdignil, lezel kvišku, jeza ga je napihnila. — Jaz sem požrešen, a? Ali ti sploh dajo, da bi bil požrešen? In vbogajme me tudi ne krmijo! Morda koga drugega . . .

— Res lepa pšenica in težko klasje, — je vlekel svojo Orešnik, zdaj že bolj zato, da bi se mesar in Feliks ne sprla. — Človek bi kar poskusil z njo, če bi . . . bi bilo kot nekoč.

— Jaz o pšenici ne vem dosti, — je priznal Feliks. — Nisem s kmetov. V mestu sem se rodil in zmeraj sem živel v mestu. Bil sem davčni uradnik in davkarije so zmeraj v mestih. Obredel sem davkarije od Kolpe do tu gori.

— Jaz sem s kmetov, — je rekel železničar. — Ko sem prišel od vojakov, sem šel k železnici. Pravzaprav sem hotel v Ameriko. A ni bilo penězov. In morja ne prebredeš s svojimi nogami. Prav takrat so pri železnici iskali ljudi, pa sem šel. Hotel sem si prihraniti nekaj denarja, da bi šel po svetu, a potem . . . no, nanese je, da sem se oženil in Amerika je splavala po vodi. A za vse ni bilo slabo pri železnici. V prvi

svetovni vojni mi ni bilo treba obleči vojaške suknje. V drugi je bila bolj vražja. Minirane proge, nikoli nisi vedel, če ne boš z vlakom vred zletel v zrak. In proti koncu vojne letala — vozili smo samo še ponoči. Precej vražje, da.

— Jaz sem bil v internaciji, — je rekel Feliks. — Če bi vam hotel praviti, kako je bilo tam! Travo sem žrl. Travo, da, v kotliču kuhano. Da, da, gospod Jelenc: tra-aavoo!

— Ali to pripovedujete meni? — V Jelenčevih drobnih, vodenih očeh so se slabotno vžigale iskre jeze in ogorčenja. — Ali sem vas jaz poslal, jaz spravil v Gonars? Politika vas je spravila tja, vlačuga . . .

— No, kaj? Prebili smo, pa bomo tudi . . .

Feliks je odsekano utihnil. Pogled mu je šel proti graščini. Graščina ni Gonars. Tu se ti ni treba nadejati, da se boš še kdaj kam vrnil. Nekam, kamor vsaj nekolikanj spadaš. Graščina je zadnja postaja. V vasi za pokopališkim zidom je najbolj na gosto posejan z grobovi tisti kot, ki je namenjen graščinskim stanovalcem. Vsako jesen in pomlad se precej na gosto selijo tja dol. — A ne misli preveč na to, ne misli, samo bo prišlo, kaj bi klical! Feliks je zamahnil z roko. — Če se spomnim Gonarsa, bi rekel, da nam tu ni hudega. Samo če bi človeku pustili nekaj več drobiža od pokojnine! A kaj, ko ti skoraj nič ne ostane. Komaj za cigarete, za najcenejše. Ni vredno, da bi hodil v vas. Dvakrat, trikrat se ustaviš v gostilni, popiješ kozarec vina, da ne sediš pri prazni mizi, ko gledaš ljudi, ki balinajo, in ti zadnji bacek odroma iz žepa.

— Ljudje vse sproti zapravijo, — je grajajoče rekel Jelenc. — Takšni, ki so bili navajeni, da jih redi država, ki niso nikoli vedeli, po čem je denar!

— Vi ste prekleto dobro vedeli, po čem je denar! — se je obregnil Feliks. — Vi, ki so vam ga ljudje sami prinašali v hišo! Samo v blagajno ste ga spravljali, v predal, ali kar ste že pač imeli, in na banko ste tekali z njim! Davkarija pa vas je morala ven in ven opominjati, preden je izbezala od vas tiste groše! Poznal sem dovolj takšnih, kot ste vi! Hodili so tarnat nam, ki smo živeli s plačo davčnega uradnika . . .

Jelenc pa je kar vstal. Vsega mu je bilo preveč, odmotovilil je od mize. Klatil je z rokami po zraku, veslal z dlanmi, kot da nekaj odriva, in glas mu je grgal:

— Država ga je redila! In bo meni očital! On, ki ga je zmeraj država redila! To se pravi: jaz sem ga redil! Jaz sem plačeval davke in ga redil! Zdaj mi bo pa pamet solil, mi očital! . . . In kolikokrat sem že rekel, da ne bom več govoril s takšnimi . . . s takimi, ki . . .

Jezno, s škripajočimi koraki je šel po posuti stezi in izginil med grmičevjem.

— Ta ne bo več dolgo trave tlačil, — je presodil Feliks, ko je Jelenc izginil med javori. — Poapnenje žil. Pamet ga tudi že zapušča. Nekoč bo na vsem lepem po njem. Niti zavedel se ne bo. — Spet je gledal med drevjem, a škripanje peska pod Jelenčevimi nogami je že potihnilo. — Poapnenje žil, — je ponovil. — Jutri se sploh ne bo več spominjal, zakaj se je sprl z menoj in odšel.

— Če pomisliš, da boš morda nekoč tudi sam takole . . . — Zelezničar je tó rekel tiho, potrto.

Feliks je široko zamahnil z roko. Celo zasmejal se je.

— Takole? Kje neki! Tale je svoj živi dan preobilno jedel in pil! Od tega se ti nabere apnenec v žilah. To, to ga bo pokopalo.

Vse je zaman, je pomislil Orešnik. Ni več načenjaj pomenka o pšenici. Pšenica je bila pred njim, velike njive pšenice, klasje težko, gosto, zašuštelo je v vetru, zašumelo, kot bi se zapenil val. Mlečna zrna imajo še okus po sladkem škrobu.

Daleč za ravninskimi njivami ob graščini so bile njegove, ne ravne, pač pa položne, nekatere tudi strme. Tam pšenica ni rasla v lepih, ravnih redih, marveč tako, kot jo je v širokih zamahih razsejala njegova, gospodarjeva roka. Zlatila pa se je lepše kot tale tukaj.

In Orešnik, čeprav se brani, misli na žetev. In kako je kosil pšenico, za njim pa sta hodili Marjana in Malka, se sklanjali in hiteli zvijati povresla, vezali šnope, jih postavljali v kopice. Med žitom na koncu njive ali v senci pod drevesom pa je bil vrč s pijačo, vrč iz žgane ilovice, iz zemlje, in tudi pijača je imela okus po ilovici, po zemlji, dobri in zanesljivi. Po hladni prsti.

Nato je bila žetev pri kraju in za žetvijo mlačev. Takrat je nosil vreče žita v žitnico v kašči. Kakšne vreče, velike,

polne do vrha, rama se mu je upognila pod težo, a to je bila najboljša teža, kar jih je poznal, naprej in naprej bi jo voljno prenašal. Nosil je pšenico s poda v kaščo, v kašči pa je čakala Malka, odvezala mu je vrečo in zrnje se je suho in šelesteče vsipalo v žitnico. Vreča se je praznila, postajala je ohlapna, lahka, rama je postajala lahka, teža je polzela z nje, žitnica pa se je polnila.

A kako boš o tem govoril s temi ljudmi tukaj? Neumno je, če sploh poskušaš!

Še zameriti jim ne moreš, da ničesar ne vedo o zemlji. Feliks je sploh nikoli poznal ni. Jelenc je ni imel, je ni potreboval — druge roke so skrbele za zemljo, ki je za Jelenca redila govedo in drobnico. In z lovsko dvocevko čez ramo jo je včasih meril, dobro zemljo, tako... samo gosposko.

Železničar, ki jo je v mladosti poznal, pa je tudi že davno pozabil, kaj je pravzaprav to: zemlja. Predolgo jo je gledal samo skozi okna železniških vozov, ko je bežala mimo njega, bežala, bežala in se ustavila samo, kadar se je ustavil vlak. Zanj so bile pomembne železniške postaje in garniture voz, vozni redi in velike ure na železniških peronih in zvočniki, ki napovedujejo prihod in odhod vlakov. Svoje življenje je preživel na poti, trideset, štirideset let na vrtečih se kolesih. Tja in nazaj, v vse smeri tja in nazaj. Zmeraj enako. — Kako naj bi potem razumel kmeta, navajenega mirne stalnosti, kot jo daje ljudem samo zemlja, tistim, ki živijo zanjo in od nje?

Res bolje, da ne poskušaš govoriti o kmetovanju, o zemlji. Kaj je takimle, kot so tile, mar zemlje!

Bolje bo, če se boš skušal privaditi. Da ne boš samo tjavdan prikimal, samo da bi je ne žalil, strežnice Tine, kadar še dovolj sočutno vpraša *Kako je, oče, ali ste se že privadili?*

Ce že ne more biti dobro, se vsaj hudemu skušaj privaditi. Saj še voda kamen obrusi, pa se boš morda polagoma tudi ti...

Privadi se. Privadi. Privadi.

A se ni lahko privaditi. Morda se sploh ne boš nikoli privadil. Vsak dán bolj čutiš, da je graščina resnično žalostna

poslednja postaja, na kateri življenje odlaga tiste, za katere nikjer drugod ne najde prostora.

Ti, Orešnik, si med tistimi, ki drugod zanje ni prostora.

Pohajaš po graščinskem parku, neroden star kmet, ki ne spadaš sem: ne na posute peščene steze, med okrasne grmiče, ki jim ne veš imena, ne pod imenitna stara drevesa, ki jim tudi ne veš imena. Posedaš po klopicah, kot bi neprestano na nekaj čakal; tako si včasih sedel v mestu na klopci v sodnijski veži, zmeraj malce zaskrbljen, da bi ne bilo kaj napak, če bi se premaknil s hodnika. A takrat si vsaj zanesljivo vedel, da se boš kmalu vračal domov, morda z zavestjo, da si sebi, svojemu gruntu pripomogel do pravice, morda jezen zaradi prizadejane ti krivice (a zaradi tega še ne bo vsega hudič vzel!) vendar pa se boš vračal na Rob. In pravica ali krivica: to vendarle nekaj je! Ob tem natanko veš, da nisi zaman čakal na klopi, ne zastonj izgubil dneva. Zdaj pa čakaš in nimaš na kaj čakati, tudi nikoli nič pričakal ne boš. Dopoldne pač čakaš, da bo ura poldne, da bo v vasi zapel zvon, da se boš vzdignil s klopi in počasi, bolj truden kot si prišel, odčotal v graščino, v veliko jedilnico, kjer je zmeraj toliko ljudi in kjer storiš najbolje, če se sploh ne ozreš od svojega krožnika, saj te sicer ob pogledu na toliko kremežljivih obrazov pri priči mine veselje do jedi. — Po kosilu lahko obsediš v jedilnici in poslušаш radio. Če imaš srečo, morda vendarle prideš do časnika, si natakneš naočnike in malce bereš, a ne dolgo, ker zmeraj brž pride kdo, ki hoče časnik. Sicer pa bereš tako in tako zgolj iz dolgčasja. Kaj ti je že mar vsega tistega v časniku! Kaj ti je še mar pravice in krivice v svetu!

Vse je tako . . . tuje. Da, tuje. Drugače bi temu ne mogel reči.

Ob treh ali ob štirih, ali morda ob štirih dvajset minut, bo prenos nogometne tekme, tako pravijo včasih. Starcu ni mar nogometa. Nikoli ni mogel razumeti, zakaj ljudje tulijo od navdušenja ali od ogorčenja, medtem ko se nekaj fantov v kratkih hlačah in progastih nogavicah podi po igrišču za usnjeno žogo. A če ne veš pod soncem nič boljšega početi, pač sediš pred televizijskim ali radijskim sprejemnikom. Čeprav se ti zdi neumno.

Pred sprejemnikom je pa zmeraj živo. Nekateri celo stavijo na moštva, nekdo nekaj drobiža, kdo drug pol litra vina. Nekaj jih je vmes, ki se spominjajo časov, ko so še sami tekali za nogometno žogo.

Sicer: ali čas res tako hitro mine, je včasih ob tem pomislil Orešnik. In zazdelo se mu je, da še nikakor ni dolgo, od kar je, v letih po prvi svetovni vojni, včasih videl mlade fante, ki so brcali žogo na nekem travniku pred mestom. Pa vendar ni mogoče, da so tile trhli starci, ki se neprestano zavoljo česar koli že pričkajo, večno nataktnjeni, starčevsko razdražljivi in pozabljivi — da so se tile nekdanj podili za usnjeno žogo, hitro, okretno, neugnano, da si se, mlad hribovski kmečki fant, čutil zraven njih okornega kot tnalo!

In nogometne tekme gledajo tudi stare ženske s presušeni ali zabuhlimi obrazi. A tistih, ki ob njih čutiš snažno uboštvo, večidel ni pred sprejemnikom; tam ponajveč posedajo ženske, ki jim z vso skrbjo ne bi bilo mogoče pomagati, da bi se zdele urejene; sedijo v jedilnici, včasih pletejo ali kvačkajo jopice za zimo, vmes klepetajo, in vse je trhlo, staro, preperelo, volna v njihovih rokah in roke same in njihovi redki, revni lasci, ki si jih nekatere še prizadevno zvijajo v kodrce. Tudi njihove besede so obrabljene, prazne. In vse so v enakih haljah, ki jim jih daje uprava doma. Halje so kot bolniške, a te ženske niso bolnice, marveč samo čakajo na zadnji odpoklic.

A kaj moreš: kadar je vsak dan tako neznanško dolg, pač posedaj pred televizijskim sprejemnikom. Včasih vidiš na zaslonu vojsko, ki je pa na srečo nekje drugod, daleč proč. Ob tem se spomniš vojske, kot si jo preživel sam, prve in nato še druge. V prvi si dobil odlikovanje, ki mora še zmeraj biti v predalu v zgornji hiši — v drugi . . . si dobil medaljo, sam hudič ti jo je obesil okrog vratu, veliko medaljo, na traku. In kako nezasluženo! — Ne misli na hudičevo medaljo! Raje se spomni stare avstrijske puške — kje so že časi, ko si kdaj pa kdaj v mesečini stal za podom, na koncu plevnika, in čakal na srnjaka! Kakšne noči! Tih, a še malo ne mrtev svet, goste, kratke sence dreves v sadovnjaku, zvezde pa daleč, trdo iskreče se, kot pribite na nočno nebo — in potem si zagledal srnjaka, ki se je bližal po belem in modrikastem

snegu! Podoba kot z božične razglednice ali s koledarja, kot jih je za novo leto delil trgovec v vasi. — Gledal si, srce ti je nemirno nabijalo, dvignil si puško, nameril, skoraj nisi mogel verjeti, da se žival resnično bliža. Toda v hudi zimi tudi najbolj plašljiva in čuječna žival pozabi na nevarnost, k stogovom jo vleče, h krmi. A kmečki slog ni krmilnica v gosposkem lovišču! — In žival je šla, počasi, previdno, včasih vzdignila glavo, s črnim smrčkom vohljala po zraku, premagala strah in šla spet dalje, pomrzli sneg ji je rahlo rahlo hrstel pod parkeljci. Ko se je približala stogu, tik preden bi bila stopila v senco, si počil. — Stog je bil imenitna vaba, tam si marsikaterega podrl. Včasih katerega tudi samo oprasnil, da je na snegu ostala krvava sled in se vlekla povsod tam, kjer je žival bežala proti gozdu. Včasih si katerega samo preplašil, da se je s skokom pognal v zavetje gozda. Morda je bila puška nezanesljiva ali pa te premrla roka ni ubogala. — Logar je kajpada vedel, tudi sosed je vedel, strel je v noči odjeknil daleč okoli, a s sosedom v to nista niti takrat drezala, ko sta si bila najbolj navzkriž, kar pa zadeva lovskega čuvaja, je kajpada vedel, da ni še noben lovski čuvaj gorskih kmetov odvadil divjega lova. Ne more čuvaj pasti vsakega srnjaka posebej!

No, srnjaki ... Misel ti pač zaide k vojaški puški in od puške k srnjakom, ko gledaš na televizijskem zaslonu vojsko. — In tudi k hudičevi medalji.

Moški okrog tebe pa se pogovarjajo o vojski, o obeh vojnah. Vojna je zmeraj nekaj, kar jim razvname domišljijo. Pozabljena je groza, vsak pa si je zapisal v spomin nekaj dogodkov, ko se je izkazal moža, in kolikor bolj trhel postaja, toliko imenitnejši se mu zdi čas, ko je mislil in ravnal odločno in pogumno, z možko voljo.

A vse to ni nič, nič pravega. Ne posedanje pred televizijskim sprejemnikom ne poslušanje radijskih poročil ali branje časnika. In prav nič tudi ni pohajanje po polju ali posedanje v parku. In še najmanj je posedanje pri mizi na vrtu, ko skušaš raznetiti v sebi malce častihlepja in podžgati zaspane misli, da bi pri kvartanju venomer ne izgubljal.

Nič, nič pravega za starega kmeta. Nič takšnega, da bi mu bilo vsaj še toličkaj v veselje.

Nekaj mora biti narobe s svetom, ki prisiljuje starega kmeta, da na petek in svetek v pol praznji obleki poseda ali se kot megla vlači po parku in po stari graščini. Nekakšna velika krivica.

A kaj moreš proti temu?

Nič.

Tudi čakati ti ni treba, da bi se kaj spremenilo. Da bi bil zate še kje drugod prostor, ne samo v stari graščini, ki je zadnje milostno pribežališče za vse tiste, ki so ostali sami na svetu: pribežališče, kjer naj bi sklenil svoje dni. Tudi zate, Orešnik, je tole poslednje zatočišče. Po pravici ali krivici — nikar preveč ne sprašuj po tem! Navsezadnje si sam prišel sem. Nihče te ni preganjal s tvojega grunta. Celó precej si si prizadeval in pihal Petraču na dušo, preden si ga pripravil do tega, da ti je pomagal. Zdaj, ko je tak čas, da brez pomoči še tukaj ni prostora za starega kmeta, ki so ga moči zapustile. — Zdaj je, kar je. Potrpi.

Nekega dne, že proti koncu poletja, je nepričakovano prišla Malka.

Kar verjeti ni mogel, da je res prišla, ko so ga poklicali iz sobe. Bil je sam, vesel, da je Jelenc odšel v jedilnico. Sedel je pri oknu in gledal ven, v podobo pokrajine, ki jo je poznal že do zadnjega drevesa in zadnjega slemena doli v vasi, a mu je bila vendarle komajda manj tuja, kot prvi dan, ko so ga privedli v sobo, mu pokazali posteljo, na kateri bo poslej spal, pokazali omaro, kjer bo poslej shranjeval svojo obleko in perilo — vse, kar mu je ostalo od grunta na Robu. Takrat je tudi najprej stopil k oknu, pogledal po polju in proti vasi in nekam tuje občutil ravninski svet. — In gledal je v nebo, iz navade precenjeval oblake, ki bodo bržda prinesli deževje in s tem konec poletja, mislil, da bo križ s sušenjem otave — vse, vse iz navade, zakaj zdaj vendar ni bilo več treba, da bi mu bilo še mar vremena, njemu, Orešniku, staremu kmetu, ki končuje svojo pot v domu onemoglih. — A potem se je vendarle vzdignil in odšel v vežo.

Še zmeraj skoraj ni mogel verjeti, da je res prišla, še potem ne, ko jo je že zagledal na položčenem rdečem podu, na širokem graščinskem mostovžu v prvem nadstropju, med zoprno

kričeče popleskanim pohištvom, ki — to je tudi on vedel, čeprav je bil kmet — še malo ni spadalo med mogočne graščinske zidove. Stala je blizu vrat, še bolj izdelana, kot mu je ostala v spominu, in počasi je prišla bliže. S povešenimi očmi je obstala pred njim in počasi, obotavlja se, je stegnila roko.

— Nisem mogla verjeti, da si res tu, ata, — je rekla tiho.

Za nekaj dolgih trenutkov je zavrelo v njem. Prezrl bi njeno roko, se obrnil in odšel, njo pa pustil tukaj kot tujko: naj stoji na mostovžu in osuplo gleda za njim, potem pa naj se vrne, odkoder je prišla! Dovolj ga je goljufala, dovolj grdo ga izdala!

No, vendar se je ukrotil. S konci prstov se je dotaknil njene roke in jih hitro umaknil, preden mu je utegnila stisniti desnico. Glas mu kar ni hotel iz ust; kot da mu krč stiska grlo, je zamomljal:

— E, kako pa, da si prišla?

Roka ji je počasi, kot da ne more verjeti, da se je je njegova desnica dotaknila tako tuje in mrzlo, drsela nazaj. Bržda mu je pogledala v obraz, a tega ni videl, ker ji ni dal oči. Samo njeno roko je gledal, ki se je povescila, bolj raskava in izdelana kot nekdanje čase, ko je še delala na kmetih. Shujšana roka, koščena in žilnata; poznalo se ji je, da dan za dnem pomiva umazana tuja stopnišča.

Ni mu odgovorila naravnost. Spet je rekla samo: — Kar verjeti nisem mogla. Kar verjeti ne morem, da si res tu, ata.

Skomignil je z rameni, kot da hoče nekaj stresti s sebe, neko težo. In s prejšnjim tihim, grlenim glasom, kot da mu še zmeraj krč dreveni usta, je rekel: — No, bržčas nisi šele danes zvedela, da sem tukaj. Mislim, da že dolgo veš.

Malka je bila preveč potrta, preveč tudi zbegana, da bi se bila mogla količkaj sprenevedati. — Ne, ne danes, — je rekla, — a kar verjeti nisem mogla.

Stari je stisnil ustnice. Ne danes, kajpada ne. Dolgo že ve. In ni treba, da bi mu povedala, kako je zvedela — to si sam prav lahko misli. Morda ji je povedal Tine — ali pa ne, ne, ni bil Tine. Le-ta se zdaj vozika okrog z avtomobilom; njegovi Dani, nafrfuljeni spaki, kajpada tudi ni do tega, da bi se kaj večkrat srečavala s svojo preprosto in revno svakinjo, in tako se najbrž tudi Tine in Malka dovolj poredko vidita.

Toda Tine in Albin, ta dva pa že tako ubirata pota, da ju privedejo skupaj. — Da, prav lahko si je mislil, kako ji je Albin to povedal. Bržda zvečer, ko je prišel z vožnje, in gotovo tako, kot da je stari Orešnik nekaj neznanskega zagrešil, storil krivico, a ne morda Malki, ki bi grunt moral biti njen, marveč njemu, Albinu. Sama hudobija ga je, starega, hudič ga vzemi! Najprej si je hotel iz njega, Albina, narediti zastonjskega hlapca — si ga je tudi že naredil, nekaj let mu je Albin garal — a ko je on, Albin, sprevidel, da to ne vodi nikamor in je zapustil tiste rovte ter odšel v mesto, je stari pokazal, kaj zna: zemljo, svoj grunt, je raje vrgel zadrugi, kot da bi ga pustil za svoje otroke in vnuke! Vrgel zadrugi grunt in šel v dom, vse z zlobnim namenom, da bi jih spravil ob zemljo in jih povrh še dal ljudem v zobe! — In on, Albin, bedak, kakršen je bil: prekleto veliko je priženil z Malko, ki je v svoji lahkovernosti ni bil vprašal ne za doto ne za balo!

Zdaj, si je mislil stari, bržda ne govori več o svojem prevozništvu in o hiši v dolini, marveč se obtožuje lahkovernosti, kot da je šel komu na limanice, bržda njemu, staremu Orešniku, ki se mu je zahotelo zastonjskega hlapca, kateri mu bo povrh še služil denar! — In če ga zdaj zanese v dolino, a se je bržčas ogiba, široko raztresa okrog sebe besede: zdaj vsi sami vidijo, da je stari Orešnik čudak, ki še svojim otrokom ničesar ne privoščiči: grunt je odrinil zadrugi in šel v dom onemoglih! Ljudje morda njemu, Albinu, niso verjeli, da ni mogoče vzdržati pri starem, takrat, ko je vzel Malko in otroke ter odšel z njimi v mesto — mu niso verjeli in so si mislili bogve kaj, zdaj pa je stari sam poskrbel, da so se jim odprle oči! — In prematava šofersko čepico po glavi ter morda še pristavlja, da naj ga pa ljudje nikar ne sprašujejo, koliko je tast nesel s seboj denarja, zakaj stari je imel, o, da, imel!

Ne, ni treba veliko domišljije, da to veš.

Malka pa vendarle trpi pri tem, sirota.

(Zmeraj se mu je tako godilo, Orešniku: na sina je mogel misliti z mrzlo jezo in zaničevanjem, kot na nekoga, ki si zaupal vanj, potem pa se je izvrgel, se do kraja izpridil — z Malko pa je bilo to vendarle drugače. Kajpada ga je izdala in goljufala, a sebe je izdala in goljufala še bolj; to

si je velikokrat rekel. In samo da jo je videl, tako ponižano in nesrečno, samo da si jo je takšno priklical v spomin, pa ga je jeza minevala in prevzemalo ga je bridko sočutje.)

— Kajpada, — je rekel precej mečje, kot ga je bilo volja, — in zdaj si prišla, no, prišla . . .

Prikimala je. In spet mu je gledala v obraz. Zdaj ji je vendar že privoščil pogled. Njej pa je zadrhtelo okrog ust.

Spet ni bilo treba, da bi mu bila sama to povedala, a je vendar vedel, da je zadnje čase veliko prejojala. Na očeh si ji to videl, na izmučenem obrazu. Tudi zdaj je komaj premagovala jok.

— Oh, ata, — je rekla, — kje se morava videti!

— Saj, saj, — je rekel on.

A res ni veliko manjkalo, pa bi bila začela jokati. Tega sama ni hotela, pa je začela vneto nekaj iskati v svoji tržni torbi. Našla je tisto, nekaj v papir zavitega, ter mu dala. — Na, ata, vzemi.

Spet bridkost, v grlu, v očeh, v srce se je plazila. Tako, da, tako je Malka nekdanj prihajala k njemu, ko se je vračala iz mesta, takrat ko je bila še doma, davno preden se je vse tako nepopravljivo zapletlo. *Na, vzemi!* In v zavitku je bil kos modrega platna za predpasnik, morda celo nova srajca. *Eh, se je narejeno hudoval, kadar imajo otroci denar, imajo kramarji semenj!* — Ona se je smukala okrog njega, se mu dobrikala: *Vsaj poglej si srajco, ata! V nedeljo pred cerkvijo boš kot kak ženin!* — Oh, Malka, koliko veselja je imel z njo! Hudo pozabiš, a veselje, ki si ga užil, tisto boli, tisto, ko od vsega nič več ne ostane!

Vzel je papirnati omot. — Kaj pa si prinesla, kaj? — Zdaj mu je bil glas skoraj tolažljiv.

— Cigaret, piškotov . . .

— Oh, ti . . . Otrokom bi bila dala.

Ona pa je bila spet na tem, da bi skoraj začela jokati. Mimo je prišla ena strežnic. Obraz pod belo čepico, ki-peč od zdravja, se je službeno prijazno nasmehnil.

— Zakaj pa ne sedete, Jamnik, če imate obisk?

In je že šla dalje.

Njemu pa se je nenadoma zdelo, da se vendarle ne more pogovarjati s hčerjo tu na mostovžu, ne pri kričeče rumenih

mizah, ne na teh zoprno rdečih tleh. Saj veliko si nista imela povedati, on in Malka, za tisto, kar je bilo, ni bilo treba veliko besedi, a vendar je bilo v tem toliko usodne teže, da nisi mogel o tem govoriti v temle prehodnem prostoru, po katerem so neprestano hodili in posedali tuji ljudje.

— Lahko bi šla ven, — je rekel in nerodno vrtel zavitek v rokah.

Malka je prikimala. Vzela mu je zavitek iz rok, a ga ni spravila nazaj v torbo, marveč ga je obdržala v rokah. — Pa pojdiva.

Potem sta sedela v parku na klopci pod starimi kostanji, daleč od vrta, ki je bil poln ljudi iz doma. Pogovarjala sta se o tem in onem in se ogibala tistega, o čemer bi bila pravzaprav morala govoriti. Govorila je o otrocih in da je starejši bister in da se — pomisli! — še dobro spominja, da so nekoč živeli na Robu. Konj se spominja in kako ga je ded posadil konju na hrbet, in čebel se spominja in kostanjev v bregu pod hišo. Hotel je, naj ga vzame s seboj, komaj komaj ga je spravila v šolo. — Zatrdno je že tretjič ali četrtrič ponovila, da je hotela priti že prej, takoj ko je zvedela, a ni utegnila, res ne. In kar verjeti ni mogla, da bo očeta res našla tu! *Kdo bi si bil mislil, da bo tako prišlo . . .*

On je kdaj pa kdaj rekel vmes besedo, dve. Kaj naj bi bil že govoril? Tolažiti je vendar ni mogel, potrte in izmučene ženske zraven sebe na klopi, ne, čeprav se mu je smilila.

Čez nekaj časa je pogledala na uro. In vzela je papirnati zavitek ter mu ga položila na kolena. Rekla je, da bo morala kmalu na avtobus. Sosea ji je obljubila, da bo popazila na mala dva, toda sosedu mora popoldne v tovarno. Da, kmalu bo morala iti. Ne sme zamuditi avtobusa.

On je prikimal. In mislil je, kako čudno ujete in uklenjene drži življenje tudi tiste ljudi, ki so se odtrgali od zemlje, da bi bili bolj svobodni. Vsakega drugače stiska v svojih železnih kleščah, a stiska ga zanesljivo. In ne odjenja.

Šele ko se je skoraj že odpravljala, je rekla:

— Ali si res moral priti sem, ata? Res ni bilo mogoče drugače?

Lahko bi ji bil očital, jo vprašal, kolikokrat se je prikazala na Robu po materini smrti. Kolikokrat je vprašala, kaj

počne, kako živi, on, starec, sam na hribovski domačiji. — A tudi brez tega je vedel, da je več kot enkrat pregovarjala Albina, naj bi se vrnili na Rob, ne da bi bila smela količkaj upati, da ga bo pregovorila. Vedel je, da zmeraj misli na Rob, domotožno, obupana in razbolela, vedel, da se z otroki pogovarja o Robu, o lepih, močnih konjih, o čebelnjaku, o kostanjih v bregu pod hišo. — A tudi tolažiti je ni mogel in ne maral. Zdaj je bilo tako in tako se vse prepozno, za očitke prav tako kot za tolažbo.

— Saj veš, — je rekel, — da bi ne bil prišel sem, če bi me ne bila nuja pregnala z Roba. — To je povedal dovolj mirno, skoraj spravljivo.

Malka pa je zdaj prav res začela jokati. Nebogljeno in srce trgajoče.

— Tako rada bi ti pomagala, tako rada-rada-rada... — se je trgalo iz nje med jokom.

On se je počasi vzdignil s klopi. Njen zavitek je pestoval v rokah.

— Saj boš morala iti, ali ne? — je rekel. — Nikar zdaj ne jokaj. Ne, nikar ne jokaj. Kaj pomaga jokati? Zdaj je že tako, da drug drugemu ne moremo več pomagati.

— Oh...

On pa je ponovil, da res ni vredno jokati, ko pač drug drugemu ne morejo pomagati. In jo spet opomnil, naj gre, da ne bo zamudila avtobusa.

Ko je odhajala po parku, je skrivaj pogledal za njo. Na hitro, zakaj vedel je, da se obrača. In šel je vzravnano: ni maral, da bi ga videla potrtega.

A hudo jo je gledati, da, vendarle hudo, je pomislil. Hudo gledati to skrušeno žensko, ki ni več niti senca nekdanje Orešnikove Malke. Samo srce, si je rekel, srce ima pa še zmeraj kot nekoč. — In je tesneje stisnil k sebi njen papirnati zavoj s cigaretami in piškoti.

Po hčerinem obisku se ga je z nezadržno močjo polasčal obup.

Vsaka palica ima dva konca, si je rekel nekaj dni pozneje, do grla sit Jelenčevega stokrat premetega marnjanja o njegovih dveh hišah v mestu, o nedeljskih lovih z mestno in trško gospodo, do studa naveličan njegovega tarnanja zadelj

slabe hrane v domu. Jelenc je v zadnjih dneh prejšnjim tožbam dodal še novo: prekanjeno mežikajoč z drobnimi očesci, kot da je odkril nekaj neznanskega, je skrivnostno šepetaje govoril, da v domu kradejo, vsi od kraja: upravnik, ekonom, kuharice, strežnice. Svojo povaljano denarnico, ki jo je prej vedno imel zavito v umazan robec in jo je ponoči deval pod vzglavje, je zdaj nosil pod pletenim jopičem in srajco na goli koži. Vsak hip si je s tresočo roko segel pod jopič, da bi se prepričal, če je denarnica še tam. Kadar je prišla v sobo katera strežnic, si je skoraj nagonsko pritisnil roko na vzboklino pod jopičem, kakor v strahu, da mu bo ženska nenadoma segla pod srajco in mu iztrgala tisto, kar mu je ostalo od vsega nekdanjega bogastva. Vse, kar je tako ljubosumno varoval na svojih prsih, pa je bilo nekaj bankovcev, ki so v dolgih letih skoraj že izgubili vso vrednost, potem nekaj pisem, v katerih ga je sin precej ravnodušno tolažil zaradi izgube, ki ga je doletela, in pa stokrat preganjen, čisto razcefran papir, skoraj že nečitljiva odločba o nacionalizaciji njegovih dveh hiš in mesnice.

In prav bolan je bil že od brezdelnega pohajkovanja po parku. Naj je sedel kamor koli, čeprav v najbolj oddaljen kot, zmeraj se je našel kdo, ki se mu je pridružil, in vsak mu je začel pripovedovati svojo večidel preprosto in bridko zgodbo, ki se je končavala s prihodom v dom onemoglih. A če te zagrinja obup nad lastno nesrečo, ti bridkost drugih ne gre več do srca. — In do kraja je bil naveličan naštevanja, kdo vse je že bil v tem domu, kako dolgo je bil tu, in kdaj in kako je umrl, ali pa, kdo je zdaj pri kraju in ga bodo kmalu pospremili v vas.

V začetku je šel dvema ali trem za pogrebom, povsem neznanim ljudem, šel iz kmečke spodobnosti in spoštovanja pred smrtjo. Pozneje je to opustil. Pogrebniemu sprevodu se tako ni nikoli pridružilo več kot kakšna deseterica pogrebcev, in še med temi jih je bilo zmeraj nekaj, ki so spremljali krsto po dolžnosti. — Bilo pa je presenetljivo, da se je na tem kraju, kjer so tako in tako vsi čakali konca, vselej ob pogrebih prebudil v ljudeh velik strah pred smrtjo, kakor da bodo zdaj zdaj tudi že sami na vrsti. Odleglo jim je šele, ko se je razneslo po domu, da je v tem in tem nadstropju

Ta in Ta čisto pri kraju; bilo je, kot da si je smrt že izbrala svojo žrtev in je torej pri drugih nevarnost za nekaj časa šla spet mimo.

Vsega, vsega tega je bilo dovolj in preveč.

Jeseni je šel spet nekajkrat po polju in celo v vas. Kdaj pa kdaj je tudi spregovoril z ljudmi iz vasi. A to so bili trdi ravninski kmetje in se niso radi zapletali v pomenek z nekom iz doma. Ob jutrih so s svojimi vozovi ali z izdelanimi avtomobili ropotali v mesto na trg. — Orešnik je gospodarno preudarjal: glej si, vendar je dobro, če si blizu mesta, zakaj mesto je kot brezno, vse pogoltne, nikoli ni polno. Da, dobro jim je, dolincem, denar si najde pot do njih, denarja pa je danes kmetu preklicano treba, zakaj življenje ni več tako preprosto kot je bilo nekdanj. — Tem kmetom se zatrdno ni bati, da bi si kdaj morali iskati hrano in prežitek v stari graščini!

Nekoliko so se mu čudili, rogovilastemu hribovskemu kmetu, kako da ga je zaneslo v graščino. Oh, tako: sin in hči nista marala grunta, dobrega grunta? — Kar malce sumničavo so ga pogledovali: bržda je oblasten pustež, hoče, da bi zmeraj samo njegova veljala, sin in hči sta se pa tega naveličala in šla. — Zdelo se je, da jim ni preveč pogodu, če kolovrati po njihovih ozarah in ocenjuje njihovo letino in se vtika v njihovo delo: kaj bi se nekdo iz graščine, čeprav kmet, a zdaj vendarle kmet brez grunta, vtikal v njihove stvari!

Da, vsaka palica ima dva konca, si je priznaval.

Grunt ni bil več orodje maščevanja, s katerim je hotel udariti, kaznovati Tineta in Malko. Od Malkinega obiska dalje je to zanesljivo vedel in ni se več mogel znebiti misli, da je sebe, da, sebe najbolj udaril, ko je zapustil Rob in šel v dom onemoglih.

Jesen je polzela bliže, ne zgodnja, marveč ona prava, z jesenskim listjem in jesenskim vetrom ter praznimi njivami. Otavo so davno pospravili, krompir je bil v skladiščih in kleteh. Proti vasi so ropotali mali traktorji, kesoni so bili polni do vrha, kmetje so polnili svoje silose. Orešnik je opazoval vas kakor od daleč, hodil po travnikih, po mehki travici, ki se je voljno vdajala pod nogami, prisluškoval je utripu življenja v vasi. Življenja v graščini mu je bilo komajda mar,

toda vas, to je bilo nekaj drugega. Ni več nagovarjal kmetov, a živo ga je zanimalo, kaj delajo.

Domotožno je mislil na Rob. Ali so to leto pokosili otavo? Se je Petraču zdelo vredno poslati ljudi v hrib in dati spraviti otavo v dolino? Dobro otavo, boljše kot jo imajo dolinci. — A kaj... V kmetijski zadrugi se zmeraj najde kdo, ki s svinčnikom v roki in z nekaj na hitro na papir vrženimi številkami dokaže, da se to in to ne splača.

Morda se je pa domislil mladi Cilar in kupil košnjo na Orešnikovem. Lahko jo je dobil prav v ceno. Morda bo kdaj vzel v najem Orešnikove njive. On, Orešnik, bi to storil, če bi bilo Cilarjevo prazno. — Saj morda bo, podjetnosti mu ni odrekati. In bo posejal detelje in redil živino. Bogatel bo s svojo in z Orešnikovo zemljo. Ob jutrih bo s svojim avtomobilom s prikolico ropotal v dolino, v mlekarno, na odkupno postajo, morda celo na trg. Rob ni nič več tako daleč od doline, od ljudi, od denarja, kot v prejšnjih letih. — Tine bi tudi lahko tako... Ali Albin. — E, kaj! Stari je zamahnil z roko, preveč truden, uničen, da bi se še mogla vzdigniti v njem jeza.

Zdaj so že tako hudo zavozili, da nobeden od njih ne more drugemu več pomagati. Malka ne more pomagati njemu, očetu. A tudi on njej ne: ne more je rešiti težav, v katere je zakopana, in ne tistih, ki bodo še prišle. Tako daleč je prišlo.

In je še in še, kot da ga neustavljivo žene in bo taval do konca ter nikoli več našel kraja, kjer bi si resnično odpočil, blodil po poljih, po travnikih, ob robu gozda, vsak dan bolj tuj v graščini, vsak dan tudi bolj odmaknjen svojemu kmečkemu svetu, v katerega mu ni bilo resnične vrnitve. Samo blodil je lahko in domotožno mislil na Rob. Mislil je na grmiče ribeza, ki so jih posadili zgodaj spomladi. Morda so poleti poslali ženske s košarami, da bi obrale ribez. Če ni grmičev zamorila suša. — In sadje v sadovnjaku. Morda so ga vendarle obrali. Ali pa se jim je zdelo, da se tudi to ne splača?

Včasih se je ustavil, si oddihaval. Zložna hoja po ravnini, a v prsih mu je hroplo. Srce — nekdanje čase se je komajda kdaj spomnil na srce. Zdaj se je oglašalo. Včasih s topo bolečino. Kdaj pa kdaj z dušečo tesnobo. Moral bi vprašati

zdravnika, ko bo spet prišel v dom, si je rekel. A se potem ni priglasil za pregled. Srce — saj je natanko vedel, da se mu je samo razbolelo, ker životari tu doli na ravnini, med ljudmi, ki so mu tuji, on pa je morda njim še bolj tuj. Oh, če bi bil ostal na Robu, če bi bila Malka gori — pa bi, da, še zmeraj bi podiral travo, še bi zmetaval seno v svisli, vardeval živini, posedal ponoči pri bakrenem kotlu v bregu. Morda bi se lomil od utrujenosti — kdaj pa se kmet ne? — a od drugačne, zdrave utrujenosti, ki jo prespiš, preboliš v svetnjih dneh ali ko greš za kak dan v mesto. Tope bolečine v prsih bi ne bilo. In jemal bi s seboj vnuke, na voz bi jih posajal, prekopicavali bi se po dišečem senu, po mehki otavi. In bi... da, še na češnjo bi zlezal in jim natrgal poln košek zadnjih češenj, tistih najboljših, rdečih hrustavk. Nič bi ne vedel za mlahavost, ki se mu zdaj plazi v ude in mu jemlje vso moč in voljo.

Sicer pa: kaj moč, kaj volja! Da hiraš in čakaš konca v domu, za to ti ni treba ne moči ne volje. Samo da bi domotožja ne bilo! To je zdaj najhujše.

Noči, kakšne noči, ko ne moreš spati! Ne tako kot nekoč, ko si se prevračal v svoji kamri, ker ti skrb ni dala spati, skrb ali med vojno strah za domačijo — zdaj sta te še skrb in strah zapustila, tako do kraja te je prignalo. Jelenc na drugi postelji se v spanju premetava, hrope, smrči; iz njegovega kota gre zoprni, zagaten vonj, gost, dušljiv, kot po nečem razpadajočem. A ponoči vsaj brblja ne, ne lajna ó tistem malo, kar mu je ostalo v spominu, in tem, česar se zdaj s poslednjimi močmi oklepa. Ne o hišah in mesnici in lovu in divjačini v omaki ter Rezkinem vinu iz soda v kotu. In ne o slabi hrani, za katero so naprej vzeli plačilo, kot bi šlo za dosmrtni penzijon v prvovrstnem hotelu. Ali o nepoštenosti sveta, in posebej še teh v domu, ki bi starega človeka brez pomislekov oropali še tistega malo, kar mu je ostalo. — Če je že zoprno biti z njim pod istim stropom, je pa vendarle dobro, da ga vsaj ni treba poslušati!

V sobi pod kamnitimi oboki je že čutiti prav jesenski hlad. Starci v domu se zdaj pogovarjajo le še o tem, kdaj bo uprava dovolila kuriti. Vsako jesen, pravijo, pozno začno kuriti in spomladi zgodaj nehajo. — A kako jesensko pust

je ta hlad. Kako puščoben. Ponoči včasih veter vrši v javorih pred graščino. A zdaj se javori že obletavajo. In lipe — lipe so že gole. Neka viharna jesenska noč jih je oropala zadnjega listja. Puščoba, in to drugačna kot ob takem času na Robu. Na Robu si se oziral po mokrem svetu in oblačnem nebu ter nestrpno ugibal, kdaj se bo že vendar zjasnilo, zakaj zmeraj je bilo treba še kaj postoriti. Zmeraj nekaj spraviti s polja, iz sadovnjaka, ali pa morda že nagrabiti stelje in pripraviti drv za zimo. Na Robu ni bilo tako deževnega in jesensko pustega dne, da bi grunt ne potreboval gospodarjeve skrbi in njegovih rok. Če nič drugega, je brnela slamoreznica na podu ali cirkularka pod lopo. Pravzaprav nisi bil gospodar ti: grunt je bil gospodar in ni dal, da bi se bilo kaj odmaknilo od ustaljenega reda. Zunaj je lahko pljuskal dež, ti, kmet, si vendarle vedel, da bi bilo neodpustljivo, če bi sedel križemrok; še pobotnic za plačane račune in terjatev bi na tak dan ne bil vzel iz stenske omarice, da bi si preračunal, koliko si na dobičku ali na izgubi; za to skoraj slovesno opravilo je bil določen čas: nedeljski popoldnevi.

A kako dobri dnevi so to, ko truden od dela ležeš in zaspíš! Tu se zavlečeš v posteljo truden od pohajkovanja, a ne zaspíš in zjutraj še bolj truden vstaneš.

Pust, utrudljiv dan za teboj. Pust, utrudljiv dan pred teboj.

Da, jutri ne bo nič drugače kot danes. Poslušal boš radijska poročila, poslušal dolgočasno govorjenje. Še s kvartanjem ni nič več. Zunaj je premrzlo. Vsobi pa ni prijetno kvartati — zmeraj se nabere okrog toliko zijal. In Janezek s pavjim peresom za klobukom, dolgim, da z njim ometa strop, Janezek, ki mu bog ni dal toliko pameti, kolikor bi mu je bilo treba, ko ga je že posadil na svet, se ves čas norčavo smeje, ko karte tleskajo po mizi. — Pa tudi družčina se je precej razšla. Jelenc in Feliks sta se sicer spravila, zato pa sta si zdaj železničar in Feliks navzkriž. Železničar je nekega dne rekel, da mu je dovolj Feliksovega norčevanja, dovolj tudi njegovega hvalisanja. Dovolj Petra iz Kota in mehanika Korla, ki sta pač, ker sta imela denarja na kupe in se jima ni smililo, včasih žrtvovala kakšnega stotaka za Feliksa, Pavliho s prazno mošnjo: saj seveda ne moreš nekoga večno zastonj imeti za norca. — Potem pa se je vnel prepir: Feliks je zrasel,

zabrusil železničarju v obraz, da je kup govna, med vojno je služil okupatorju, se cijazil z vlakom, barantal na črno, če si že nič drugega ni naprtil na grbo, medtem ko je on, Feliks, v Gonarsu žrl travo! — In železničar je nato rekel, da bi rad videl Feliksov Gonars, če je bil pa Feliks res tam, je prišel tja bržčas po naključju, ker vojna ne izbira, temveč pobira, medtem ko je on, železničar ... vagoni so pod njim leteli v zrak! — Preden si utegnil pomisliti, sta se stepla. Zelezničar je zamahnil z roko v krogu, kot bi zavihitel sprevodniško svetilko, ko je dano znamenje za odhod vlaka, in zadel Feliksa v ramo, Feliks pa se je zdel najprej neznansko osupel nad tem, da je plešasti možic, ki je zmeraj potrpežljivo prenašal njegovo, Feliksovo, norčevanje, nenadoma pobesnel: neobrita brada se mu je tresla od razburjenja in je tudi zamahnil z roko in zadel železničarja v prsi. Zelezničar se je zamajal in trdo sedel na svoj stol, tudi Feliks je skoraj omahnil na svoj stol, nato pa sta spet silila kvišku, a zdaj se je vzdignil Orešnik, stegnil roke nad mizo, rekel *Mir, mir, ali sta znorela*, ter ju držal vsaksebi, trhla starca, ki bi ju vsak veter podrl.

Kaj tako norega, kot je pretep dveh starcev, res ne vidiš vsak dan.

Ob strani se je zabebljal Jelenc, ki se je iz previdnosti umaknil:

— Taki so, lenuhi, ki jih je redila država! Saj pravim! — V vodenih očeh je bilo kanček bednega zmagoslavja, da se ni motil v ljudeh, ki jih redi država.

Se nekaj zmerjavk čez mizo, potem so se razkropili vsak v svojo smer, tudi Jelenc, ki ga je prevzel strah, da bi še sam utegnil katero skupiti.

— Saj zmeraj pravim: ni je nesramnosti, ki bi je takile ne bili zmožni, — je rekel in oddrobil iz jedilnice.

Zelezničar in Feliks sta odhajaje drug drugemu zatrdila, da to nikakor ni njun zadnji dan v graščini in da bosta že še poravnala medsebojne račune. In sta potem tudi šla.

Orešnik je obstal pri mizi in prizadeto gledal za njimi. Bedni starci, saj sploh ne vedo, kaj se spodobi za starega človeka! Takole je nekoč videl dva berača, ki sta se z berglami obdelovala v neki krčmi ob neki božjepotni cerkvi:

drug drugemu sta očitala odjedanje zaslužka, neki fantje v krčmi so ju pa ščuvali. — Fej, smrduha! Orešnika je stud davil v grlu.

Jelencu pa je tisti dan zlezel strah v kosti. Zvečer je prisedel k Orešniku na posteljo, se primaknil prav blizu k njemu in šušljaj in tvezil in pri tem ves čas gledal v okna in vrata, čeprav je govoril tako žužnjavo, da bi ga sam Bog komaj razumel.

— Feliks, — je žužnjaj, — je nevaren. Nevaren, zapomni si, Orešnik. Nekoč se je že z nekom stepel. Z nekim trgovskim pomočnikom, na drugem stopnišču je imel sobo, svoj živi dan je bil trgovski pomočnik, nikamor se ni prikopal, žena ga je zapustila... ne vem, ne spominjam se več vsega, trgovski pomočnik je tako in tako že umrl, lani ali predlanskim. Stepla sta se, sploh ne vem, zakaj, a komaj so ju ukrotili. Ko so jima že lepili obliže na praske, sta se še zmeraj gledala kot risa! — Feliks je res nevaren. Ovaduh! K upravniku hodi tožariti, vsak čas ga lahko vidiš, ko gre v upravnikovo pisarno.

— Kaj bo tožaril!

— Tožari, tožari! Saj to vsi vedo!... Med takšnimi ljudmi živiš! Med ovaduhi! Najprej ti vse vzamejo in potem te pošljejo med ovaduhe.

Tako se je kvartaško omizje razšlo. Zelezničar in Feliks sta hodila drug mimo drugega, kot da se ne poznata. Feliks naduto; nekoč je v jedilnici prav glasno in razločno, tako da železničar ni mogel preslišati, rekel, da njega takšno ničé sploh ne more užaliti: on je bil davčni uradnik in je navajen živeti med ljudmi, ki vedo, kaj je spodobnost in kako se je spodobnim ljudem vesti. — Zelezničar pa je od tistega pretepa dalje pravil Feliksu samo še »pijavka«: na davkariji se je navadil ljudem piti kri, pa jim še tu v domu pije kri! In za žaljivke bosta že še obračunala: on, železničar, lahko počaka, nič se ne mudi. Feliks mu ne bo nikamor ušel iz doma! — Jelenc se ju je ogibal. Kaj mu mar, je govoril, če se bosta nekega dne pobila med seboj: škode zaradi tega ne bo nobene.

Pravcata norišnica, si je včasih rekel Orešnik. Še slabše kot hiralnica.

Ponoči, ko ni mogel spati, je mislil na to, kako je podnevi taval okrog. Mislil, kako tava okrog, sede pod kakšno drevo, gleda po čedalje bolj praznih poljih, gleda gore, ki jim je sneg že pobelil vrhove, gleda krave, ki se počasi premikajo po travnikih in mulijo zadnji otavič, pomešan z zlošno vijoličastim podleskom, gleda dim, ki se otožno vzdiguje z njiv, kjer kurijo suha turščična stebila. Vse to je vendarle znano in domače. Kos življenja z Roba; kot da ga je to življenje spremilo sem v dolino, samo da mu ne da več, da bi stopil vanj, marveč ga je pustilo ob strani: samo od daleč ga sme opazovati. — Orešnik ponoči premišlja, kako se je zanj pravzaprav z Marjanino smrtjo vse končalo. Do takrat je voz polzel po strmini navzdol, takrat pa se je raztreščil na dnu. Nihče ga ne bo nikoli več popravil. — Misli na Malko, na njene zdelane roke, na izmučeni obraz. Kako zdaj gleda človeka — tako žalostno, da ti gre do srca! In sprašuje *Ata, ali si res tu*, in govori *Kar verjeti nisem mogla*, in *Ata, jaz ti nisem mogla pomagati . . .*

Skuša odriniti misel na Malko. A misel se odriniti ne da. Tako kot ne moreš odriniti misli na Rob, na Marjano, na Tineta, na vse tisto, kar je bilo tvoje življenje. In tudi ne misli na to, da ima res vsaka palica dva konca in da je najbolj trdo udaril sebe, ko je hotel udariti Tineta in nafrfuljeno spako in postopača.

Oh, moj bog — vrtiš se v krogu kot slep konj. Ali tega ne bo nikoli konec?

Ne, nič ne kaže, da bi bilo kdaj konec.

Vsak dan težko čakaš večera in vsako noč spet težko čakaš jutra. A ne jutro ne večer ne prineseta olajšanja. —

Morda bi moral moliti, si je rekel kdaj pa kdaj ponoči, ko je sedel na postelji, ker ga je dušilo, si oklepal kolena pod odejo z rokami in gledal v motno liso okna. Morda bi moral moliti. Morebiti bi mi potem odleglo. Tudi Marjana je molila in ji je bilo laže kot meni.

Ni molil. Moliš lahko takrat, kadar ti je življenje toliko prijazno, da ti da, da čakaš konca doma, v svoji hiši. Ko posedaš na klopki pred čebelnjakom in prebivaš v izbi zgoraj. Potem, ko se v miru umakneš ter prepustiš posestvo mladim in jim prepustiš tudi kamro, v kateri si spal, ko si bil

gospodar. Takrat lahko spuščaš med prsti lesene jagode, ki so jih zgladili že prsti prejšnjih rodov; za vse je poskrbljeno, za tvoj rod in tvojo zemljo, pa se v miru spraviš še s svetom in z Bogom. S teboj, Orešnik, pa ni tako. Svet te je izdal in Bog je mirno gledal izdajstvo. Kako boš molil, ko pa si preveč izmučen, da bi vsaj preklel svet, ki te je izdal!

Neke noči, ko je spet čumel na postelji, ker ni mogel zaspiti, zunaj pa je veter pregibal skoraj že gole veje javorov, ga je obšel nenaden strah, da bo kmalu po njem, če ne bo zapustil stare graščine. Obraz mu je že dobil nezdravo zabuhlost in bledico, ki sta bili značilni za ljudi v domu. Še zmeraj se je oblačil v polpražnjo kmečko obleko in hodil okrog s kmečkim klobukom na glavi, toda že je bilo na njem nekaj, kar je spominjalo na oskrbovance v domu: naveličanost, medlost, mlahavost. Ko bo ponosil svojo kmečko obleko in mu bo uprava doma dala drugo, iz sivega ali rjavega tropikala ali freska, se ne bo v ničemer več ločil od drugih. Kvečjemu nekolikanj odljuden bo še zmeraj, vase zaprt, molčečen kmet, ki svoj živi dan ni bil preveč zgovoren, molčečen tudi zato, ker bi nihče v domu ne razumel njegove zgodbe. On je njihove še nekolikanj razumel, naj je šlo že za Feliksa ali za železničarja ali za nekega natakarka, ki je nekoč zapustil ženo in otroke, ker se mu je življenje brez njih zdelo bolj zložno, zdaj pa se je njim zdelo življenje brez njega zložnejše; mogel bi nekako razumeti zgodbe vseh, ki so nekoč nekoga in nekaj imeli, ter tistih, ki niso imeli nikogar in nič, njihova pot pa se je iztekla na skupno zadnjo postajo. Oni pa bi njega nikoli ne razumeli. Vse, kar bi jim mogel povedati, bi bilo: otrokoma ni bilo mar doma, pa sta odšla v svet, ostal sem sam in zdaj sem tu. Zelo preprosto. Za to preprostostjo pa je zgnetena tvoja usoda in usoda tvoje zemlje in rodu, je nerazrešljiv klobčič muke in pogube. — In tako bo pač molčal in bo z drugimi vred zmeraj na nekaj čakal, zdaj na jed, zdaj na čisto perilo, na drugo obleko, na druge copate, ko bodo stare razpadle, in z njimi vred se bo pritoževal čez upravo in čez strežnice. Ob nedeljah se bo umikal, pol potr, pol zavisten, ko se bodo nekateri pogovarjali z obiskovalci, ki so vendar še vez s svetom in z življenjem, tudi ko si že obsojen ter v domu čakaš samo še svojega konca.

— In kdaj pa kdaj ga bo morda obiskala Malka, zmeraj bolj zgarana in zmeraj bolje bosta vedela, da drug drugemu ne moreta pomagati.

Ce bi zdajle šel, bi se morda še rešil.

Dva, tri tedne se je bojeval z mislijo, da bi šel. Nato je nekega dne stal v upraviteljevi pisarni, vrtel klobuk v rokah, se prestopal za vrati, strmel v zeleno prevleko na upravnikovi starinski pisalni mizi in ni mogel spraviti iz sebe, kar se je bil namenil, kot da so mu besede nenadoma zamrznile v ustih. Ta hip je čutil na sebi vso težo svojega poraza, še poslednjega poraza: da je kazen, ki jo je namenil Tinetu in Malki, zanj samega pretežka in ne more vztrajati do konca. Nikoli se še ni čutil tako zelo slabega. Nikoli še tako osramočenega pred seboj.

Upravnik je bil navajen tega, da je zmeraj spet kdo prišel v pisarno, se ustavil v spodobni oddaljenosti od njegove pisalne mize, čakal, v zadregi pohrkaval, navsezadnje pa se začel zaradi nečesa pritoževati. Vzdignil je glavo in pričakovaje pogledal Orešnika. — Ni bil več mlad, na njegovem obrazu je bilo nekaj trudnega, naveličanega, kar je spominjalo na izraz na obrazih oskrbovancev. Nekoč, ko je komaj prišel v dom, je morda verjel, da je mogoče starim ljudem, ki v domovih za onemogle čakajo svojega konca, dati nekaj sonca. Resda zadnjih žarkov zahajajočega sonca, a vendarle sonca. Zdaj je že davno spoznal, da jedilnica s teleyizijskim sprejemnikom, s šahovskimi deskami in z nekaj razcefranimi knjigami še ni sonce. Prav tako ne nastop kakšnega pevskega društva, ki iz prijaznosti pod arkadami na dvorišču zapoje nekaj starih pesmi, ki naj bi starcem iz doma priklicale v spomin njihovo mladost, srečno ali bridko, a vendarle mladost. Zdaj je že vedel, da je starost neusmiljena in da na njeno nebo ne priklješ sonca.

Čakal je dolgo, morda pol minute ali celo več, Orešnik pa še zmeraj ni spregovoril. Upravnik je vprašal:

— Kaj je, Jamnik? Ali se je kaj zgodilo?

Glas je bil miren, trezen. Orešnik je ob tem preudarnem glasu zavrgel vse, kar se je bil namenil povedati: da mora odtod, ker ga bo sicer konec. Vprašanje je bilo tako preprosto, začudil se je, kako preprosto lahko tudi odgovoriš.

— Šel bom iz doma. To sem hotel povedati.

Upravnik ni bil preveč začuden. Ljudje so prihajali in odhajali. Nekateri tudi po večkrat. Prišli so, potem pa spet niso več strpeli in so odšli, da bi znova poskusili zunaj, v življenju, nad katerim so prej že obupali. Skoraj vedno pa so pozneje spet potrkali na vrata doma, skrušeni, še bolj obupani, kot so bili prej: ali bi jih sprejeli nazaj? — Svet je bil zanje, premrle, ostarele ptice, prazna planjava in na njej so gospodarili preostri, premrzli vetrovi. — A stari kmet se ne zdi eden tistih.

— Kam pa boste šli?

— Domov.

— Domov? — Kje je že to?

Orešnik je povedal. — Upravnik je prikimal.

— Spominjam se. — Zagledal se je v zeleno prevleko pisalne mize, gledal Orešnika, spet gledal v mizo in premišljal.

— Doma nimate nikogar?

— Ne.

— Torej boste sami v hiši?

Staremu se je beseda razvezala.

— Tudi prej sem bil že sam v hiši. Ves čas po ženini smrti. In še prej, ko je bila žena v bolnišnici. Šel sem v dom, ker . . .

— Ni povedal do konca. — Si bom že kako pomagal, — je rekel.

Upravnik je še malce premišljal.

— Ste dobro premislili?

— Sem.

— Če hočete iti, vam ne branim. A morda bi storili bolje, če bi počakali do pomladi.

— Pomlad je še daleč.

— Prav zato, prav zato, — je rekel upravnik.

Orešnik je nekaj trenutkov molčal. Ne premišljal, zakaj vse je že premislil in se odločil, samo molčal je. Potem je krepko odkimal.

— Namenil sem se, da pojdem zdaj.

Upravitelju se je stari kmet smilil. Tako kmečko spodobno, skoraj slovesno je stal pred njim: človek ob veliki odločitvi.

— Ali se vam je kaj zamerilo? — je vprašal.

Orešnik je odkimal. Celo nasmehnil se je.

— Nič, ne, nič, — je rekel. — Lepo ste skrbeli zame. Hvaležen sem vam. Svoj živi dan še nisem tako brez vseh skrbi sedal k mizi. In zmeraj oprano perilo, čiste rjuhe, nobenega dela... Ne, nikoli še nisem tako neskrbno živel in toliko počival.

— Vidite, — je rekel upravnik, — vidite. Nočem vas zadrževati, a glejte... In se je zagledal skozi okno.

Orešnik je tudi pogledal skozi okno. Pesek v drevoredu je bil izpran, na tleh je gnilo odpadlo listje. Skozi gole veje jesenov in javorov se je pepelnato sivo odražalo jesensko nebo. Odnekod daleč pa bleda lisa sonca na usehli travi. Zima je na pragu, ni kaj reči.

A prav zaradi tega se morda še bolj mudi! In pogled skozi okno ga nikakor ne more omajati v njegovi odločitvi. Saj je vse dodobra premozgal v sebi in se odločil prav v dneh, ko je blodil po parku, po listju, ki je veter z njim zasul usehlo travo, in v nočeh, ko skozi oblake ni bilo videti zvezd na jesenskem nebu, samo veter je ječal okrog javorov. Tudi upravnikove besede ga ne morejo omajati.

— Saj vem, da mi želite dobro, — je rekel, — da si mislite: kaj bo, starina, sam v prazni hiši visoko v hribih? A vendarle bom šel. Jaz, saj sami vidite... — spet se je nasmehnil in se pogledal po svoji kmečki obleki in čevljih, — jaz sem kmet. Človek ne more iz svoje kože, kajneda? Navajen sem kmečkega življenja. Razen v svetovni vojni, nisem nikoli živel drugod kot doma. Še žival se ne privadi zlahka tujemu hlevu. In človek... — Upravnik je bil dobrohoten, zato si je Orešnik prizadeval, da bi se opravičil pred njim. — Saj razumete, kajne? — je končal.

Upravnik je počasi prikimal. Kajpada je razumel. Samo to je, da se starec zdi precej trhel. Star, visok steber, zatrdno nekdam krepak, pokončen, neomajen, toda zdaj ga je starost razjedla. Ne bi mu prisodil, da bo še kdo ve koliko prenesel. Seveda pa tudi ni pričakovati, da bi se okorni mož, ki se zdi kot prelomljen v pasu, mož v kmečki obleki in s kmečkim klobukom v rokah, mož, ki stoji pred upravnikom doma kot v farovski veži pred župnikom — da bi se kdaj privadil živ-

ljenju v domu za onemogle. — Upravnik je potegnil predse pisarniški koledar in vzел z mize svinčnik.

— Kdaj nameravate oditi?

Vprašanje pravzaprav samo zadelj postelje. V predalu pisalne mize je zmeraj ležalo nekaj prošenj za sprejem v dom.

Orešnik se ni obotavljal z odgovorom. — Jutri, če vam je prav, — je rekel.

— Jutri? — Upravnik je vendarle še enkrat dvignil pogled in v očeh mu je sinilo začudenje. — Jutri že?

— Če vam je prav, — je ponovil Orešnik.

Upravnik je kot obžalovaje skomignil z rameni. — Če mislite, da jutri, potem pač jutri. A morda ni najbolj pametno. Mar bi ostali do konca meseca. Do konca meseca je zaračunano. Denar je nerodno vračati. Zaradi obračuna, veste.

Orešnik je prikimal. Glede denarja... to naj uredijo z zadrugo. On sploh ni mislil na to. To ni bila njegova skrb. On je samo hotel, moral proč iz graščine. Nazaj domov. Na Rob. Tam bo... bo že kako.

— Jutri, — je rekel spet. — Morda se bo vreme še držalo. Ne bi rad hodil v dežju.

— Z avtobusom? — je vprašal upravnik.

— Z avtobusom. V mestu bom prestopil na drug avtobus.

Upravnik je bil res prijazen, celo na avtobusni vozni red je pogledal. — Prvi jutranji... ob pol šestih, — je povedal. — Prezgodaj bo, ali ne? Drugi ob osmih dvajset. Naslednji ob enajstih trideset. Popoldanski...

— Šel bom z drugim, — je rekel Orešnik. — Z drugim.

— Tudi to je še precej zgodaj.

A Orešnik zdaj, ko je bilo vse dogovorjeno, spodobno urejeno, ker vendar ne moreš oditi kot tat, ni bil voljan ostati v stari graščini niti uro dlje, kot je bilo neogibno treba.

— Z drugim, — je še spet ponovil. — In lepo se zahvalim za vse, gospod upravnik. Lepo se zahvalim za... za vse, da, za vse.

Upravnik je gledal za prelomljenim kmetom, ki je že šel počasi proti vratom.

— Še nekaj! — je zaklical, ko je kmet že prijel za kljuko. — Podpisati morate izjavo, da ste po svoji volji, razumete: po svoji volji zapustili naš dom.

Starec je kratko prikimal, se obrnil k mizi in podpisal izjavo. France Jamnik z Roba 4, oskrbovanec Doma onemoglih, zapušča dom na svojo željo.

Na svojo željo, kajpada. To uro si ni želel ničesar drugega več, kot da bi bil že spet na Robu. Če ga je že življenje obsodilo, da nima ne brata ne svata, nikogar na svetu, ki bi mu bilo še mar, kaj je z njim, Orešnikom, bo pač sam preživel dni, kolikor mu jih je še ostalo. In umrješ tako in tako zmeraj sam, nihče nikogar ne spremlja s sveta.

Zvečer so on, Jelenc, železničar in neki upokojen pismonoša, njegov in Jelenčev sosed v drugem nadstropju, za slovo celo nekoliko pili. Pismonoša je prinesel iz vasi slatinsko steklenico vina.

Vino se jih je hitro prijelo. Niso še steklenice izpraznili do pol, ko so oni trije začeli ponavljati, kako srečen je Orešnik, da bo šel iz doma.

— Kakšno življenje pa je tukaj? — je rekel pismonoša. — To sploh ni življenje! Pogrebščina je!

— Še bolj žalostno, — je rekel železničar. — Na pogrebščinah ljudje pijejo in pojo in se lepo spominjajo rajnika.

— Saj se ti je zmešalo, Orešnik, ali pa si bil pijan, ko si prikolovratil sem dol, — je rekel Jelenc. — Imeti grunt in hišo, svojo streho nad glavo, pa da vse pustiš... Z menoj je bilo drugače: sploh me niso spraševali. Ze vem, da ti je politika zmešala otroke, a vendar si moral biti ali nor ali pa pijan...

Železničar in pismonoša sta prikimala. Toda zdaj bo šel Orešnik nazaj domov. Blagor mu, ki lahko reče, da bo šel domov!

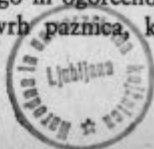
Vino so pili iz visokega dvadecilitrskega kozarca, ki je romal iz rok v roke. Ko je tretjič priromal do Orešnika, je starca prevzel pogum. In je rekel, da je vse res, kar pravijo. Graščina res še pogrebščina ni: mrtvašnica je. Od tod ne pride več drugam kot v grob. In nobene pogrebščine ni za teboj. Pol leta, je rekel, pol leta je preživel tu, kot da so ga deli na muke. Če bi ga priklenili tu še za pol leta, bi bilo po njem. — Preslišal je Jelenčeve besede, da je moral biti nor ali pijan, ko je zapustil grunt in hišo ter prišel sem dol, v rahli pijanosti celo pozabil, da je resnično sam silil v dom in je rekel, da so ga spravili v tole mrtvašnico sin in snaha

in zet. Hči ne, je rekel, zakaj hči je sirota ob možu, postopaškem šoferju, slabo se ji godi in za naprej se ji še slabše obeta — ne, ona ne, pač pa so ga sin in snaha in zet spravili sem, v hiralnico, v mrtvašnico, in zdaj čakajo, da bo po njem! A so se ušteli! Vrnil se bo domov, v svojo hišo, pokazal jim bo, da je še zmeraj nekdanji Orešnik! Da, pokazal jim bo!

(In celo, ko je to govoril, malce pijan, rahlo opletajoč sem in tja na enem tistih sodobnih, kričeče pobarvanih stolov, ki so bili v stari graščini, v domu onemoglih, kot posmeh, tako neokusni in nepripravni — da, celo ko je pijan to govoril, je vedel, da ne more nikomur ničesar »pokazati«. Pred seboj je videl hišo, kakršna je bila, ko jo je zapustil, ko je potegnil ključ iz ključavnice ter ga slovesno vtaknil v notranji naprsni žep zraven usnjene denarnice, v kateri je imel ves svoj denar, bankovce, ki so mu ostali od precej visokega kupčka, ki pa je v zadnjih letih skopnel kot sneg spomladi; videl je zapuščeni prag in dvorišče, ki ga je že začel preraščati plevel, videl pot čez dvorišče, ki je bila kot razdrapano korito, kakršna je ostala od minule zime, ko so vlačili čez dvorišče hlode s hriba. In videl je kaščo in hlev in pod, ki so se nekdanj šibili od blagostanja, zdaj pa je bilo vse prazno in zdelo se je, kot da se stenam mudi, da bi čimprej razpadle. — Vse to je razločno videl pred seboj in vedel: kako naj temu pomaga nadložen starec? Mlad gospodar bi se ubadal leta in leta, preden bi propadajočo domačijo spet podstavil! Tako hudo je vse propadlo! — Povrh zemlja ni več njegova, dal jo je kmetijski zadrugi, zemljo in hišo, vrigel vse tjavdan, zavrgel, ker pravi dediči niso hoteli! — Da, celo pijan se je zavedel, da govori velike, a prazne besede, in je utihnil.)

Starci, ki se jih je vino prijelo bolj kot njega, pa so ga trepljali po ramenih: tako je prav, da: le pokaže naj mladim, sinu in snahi in zetu! In so še rekli, da je isti hudič, če imaš svoje ljudi ali pa ostaneš sam na svetu, samotni trš — isti hudič, da, zakaj življenje je prekleto, umazana mizerija. A Orešnik naj vendarle pokaže mladim, naj jim le — —

Bili so že preglasni. Prišla je strežnica. Strogo in ogorčeno, kot da je paznica v kazenskem zavodu (povrh paznica, ki

je davno do grla sita svoje dolgočasne službe), je pobrala z mize kozarec in slatinsko steklenico.

— Kdo vam je dovolil zvečer v domu piti in vpiti? — je rekla. Ni čakala odgovora, marveč takoj pristavila: — Spat se spravite! Če se to še kdaj zgodi, se boste zagovarjali pri upravniku!

Pri priči so postali pohlevni. Strežnica pa je s kozarcem in steklenico, v kateri se je v motni svetlobi vabljivo pozibavala in svetlikalo vino, čakala, da sta železničar in pismo-
noša odšla. In: *Kakšen red je vendar to*, je potlej rekla Jelencu in Orešniku, *ali smo mar v počitniškem domu?* — Ni odšla, dokler nista bila tudi Jelenc in Orešnik pod odejo.

To je bil Orešnikov zadnji večer, njegova zadnja noč v stari graščini.

— Prekleta ženska, — je z nehotenim spoštovanjem momljal v svoji postelji Jelenc, — kako ti jih nabrenka! Kot v spovednici! *Prekleta ženska!* — Pomolčal je in v temi razburjeno, nadušljivo sopol. — *Prekleta ženska! Feldvebel, ne pa ženska!* — In je spet pomolčal. — Ti, Orešnik, — se je oglasil čez nekaj časa, — na moj kovček pazi! In ko mi ga boš vrnil, mi ne pozabi poslati steklenice žganja, sadjevca, domačega. Zaradi zdravja. V tejle hiralnici... Nič čudnega bi ne bilo, če bi se prijela človeka kolera... Kolera, da. Kolera. — V besedo o koleri je bržda strnil vse svoje ogorčenje nad življenjem v domu, zakaj večkrat jo je ponovil in se tenko, jezno ter užaljeno smejal pod odejo.

Naslednje jutro je Orešnik zapustil dom. Odhajal je z Jelenčevim kovčkom in s kartonasto škatlo, ki mu jo je dala ena strežnic.

Iz avtobusa se ni ozrl proti graščini v parku na ravnini. Še s pogledom se ni maral posloviti od nje. Ničesar ni pustil tam, razen nekaj bolečih spominov — kaj bi se torej poslavljaj?

Ta kraj me ne bo več videl, si je rekel, ko je avtobus že vozil proti mestu in sta vas in graščina ostali že daleč zadaj, skriti za gozdom. *Ne, ta kraj me ne bo nikoli več videl. Samo da bi bil že doma. Tam... bo že kako. Nihče več me živega ne spravi z Roba! Samo da bi bil že gori. Da bi tale môra že minila. Tam bo že... bo že kako.*

Zdaj je bil doma, že dva, tri dni, ves teden.

Kovček in kartonasta škatla sta še zmeraj ležala na klopi pri peči, kot ju je položil prvi večer, ko se je vrnil. Včasih je vzdignil pokrov in vzel, kar je ravno potreboval, čevlje, srajco, kar koli že. Zdelo se je, da bosta kovček in škatla ostala na klopi, dokler ju ne bo prav polagoma izpraznil. Potem bo pri Cilarju kupil liter sadjevca in naprosil Cveto, naj mu spravi kovček in žganje v dom onemoglih. Jelenc resda kovčka ne bo več potreboval, ker je že preromal, kolikor mu je bilo preromati po svetu, a naj ga le dobi nazaj, da se ne bo razburjal zaradi nepoštenosti ljudi, in tudi žganje naj dobi, v tolažbo mu bo.

Od poti v dolino si je že opomogel. A trudnost v udih je ostala. Prav vsesala se je vanj, nikoli več se je ne bo znebil. Kri mu je mrazeče polzela po žilah. Tudi kri se ne bo več ogrela.

Zunaj je bil mraz. Okrog vrhov so se vlačile megle in legale nad dolino. Do prvega snega se bržda ne bodo več pretrgale. Včasih je iz megla rosilo, droben, mrzel, zbadajoč dež. Vsak čas bi utegnile zaplesati v zraku prve snežinke.

Stari je posedal v hiši. Tam je vse prekril prah. Prah na zeleni peči, na mešičasti mentrgi, na klopeh. Prah na časnikih in knjigah, nametanih za letvice pod okni. Časniki in knjige so bili nedotaknjeni, vse iz časa, preden je odšel v dom; pismonoša je prinašal kmečki tednik, ko staremu davno ni bilo več mar, da bi ga še razgrnil in ga je zloženega skupaj samo vrgel za letvice. Pod pečjo so bili stari škornji, ki se jih je še držala presušena ilovica s hribovskih poti; bržda so tako stali tam še od časa, preden je prodal svojo zadnjo kravo in jenjal kmetovati. Tudi škornji so bili sivi od prahu. In podobe na stenah, orodje v zatičih na steni ob vratih, skobeljnik, star šivalni stroj — na vsem prah, siv, gost prah. Toliko stvari v hiši, ki jih ni več potreboval, in na vse je legel prah.

Toda moral se boš zganiti, nekaj storiti, si je rekel tretji dan. Takole ne boš mogel živeti. Poskrbeti boš moral, da bo nekaj več reda v hiši, če si se že odločil in se vrnil, da bi tu živel.

Razmajal se je. Pospravil in pometel je hišo. Upehan od nevajenega dela, je sedel na klop k peči, a zdaj, ko je bila hiša nekoliko pospravljena, je šele videl, da razpadanja ni mogoče zaustaviti. Omet se je krušil in odpadal. Svetniškimi podobam so se zrahljali okviri, vlaga je napela papir. Fotografije je prekrila plesen. Lončke, v katerih so se rože davno posušile, bi moral znositi proč, si je rekel. Kakšna žalostna podoba — okna zašarjena s cvetličnimi lončki in v njih gola, prašna stebela! — A bil je preveč truden, težko je dihal in delo je odložil na pozneje. Saj se nikamor ne mudi, si je rekel. *Casa imam zdaj na pretek.*

Posedal je na klopi pri oknu, oblečen v debel površnik, kakor da je šele prišel s poti in si mora najprej še oddahnuti. Gledal je skozi okno. Vrtilč je to leto podivjal. Ograja je bila podrtá. Na razmajanih letvah je visel Marjanin predpasnik, brščas še od tedaj, preden je poslednjič šla v bolnišnico. Siva, preperela cunjá, in tudi vse drugo je bilo sivo in preperelo.

A treba bo živeti tu, si je spet prigovarjal. Živeti. Nekaj storiti.

Vstal je, nabral v drvarnici naročaj polen in zakuril peč. Primaknil se je k peči in od tam gledal skozi na pol slepa okna.

A tudi kot žival ne moreš živeti, čisto brez reda, si je rekel nato. In spet je odmotovilil v kuhinjo in pristavil vode za čaj.

Zvečer si je rekel, da vendarle tudi spati ne moreš kot pes, ki se zavleče v listnjak. Prvikrat po dveh ali treh večerih je šel, da bi si postlal. Vzel je iz predalnika rjuhe in oprano prevleko za podvzglavnik. V vsem je bil zatohel vonj po plesni. No, nič ne de, nič ne de, si je prigovarjal, vsaj na goli slamnjači ne boš več spal, ne tako kot žival.

Vse to je postoril po hiši tisti dan in naslednje dni, a brez reda, kakor je pač nanoslo. Sicer je čumel v hiši, mlel svoje jezne in žalostne misli in spomine ter se zganil šele, kadar sta ga mráz in lakota opomnila, da je sam v hiši in mora potemtakem tudi sam skrbeti zase.

Nekoč, ko so se megle malce pretrgale, je odšel ven in dolgo hodil okrog hlevov in po sadovnjaku. Iz hlevov se je

davno porazgubil topli vonj po živini, ki je vonj po blaginji in gotovost, da je z domačijo vse prav. Čebelnjak je zeval prazen. Vsaj to, vsaj to so storili, si je rekel z žalostnim odobravanjem, vsaj čebele so odpeljali v dolino. Sicer bi bila žival pomrla.

Potem je gledal jablane, s katerih je nekdo malce obral sad, morda ljudje iz zadruga ali kdor koli, gledal gole veje in kupe gnijočega sadja v jesensko mokri travi. Z ogorčenjem kmeta, ki ga je življenje na trdi hribovski zemlji naučilo, da ne kaže ničesar zametavati, je pomislil *Kakšen greh se dela, koliko sadja so pustili, da je šlo v nič!*

Oh, kako je vse propadlo!

Dolgo je stal na veneči travi. Potem je šel dalje. Kar ni mogel od sadovnjaka. Hodil je in hodil po travi, s konico čevlja brskal iz bilja gnijoče sadje in grajajoče zmajeval z glavo.

A kaj ti pravzaprav mar, če kaj gnije in propada, si je rekel potem. Saj si vedel, da bo tako. Moral si vedeti.

Skušal se je vzravnati, skušal najti v sebi nekaj nekdanje kljubovalne in maščevalne volje. Hotel bi čutiti nekaj bridkega zadošččenja ob pogledu na propadajočo domačijo.

— Zdaj imajo, kar so hoteli, — je polglasno zamrmral predse. In še dvakrat, trikrat je ponovil: — Imajo, kar so hoteli! Ne jaz, oni so to hoteli!

»Oni« niso bili samo sin in hči, zet in snaha. Tudi to je dobro vedel. »Onih« je bila dolga vrsta. Nekateri, ki jih je poznal, in še več takih, ki jih ni poznal. Petrač. Ta, ki zdaj pohaja z lovsko puško po hribih, kjer je nekdanj partizanil, in obuja domotožne spomine ter ob tretjem kozarčku žganja začne mežikati z motnimi očmi in potem govoriti, da so bili tisti časi lepi, nevarni in lepi — kaj vse si si takrat obetal od življenja! In odmahuje z roko, kot da nekaj otresa s sebe: kaj predsednik kmetijske zadruga, kaj to, da ob nedeljah hodiš na lov! Takrat nisi mislil, da bi postal predsednik zadruga, in nedeljski lov ti še na kraj pameti ni padel, a si verjel, da premikaš svet in da bo vse dobro, ko ga boš premaknil! — Petrač, in še ta in oni iz doline, vsi tisti, ki so nekoč verjeli, da se svet vrtil prepočasi in da bi se vrtil hitreje, če bi ne bilo Orešnikov, počasnih in zaradi

mnogih skušenj previdnih, ki se vedno dolgo in previdno razgledujejo po sejmišču novega in skrbno tehtajo, kaj bi jim bilo k pridu, pa naj gre samo za nove grablje ali pa za plug — kaj šele, kadar gre za to, da naj bi se svet vrtel povsem drugače! »Oni« so sedli k skladovnicam papirja, računali in s številkami, katere jim je moral navdihniti sam hudič, dokazali, da Orešniki kot kmetje kratkomalo ne morejo več živeti na svoji zemlji; ne morejo, pa naj še tolikanj trdijo, da morejo, ker so na tej zemlji živeli že rodovi pred njimi. Ne morejo, kajti številke to dokazujejo. Za številkami je bila ena novih besedi: nerentabilnost. No, in ker je bila Orešnikova kmetija nerentabilna in od nerentabilne zemlje ni mogoče živeti, je prišlo, da se je spremenila v puščo. — In ti, starec, ki si bil dovolj trdoglav, da tega nisi mogel in hotel verjeti, zdaj na svoji koži okušaš!

A zdaj, hudičeva reč to, zemlja tudi za hribovskega kmeta ni več nerentabilna. Zdaj pravijo »mehanizacija«. A to si vedel tudi sam — prospekte si prinašal iz mesta domov, kot nekoč romarji pobožne podobice. A zdaj te tudi mehanizacija ne more rešiti. Zdaj je za vse prepozno. Prekleta! *Prekleta.*

Ne, nobenega zadoščenja ni v tem *zdaj imajo, kar so hoteli, jaz tega nisem hotel.* Nobene tolažbe. Voz je zdrvel na dno in se raztreščil. Kaj ti mar gnijoča jabolka na tleh! Ali razrito, s koprivami zaraslo dvorišče. In zidovi, ki se bodo prej ali pozneje razveznili. Vse to vendar ni več tvoje. Tebi je samo še čakati konca in nikar naj te ne skrbi, kaj bo potem z nekdanjo Orešnikovo zemljo.

Odtaval je nazaj v hišo.

In prvikrat pomislil:

Najbolje bi bilo, če bi mogel umreti. Ničesar več nimam početi na svetu in vse tole se že predolgo vleče. Najbolje bi bilo, če bi umrl.

Tretji ali četrti večer potem, ko se je vrnil, je prišla Cilarjeva Cveta. Bil je v hiši in slišal je, ko so zunaj zaškripala vrata, ki jih o mraku ni več zapiral, komaj da je ponoči potisnil leseni zapah čeznje, ključa pa ni obrnil, zakaj kupček bankovcev se mu je tako zmanjšal, da se ni več bal

tatov, da, da se ni več bal nikogar in ničesar na svetu. Slišal je njene tipajoče korake v temni veži, korake ženske, ki jo je prignala sočutna radovednost, ali pa je morda prišla zato, ker se je med vojno njena usoda tako čudno prepletla z njegovo, čeprav ji je resnica o tem ostala prikrita. Slišal jo je prihajati in je pogledal v vrata s tistim občutkom nelagodnosti, ki ga je prevzel vselej, kadar sta se srečala, celo takrat, ko ji je imel biti za marsikaj hvaležen — takrat morda še najbolj. Samo glavo je obrnil proti vratom in čakal, dokler ni vstopila, obstala za vrati in se kakor začudila, da ga je našla doma, čeprav je že naprej vedela, da je v hiši.

— Torej ste res doma, — je rekla. — Slišala sem že v vasi, da ste se vrnil, in luč sem videla, pa sem si rekla, da moram pogledati.

V očeh ji je videl, da je takoj presodila, kako slabo je z njim. Samo gledala ga je, ko je sedel pri peči, oblečen v svoj debeli stari površnik in s ponošenim klobukom na glavi, zdelan in kakor bolan. Nehote si je šel z roko po neobritem obrazu; kar se je vrnil domov, se še ni obril in tudi srajce si ni preoblekel.

— Doma sem spet, — je rekel in malce skomignil z rameni. — Doma. — Posilil se je v medel nasmeh. — Doma je še zmeraj najboljše.

Dvomeče ga je gledala, potem po hiši in spet njega.

— Mraz imate, — je rekla.

— Zakuril sem. Zjutraj. Morda je ogenj že ugasnil. Ne vem, pozabil sem pogledati v peč. — Bilo je, kot da se ne-bogljeno zagovarja.

— Boste kar sami? — je poizvedovala.

— No, sam . . .

— Nerodno bo, — je rekla suho in trezno.

Zmajal je z glavo, kot da pol potrjuje, pol zanikava. — Tam doli ni bilo zame, — je rekel. — Tisto ni nič pravega za kmečkega človeka.

Prikimala je. — To sem si mislila, ko ste šli v dom.

Zdelo se mu je, da mu nekoliko očita zaletavost, tisto spomladi. Tega prav res ni bilo treba . . . tega, da je šel v dom. Takrat si je mislil, naj ljudje le govorijo *Glejte Orešnika, lepo kmetijo je imel gori v hribih, a otroci so ga zapu-*

stili in zdaj je moral v biralnico. Morda so res tako govorili, a ljudje o vsakem dogodku govorijo le malo časa, življenje je razburkano, vsak dan prinese spet kaj novega; mesec dni pozneje so bržda na Orešnika v domu že pozabili in so se zdaj samo začudili, kako da se je vrnil, ko so ga v mislih že odrinili, naredili križ čezenj. — Spet je pol pritrjujoče, pol zavračajoče zmajal z glavo.

— Človek mora sam poskusiti, prej ne ve in ne verjame, — je rekel. — No . . . zdaj sem spet doma. Doma. — Jezik se mu je malce zapletal. — Doma, — je ponovil še enkrat. — Star človek tako in tako čaka samo še na smrt. Je pa vendar bolje, če jo pričakaš doma, kot na tujem.

— Hudo vas je zdelalo, — je rekla.

Mrmraje je pritrdil.

Nezavedno ji je od spodaj gledal v obraz in z začudenjem videl, da je tudi Cveto mladost davno zapustila. *Kako vendar*, je pomislil, *da sem doslej zmeraj . . .* Ni si upal domisliti do konca, da jo je doslej zmeraj gledal kot tisto mlado dekle, ki so jo nekoč med vojno policisti pripehali čez hišni prag; nek policist ji je zvil roke na hrbtu in jih držal kot z železnimi kleščami; tisti jo je s kolenom sunil čez prag, da bi bila padla, ko bi ji ne bil tako trdno oklepal rok z levico, medtem ko je z desno držal pištolo; samo črna cev se je premikala v ritmu Cvetinih nasilnih in obupanih gibov in policistove surove volje, ko jo je krotil, črna cev pištole, kot premikajoča se glava razdraženega gada, ki išče, kam bi pljunil svoj strup . . . Pred tem je Cveta v hiši vpila v muki in grozi, na dvorišču pa je molčala, in tudi ko so jih gnali v dolino, ves čas ni odprla ust. Cveta od takrat, dekle z drobnim obrazom, same oči so je bile, lasje so ji v zmršenih štreneh padali na obraz, a si jih ni mogla popraviti in morda še čutila ni, da ji padajo prav na oči . . . Takšno jo je gledal zmeraj, izmučeno, do smrti prestrašeno in mlado. Zdaj je stala za vrati, skorajda ne več nekdanja Cilarjeva Cveta, temveč poslovodkinja iz mlekarske zbiralnice v dolini, davno ne več mlada ženska, s sivimi, treznimi očmi v oglatem obrazu, in lasje, ki so ji nekoč temni in mehki padali na obupani obraz, so ji že začeli siveti. V nizkih čevljih z močnimi gumijastimi podplati in v širokem vetrnem jopiču se tudi ni zdelala

ženska, ki bi pričakovala od življenja kaj drugega kot tisto, kar ji pač daje; zdaj se je domislil, da je že prej, preden je odšel v dom, slišal, da si je začela zidati hišico za vasjo. Torej jo je pot z Roba v dolino dan za dnem, že toliko let, tudi že utrudila. In s stopnjevanim občutkom nelagodnosti v sebi je prvokrat pomislil, da je čudno, kako da se ni omožila — bila je vendar mlado in brhko dekle, ko se je vrnila iz Nemčije. Morda je bilo to . . . da, morda so ji streli v grapi vzeli veliko več, kot si je bil kdaj doslej mislil.

Njej pa so se misli vrtele okrog starca preudarno, kakor je bila navajena.

— Čisto ste se zapustili, — je rekla. — Še v peč pošteno ne zakurite. In bržda še vse dni niste nič poštenega pojedli. Tako vas bo kmalu pobralo.

On je spet samo nerazločno zamrmral, da bo že kako. Cveta je s svojim trdim sočutjem v glasu vprašala:

— Ali naj vam kaj prinesem iz doline?

— Sam Bog te mi je poslal, — je rekel. — Dva dni se že spravljam v dolino!

Prinesel ji je iz kamre denarja. Ko ji ga je našteval, je spet gledala po hiši in rekla:

— Radio bi si kupili. Tako mrtvo je v hiši.

Radio? Spomnil se je starega sprejemnika, ki ga je odnesla s seboj Malka. Še opazil ni, da ga ni več na polici.

— Čemu? — je rekel. — Same marnje prinaša. Ljudje govorijo in govorijo. Star človek tega ne razume več. In kaj je staremu človeku vsega tega še mar?

Cveta je zmajala z glavo.

— Pa vas je res hudo zdelalo.

— Menda je res dolgo tega, kar sem še čutil moč v kosteh. Sedem križev, Cveta . . . To je teža. Teža. In vsak zadnjih je bil težak za dva. Teža, da, Cveta, teža.

Potem je Cveta odšla, Orešnik pa je obsedel pri mrzli peči, gledal v nezastarta okna, na katerih so bili še zmeraj cvetlični lončki z mrtvimi rožami, in mislil na Cveto in da je zdaj že petindvajset let, od kar se je zgodilo tisto z mlinom v grapi, in da se Cveta bržda zato ni omožila, ker je bila med njo in Pavlom ljubezen. Spet je oživila muka zaradi mlina, za katero je mislil, da jo je davno prebolel. Kakor

bi se odprla stara rana. Zdaj je zbolela huje kot nekdaj, kajti bil je star in slab, na koncu svoje poti. Se tega si ni mogel več reči, da ga je dolgi Henrik izigral, on pa da je moral položiti pred Henrika karto, ki jo je položil, zakaj šlo je za Orešnikovo domačijo. A z domačijo je konec, ničesar ni rešil, ves račun je bil zmoten. Samo krivda je ostala in on naj bi se spet spoprijel z njo, star in sam in na koncu svojih moči.

V nedeljo popoldne se je oglasil Petrač. Prišel je z lovsko puško, a ustrelil očitno ni nič. Morda sploh ni streljal. Zdaj je večkrat hodil po gozdovih kar tjavdan in se po svoje mučil, človek, ki je nekoč verjel, da bo spremenil svet, a sta svet in čas začela glodati na njem in ga spreminjati.

— Povedali so mi, da si se vrnil. Prinesel sem ti ključ, — je rekel in položil ključ Orešnikovih hišnih vrat na mizo.

Orešnik ni segel po ključu. — Našel sem drugega, — je rekel. — Zmeraj je ležal v predalu v skobeljniku, če bi se zgodilo, da bi enega izgubili. Zarjavel je, a je še dober. In saj ga ne potrebujem. Kvečjemu, če bi šel kdaj v dolino...

Petrač je sedel k mizi in gledal po hiši, kot dan poprej Cveta, samo da ne s treznim sočutjem, marveč z nekakšnim obžalovanjem.

— Povedal sem ti, da ti bo žal, če boš šel v dom, — je rekel.

— Kajpada, povedal si. In tudi sam sem vedel.

— Nisi vzdržal?

— Tisto ni nič pravega za kmečkega človeka, — je že desetič potrpežljivo ponovil Orešnik.

— To sem si mislil. In zdaj?

— Zdaj?

— Zadruga te ima na skrbi, Orešnik.

— Misliš zaradi denarja?

— Zaradi pogodbe, ko si se vrnil. — Petrač je gledal starca in njegove zamišljene oči so postajale še bolj trudne in zamišljene. Morda si je mislil, da trhlega starca ne kaže mučiti zadelj pogodbe, s katero je prepustil svojo hišo in posestvo zadrugi, zadruga pa je prevzela dolžnost, da bo do njegove smrti plačevala zanj oskrbnino v domu onemoglih

— komu naj bo vendar potrebno, da stavec umrje prav v domu onemoglih v dolini in ne v hiši, v kateri je preživel svoje življenje? Navsezadnje si še žival sme izbrati kot, kamor se zavleče, ko začuti, da se ji bliža konec.

— Prekleta birokracija, — je rekel. — A bomo že nekako uredili, da boš dobival denar, ki bi ga morali pošiljati upravi doma. Brez sitnosti ne bo, a bomo že nekako . . .

Stari je malce prikimal in z ugaslimi očmi topo gledal predse. Mora pa že biti prebito slabo z njim, da ga še denar več ne skrbi, je pomislil Petrač in rekel:

— Navsezadnje si še na dobrem, Orešnik. Več kot enega poznam v hribih, pa tudi v dolini, ki bi rad dal svojo zemljo zadrugi, a je mi tako, kot smo jo od tebe, ne moremo kupiti.

— Da, da, — je rekel Orešnik, — bili so tudi že drugačni časi. Takrat je zadruga hotela našo zemljo, ko je mi nismo bili voljni dati.

— Kaj hočeš, Orešnik, — je spravljivo rekel Petrač. Midva pač ne bova prisilila sveta, da bi se vrtel po najini volji.

— Jaz, — je rekel Orešnik, — sem obračal svojo zemljo, ne sveta. Svet pa je vrtel in po svoji volji obračal mene. Zdaj pa je tudi tega konec.

— Eh, kaj bi govoril, kot da te bodo že jutri nesli od tod!

Stari je skomignil z rameni. — Nesli ali ne, a zame je pač končano. Namučil sem se, nič koliko sem se namučil, Petrač, a bi ne bilo nič drugače, če bi bil prekrizal roke in pustil, naj gre grunt k hudiču. Tudi tako je šel. Da, namučil sem se . . . Ti nisi kmet, pa ne veš, kako je, če ti voz začne drčati po klancu navzdol, ti ga pa skušaš zadržati, a je vse zaman. A kaj sem mogel drugega? Nisem mogel drugače . . .

Vstal je, dolg in okoren, ter odšel ven. Vrnil se je s kruhom in s pol steklenice žganja.

— Nalij, — je rekel.

Petrač je gledal kruh in steklenico. Kruh je iz pekarnice v vasi in žganje je Cilarjevo, je pomislil. Lansko jesen je nosil na mizo še žganje, ki ga je skuhal sam. — V grlu ga je stisnilo. Vzdignil se je od mize.

— Ni mi do žganja, — je rekel. Pobral je puško, a si je ni vrgel čez ramo; nekam mlahavo jo je držal v roki, kakor da

mu je odveč, odveč tudi že potikanje po hostah in srečavanje s starimi spomini. Tudi otožnost te le nekaj časa tolaži, potem se dobrodejni občutek razpuhti. — Grem, — je rekel. — Ustavil sem se tu, moral sem ti vendar prinesiti ključ. — Ključ je še zmeraj ležal sredi mize, star, bleščeče zglajen od nešteti rok, ki so ga vrtele v vratih, in nenadoma nepotreben. Orešnik ni imel ničesar več, kar bi bilo še vredno zaklepati. — Grem, — je ponovil Petrač in gledal v ključ in mizo. Na sencéh so mu trznili živci. *Kakšen spremenjen svet, kako je vse drugače kot nekoč*, je pomislil, kot že tolikokrat. In je za hip videl Orešnika, kakršen je bil pred petindvajsetimi leti, videl Orešnikovo hišo iz tistega časa, videl sebe prav za to mizo. Zdaj je bil Orešnik razvalina, hiša kot starka, ki se ji življenje izteka, miza meščasta in beraško prazna, in tudi on sam, Petrač, davno ni bil več tisti kot takrat.

Prisilil se je, da je stopil proti vratom. — Z ribezom ni bilo nič, — je rekel, preden je prijel za kljuko. — Prav nič. A spomladi bomo poskusili... Nekaj vendar moramo storiti s to zemljo! Naš kmetijski tehnik je sicer tako prekleto pameten, vso jesen mi je pravil, da ni vredno obdelovati zemlje tu gori, ker je preslaba, ilovnata in predaleč od doline. A ga ne bom poslušal! — Glas mu je malce narasel. — Ne bom dovolil, da bi se njive spremenile v celino. — In ker se stari ni ganil in je samo gledal predsednika z očmi, ki so se predsedniku zdele nedoumne, si je prizadeval, da bi glasu pridal še nekaj čvrstega, bodrega. — Kar miren bodi, Orešnik, Rob ne bo postal pustota! Tega ne bom dovolil!

Starec pa je samo prikimal in še zmeraj gledal predsednika s svojim trudnim in nedoumnim, odmaknjenim pogledom.

— Kakor veš, — je rekel. Pokazal je na ključ. — Ključ pa res lahko spet vzameš s seboj, ko sem našel še drugega, — je rekel rahlo.

A predsednik je zamahnil z roko in odšel. Skoraj mudilo se mu je skozi vrata in iz hiše.

Ko je bil že na planem in je s privajenim pogledom naglo obletel poslopja, sadovnjak, potem pa še bukove gozdove, v katerih so rumenele in rdele poslednje lise jesenskega barvnega razkošja, je pomislil, kaj naj bi zadruga s to zemljo

in če ni Orešniku prehitro obljubil, da ne bo pustil Roba, da bi se spremenil v pustoto. In potem, da stari morda pomladi sploh ne bo čakal.

Misel je bila za hip zapeljiva, a jo je odrinil. *Nekaj bomo storili tu gori, nekaj moramo storiti*, si je zatrdil. Kraj je lep. Skoda bi bilo ... Sel je po poti, puška mu je še zmeraj mlahavo nihala v roki, kot da je sploh pozabil nanjo. — *Nekaj bomo že storili*, si je spet rekel. A s starim je res hudo. Ničesar več mu ni mar. Še tega ne, ali se bo njegova zemlja spremenila v pustoto ali ne. Nekoč ga bo kar na hitro pobralo.

Bližal se je Cilarju. Nad Rob se je začel spuščati zgodnji mrak poznojesenskega dneva. Megle nizko nad dolino in nad stranskimi grapami. Zazdelo se mu je, da že diši po snegu. Skoraj s skrbjo je pomislil, kako bo s starcem, ko bo zapadel sneg, on pa bo sam v prazni hiši.

K Cilarju bom stopil, si je rekel. Naj kdaj pa kdaj pogledajo, kako je s starim. Da ne bo nekoč kar ugasnil, ne da bi kdo vedel za to.

Sel je po kolovozu navzdol, ne več mlad in skoraj že preveč životen mož v lovski obleki in s težkim gamsovim repom na lovskem klobuku, in puške se še zmeraj ni domislil, da bi si jo bil vrgel čez ramo. Mislil je na Orešnika in tegobno čutil, kot da bo s starim Orešnikom nekaj odšlo tudi iz njegovega življenja. Mislil na čas, ko je kot mlad terec prihajal k Orešniku, se mimogrede spomnil tudi tednov, ko je bilo tisto z mlinom, ter da se je takrat Orešnik zdel zbežan in omahljiv, pozneje, ko se je vrnil iz zapora v mestu, pa se ni nič več bal. In spomnil se je, da se po vojni z Orešnikom dolga leta nista prijazno gledala, ker sta vlekla vsak v svojo smer, se bila vsak za svojo pravico in morda tudi vsak za svojo krivico in zmoto, a tega zdaj še ni lahko pretehtati, zakaj navsezadnje sta bila oba vržena v kolesje časa, ki ju je prisililo, da sta se trla med seboj, a tudi tega, kar se je v tem trenju namlelo, zdaj še ni mogoče prav pretehtati in presoditi. In spomnil se je, kako je preteklo jesen pristal na to, da bo zadruga vzela Orešnikovo domačijo, pristal, kot da hoče s tem Orešniku dati majhno odkupnino za poraz, ki ga je Orešnik pretrpel v spopadu z novim časom,

morda tudi povračilo za čas, ko je Orešnik njemu in terencem izkazal dobroto ter jim dajal kruha in jim prepuščal svoje svisli, da so se prespali v senu — da, bilo je marsikaj na videz med seboj nespravljivega, kar je njega, Petrača in Orešnika povezovalo med seboj. Zapletena preja, a Petrač zdaj niti ni želel, da bi jo razpletal. Samo čutil je v poznem jesenskem popoldnevu, da bo tudi s starim Orešnikom odšlo iz njegovega življenja nekaj, po čemer mu bo žal, tudi z njim, da.

Starec se je gibal po hiši kot star, škripajoč avtomat, ki se utegne vsak hip ustaviti, toda za zdaj ga še poganja zarjavela vzmet neogibnemu koncu zapisanega mehanizma. Skušal se je celo držati nekega reda; na komodi v kamri je imel staro zveženo budilko brez zvonca, ki jo je spet navijal, in s postelje je pazil, kdaj se bosta kazalca pomaknila proti deveti uri. Takrat je vstal, si pri mali zeleni črpalki v veži nastregel vode in si brez potrebe, zgolj zavoljo reda opljuskal obraz, nato pa si celo z mokrimi dlanmi pogladil redke lase ter si zapel srajčni ovratnik. Pri tem je zmeraj nekolikanj mislil na Marjano, ki bi ji ne bilo prav, če bi se do kraja zanemaril in zapustil. Nato je zakuril in vsak dan trikrat je pristavil lonec ter kuhal; kuhal si je preproste jedi, jih jedel, zmeraj presoljene in prismojene, a pravzaprav skorajda ni mislil, kaj je; čuti so mu odpovedovali, jezik postajal neobčutljiv, kdaj pa kdaj je pomislil, da je slišal praviti prav stare ljudi, da zanje nobena jed »nima več okusa«, a kuhal in jedel je vendarle. V tem je bil nekakšen red, ki se mu ni maral odpovedati. Nekoč je celo pobral lončke s posušenimi rožami z oken in jih postavil v vrsto v veži na zidcu pod stopnicami, ki so držale na vrh; naj ostanejo tam, v spomin na Marjano, bile so njene rože. In spet nekoč je pomislil, da bi v vrtu pobral dve stekleni krogli s palic opornic pri vrtnicah; tudi krogle je nataknila še Marjana, spomladi bo tega že tri leta, vse so se zdrobile, dve pa sta še ostali — a potlej tega ni storil, vrt, zemlja, kaj mu je bilo še mar tega? — Nekajkrat si je celo nataknil naočnike in brskal po stenski omarici med papirji, ki so ostali tam, a ni brskal dolgo, zakaj vse tisto je bilo daljna preteklost, ki je nič več

ni moglo oživeti. — Sicer pa je posedal na zapečku in gledal skozi okno po poti, čeprav je vedel, da se zdaj ne bo nihče prikazal po njej, niti gozdni delavci ali lovci ne, nihče razen Cvete, ki je prihajala vsak drugi dan, da bi prinesla živeža iz doline — Cveta pa je zmeraj prišla šele pozno v mraku. Zvečer je spet čakal, da je stara stenska ura odbila devet, nato pa se je spravil pod mrzlo odejo v kamri. Zdaj, ko mu niso merili časa ne ljudje ne zemlja in ne živina v hlevu, je moral sam paziti na red.

V vsem tem ni bilo ničesar več smiselnega; tudi to je vedel. Zivotarjenje v prazni hiši je bilo samo konec, v katerega se je iztekalo nekaj drugega, večjega in tudi povsem nekoristnega: pehanje in muka dolgih let, ko je hotel zadržati voz, ki je vendarle zgrmel v pogubo.

Morda bi moral moliti, si je rekel več kot enkrat, ko mu je neplodnost njegovega pehanja in njegove muke postajala čedalje bolj očitna, morda bi moral moliti. Bilo je, kot da si s tem hoče reči, da bi moral svoje neplodno prizadevanje, da bi rešil grunt za Orešnikov rod, in svoj poraz preložiti v druge roke: naj Bog v svoji nepodkupljivi pravičnosti odloči o dolgi in mučni pravdi med Orešnikom in svetom. Potem bi morda laže prenašal svoj poraz.

Moral bi moliti, si je prigovarjal, a ni mogel. Ponoči, ko je ležal pod oguljeno, raztrgano prešito rdečo odejo, čez katero je vrgel še svoj ponošeni površnik, in, ko je mraz čedalje bolj pritiskal, priložil še nekaj ustrojjenih ovčjih kož, a mu vse ni moglo pregnati mraza iz kosti, je premišljal o tem, da moraš nepodkupljivi pravičnosti položiti svojo pravdo v poslednjo razsodbo samo s čistimi rokami, v njem pa je čedalje bolj tlela in ga žgala zavest krivde.

Cveta je prihajala in odhajala, ne mlado dekle, temveč starajoča se ženska, ki je v mlekarski poslovalnici v dolini sprejemala mleko, ki so ga privažali kmetje, ter mu merila odstotek tolšče, preštevala mlekarske kangle in računala in sprejemala in dajala denar, ženska, ki se je morda že sprijaznila s tem, da v njenem življenju nikoli ne bo ničesar, razen te trde vsakdanjosti. Ničesar, razen morda nekaj spominov na fanta, ki se je bržda kdaj pa kdaj ustavil pri Cilarju, kakor se je ustavljal tudi pri Orešniku, mlad fant z za-

gorelim obrazom in s svetlimi lasmi, s svetlim smehom. Lep mlad fant; zdaj se je tega natanko spominjal; nekaj neskrbnega je bilo v njem, kakor da nikoli ne misli na nevarnost, se je komajda zaveda. Potem so tistega mladega fanta nekoč s prestreljeno ramo spravili v mlin v grapi, Cveta pa je hodila v grapo s povico v rokah in v povici za žito je bila zanj hrana in mazilo za rano in obveze. Nato pa se je življenje tega fanta nepričakovano končalo pod bukvami v bregu, med prasketanjem strelov. — In k temu še spomin, kako so jo gnali v dolino, spomin na zapore in na München. Ko se je vrnila, je že kmalu tudi stala za pultom v mlekarni, ki je bila takrat še stara, v prizidku gasilskega doma, in nato se je samo z mlekarno vred preselila v novo poslopje na Ledini.

Zdaj je prihajala, govorila s suhim glasom in skrbela za starca s treznim usmiljenjem. Postavljala je na mizo papirnate vrečke z živežem in kdaj pa kdaj lonec mleka, ki ga je prinesla od doma, zmeraj priložila zraven račun iz prodajalne in starcu natanko vračala drobiž. Njega pa je vsak dan bolj peklila njena dobrot. — Moral bom v dolino, — ji je rekel nekajkrat. — Moral bom v dolino, dolgo sem že doma, pa se še nisem ganil od hiše. Ni potrebno, da se ti ubadaš z menoj, sam bom . . . — Ona pa ga je mirno zavračala, nes pametnega starega človeka, ki precenjuje svoje moči: — Bežite, bežite, oče, pot bi vas zdelala, da bi navsezadnje še obležali. Jaz moram tako in tako vsak dan v dolino.

Branil se je pred seboj: tega ni hotel, ni vedel, da je Pavel v mlinu, samo bal se je, strah za domačijo mu je vzel razsodnost, dolgi Henrik ga je zbegal, raztrgance mu je poslal v hišo, čisto ga je zmešal, ga pripravil do tega, da je šel in mu povedal o mlinu v grapi. Vendar pa ni vedel, ni hotel . . .

A potem so bile spet tu tiste noči, takrat, ko je pes lajal in je on, Orešnik odhajal iz kamre, bos tapal po rosni travi na rob za hišo, gledal v mlin in razločno čutil, da se tam doli nekaj dogaja. In tisto dopoldne, ko je stal pod Cilarjevim orehom ter mislil samo, da ga je dolgi Henrik izdal, ga pustil na cedilu, izdal, prepustil ga pogubi. In Marjani je rekel: — Se ti me pokopavaj, ali nisem že dovolj pokopan! — Marjana pa je pozneje govorila *In mi nismo ničesar vedeli,*

ničesar vedeli, on pa jo je zaradi tega pol sovražil, pol se je skoraj bal, jo sam pri sebi in nekoč celo naglas tudi obtoževal, da je vedela celo več kot on in da je torej udeležena pri njegovi krivdi — — — Da, samo včasih se mu je za nekaj časa posrečilo zadušiti občutek krivde, ubiti ga ni mogel nikoli. *In vse je bilo zaman*, ničesar ni rešil, ničesar odkupil, tudi krivice ni mogel popraviti, zaman je skušal dati s krivico in krvjo obdržani grunt Flisarjevemu fantu — nič, nič, vse zaman, samo krivica je ostala. —

Vse je bilo zaman. Ničesar več ni mogel storiti, ničesar spremeniti.

November se je prevesil v konec.

Podnevi je deževalo, med dežjem so se zavrtile prve snežinke, na noč pa so se oblaki pretrgali in vzšel je mesec. Zemlja je bila mokra, starcu je ilovica vlekla noge vase. Počasi je šel od roba za hišo navzdol, ves čas vzdolž brega, poraslega z bukvami. Ozki travnati pas med gozdom in njivami se je v motni, sivi nočni svetlobi zdaj malce vzpenjal navkreber, pa se spet spuščal navzdol, se ponekod obešal v stran in se tu in tam izgubljal v kotanjah, kot bi bil pijan. Starec je hodil počasi, predeval rovnico z rame na ramo in iskal, kje je bila nekaj steza, ki je tekla po pobočju hriba povprek navzdol v grapo in proti mlinu na dnu.

V zadnjih dneh ga je večkrat gnalo na rob za hišo. Stal je tam in gledal v grapo, tja, kjer je bil nekoč mlin. Na ta rob leta in leta ni nikoli več stopil, zdaj pa je nekajkrat stal tam, prav na kraju, kjer je stal v tistih nočeh, ko je prisluškoval proti grapi; zdelo se mu je, da skozi gole veje bukev vidi ostanke požganih zidov, a prepričan o tem ni bil. Zidove sta davno prerasla mah in bršljan, pa tudi svojim starim očem ni mogel več prav zaupati. — Gledal je v grapo in se ni mogel odločiti. Vrnil se je v hišo, sedel k peči, mozgal v sebi tisto o krivici, s katero je skušal odkupiti svoj grunt, a te krivice ni mogoče popraviti, krivde ne zbrisati z obličja zemlje — in kaj bi že potem pomagalo, če bi vrnil sosedu zemljo, tisti del bukovega brega, ki si ga je nekoč zvijačno vzel kot odškodnino za to, ker je sodnija odločila, da je

Cilar priposestvoval pravico do souporabe mlina v grapi? — da, kaj bi potem že to pomagalo? In tistega vendar nikoli ni imel za krivico! Kaj bi s tem pomagal Pavlu ali Flisarici ali Cveti? — Kdo pa je kdaj njemu, Orešniku, dal zadoščenje za storjeno krivico? — in krivic, ki jih je pretrpel, se je tam od začetka vojne nabralo, da bi jih ne preštel. Ali ga nista še sin in hči izdala, tako izdala, da bi ga tuj človek nikoli ne mogel huje?

Upiral se je, a spet in spet ga je vleklo ven, na rob. Grapa in ožgani zidovi na dnu, ki so se morda že sesuli — prav vlekla sta ga k sebi.

— Vendarle bom moral iti tja dol, — si je rekel. — Sama nesreča je zmeraj prihajala iz grape. Zdaj nima nihče več mlina v grapi, nihče več ga nikoli ne bo postavil, ljudje ne potrebujejo več takih mlinov. In ko mlina ni več in ga ne bo, bi ne bilo prav, če bi Cilar ne dobil nazaj svojega brega.

Mislil je na pohlep in da je pohlep zasejal zlo seme sovraštva, ki se je razbohotilo na Robu. In potem, da bi se nikoli ne bil dal dolgemu Henriku zaplesti v nevarno igro, če bi ne bilo pohlepa in zavisti in sovraštva v njem, Orešniku. Mislil je, kako je bil sam pohlepen na zemljo in kako je premikal mejnike, kako zmagoslavno veselje je čutil, da se mu je posrečilo preslepiti gosposko, tiste s sodnije in od zemljiške knjige, in kako mu navsezadnje vendarle ni ostalo niti za ped zemlje, nič zemlje, razen tiste, ki jo bo za pokopališkim zidom dobil za nekaj let naposodo. — Vsaj to bi moral... izravnati vsaj račun, kolikor ga še more izravnati. Morda bi mu potem odleglo.

— Vsaj poskusil bi... izravnati svoj račun...

Zdaj je bil na poti v grapo. Iskal je dve bukvi, stari, košati drevesi, korenine so jima gledale iz zemlje in se prepletale med seboj, vmes je nekdanj šla steza proti mlinu. Bukvi je našel, steza pa je bila davno zarasla. Obstal je, se obotavljal. Ali res moram iti, je pomislil. V trudnih udih je čutil mrzlično napetost, nemir. Zagledal se je v nebo. Mesecev kolut je razblinjen plaval med meglami. Vreme bi se utegnilo sprevreči. Svetloba je bila tako medla, da drevje ni metalo senc. Orešnikova domačija na griču in Cilarjeva spodaj v bregu sta čumeli na premočeni zemlji črni in nerazločni.

Vendar moram, si je spet rekel in zabredel v debelo odejo bukovega listja na tleh. Breg se je naglo prevesil navzdol in ves je bil v temi. Stari je z roko tipal od debla do debla. Pod nogami mu je mokro žlokalo listje. Počasi, ves drven se je spuščal navzdol.

Na dnu je v mraku šumel studenec. Ustavil se je, lovil sapo in iskal najzložnejšo pot do dna.

Potem je zagledal obrise kamnitih sten požganega mlina. Sigaje je zajel zraka; zdelo se mu je, da čuti v nosnicah vonj po ožganem. Kakor bi se bližal požganici, kjer so nedavno žgali kopo oglja. A to pravzaprav ni moglo biti res. Po več kot dvajsetih letih ne more več vonjati po pogorišču. Zatrdno ni ostalo nič, nobeno več izgorelo bruno, samo zid, in tudi zid je toliko let izpiral dež, da je izbrisal zadnjo sled plamenov, ki so ga takrat lizali.

Šel je ob studencu, zabredel v vodo, čutil, kako mu je skoz in skoz premočila škornje, spet našel trdna tla pod nogami in moral nato v loku obiti/zidove, zakaj ozko, ravno dno pred mlinom je bilo zaraslo z grmovjem, spremenjeno v goščo. Spomnil se je mlina, kakršen je bil nekdanj, lesenih stopnic iz hrastovih plohov spredaj pred vhodom, debelih hrastovih brun, iz katerih sta bili narejeni dve steni, spomnil se kamnitega korita z vdolbinami za stope, ki so največkrat tolkle lubje, potem vdolbine v steni, kamor so postavljali pijačo, in spomnil se je tudi, da s tem mlinom nikoli ni imel veselja, tudi v mladih letih ne, ko je hodil sem mlet. Kadar je mlel ali tolkel lubje, se mu je zdelo, da s tem dokazuje svojo pravico, ki mu jo Cilar krati, in kadar je slišal ropot stop, ker je bil v mlinu sosed, ga je zamolkli ropot pekel kot krivica, ki bi jo moral zapisati na rovaš Pravice, ker je hodila tako počasno in obotavljivo svojo pot, da je navsezadnje sosedu morala prisoditi nezasluženi delež.

Izognil se je razvalini in se spet spustil na dno. Na dnu je bilo temačno. Upehal se je, srce mu je nabijalo. Bregova sta se razcepljala, se širila proti vrhu. Levi breg se je končaval v megljeni svetlobi, desnemu ni videl vrha. Obšel ga je strah. Kakšen hudič me je obsedel in me goni po grapi, je pomislil.

Neodločno je stal z rovnico na rami in gledal po levem bregu navzgor. Vrnil bi se . . . Mar bi legel v kamri! Trideset let in več je tega, kar je prestavljal mejnike v bregu. Tudi stari Cilar bržda ne misli več na to — življenje je v teh letih tudi njemu prizadejalo drugih in drugačnih krivic. — A krivica je vendarle bila, si je rekel. Čeprav si je zatrjeval, da je pravica, njegova pravica, in navsezadnje zapisana in opečatena pravica, morda le ni povsem verjel v to. Spomnil se je, da od tistih let nikoli več ni zasekal v nobeno deblo v tem spodaj ozkem in zgoraj širokem trikotniku bukovega brega, ki si ga je bil vzel za odškodnino za sosedovo pravico do mlina. Potemtakem je pa le zmeraj vedel, da je bilo krivično. Torej mora le izravnati račun . . .

Celo se mu je oznojilo. Z dlanjo si je šel čez čelo, po vsem obrazu, po vratu. Potem je stopil dalje, spet zabredel v studenec, skoraj od vrha zajemal v škornje in se spet skušal pripehati na trdnejši, suh breg. Hodil je in iskal. Dvajset, trideset sežnjev od tod mora biti prvi mejnik. Morda bi bil moral priti sem dol podnevi, da bi si ga bil ogledal. Zdaj ga bo težko našel. A podnevi . . . utegnil bi ga kdo Cilarjevih videti in pomisliti, kaj neki išče v grapi. A kakšna muka, prekleto!

Nazadnje je stal ob mejniku. Ni ga videl, v temi se je sklonil nadenj in ga otipal. Oddahnil se je, kot da se je bal, da bo mejnik kam izginil, pogreznil se v zemljo, preden ga bo on, Orešnik, našel, ga odkopal in prestavil nazaj k mlinu, kjer je bil od pradavnih časov. Pod rokami ga je čutil, mrzli, mokri, z mahom porasli kamen. Tičal je globoko v zemlji, veliko globlje, kot ga je bil pred dobrimi tridesetimi leti sam zasadil. Kakor da je zemlja vsa ta desetletja kamen vlekla vase, nekam v mokri, ilovnati breg, kot da ga je hotela pogoltniti, lažnivi kamen, ki bi moral pričati za pravico. Takrat je za dobrega pol komolca štrlel iz zemlje. In pozneje ga ni šel nikoli več gledat. Vmes je kdaj pa kdaj tudi za več let pozabil na ta dva mejnika. Vse doslej je pozabljal nanju, ko je začutil, da je prišel čas, ko ju mora poiskati in ju postaviti spet tja, kamor spadata, *če naj bo na svetu usaj nekaj manj zlega semena pohlepa in krivice, ki ju je sejal tudi on, Orešnik.*

Začel je kopati. Votli, mehki udarci po mokri zemlji. Nato nenadoma udarec ob kamen; počilo je kot strel. Starec je obstal. V grozi se je ozrl. Bilo je, kot da je odmev ostal v zraku in sili iz grape čez rob, proti Cilarjevi hiši. Da, proti Cilarjevi hiši. — Dolgo je stal, prisluškoval; pot mu je polzel po licih in sencih, čutil ga je, a si ga ni otrl. Nič. Polagoma se je umirjal. S tega dna vendar odmev udarca rovnice ob kamen ne more visoko gor čez rob in prav do Cilarja. In spet je tiho v grapi. Samo voda šumi na dnu, štiri, pet sež-njev pod mejnikom.

Spet je kopal in pazil, da bi ne zadel ob kamen. Ob njem je rasel temen kup ilovice. Povsod ilovica, na škornjih, na rovnici, na ročaju, lepljivo se mu je oprijemala rok. Močno se je upehal, slekel debeli površnik in odložil še klobuk — mejnik pa je bil še globoko v zemlji. Za vse na svetu, saj vendar ni bil tako velik! Več kot za dve lahti ga ni bilo, starega kamna, na vrhu okroglo obklesanega... Daj, udari, zdaj moraš kmalu priti do dna!

Starec se je znojil in kopal, kopal — tako še svoj živi dan ni kopal. In nato se je vendarle že prikopal mejniku do dna. Pokleknil je na mokro ilovico in skušal spraviti mejnik iz zemlje. S težavo ga je malce omajal — prekleto vendar, ali je mar res tako težak, ta kamen? — takrat, ko ga je prvikrat presajal, sploh ni čutil njegove teže! Na ramo si ga je zavihtel in ga nesel; dva, tri takšne hkrati bi bil lahko nesel! Ali, seveda — vmes je več kot trideset let. In kakšnih let! Kakor bi se trideset centov nagrmadilo na človeku in ga pritiskalo k tlom, prav v zemljo.

Počasi je majal mejnik, mučil se, ga skušal vzdigniti z rovnico. Pa se vendar ročaj ne bo zlomil? — Ko ga je spravil na izkopano prst, se je ves onemogel sesedel nanj. Podprl si je glavo z rokami in težko sopesel. Ilovica se mu je oprijela obraza. Prekleta lepka zemlja, hudičevi mejniki! In zdaj mora izkopati še drugo jamo in zasaditi vanjo mejnik, in zasuti mora tole jamo tu... Vse to je preveč za starca, ki je nazadnje pol leta polegla v domu onemoglih in se mu tudi doma moč ni vrnila, čeprav je upal, da se mu bo.

Obšlo ga je, da bi pustil mejnik izkopan na kupu zemlje. Cilar ga bo nekoč našel tako in bo vedel, kaj to pomeni.

A to je bila skušnjava iz slabosti. Odgnal jo je, spet vstal in odšel nazaj k razvalini požganega mlina. Zasadil je ravnico in spet kopal, kopal. Nekoč bo ... bo že nanoslo, da bo mladi Cilar odkril, da so mejniki tu. Morda že spomladi, zakaj zadruga bo morala dati izmeriti zemljo, ki jo je prevzela. Takrat bodo spet rekli, da zemljiška knjiga ne kaže prav. A zemljiška knjiga se ne more motiti. Zatrdno se bo spet našel kak mlad geometer, ki bo znal spremembo razložiti. Erozijska. Ali kako so že takrat rekli. Zemeljske plasti se gibljejo. In bodo začrtali nazaj pravično mejo.

Vrnil se je k mejniku, ga odmaknil in zasul jamo. V temi je z golimi rokami nametal čez svežo prst gnijočega listja. Tako kot pred davnimi leti. Potem je vzel mejnik v naročje in zabredel v vodo. S tresočimi se koleno je bredel po vodi. Pri mlinu je stopil na suho in se opotekel z mejnikom k izkopani jami. Mejnik mu je sam zdrsnil iz rok in postrani legel v jamo. In spet se je znojil in tlačil okrog mejnika prst, teptal jo s premočenimi škornji, potem pa nametal čezenj listja in dračja. Spomladi, že spomladi, kakor hitro bo poglalo zelenje, ne bo več videti, da je mejnik prestavljen. Spomladi, ko bodo merili zemljo ... Spomladi, je pomislil ves slab in tresoč se od utrujenosti, kdo ve, kaj bo že spomladi ...

Medtem je mesec zašel za oblake in grapa je utonila v črni temi. Starec je začel lesti v breg, kakor da je to njegova poslednja in najtežja pot v življenju.

Naslednji večer je bil spet zunaj in je prestavljal mejnik pod vrhom. Bil je še bolj izmučen kot prvo noč, in še bolj mrzlično se je pretakal v njem nemir, ki mu ni dal, da bi bil jenjal in se vrnil domov. Cilarjev pes je čutil, da se na robu gozda nekaj dogaja; v presledkih je nemirno lajal. Stari je kopal zemljo, ki je bila tu pod vrhom bolj trda kot na dnu, in sam se je kopal v znoju. V ustih mu je grgralo, v prsih je čutil šum, vse skupaj je bilo nekoliko neresnično, kot v hudih sanjah, iz katerih se ne more zbuditi. Mejniki ... Bilo je kot v neki stari pesmi, davno jo je bral, ko je bil še pobec, skoraj vse je pozabil, v spominu mu je ostala samo podoba iz knjige: blisk je prekrizal nebo in v zlovesčji svetlobi stopa upognjen kmet z mejnikom na rami. »Nazaj ga nosim, kamen ta prekleti, pač sto že let ...«

Hropel je, polglasno stokal, z rokami in koleni je tlačil zemljo okrog mejnika. Nazaj ga nosi... On ga je zdaj nosil nazaj, prekleti kamen.

Končal je delo in se vračal ob robu gozda nazaj proti domu. Z blodnimi, krvavo podplutimi očmi je pol hodil, pol se skoraj plazil v strmi rob pod hišo. V sencih mu je šumela kri, srce je bilo podivjano kovaško kladivo, ki je razsajalo v njegovih praznih prsih. V presledkih se mu je zdelo, da sploh ne bo več prišel do hiše.

Potem je v noči, v medli mesečini stal pri vrtiču, se z rokami oprijemal zvežene ograje in si skušal nabrati vsaj še toliko moči, da bi se privlekel v hišo.

Ko je tako izmučen stal tam, ni čutil v sebi nobenega zadoščenja nad tem, da je Cilarju vrnil njegovo zemljo. Njegov, Orešnikov račun je bil zaradi tega komajda kaj bolj izravnán. Bolj kot prej je vedel, da resnične krivice nikoli ne popraviš. Ni mislil na Pavla. Mislil je na te, ki so ostali živi. S tem, da je vrnil mejnika na stari prostor, ni popravil krivice Cilarju, ki so ga vlačili po zaporih, in ne še večje krivice Cveti, ki se ji življenje osipa brez sadu.

A potem je vendarle ujel misel, ki je bila kot majhno zadoščenje. Spomladi bodo na novo merili in razmejili zemljo. Spet jo bodo obdelali — Petrač je tako rekel. Skoraj slovesno obljubil. Potemtakem je pa vendar dobro, da novi *začetek ne bo nosil več v sebi nobene zle kali, iz katere bi kdaj moglo pognati drevo krivice.*

In dobro je, da je zdaj vse pri kraju. Tudi zanj, Orešnika, vse. Vse.

Pet dni pozneje so Orešnika pokopali. Pogrebci so si na pokopališču utirali gaz v visok sneg. Na kupu prsti so črneli trakovi enega samega venca, ki ga je prinesla Malka. Na trakovih zlate črke napisa NEPOZABNEMU OČETU.

Dane ni bilo k pogrebu. Nikogar ni dobila, da bi jo zamenjal v službi, je rekel Tine. In kakor da ne bi sestri maral povedati še kaj več, jo je vprašal, ali se bo z njim peljala nazaj v mesto.

Morda, je rekla, a prej morata vendar še pogledati domov. Domov? Na Rob? je vprašal Tine.

No, da, je rekla Malka; to je bil vendar njun dom, ali ne?

Tine se je prestopal po mokrem snegu. Sestra je v vsej svoji potrnosti vendarle videla, da z bratom ni posebno dobro; nekaj je bilo na njegovem zalitem obrazu, nekaj, ne bi mogla reči, kaj, a tisto ni bilo dobro. Kakor da ga je zapustilo še tisto malo odločnosti in volje, kar ju je pred leti sploh še imel. Človek, ki si je dal vzeti svojo voljo, cunjja, kot mu je pred leti pravil oče. Na njegovo kmetijsko posestvo prihajajo drugi, kmetijski tehniki, agronomi — Tine pa je bolj in bolj privesek, ki ga odrivajo. Dana divja: dobila je nezmožnega bedaka, ki mirno trpi, da ga odrivajo drugi, mlajši, moža, s katerim ne bo nikoli nikamor prišla! Svoj živi dan se bo ubijala pri blagajni! Zmeraj se bosta pretikala iz dolgov v dolgove, če ne bosta hotela zaostati za drugimi! Nikoli ne bosta ničesar imela! Kje je bila vendar s pametjo, da se je omožila s kmetom! — Bogve, ali ima Tine vsaj še svoje majhno, bedno zadoščenje v tem, da ni postal in ostal hribovski kmet? Komajda.

Tudi Tine je gledal sestro in tudi on ni prezrl, kako je zdelana. Postarana, z upadlimi lici, s štrlečimi ličnimi kostmi. Kakor bi bila jetična; oblečena pa tudi dokaj revno. In poslej ji ne bo bolje. Doslej je poslušala o hiši v domači vasi in o prevozništvu, ki ga bo Albin morda vendarle po tastovi smrti še imel, poslej ji bo pravil o prevozništvu, ki ga ne bo nikoli imel, ker se je nespametno oženil in je tast svoj grunt raje vrgel zadrugi, kot da bi ga bil zapustil svojim otrokom.

Tine je pogledal na svojo ročno uro in nato proti hribom, za katerimi se je skrival Rob. In je rekel, da ne bi šel na Rob. Cesta je zasnežena. Z avtomobilom ni mogoče tja gor. Peš pa bi se preveč zamudil. In zdaj na Robu tako in tako ni nikogar več.

Malka je rekla, da pojde sama na Rob. Nekoč pa bo treba spraviti iz hiše, kar je Orešnikovega ostalo notri.

Sama stara ropotija, je rekel Tine in zamahnil z roko.

Vsaj za spomin bi vzela, če je kaj vredno ali nič, je rekla Malka.

Tine je rekel, naj si Malka kar vzame za spomin. Nato si je sunil kučmo na glavo in z onemoglo jezo rekel:

— Ampak, da je dal grunt kmetijski zadrugi! Pre-kle-to!

— Če smo ga pa vsi zapustili, — je rekla Malka.

Več kot toliko si nista povedala. Tudi ni bilo potrebno. In zdaj bi bilo tako in tako vse zaman.

Malka in Cveta sta stali v prazni, mrzli hiši, iz katere so odnesli gospodarja. Cveta je držala v rokah lonec z rožmarinom, da bi ga odnesla nazaj domov; stala je pri vratih, kakor da se bo vsak hip odpravila, in tudi Malka je stala pred njo, kot da se tudi sama odpravlja, a vendar sta govorili dalje in njuna glasova sta čudno votlo odmevala v prazni hiši.

— Ne vem, kaj je bilo z njim, — je pravila Cveta. — Prve dni, ko se je vrnil iz doma, se mi je zdelo, da bo že kako prebil. Imel je zakurjeno in tudi kuhal si je in jedel. In dve nedelji po vrsti sem videla, da se je obril in si oblekel čisto srajco. Drugo nedeljo zvečer sem prišla sem gor — sedel je pri mizi, pred seboj je imel razgrnjen star časnik in bral je. In celo preoblekel se je. Rekla sem mu, naj bi si vendar kupil radio — tudi prej sem mu že to rekla — in je rekel, da so resda same marnje, ki jih staremu človeku ni mar, vendar se mi je zdelo, da bi me nič ne presenetilo, če bi se nekega dne odpeljal z avtobusom v mesto in se vrnil z novim sprejemnikom v škatli. Doma v dolini se ni mogel privaditi, pa saj to tudi res ni za kmečkega človeka, a ko se je vrnil, se je zdelo, da bo sčasoma res še vse dobro z njim. Nekoliko neroden, kot je pač star možki, povrh kmet, ki se ni nikoli ubadal z ženskim delom, a vendar . . . Sam mi je rekel, da se mora človek držati reda, čeprav je star in sam v hiši, zakaj če ti zapustiš red, tudi red zapusti tebe in potem ni dobro s teboj. In nekega dne je zlezal na podstrešje in pokrpal streho, ki je puščala, pa tudi to mi je rekel, da je dobro, ker je v drvarnici drv dovolj še za vso zimo.

Potem je bil čedalje manj zgovoren — posebno zgovoren tako ni bil nikoli, a potlej je postajal prav molččec in — kako bi rekla? — zdel se je nekam čudaški. Da, čudaški, drugače bi temu že ne mogla reči. Nekoč me je vprašal, zakaj se nisem omožila. Ti ljubi bog, se pač nisem, sem rekla; toliko fantov mojih let se ni vrnilo iz vojne, na vseh koncih sveta so ostali raztreseni, živi in mrtvi, se pač nisem, morda mi ni

bilo namenjeno. On pa je rekel: »To je krivica, Cveta, krivica. Takšne krivice ni več mogoče popraviti.«

— Bog se usmili, — je vzdihnila Malka.

— Tako sem si mislila tudi jaz, zakaj od takrat je zmeraj govoril z menoj čudno, ne morda zmešano, kakor govorijo ljudje, ki se jim zavrti v glavi, a vendar prav nenavadno. Nekajkrat me je vprašal, ali sem kdaj doma slišala o tistih starih stvareh, o tistih pravadah, ki so jih imeli zaradi mlina v grapi in o pravdi zaradi bukovega gozda v bregu — vse to je bilo, ko me še na svetu ni bilo, in pozneje, ko sem bila še otrok. Preživeli smo vse kaj drugega; ob koncu vojne sem v tisti tovarni v Münchenu več kot dva dni in dve noči prebila v zaklonišču, tovarna je gorela, barake, v katerih smo stanovali, so zgorele, vodovodne cevi so bile presekanе, še kaplje vode ni bilo, da bi si omočil ustnice, dušili smo se v dimu, ko smo prišli iz zaklonišča, sem bila brez strehe in skorajda tudi brez obleke, na eni postaj Rdečega križa sem dobila prevelik površnik . . . to so stvari, ki se jih spominjaš, ne pa starih tožbarij med sosedi! . . .

Popravila si je težki lonec z rožmarinom v naročju, se domislila, da jo je zaneslo predaleč, in se vrnila k Orešniku:

— Prav preden je začelo snežiti, ga dva dni nisem videla. Živeža sem mu nanosila dovolj, tudi mleka je imel. In vsak večer sem pogledala proti hiši in videla, da ima luč. Oken ni nikoli zastiral, pa saj mu tu gori na samoti tudi ni bilo potrebno. Potem, tretji večer, pa nisem videla luči, ko sem se vračala iz vasi. Snežilo je že. Sneg se mi je nabiral na čevlje, šla sem najprej domov in se preobula. Ko sem spet prišla ven iz hiše in pogledala proti Robu, so bila okna še zmeraj v temi. Šla sem pred pod, mislila sem, da je morda ugasil luč in je v kuhinji, a tudi kuhinjsko okno je bilo v temi. Uro ali kaj pozneje sem šla spet pogledat ven — snežilo je še zmeraj prav nagosto, vaša hiša pa je bila še zmeraj v temi. Tedaj sem šla gor.

In spet je predejala težki lonec v naročju.

— Vrata so bila odprta. Poklicala sem, odgovora pa ni bilo. Nisem mislila, da bi se bilo zgodilo kaj posebnega, saj ni bil videti bolan. Prižgala sem luč, še sem klicala in navsezadnje sem pogledala v kamro. Ležal je na postelji, celo gle-

dal me je, a ne vem, če me je prepoznal. Nobene besede nisem mogla spraviti iz njega. Potem smo bili tu vsi trije, tudi moja snaha, in vso noč se mi je zdelo, da nas vidi in nas morda pozna, nekajkrat celo, da bi rad spregovoril, a besede ni spravil iz sebe. Po tem smo vedeli, da ga je kap. Zjutraj sem iz vasi telefonirala po zdravnika in potem... no, saj veš...

Malka je samo prikimala in si kdaj pa kdaj obrisala solze.

— Nekaj čudnega je moralo biti nazadnje z njim, — je rekla Cveta. — Njegova obleka in škornji, vse je bilo zamazano od ilovice. Tudi na obrazu in rokah je imel ilovico. Zadnjo noč je moral hoditi kje zunaj okrog. Naši so pravili, da je pes divje lajal. Jaz ga nisem slišala. A pravili so. Bržda je... Saj sem ti že povedala, da je bil zadnje dni čuden. Ne, ne kot da se mu je zmešalo, a vendar...

— Da smo ga morali pustiti čisto samega, — je rekla Malka. — Samo zato je tako prišlo.

Cveta je tesneje stisnila k sebi lonec z rožmarinom in vendar že odprla vrata. In kakor da ji je težko izreči usmiljeno laž, a mora obupano Malko vendarle malce tolažiti, ker ji srce ne da drugače, je rekla že odhajaje:

— Čisto samega, saj. A... kdaj pa naprej veš, kako bo prišlo?

Po škripajočem snegu sta šla Petrač in direktor hotela »Evropa« iz mesta. Rob se je iskril v zimskem soncu.

— Tole je? — je vprašal direktor in pokazal Orešnikovo hišo na griču.

— Da. Moral sem te privedi sem, da boš videl.

Sredi poti med Cilarjem in Orešnikom sta se ustavila. V razkošni zimi se hiša na griču ni zdela zapuščena.

— Dober objekt za gostinstvo, — je rekel direktor.

— To sem si mislil, — je rekel Petrač. — Že jeseni sem si mislil, ko sem hodil sem gor na lov.

— Hišo bi bilo treba vzdigniti za eno ali dve nadstropji. In urediti okolico. Točka je dobra za letni in zimski turizem.

— Imenitna razgledna točka.

— Tile bregovi bi bili imenitna smučišča.

— Pravzaprav, — je kakor z rahlim obžalovanjem rekel Petrač, — so to njive. Mislil sem, da bi jih spomladi obdelali. A če prav premislim . . . Bolje bo, če se domenimo, da bi bila hiša turistični objekt. Če bi še občina nekoliko poskrbela za cesto . . .

— Da, mislim, da bo. Dobra izletniška točka. Škoda hiše, če bi ostala prazna in propadla.

In počasi sta šla navkreber skozi iskreči se zimski dan.

Mimi Malenšek

BALADA O STAREM MLINU

Redna knjiga
Prešernove družbe za leto 1970

Izdala Prešernova družba
v Ljubljani

Natisnilo in vezalo
CGP DELO v Ljubljani

Dela, 14.11.